

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

**ČESKÁ MENŠINA V NĚMECKÉ OBCI
NA PŘÍKLADU NOVÉ ULICE U OLOMOUCE
NA KONCI DEVATENÁCTÉHO A POČÁTKU DVACÁTÉHO STOLETÍ**

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Olomouc 2015

Mgr. Silvie Sýkorová

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předloženou práci jsem vypracovala samostatně a z uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci, dne 15.11.2015.

Mgr. Silvie Sýkorová

Poděkování

Srdečně děkuji paní profesorce Janě Burešové, doktoru Michaelu Viktoríkovi a Adélce Eichlerové za jejich cenné rady a připomínky a také své rodině za jejich podporu, zejména manželovi a hlídajícím babičkám. Děkuji i svým dětem Honzíkovi a Ríšovi, kterým tuto práci věnuji.

ANOTACE

Práce *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci devatenáctého a počátku dvacátého století* analyzuje národnostní situaci v uvedené obci a její vývoj a vliv na život a aktivity místních obyvatel. Věnuje se zejména národnostní situaci v obecní samosprávě a financích, zmiňuje významné české a německé osobnosti Nové Ulice a jejich vliv, zkoumá zapojení místních obyvatel ve spolkové činnosti a situaci ve školství. Popisuje vztah obce samotné se sousední Olomoucí a porovnává nacionální situaci v obou městech. Práce čerpá zejména z primárních pramenů a dobového lokálního tisku.

Klíčová slova

Nová Ulice, Olomouc, nacionalismus, česko-německé vztahy, česká menšina, lokální historie, jazykový ostrov

KURZFASSUNG

Die Arbeit *Česká menšina v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce na konci devatenáctého a počátku dvacátého století* (*Die tschechische Minderheit in einer deutschen Gemeinde am Beispiel von Neugasse bei Olmütz am Ende des neunzehnten und am Anfang des zwanzigsten Jahrhunderts*) analysiert die ethnische Situation in der erwähnten Gemeinde und ihre Entwicklung und Einwirkung auf das Leben und die Aktivitäten der örtlichen Bewohner. Die Arbeit behandelt namentlich die ethnische Struktur in der Verwaltung und den Finanzen der Gemeinde, erwähnt außerdem bedeutende tschechische und deutsche Persönlichkeiten von Neugasse und deren Wirkung, befasst sich mit der Beteiligung der örtlichen Bewohner am Vereinswesen und mit der Lage im Schulwesen. Es wird die Beziehung der Gemeinde Neugasse mit der Nachbargemeinde Olmütz beschrieben und die ethnische Situation in den beiden Städten verglichen. Diese Arbeit stützt sich auf Primärquellen und zeitnahe Lokalpresse.

Schlagwörter

Neugasse, Olmütz, Nationalismus, tschechisch-deutsche Beziehungen, tschechische Minderheit, Ortsgeschichte, Sprachinsel

OBSAH

Čestné prohlášení	2
Poděkování	3
ANOTACE.....	4
Klíčová slova.....	4
KURZFASSUNG.....	4
Schlagwörter.....	4
OBSAH	5
ÚVOD	7
I. NOVÁ ULICE – PŘEDMĚSTÍ, MĚSTYS A MĚSTO	16
Přehled dějin obce Nová Ulice.....	16
Úřední čtvrt'.....	23
Národnostní složení obyvatel Nové Ulice, jeho vývoj a problematika určení	25
II. OBECNÍ SAMOSPRÁVA NA NOVÉ ULICI.....	29
Struktura obecní samosprávy a obecní volby	29
Starosta Oswald Noczil	37
Národnostní preference obecních zastupitelů, jejich kontakty a vztah k vyšším úřadům	39
Spory o jazyk.....	45
Obecní hospodaření a spořitelna a jejich role v nacionální politice obce.....	51
III. VÝZNAMNÉ ČESKÉ A NĚMECKÉ OSOBNOSTI NOVÉ ULICE	59
Továrníci a živnostníci	59
Hostinec U města Prahy / Stadthof.....	81
Obchodníci	85
Řemeslníci.....	89
Závěrem o českých a německých firmách na Nové Ulici	91
IV. ČESKÉ A NĚMECKÉ SPOLKY NA NOVÉ ULICI.....	95
Místní skupiny spolku <i>Bund der Deutschen Nordmährens</i>	96
Místní skupiny spolku <i>Deutscher Schulverein</i>	99
Místní odbor Národní jednoty pro východní Moravu	100
Další spolky na Nové Ulici	104
Spolek dobrovolných hasičů <i>Freiwilligen Turner-Feuerwehr in Neu- und Greinergasse</i>	105
Pěvecký spolek <i>Gesangverein der Neu- und Greinergasse</i>	105
Spolek pro místní rozvoj <i>Ortsfreunde</i>	106

Spolek pro místní rozvoj <i>Fortschritt</i>	106
Spolek německých majitelů domů <i>Verein deutscher Hausbesitzer in Stadt Neugasse</i>	107
Bytové družstvo <i>Gemeinnützige Bau- und Wohnungsgenossenschaft in Stadt Neugasse</i>	108
Dámský dobročinný spolek <i>Josefina Černochová</i>	108
<i>Spolek majitelů domů v městě Nové Ulici</i>	110
Postoj obecního výboru Nové Ulice ke spolkům a jejich akcím	110
Srovnání se spolkovou činností v Olomouci	112
V. ŠKOLY NA NOVÉ ULICI	114
Německá obecná škola - první a dlouho jediná na Nové Ulici	114
Dlouhá cesta k české obecné škole na Nové Ulici	119
Rozdíly ve financování české a německé školy	134
Otázka výuky druhého jazyka na obou školách	138
České a německé mateřské školství na Nové Ulici	139
Děti v národnostním napětí – vzájemné konflikty českých a německých žáků	141
Další (německé) školy na Nové Ulici?	142
Závěrem o českých a německých školách	142
VI. VZTAH NOVÉ ULICE A OLOMOUCE	145
Národnostní situace	145
Proměny vazeb mezi oběma městy	148
Připojení Nové Ulice k Olomouci	153
ZÁVĚR	158
RESUMÉ	165
ZUSAMMENFASSUNG	165
PRAMENY A LITERATURA	167
PŘÍLOHA - přehled německých a českých názvů vybraných ulic	175

ÚVOD

Tato práce se zabývá problémy společné existence Čechů a Němců na Nové Ulici u Olomouce v období od posledních desetiletí 19. století do vzniku Československé republiky, tedy obdobím, kdy české obyvatelstvo zápasilo o své místo ve společnosti a ekonomice. Němci, kteří zde žili již od středověku, cítili se tu jako doma a podíleli se - zejména ekonomicky - na rozvoji českých zemí. Byli většinou ekonomicky silnější a těšili se většímu společenskému a politickému vlivu, zatímco Češi jejich převahu vnímali jako vnucenou, rakouským státem podporovanou a vzhledem ke svému historicky delšímu právu na české země také nespravedlivou. Tito Němci se již necítili vázání k německým zemím, ale k rakouským a chápali české země jako svůj domov. Téma vztahů Čechů a Němců bylo důležité ponejvíce v národnostně smíšených oblastech, jako byla například města Olomouc a Nová Ulice, které měly obě německou většinu obyvatel a ležely v tzv. německém ostrově, tvořeném ještě obcemi Nová Ulice, Nové Sady, Povel, Neředín, Hněvotín, Slavonín, Nedvězí, Nemilany a Kyselov, avšak obklopeném převážně českým venkovským obyvatelstvem, jehož stálý příliv město pozvolna počesťoval.

Cílem této práce je zachytit a analyzovat typické těžkosti soužití Čechů a Němců v německé obci, s důrazem na problémy české menšiny a prostředky, jakými si Němci udržovali ve svých rukou moc, a to právě na příkladu Nové Ulice. Komparace těchto rysů s národnostní situací v Olomouci či jiných obcích naznačí, zda je lze považovat za charakteristické pro soužití Čechů a Němců v německy mluvícím ostrově a zda situace na Nové Ulici zapadá do obecných poznatků o vztazích Čechů a Němců tak, jak jsou nastíněny v literatuře a tuto mikroanalýzu jedné z mnoha obcí s národnostními problémy pak zasadit do kontextu dějin česko-německých vztahů na našem území.

Nová Ulice na přelomu 19. a 20. století patřila mezi nejvýznamnější předměstí Olomouce a jako první z nich se stala samostatným městem. Byla německou obcí s českou menšinou, která se právě ve zmíněné době aktivizovala a začala s německým vedením obce soupeřit, což samozřejmě vyvolalo protireakce. Německá strana ve svých rukou držela většinu moci, udržované zejména ekonomickou a politickou převahou, ale postupně začala ztrácet síly v oblasti obchodu, spolkové činnosti a školství. Zajímavou kapitolou jsou také pokusy české menšiny o získání vlivu v obecním výboru.

Dané období jsem zvolila, protože tehdy vrcholily nejsilnější projevy antagonismu obou národností na Nové Ulici, v Olomouci a v českých zemích vůbec. Šlo také o dobu rozkvětu obecní samosprávy, který nikoliv náhodou silně ovlivnil společenské a ekonomické poměry v obci. A vzhledem k tomu, že obecní samospráva nepřístupovala k oběma

národnostem stejným způsobem, ovlivnilo to i zdejší národnostní poměry a určitý druh konfliktu, ať se projevoval otevřeně či skrytě, byl nevyhnutelný. Nelze také opomenout nezanedbatelný vliv ze strany německé správy Olomouce a také významných olomouckých podnikatelů, kteří si na perspektivní Nové Ulici rozhodli založit své podniky nebo tam jen bydlet. Jaké výhody a nevýhody přinášela obci tak těsná blízkost s Olomoucí a která z obou zneprátených stran z ní profitovala více, česká či německá? Od povýšení Nové Ulice na městys v roce 1893 do jejího konečného sloučení do Velkého Olomouce v roce 1919 prolínala společná jednání obou obcí také otázka sloučení Nové Ulice s Olomoucí, která by přinesla mnoho změn pro Čechy i Němce.

Je tedy zapotřebí nejen popsat nepřátelství mezi Čechy a Němci na Nové Ulici, ale i odkrýt jeho příčiny a důsledky. Jaké prostředky využívaly obě strany k dosažení svých cílů a jaké konexe měly na vyšších místech? Byli jednotliví aktéři tolik ovlivněni vyostřenou atmosférou doby nebo prostě svá práva hájit museli z donucení okolnostmi? V kontextu dalšího vývoje se některé osoby (pro nás samozřejmě většinou Češi) jeví jako hrdinové a bojovníci za svou národnost. Je to mnohdy tím, že i pouhému snažení se o vlastní cíle proti osobním cílům lidí druhé národnosti byla automaticky připisována i národnostní dimenze, ač tomu tak mnohdy ve skutečnosti nebylo. Tyto pohnutky je nutno odlišit.

Mimoto tato práce přinese i nové detailní informace, které snad alespoň zčásti pomohou doplnit bílá místa v dosavadních poznátcích o životě na Nové Ulici ve zkoumaném období, nejen o národnostních vztazích, ale i např. o zdejších živnostnících a obchodnících, spolicích, práci obecní samosprávy, starostovi Oswaldu Noczilovi i jiných významnějších osobnostech obou národností, jako byli stavitelé Karel Starý, Franz Langer, Jan Valihrač, továrníci Alois Kožušníček a Ignác Žárský a další. Je třeba si uvědomit, že dějiny Nové Ulice tvořili jak Češi, tak zejména Němci, kteří stáli u jejího zrodu. Představení jednotlivých významnějších osobností v historii Nové Ulice z politické i podnikatelské sféry je tak dílčím přínosem této práce.

Ačkoliv se jeví, že Češi zde skutečně byli potlačováni a o své místo bojovat museli, Němci na jejich snahy nemohli nereagovat a nesmí být popřeno, že mnozí z nich jistě hráli v osudech obce pozitivní roli, z čehož nepopíratelně profitovala i česká strana. Nutně se nabízí i otázka, zda je možné všechny akce v obci klasifikovat jako „Češi proti Němcům“ a stejně tak, zda původcem oboustranného antagonismu byli všichni obyvatelé obce.

Výše zmíněné otázky soužití Čechů a Němců je třeba podrobně zkoumat právě proto, že patří mezi citlivá období našich dějin. Pro dosažení objektivního a pravdivého

komplexního obrazu je zapotřebí doplnit co nejvíce částí celé mozaiky, čehož můžeme dosáhnout právě zkoumáním těchto vztahů na lokální úrovni, tedy v jednotlivých obcích.

Problematika česko - německých vztahů je velmi složitá a patří mezi témata, která se mezi historiky těší velké pozornosti. Vzhledem k tomu, že jde o jedny dějiny dvou národů, je nasnadě, že se jejich interpretace mezi historiky liší, přičemž jejich hodnocení je zpravidla ovlivněno jejich vlastní národností, politickým přesvědčením i daným obdobím dějin. Nepočítáme-li krátké protektorátní období, byla oficiální historie od vzniku první republiky po dnešek ze zřejmých důvodů výrazně pročeská. Již od dob Palackého se většina historiků zaměřovala na zápas českého národa o své místo. Je to zcela pochopitelné a v rámci regionální historie na mnoha místech i pravdivé. Otázku společné historie Čechů a Němců na našem území však nelze generalizovat zaměřením se téměř výhradně na Čechy a české Němce opomíjet, jak dosavadní přístup ohodnotil německý historik Gottfried Schramm v roce 1990.¹ O pozitivnější výklad dějin se pokoušeli již T.G. Masaryk a Josef Pekař.² Moderní historikové si již uvědomují a uznávají oba úhly pohledu. Jiří Kořalka a Václav Kural ve svých studiích podávají nejednostranné a komplexnější hodnocení problematického soužití.

Zkoumané období do roku 1918 popisuje detailně zejména Jan Křen ve svém *Konfliktním společenství*, kde staví, jak sám píše, na „*negaci strohého a fatalistického determinismu*“ konfliktu obou národností a snaží se o nové zkoumání česko-německých vztahů. Dobu soužití s Němci označuje jako éru největších úspěchů Čechů pro pozdější průmyslovou tradici a cestu k demokracii a národní svébytnosti. Němci byli podle něj zpočátku hybatelé a zdroj ekonomického a průmyslového pokroku. Požaduje studium dějin coby paralelních, tedy nedělených na Čechy a Němce a volá po objektivitě a snaze o historickou spravedlnost.³ Pro toto pojetí paralelních dějin je studie soužití obou národností v jedné malé obci s přihlédnutím k jednotlivcům velmi vhodná.

Zvláštní pozornost zasluhuje práce Pavla Kladiwy a Aleny Pokludové *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914*, a to zejména první svazek druhého dílu *Muži z radnice*, kde se snaží dosáhnout komplexního a především objektivního pohledu na činnost obecních samospráv ve vybraných větších městech, s přihlédnutím právě i na nacionální kontext.

Další možností je pak regionální a lokální literatura, která má však již ze své podstaty svá omezení. Ještě donedávna předměstím Olomouce nevěnoval nikdo příliš velkou

¹ PÁNEK, Jaroslav. *Rozmluvy s historiky: Česká historiografie a soudobé dějiny očima zahraničních kolegů*. Praha: Sdružení historiků České republiky, 2005, s. 14.

² KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství Češi a Němci 1780-1918*. Praha: Academia, 1990, s. 14.

³ Tamtéž, s. 9, 14, 19, 22.

pozornost. Většinou byla zmiňována v souvislosti s dějinami Olomouce. Nové Ulici zatím nebyla věnována samostatná publikace, jako např. Hodolanům nebo Neředínu. Vždy byla jen zahrnuta do ostatních předměstí, protože byla po nějakou dobu samostatným městem. Olomouckým předměstím se věnují zejména syntetická práce *Dějiny města Olomouce* Václava Nešpora z roku 1936, svým pojetím zastaralá, ale plná stále užitečných údajů, dále novější publikace z roku 2002 *Olomouc: Malé dějiny města* od kolektivu autorů pod vedením Jindřicha Schulze, a v neposlední řadě nejnovější velmi detailně zpracované dvousvazkové *Dějiny Olomouce* z roku 2009, v současné době nejucelenější publikace k dějinám města, od kolektivu autorů z Univerzity Palackého opět pod vedením Jindřicha Schulze. Zvláště poslední zmíněná kniha je důležitým zdrojem informací, protože se ve svých kapitolách cíleně věnuje určitým tématům v souvislostech, na rozdíl například od drtivě faktografického přístupu Václava Nešpora, navíc ovlivněného nacionálním příděchem doby svého vzniku.

Německý pohled na vývoj Olomouce poskytuje obsáhlá kniha Nešporova současníka a konkurenta Johanna Kuxe *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*, postavená na studiu pramenů. Olomouckým předměstím se ovšem Kux věnuje ve své pozdější knize z roku 1943 *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*, která se ovšem omezuje pouze na osídlení německá, což v případě Nové Ulice nevádí. Naopak, přínosem je opět německý pohled na události a mnoho informací například o novoulické německé škole, kterou české zdroje s oblibou téměř opomíjejí (zdůrazňujíc význam zdejší školy české). Nevýhodou Kuxovy zaujatosti je, že čtenář snadno nabude dojmu, že na Nové Ulici česká menšina prakticky neexistovala. Kux ovšem i předkládá mnoho detailů díky své dlouholeté precizní práci s archivními prameny. I Kuxova díla byla ovlivněna dobou jejich vzniku, což mu vyčítal i sám Nešpor.⁴

Z lokální historiografie lze ještě zmínit Willibalda Müllera, jehož *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart* je sice velmi bohatá, ale končí rokem 1895, takže o době vyhroceného nacionalismu kolem přelomu století nic nevypráví.

Publikace Richarda Fischera, aktivního českého vlastence a pozdějšího olomouckého starosty, jsou velmi faktografické a publicistické, zůstaly však silně zaostřeny na českou menšinu v Olomouci, což lze snadno vysvětlit jeho angažovaností v protiněmeckých aktivitách. Fischer však díky svému spojení s úřady podává cenné informace zejména o českých spolcích, volbách, školách a jazykové otázce před rokem 1918 až po dvacátá léta.

⁴ ZAORAL, Roman. Městští archiváři v dvojjazyčné Olomouci: Johann Kux a Václav Nešpor. *Olomoucký archivní sborník*, 2004, 2, s. 171, 178.

Výborným zdrojem informací jsou knihy Milana Ticháka, který věnuje pozornost právě předměstím ve svých dílech *O osudech městských částí Olomouce* z roku 1998, *Paměť olomouckých předměstí* z roku 2000 a *Když padly hradby: Olomouc na přelomu dvou staletí* z roku 2005. Autor nám zde nabízí pochopení, proč se dějiny daných předměstí vyvíjely daným směrem, a zmiňuje zejména pro dnešního čtenáře nejzajímavější epizody, osobnosti a místa z jejich dějin. Zejména ve dvou posledně zmíněných publikacích najdeme kapitoly věnované Nové Ulici, zvláště pak její postupem času nejvýznamnější části zvané Úřední čtvrť.⁵

Nejvýznamnějším zdrojem pro zkoumání dějin Nové Ulice je pochopitelně zkoumání primárních pramenů, z nichž největší množství se nachází v Okresním archivu Olomouc ve fondu Archivu města Nová Ulice, v podobě spisů, správních knih (velice podnětné jsou knihy protokolů ze zasedání obecního výboru Nové Ulice pro pochopení postojů vedení obce v klíčových záležitostech) a dalšího písemného materiálu. Fond je poměrně obsáhlý, dobře zpracovaný a představuje solidní pramennou základnu. Nalezneme zde i torzovité zbytky písemností některých spolků (tzv. spolkový katastr se ale bohužel nedochoval), obecní vyhlášky, archy sčítání lidu, výsledky obecních voleb a voličské seznamy, část agendy místních školních rad, úřední povolení akcí atd. Obecní kronika Nové Ulice se bohužel nedochovala a o její existenci není nikde ani zmínky, informace k vývoji obce je tedy nutno suplovat z literatury a primárních pramenů. Je také nutno mít na paměti, že prameny z Archivu města Nová Ulice jsou převážně úředního charakteru a pokud pocházejí z místního městského úřadu, většinou ukazují a obhajují postoje německého vedení obce.

Další užitečné primární prameny vztahující se přímo k Nové Ulici nalezneme v Okresním archivu Olomouc ve fondech Národní školy na Nové Ulici, Německé školy na Nové Ulici a německé Místní školní rady Nová Ulice, z nichž zvláště první dva obsahují školní kroniky, které často zmiňují kromě historie školy i vývoj v obci jako takové. Sám autor kroniky české školy zmínil, že „*může být jednou vhodnou pomůckou pro historii české menšiny novoulické.*“⁶ Fond německé Místní školní rady Nová Ulice je neúplný a kromě některých jednacích protokolů příliš mnoho informací pro zkoumané období neposkytuje. Dále jsou zde malé a torzovité fondy Spolku přátel Nové Ulice a Spolku německých majitelů domů na Nové Ulici. Při zkoumání, jak novoulická městská rada vedla obecní finance (za což

⁵ V literatuře i soudobých pramenech se nejvíce ujalo chybné označení *Úřední čtvrť*. Bylo to zaviněno nepřesným překladem původního německého názvu *Beamtenviertel*, v překladu správně *Úřednická čtvrť*, protože ji založil spolek úředníků a rovněž podstatná část jejich obyvatel byli právě úředníci. Ve své práci užívám názvu tak, jak se vžil a jak ho používá i odborná literatura.

⁶ Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Olomouc (dále jen ZA v Opavě – SOkA Olomouc), fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv.č. 1.

byla kritizována zejména Čechy), napomůže fond Spořitelny Olomouc-Nová Ulice, který však obsahuje pouze knihu protokolů ze schůzí výboru spořitelny a knihu protokolů ze schůzí ředitelství; přímé doklady o založení spořitelny se nedochovaly, stejně jako účetní písemnosti. Nelze tak přesně v číslech posoudit, jak bylo nakládáno s majetkem spořitelny, ani kdo představoval její klientelu. Navíc se ve fondu z nějakého důvodu nalézají i dvě knihy obsahující protokoly ze zasedání celého obecního výboru a nalezneme tam informace i k mnoha jiným záležitostem, např. školství atd.

Opomenout nelze ani prameny úřední provenience, které nalezneme ve fondu Archivu města Olomouce, v tomto případě registratury 1874-1920 a 1920-1940, a fondu Okresní úřad Olomouc-venkov. Zde se nachází samozřejmě již jen dokumenty k významnějším záležitostem či osobám z Nové Ulice, často v podobě zmínek a náhodně dochované úřední korespondence. Ve spisech různých spolků a odborných společenstev můžeme například dohledat některé významnější osobnosti z Nové Ulice.

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, nám pro Novou Ulici nabízí zejména fond Krajského soudu Olomouc, kde se nachází spisy všech větších firem, které byly zapsány do obchodního rejstříku, a fond Obchodní a živnostenské komory Olomouc, který již není tak přehledně uspořádán, ale můžeme zde narazit na zajímavé informace a zprávy o obchodních a živnostenských záležitostech a poměrech na Nové Ulici.

Prameny vyšší instance se nachází v Moravském zemském archivu v Brně, konkrétně ve fondech Moravského místodržitelství, Zemského výboru, Zemského sněmu a Zemské školní rady. Vzhledem k územnímu rozsahu zmíněných úřadů nelze očekávat mnoho detailních informací k obci ve srovnání s jinými městy tak relativně malé, ale lze zde nalézt např. užitečné sumarizující informace k odkoupení pevnostních pozemků Olomoucí, finanční stránku vzniku Velké Olomouce (zejména zisk majetku jednotlivých předměstí, ale i kompenzace jejich dluhů) atd. Některé podstatné dokumenty, např. informace k povýšení Nové Ulice na městys a na město, se však nedochovaly nebo byly skartovány.

Jiný druh pohledu na Novou Ulici nám poskytuje lokální denní tisk vydávaný v Olomouci (Nová Ulice vlastní místní noviny neměla), který byl nacionálně zaměřený, a tak velkou pozornost věnoval právě různým kauzám i drobnějším incidentům mezi Čechy a Němci. To je i přes úskalí své očividné předpojatosti k určité národnosti velmi užitečný zdroj, protože podobné informace v pramenech úřední provenience nenalezneme a - na druhou stranu - se dozvíme, jakými kauzami v té době lidé žili. Noviny vyjadřovaly i ovlivňovaly veřejné mínění, což je zejména pro tuto práci důležité. Z českých novin byly nejvýznamnější radikálně pokrokový *Pozor* vydávaný Bohumírem Knechtlem a katolický *Našinec*, které

nenapadaly jen Němce a jejich noviny, ale i sebe navzájem. České noviny byly pochopitelně v hledáčku cenzury, a tak v nich občas najdeme bílá místa s označením „cenzurováno“. Užitečná je i *Stráž Moravy*, věstník Národní jednoty pro východní Moravu, který se občas zmiňuje o činnosti a problémech místního odboru na Nové Ulici. Doplnující informace ke školské problematice může poskytnout učitelský časopis *Komenský*.

Německý tisk je zde zastoupen deníky *Mährisches Tagblatt* a *Neue Zeit*. Opět jde o nacionálně píšící noviny, které v tomto případě nabízí pohled z německé strany. Zajímavé je srovnávat, jak se český a německý tisk díval na tutéž záležitost nebo ji raději diplomaticky opomněl zveřejnit. *Mährisches Tagblatt* hájil německou stranu zvláště ohnivě. I Němci měli svůj spolkový tisk – spolek Bund der Deutschen Nordmährens vydával *Mitteilungen des Bundes der Deutschen Nordmährens*.⁷

Z téměř všech výše zmíněných zdrojů a povahy zvoleného tématu vyplývá neustálá nutnost kritického zkoumání a ověřování jednotlivých poznatků. Ne vždy je to ovšem vzhledem k častému nedostatku informací ke konkrétní záležitosti možné, a tak i informaci získanou z nacionálně vyhraněného zdroje je nutno použít. Jednostrannost pramenné základny úřední povahy (tedy německé) pak v tomto případě vyvažuje převážně česká lokální historiografie a jak český, tak i německý místní tisk. Subjektivitu pohledu obecního úřadu Nové Ulice má také kompenzovat i kombinace pramenů pocházejících z dalších institucí – okresního hejtmanství, moravského místodržitelství, zemského výboru apod.

Práce je rozdělena na šest částí. První poskytuje stručný nástin dějin Nové Ulice od jejího počátku do sloučení s Velkou Olomoucí včetně první světové války a vytváří tak rámec pro výklad zkoumaného období. Zahrnuje i základní zeměpis Nové Ulice a jejích čtvrtí. Poskytuje přehled o počtech a národnostním složení obyvatel obce.

Druhá část se zabývá obecní samosprávou, která v rakouské monarchii tehdy prožívala zlatý věk. Německé vedení obce se všemožně snažilo hájit německé zájmy proti českým. Jediným způsobem, jak tomu mohli Češi propříště zabránit, bylo získat svého zástupce v obecním výboru. Tato část práce popíše, jak obtížný to byl úkol, vzhledem ke složení voličských sborů. Městská rada v čele se starostou byla kritizována nejen kvůli proněmecké politice, ale i pochybnému vedení obecních financí, včetně městské spořitelny. Což spolu vzájemně souviselo, protože kontrola nad spořitelnou a obecními financemi jim umožňovala ovlivňovat i hospodářský růst v obci. Pozornost zasluhují i jazykové spory novoulických Čechů při komunikaci s obecním úřadem. Kapitola je tak i analýzou obecní samosprávy a

⁷ Mnoho užitečných informací o tomto spolku získala autorka z kandidátské disertace prof. Dana Gawreckého, laskavě zapůjčené.

jejího vlivu na obec a její obyvatele. Význam měly pro Novou Ulici i kontakty s vyššími úřady, výše postavenými osobami, poslanci atd. Vedení obce se tak snažilo navazovat užitečné kontakty, kterých často využívala pro dobro obce, ale i ve svém boji proti silicímú vlivu Čechů, kteří se pochopitelně snažili získávat své vlastní konexe.

Významným osobnostem Nové Ulice je věnována třetí část. Většina z nich smýšlela nacionálně, často ovlivněna snahou o ekonomický prospěch. Nová Ulice, zejména pak Úřední čtvrť, poskytla domov mnoha vlivnějším osobám z Olomouce, stejně jako i prostor k vybudování továren mnoha podnikatelům. Žili zde i významnější živnostníci, obchodníci, úředníci, lékaři a stavitelé.

Čtvrtá část je věnována velice živé spolkové činnosti na Nové Ulici, převážně nacionálně zaměřené. K nejvýznamnějším patřily místní skupiny spolků *Bund der Deutschen Nordmährens*, *Deutscher Schulverein* a *Národní jednota pro východní Moravu*. Ryze místní byly např. *Josefina Černochová*, *Spolek přátel Nové Ulice*, *Spolek německých majitelů domů* a *Spolek českých majitelů domů*. Mnoho českých i německých vlastenců však bylo také členy různých olomouckých spolků, což bylo tehdy obvyklé. Spolky tehdy patřily ke koloritu doby a každý, kdo chtěl společensky něco znamenat, byl členem mnoha.

Školstvím na Nové Ulici, konkrétně snahami o zřízení české školy a následným konkurenčním zápasem obou místních škol, se zabývá pátá část práce. Právě existence školy s českým vyučovacím jazykem se stala místním Čechům jedním z největších symbolů jejich vlastenecké práce. Byla léta, kdy Nová Ulice nežila téměř ničím jiným, než otázkou založení, zveřejnění a následného umístění české školy, což dokazují mimo jiné i protokoly ze zasedání obecního výboru, který, jak se zdálo, v té době neřešil téměř nic jiného. Popisný přístup k historii obou obecních škol je střídan komparací jejich finanční situace a postoje obce k nim. Několik řádek je věnováno i českému a německému mateřskému školství.

Poslední, ale velice důležitá, část práce se pokusí osvětlit poměrně komplikovaný vztah Nové Ulice s Olomoucí. Nová Ulice a Olomouc na sebe navazovaly téměř souvislou zástavbou, zejména po vystavění Úřední čtvrti. Nabízela se tedy otázka, zda by nebylo výhodnější připojit Novou Ulici k Olomouci. Obě strany pochopitelně viděly na situaci jiné výhody a důvodů pro i proti sloučení bylo mnoho, od ekonomických po politické a pravděpodobně i osobní. Přes opakované návrhy k tomu Nová Ulice nikdy nepřistoupila - až do vzniku republiky, kdy dosavadní německé zastupitelstvo muselo odstoupit a došlo k dramatickému posunu v rozdělení sil ve vedení obce. Nová správní komise Nové Ulice pak se spojením souhlasila v rámci hromadného sloučení téměř všech stávajících předměstí

s Olomoucí. Konečné sloučení je tak výraznou tečkou za existencí samostatného města Nové Ulice a uzavírá tak i celou práci.

Toto rozdělení do jednotlivých částí je snahou o přehledný výklad získaných poznatků, není však absolutní a jednotlivé aspekty se tak jako v reálném životě prolínají celou prací, propojujíc jednotlivá témata. Opakované zmínky některých faktů či osob a odkazy v poznámkách snad nebudou na škodu a naopak přispějí k celkovému porozumění tohoto komplexního tématu. Práce nepopisuje kompletní dějiny Nové Ulice, není její kronikou. Na základě interpretace zejména primárních pramenů se snaží o analýzu vývoje lokální nacionální situace s důrazem na pozici zdejší české menšiny a její snahu o sebezprosažení a ilustruje tak typické nacionální problémy, s nimiž se mnohé smíšené obce musely potýkat.

I. NOVÁ ULICE – PŘEDMĚSTÍ, MĚSTYS A MĚSTO

Přehled dějin obce Nová Ulice

Cesta Nové Ulice ke statutu města byla složitá a její historie již od počátku provázaná s městem Olomouc. Obec započala svou existenci jako osídlení ležící západně a jihozápadně od Olomouce ve čtrnáctém století, kdy mezi hradbami Olomouce již začínalo být těsno. Většina osadníků byli němečtí kolonisté na základě magdeburského práva, což vysvětluje právě německý ráz obce až do první poloviny dvacátého století.⁸

Pás osídlení podél městských hradeb táhnoucí se od západu jižně až k jihovýchodu byl vůbec osidlován převážně Němci. Kromě již zmíněné Nové Ulice se zde nalézala předměstí Neředín, Povel, Slavonín, Nemilany, Nové Sady a Nový Svět. Spolu s Olomoucí tak vytvořily tzv. Sprachinsel (německý jazykový ostrov). Naopak český živel se koncentroval převážně od severozápadu k východu v Hejčíně, Řepčíně, Černovíře, Chválkovicích, Bělidlech a Hodolanech. Postupně se zde vytvořila zajímavá situace, kdy počet Němců v ostrůvku byl menší než populace českého okolí, ale zato jejich pozice byla mnohem silnější.⁹

Budoucí osada vznikla západně a jihozápadně od centra Olomouce z několika sídlišť kolem silnic vybíhajících ze tří městských bran – Litovelské, Střední a Dolní. Název získala osada od ulice za Střední branou – Střední Ulice (Mittergasse) na staré cestě do Brna, necelých 200 metrů od hradeb.¹⁰ Osídlení za branou Dolní se nazývalo Zelená Ulice (Greinergasse)¹¹ a hraničilo s německým Povelem. Další osídlení, které spoluutvářelo Novou Ulici, se nazývalo Gošikl a obklopovalo cestu od místa pozdějšího hostince U dřevěného zvonu ke Hněvotínu, kolem dnešní ulice Štítného. Důležitou částí se stala i tzv. Vozovka (Wagendrössel) v místě dnešní stejnojmenné ulice. Název Střední Ulice se postupně vžil pro všechna tato osídlení dohromady. Stále však patřila pod Olomouc.

Od třináctého století byl na dnešní Nové ulici špitál Panny Marie Pomocné v poli, u něhož stávala kaple sv. Ducha spadající stejně jako celé předměstí pod olomouckou faru u sv. Mořice.¹² Předměstí mělo převážně zemědělský charakter s poli, pastvinami a zahradami.

⁸ TICHÁK, Milan. *O osudech městských částí Olomouce*. Olomouc: Středisko informatiky a služeb školám, 1998, s. 5.

⁹ Obrtel, Antonín. Německý ostrůvek olomoucký. *Stráž Moravy*, 1923, č. 2, s. 25, a 1923, č. 3, s. 42.

¹⁰ KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz*. Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s. 69.

¹¹ Německy *plačtivá, naříkavá*. Tato ulice mimo jiné také vedla k tehdejšímu městskému hřbitovu. Název lidé vnímali díky podobné znělosti jako ulici Zelenou (*Grüne*), což se vžilo. (TICHÁK, Milan. *O osudech městských částí Olomouce*. Olomouc: Středisko informatiky a služeb školám, 1998, s. 5.)

¹² Tamtéž, s. 7.

Právě kvůli krásným zahradám a venkovským domům byla Nová Ulice později hojně navštěvována.¹³ Stály zde venkovské usedlosti a několik řemeslnických dílen. A nejen to - od patnáctého století tu byly postupně založeny sladovny, na Vozovce jedna a Gošiklu tři.¹⁴

Díky své poloze na západě před olomouckými hradbami, odkud se z Tabulového vrchu nabízelo dobré místo k útoku na město, byla Nová Ulice zpusťována za Třicetileté války a při pruském útoku v roce 1741. Poté se Olomouc na příkaz Marie Terezie změnila na pevnost, kvůli níž se prodloužilo předpolí před hradbami na necelých 800 metrů, což znamenalo zboření předměstí, která se zde nacházela.¹⁵ Nezaniklo však zcela, bylo spíše přesunuto dále od hradeb. Kromě jiných předměstí došlo k přesunu obyvatel Střední Ulice, Zelené Ulice, Vozovky a Gošiklu. Bylo zbořeno 350 domů a lidem byly určeny vzdálenější pozemky. Dnešní katastr proto odpovídá stavu z roku 1788.¹⁶ Celému novému předměstí se začalo říkat Nová Střední Ulice (Neue Mittergasse) – postupem času zkráceně Nová Ulice. Nové předměstí nyní sousedilo s obcemi Neředín, Hejčín, Řepčín, Lazce, Povel, Slavonín a – samozřejmě - také s Olomoucí.

Velká změna nastala, když se Nová i Zelená Ulice vyčlenily z panství Olomouce a díky novému obecnímu řádu z roku 1850 se staly zsamostatnými politickými obcemi. Roku 1856 došlo k jejich formálnímu sloučení a změně názvu na Nová a Zelená Ulice (Neu- und Greinergasse).¹⁷ Lidé ji začali zkráceně nazývat Neugasse – Nová Ulice. Plně nezávislá samospráva se ale uplatnila až v roce 1864, kdy se datují první zdejší obecní volby.

Mezitím se obyvatelé předměstí snažili svou obec zvelebit. V roce 1768 byla založena škola, pochopitelně s německým vyučovacím jazykem. V roce 1780 byl postaven nový kostel Panny Marie Pomocné, od roku 1843 pod samostatnou duchovní správou. V roce 1785 byl založen městský hřbitov poblíž hostince U Dřevěného zvonu.¹⁸

Tvář obce ovlivnily předsunutá forty postavená v jejím katastru v letech 1839-1851 na Tabulovém vrchu a Šibeníku a potom i fort XIII postavený v letech 1850-1854.¹⁹ Existence

¹³ KUX, Johann. *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*. Reichenberg und Olmütz, 1937, s. 271.

¹⁴ ČERMÁK, Miloslav. *Olomoucké hospody, zájezdní hostince, hotely, vinárny a kavárny v minulosti*. Olomouc: Memoria, 2004, s. 15.

¹⁵ TICHÁK, Milan. *O osudech městských částí Olomouce*. Olomouc: Středisko informatiky a služeb školám, 1998, s. 7.

¹⁶ TICHÁK, Milan. *Paměť olomouckých předměstí*. Olomouc: Votobia, 2000, s. 10.

KADLEC, Ján. *Olomoucká předměstí a jejich drobné památky*. Olomouc: Periplum, 2008, s. 34.

¹⁷ TUREK, Adolf (ed.) a kol. *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy*. Opava: Zemský archiv v Opavě, 2004, s. 536.

¹⁸ TICHÁK, Milan. *O osudech městských částí Olomouce*. Olomouc: Středisko informatiky a služeb školám, 1998, s. 10.

¹⁹ VIKTOŘÍK, Michael. *Táborová pevnost Olomouc: modernizace olomoucké pevnosti v 19. století*. České Budějovice: Vedita, 2011, s.238-239.

těchto fortů pochopitelně znamenala také přítomnost vojenských posádek a jejich interakci s obyvateli obce, počínaje ubytováním důstojníků, přes koncerty vojenských kapel na různých akcích až po případné výtržnosti v místních hostincích. Občas si obec stěžovala, že vojáci působili různé škody svým nedbalým chováním.²⁰

Občané Nové a Zelené Ulice vedli v podstatě poklidný všední život charakteristický pro předměstí venkovského charakteru.²¹ I na pečeti Nové Ulice byli zobrazeni dva polonazi zahradníci, stojící na zkypřené půdě a držící se za ruce. Mezi nimi byla kropící konev a po stranách postav stály stromy.²²

Pečeť předměstí Nová a Zelená Ulice

Rozvoj obce však stále komplikovaly tzv. demoliční reversy, zaknihované věčné břemeno k realitám v těsné blízkosti hradeb, podle nějž byl majitel zavázán svůj dům na vlastní náklady do čtyř týdnů zbourat, pokud o to byl vojenskými úřady požádán. Jednalo se zejména o případný vojenský útok na město, kdy by bylo potřeba vyklidit plochy před hradbami.²³

Od roku 1882 vedla územím Nové Ulice železniční trať Olomouc-Čelechovice, na níž v katastru obce vznikla dvě nádraží – jedno téměř ve středu Nové Ulice a později druhé na

²⁰ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 149, kart. 11.

²¹ Za zmínku snad stojí návštěva císaře Františka I. a cara Alexandra I. v roce 1805 před bitvou u Slavkova, kteří se během návratu z vojenské přehlídky zastavili právě na Nové Ulici a zavítali do zdejšího hostince U černého orla a posvačili zde. Jejich návštěvu potom upomínaly kamenné tabulky na budově hostince. (KUX, Johann. *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*. Reichenberg und Olmütz, 1937. s. 282.)

²² SPÁČIL, Vladimír. *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*. Olomouc: Městský národní výbor, 1985, s. 163.

²³ TICHÁK, Milan. *Když padly hradby: Olomouc na přelomu dvou staletí*. Olomouc: Burian a Tichák, 2005, s. 9.

Nová Ulice. Urbanisticko-historický vývoj olomoucké čtvrti vydaný u příležitosti Slavnosti černého orla r. 2013. Olomouc: Statutární město Olomouc a Komise městské části Nová Ulice, 2013, s. 7.

Úřední čtvrti. Do obce navíc od roku 1899 jezdila tramvaj z Horního náměstí k Zemské nemocnici. O patnáct let později spojila nová trasa Olomouc přes Úřední čtvrt' s Neředínem. V roce 1896 byla na Nové Ulici postavena Zemská nemocnice.²⁴

Přelomovým obdobím pro Novou Ulici byl rok 1888, resp. 1886, kdy byla zrušena olomoucká pevnost. Již s předstihem v letech 1882-1884 došlo ke zbourání několika městských bran.²⁵ V souvislosti se zrušením pevnosti pozbyly platnost i demoliční reversy a zákaz stavební činnosti za hranicemi města. Toto uvolnění vyvolalo obrovský stavební rozmach na olomouckých předměstích, nejvíce směrem k Hodolanům (čímž vznikla zástavba Masarykovy třídy a jejího okolí) a právě Nové Ulici. Olomouc investovala obrovskou částku na odkoupení pozemků od vojenských úřadů. Čilá stavební činnost dodala Nové Ulici městský ráz a více ji propojila s Olomoucí. Stala se atraktivnějším místem k bydlení a podnikání. Mnoho živnostníků si zde založilo své provozovny. Vznikly tu i velké podniky – např. roku 1884 zde postavil svou sladovnu Eduard Hamburger²⁶ a roku 1895 byl postaven pivovar olomouckého Právovárečného měšťanstva.²⁷

Na nově získaných pozemcích, které spadaly pod novouulický katastr, se také začala stavět nová čtvrt', jejíž převážně čeští obyvatelé potom velice zasáhli do dalšího života Nové Ulice – již zmíněná Úřední čtvrt'.²⁸ Znamenalo to i rozvoj českých podniků. Svou továrnu na kočáry si zde založil Ignác Žárský, své kamenictví Jan Havlásek a bydlel a působil zde např. i stavitel Karel Starý.

S přibýváním Úřední čtvrti se tak Nová Ulice dělila na tři hlavní části – starou, převážně německou Horní Novou Ulici (odkud pocházela většina starousedlíků) a Zelenou Ulici - a nově i moderní Úřední čtvrt', někdy kontrastně označovanou i jako Dolní Nová Ulice.

Roku 1893 byla Nová Ulice povýšena na městys, což jí poskytlo částečnou samostatnost na Olomouci a potvrdilo její význam mezi ostatními předměstími. Nový název obce zněl *Markt Neugasse*.²⁹

²⁴ NEŠPOR, Václav. *Dějiny města Olomouce*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 256.

TICHÁK, Milan. *Paměť olomouckých předměstí*. Olomouc: Votobia, 2000, s.13.

TICHÁK, Milan. *Ztracené adresy. O tom, co v Olomouci bývalo a co už není*. Olomouc: Burian a Tichák, 2007, s. 173.

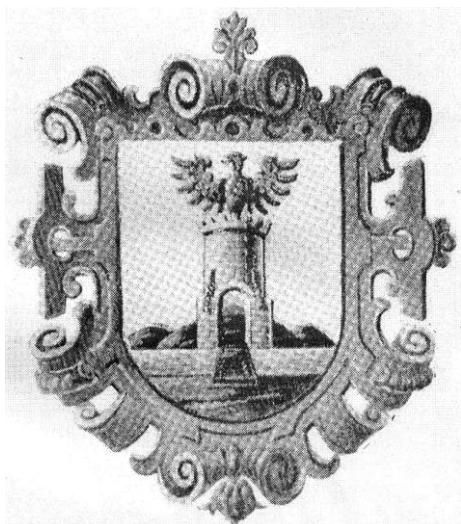
²⁵ TICHÁK, Milan. *Když padly hradby: Olomouc na přelomu dvou staletí*. Olomouc: Burian a Tichák, 2005, s. 8 a 11.

²⁶ VIKTOŘÍK, Michael. *Osudy olomouckých sladoven a sladovnických firem v kontextu vývoje sladovnického průmyslu (od 60. let 19. století do roku 1948)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 159.

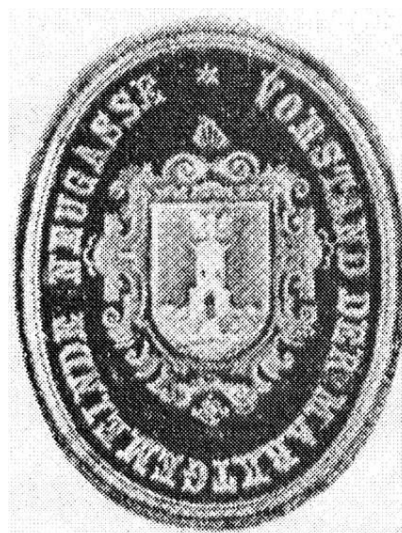
²⁷ ČERMÁK, Miloslav. *Olomoucké hospody, zájezdní hostince, hotely, vinárny a kavárny v minulosti*. Olomouc: Memoria, 2004, s. 37.

²⁸ O získání a využití pevnostních pozemků a vybudování a významu Úřední čtvrti více v kapitolách o vztahu Nové Ulice s Olomoucí a o významných osobnostech Nové Ulice.

²⁹ Na uděleném znakovém privilegii je nový znak obce popsán následovně: v modrém poli vystupují z paty šítu tři zelené kopce s protékající řekou přirozené barvy, na jejímž břehu a uprostřed prostředního kopce, nad kterým

Nový znak Nové Ulice

Razítko městečka Nová Ulice

Ne zcela náhodou se v těchto letech opakovaně vynořovala otázka připojení Nové Ulice k Olomouci. Představitelé obce však se sloučením nikdy nesouhlasili.

Naopak, v roce 1906 se jim podařilo vyjednat povýšení obce na město (*Stadt Neugasse*), čímž se Nová Ulice s velkou slávou teoreticky vymanila z područí Olomouce. Prakticky ovšem stále patřila pod okresní hejtmanství v Olomouci a s Olomoucí díky faktické blízkosti sdílela stále mnoho.

Povýšení Nové Ulice bylo skutečně velmi významné - mezi léty 1906, kdy se stala městem, a 1913, kdy byly pak povýšeny i Hodolany u Olomouce, byla jediným městem olomouckého venkovského okresu.³⁰ Šlo o jakýsi konkurenční vztah obou měst. Právě české Hodolany byly totiž většinou chápány jako protiváha německé Nové Ulice. Do povýšení Hodolan totiž byla všechna (Olomouc a Nová Ulice) města v okresu německá.

Do světové války žila Nová Ulice navenek v podstatě klidně. Vnitřní národnostní neklid, který bude popsán v dalších kapitolách, narušila jen veliká povodeň v roce 1911, která poničila Úřední čtvrť. Po dlouhém silném dešti se nahromadilo mezi Neředínem a Úřední čtvrtí velké množství vody, kterou kanalizace nedokázala pojmout. Voda zaplavila ulice a skrze kanály vnikla do sklepních bytů, jejichž obyvatelé tak byli postiženi nejvíce. Mezi postižené majitele domů patřili i známí občané Ignác Žárský, Franz Langer, Viktor Mader,

vychází zlaté slunce, stojí bílá zděná věž s cimbuřím a černými otvory na hnědé řetězy pro padací most, které jsou ale přetržené. Napříč přes řeku je neupřesněný padací most. Z cimbuří vyrůstá zlatý orel s červeným lemováním. (SPÁČIL, Vladimír. *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*. Olomouc: Městský národní výbor, 1985, s. 163-164).

³⁰ Brázda, V. *Okresní hejtmanství olomoucké. Zeměpisný a kulturně-historický jeho přehled*. Štěpánov: 1913, s. 131.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, školní kronika, inv.č. 1.

Karl a Oswald Noczilovi (kteří v oněch místech nebydleli, ale vlastnili zde nemovitost), Jan Frodl a Max Zaitschek.³¹

První světová válka silně zasáhla i Novou Ulici. Stejně jako jiné obce musela přijmout různá opatření a dodržovat vyhlášky okresního hejtmanství. Kromě běžných opatření, která regulovala zásobování a maximální ceny základních potravin, omezení policejní hodiny hostinců,³² censury korespondence a potravinových lístků, se objevovala např. varování pro obecní úřady před „*rejdy agentů nepřátelských mocností*“,“³³ kteří údajně měli v úmyslu zhářství nebo škodit dobytku. Na přechodnou dobu bylo vyhlášeno i stanné právo a cenzura pošty v Olomouci a přilehlých obcích. Během roku 1917 se situace ještě zostříla. Ostraha vojenských objektů byla zpřísněna a při nepovoleném přiblížení mohl být člověk zastřelen. To se týkalo i Nové Ulice, kde se vojenských objektů nacházelo hned několik.³⁴

Za války byli v obci umístěni vojenští zajatci z Polska, Ukrajiny a Itálie.³⁵ Naopak někteří občané Nové Ulice byli zajati v Rusku, např. v Petropavlovsku nebo Nižném Novgorodu a někteří v Itálii.³⁶ Mimořádně, právě nutností opatřit útěchu a vhodnou zábavu válečným invalidům, sirotkům a vdovám padlých z Nové Ulice odůvodňoval obecní výbor svou snahu založit v obecním domě kino v letech 1914-1918.³⁷ Do Zemské nemocnice se vozili ranění vojáci, včetně ruských zajatců.³⁸ Pro nedostačující kapacitu ale bylo nutno již roku 1915 zřídit provizorní nemocnice v budovách zdejších škol.

Na Nové Ulici za války probíhaly válečné sbírky materiálu pro vojenské účely, sbírky na vdovy a sirotky. Někteří novouličtí muži si vysloužili vysoká vojenská vyznamenání.³⁹ Důležité osoby ve vedení obce odvedeny nebyly, protože většinou přesáhly věk vhodný pro službu v armádě nebo byly důležité pro místní politickou správu a hospodářství.

Válka poškodila mnoho novoulických živnostníků a podnikatelů, např. firmu Davida Grätzera na vánoční ozdoby (ten ve své zprávě Obchodní a živnostenské komoře v Olomouci uvedl, že má problémy se získáváním materiálu z Německa, že ztrácí mužskou pracovní sílu a

³¹ KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*. Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s. 126.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 187, kart. 36.

³² Jedním z mírnějších dopadů války bylo omezení provozní doby Těšetické pivnice „U města Prahy“ od března 1917, která byla každý pátek uzavřena pro nedostatek piva a protože majitel konal vojenskou službu. (*Našinec*, 8.3.1917, č. 55.)

³³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 150, kart. 12.

³⁴ Tamtéž, inv.č. 149, kart. 12.

³⁵ Tamtéž, inv.č. 149, kart. 11.

³⁶ Tamtéž, inv.č. 149, kart. 11.

³⁷ Tamtéž, inv.č. 14, Protokoly ze zasedání obecního výboru, 29.12.1914.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc - venkov, inv.č. 397, kart. 81.

³⁸ Ruští zajatci. *Našinec*, 21.11.1914, č. 278, s. 3.

³⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 149, kart. 11.

že dřevo je drahé), potíže s drahotou surovin hlásila i továrna na rybí konzervy Hugo Königa (ale jinak prý konzervy šly na odbyt a válka je prý zase tak neovlivnila) a majitel továrny na kočáry Ignác Žárský hlásil veliké potíže kvůli omezení surovin, nedostatku pracovních sil a zvyšování cen.⁴⁰

Roku 1917 vypukla v Olomouci epidemie úplavice, zejména na Nové Ulici, kde nakonec šestnáct lidí zemřelo. Vláda vyslala sanitní kolonu a za dva měsíce se podařilo nemoc potlačit.⁴¹ Na šíření epidemie se pravděpodobně podílela i podvýživa a špatné bytové poměry obyvatel.

Je zcela pochopitelné, že dlouhodobá stísněná atmosféra nemohla pozitivně přispět k již tak dost komplikovaným vztahům mezi místními Čechy a Němci. Václav Nešpor napsal, že se propast, která zela mezi Čechy a Němci již před válkou, díky válce ještě více rozšířila. Češi v Olomouci se vzpírali a nebyli ochotni k válečným sbírkám. Naopak úřady zabavovaly slovanské symboly a znaky českých zemí.⁴² Německý tisk Němce stále povzbuzoval, ale ti postupně ztráceli sebejistotu a kontrolu nad situací. Ke konci války se vrátilo sebevědomí i Čechům. Díky podobným poměrům i vzájemné blízkosti byl vývoj v Olomouci i na Nové Ulici za války velice podobný.

Konec války neznamenal návrat k původním poměrům. Zánik monarchie a vznik republiky znamenal i pád dosavadního německého vedení obce v listopadu 1918. Správu obce pak převzala nová správní komise v čele s Augustinem Fritzem. České správní komise byly jmenovány do všech původně německých obcí. Nové vedení muselo být ze dvou třetin české, ačkoliv vlastně neodpovídalo skutečnému národnostnímu složení Nové Ulice. Ve zbývající třetině nezůstal nikdo z nejaktivnějších původních německých obecních zastupitelů.⁴³ Úřední řečí se stala čeština, ačkoliv němčina byla tolerována jako druhý jednací jazyk. Největší starosti nové správní komisi dělal stav obecního hospodářství, které nebylo v dobrém stavu a navíc ani úřední dokumentace nutná k jeho revizi nebyla v kompletní.⁴⁴ Dát vše do pořádku se do sloučení s Olomoucí nepodařilo.

⁴⁰ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále je ZAO, pob. Olomouc), fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, inv.č. 7196, kart. 836.

⁴¹ Úplavice v Olomouci a okolí. *Našinec*, 23.8.1917, č. 192, s. 3.

Úplavice na Nové Ulici. Tamtéž, 16.9.1917, č. 212, s. 3.

Úplavicová epidemie na Nové Ulici. Tamtéž, 2.10.1917, č. 225, s. 3.

⁴² NEŠPOR, Václav. *Dějiny města Olomouce*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 303.

⁴³ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 146, kart. 5.

⁴⁴ FISCHER, Richard. *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 17.

Poslední schůze správní komise se konala 26.6.1919 a 1.7. se Nová Ulice spolu s dalšími dvanácti předměstími, včetně města Hodolan, stala součástí Velké Olomouce.⁴⁵ Připojení ryze českých předměstí k velkému celku tak posunulo národnostní váhy a Češi tak získali v nové obci většinu. Pro německé obyvatele zejména Nové Ulice a Olomouce to znamenalo, že se ve své již bývalé německé obci náhle stali menšinou.

Úřední čtvrť

Existence Úřední čtvrti poznamenala vývoj Nové Ulice natolik, že si zaslouhuje zvláštní pozornost. Vznikla jako podnikatelský záměr olomouckého Úřednického spolku (*Spar- und Vorschusskonsortium des I. allgemeinen Beamtervereins in Olmütz*) v době, kdy bylo jasné, že pevnostní status Olomouce bude zrušen. Výhodně položený novoulický katastr a jeho náhle uvolněné pozemky se k takovému počínu ukázaly jako velice vhodné. Spolek pod vedením Josefa Thannabaura (a také Willibalda Müllera, písaře spolku a zároveň člena obecního výboru Nové Ulice - možná i zde můžeme hledat další motiv, proč spolek obrátil svou pozornost právě sem),⁴⁶ který od Nové Ulice roku 1886 odkoupil parcely za 10.000 zlatých.⁴⁷ Po splacení částky pak v roce 1889 začal čilý stavební ruch.

Jak již bylo zmíněno, pozornost všech v obci i města Olomouce se soustředila právě sem. Do nové čtvrti se stěhovalo stále více Čechů, zejména živnostníků a podnikatelů, což mělo v konečném důsledku i velký dopad na národnostní poměry v obci. Domy zde vlastnili např. Češi továrník Johann Frodl, stavitel Karel Starý (který zde postavil známý hostinec U města Prahy), továrník Ignác Žárský, obchodník Alois Kožušníček, majitel stolářství Antonín Karnovský, pokrývač Josef Pucek, majitel kamenictví Jan Havlásek, atd. Své domy si v nové čtvrti postavili i někteří podnikatelé německé národnosti, jako stavitelé Franz Langer a Viktor Mader, majitel nemovitostí Johann Smital, podnikatel Wilhelm Mayer, obchodník s dřívím Max Zaitschek a zednický mistr Mathäus Chowanetz. Několik domů zde postavil i známý podnikatel Moritz Fischer z Olomouce.⁴⁸

⁴⁵ Dle dnešní spisovné češtiny je v této práci používán tvar názvu města v ženském rodu. Původně bylo jméno *Olomouc* rodu mužského, poté začal do používání pronikat i rod ženský - až do počátku 20. století, kdy byl jako správný definitivně stanoven ženský rod.

⁴⁶ Nicméně Müller musel nakonec z obecního výboru - zřejmě právě pro konflikt zájmů - v roce 1889 vystoupit. Tento autor dějin Olomouce bydlel ve vilce na dnešní Dvořákově ulici.

(ZA v Opavě - SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 8, Protokoly ze zasedání obecního výboru, 29.6.1889.

ZATKOUKAL, Pavel. *Slavné vily Olomouckého kraje*. Praha: Foibos, 2007, s. 22.)

⁴⁷ ZA v Opavě - SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 7, Protokoly ze zasedání obecního výboru, 3.5.1886.

⁴⁸ Tamtéž, reg. 1874-1920, inv.č. 334, sig. F 2, kart. 693.

V roce 1910 bylo obyvatelstvo Úřední čtvrti tvořeno z 95 procent úředníky, vojenskými důstojníky, důstojníky na penzi a obchodníky.⁴⁹

Moderní vilová čtvrť se velmi lišila od staré Horní Nové Ulice, což bylo stále více patrné a lidé si to citelně uvědomovali - v dobrém i ve zlém. Zajímavé hodnocení sociálních rozdílů mezi NU čtvrtěmi nalezneme v zápisu ve školní kronice české školy z roku 1923): „*Sociální poměry žáků jsou u nás velmi rozdílné. Děti, bydlící na Úřední Čtvrti mají téměř všechny rodiče dobře situované a žijí v dobrých poměrech. Děti z Horní Nové Ulice mají rodiče velkou většinou odkázané pouze na výdělek. Tak se stalo, že když přišla v zimě velká nezaměstnanost, trpěly děti hladem, nedostatkem obuvi a šatstva a podvýživou vůbec...*“⁵⁰

Význam Úřední čtvrti pro rozvoj obce si uvědomovalo i obecní zastupitelstvo a věnovalo jí náležitou pozornost. Proto zde například byly v 90. letech 19. století postupně vybudovány kanalizace a vodovod (zatímco Horní Nová Ulice si na ně musela počkat ještě mnoho let) a čtvrť také získala vlastní strážnickou stanici. V roce 1904 získala i vlastní poštovní úřad (na Horní Nové Ulici byl od roku 1893).⁵¹

V roce 1893 bydlelo v Úřední čtvrti 820 obyvatel a o čtyři roky později to bylo již 1339,⁵² což představovalo jednu čtvrtinu obyvatel obce.

Vše ale dokonalé nebylo. Úřední čtvrť začala záhy trpět kriminalitou, o které psaly i noviny. Vykrádání bytů bylo poměrně časté, což měli údajně na svědomí zloději tábořící v Janském stromořadí (u parku).⁵³ Místní obyvatelé si také později často stěžovali na velice špatný stav povrchu ulic.⁵⁴ Před první světovou válkou pak vysoké ceny bytů a nájmu způsobily odliv chudšího českého obyvatelstva zvláště z Úřední čtvrti.⁵⁵

I přesto byla čtvrť ovšem chloubou Nové Ulice a dokonce údajně inspirovala hodolanské zastupitelstvo při snahách a plánech na výstavbu vlastní vilkové čtvrti (později kolem dnešní Masarykovy třídy).⁵⁶

⁴⁹ Tamtéž, inv.č. 145, kart. 2.

⁵⁰ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Národní (obecná) škola Olomouc-Nová Ulice, inv.č. 1.

⁵¹ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv.č. 397, sig. H, kart. 94.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 8, Protokoly ze zasedání obecního výboru, 26.7.1892.

TICHÁK, Milan. *Ztracené adresy. O tom, co v Olomouci bývalo a co už není*. Olomouc: Burian a Tichák, 2007, s. 33.

⁵² General-Versammlung des Vereines Fortschritt in Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 5.2.1898, č. 28, s. 6.

⁵³ Krádeže na Úřední čtvrti. *Olomoucký Pozor*, 27.8.1898, č. 98, s. 4.

⁵⁴ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1920-1940, inv.č. 226, sig. X/315/5, kart. 620.

⁵⁵ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv.č. 1.

⁵⁶ VIDLIČKA, Jiří. *Dějiny zapomenutého města Hodolan: osudy největší české obce před branami Olomouce*. Olomouc: Votobia, 2005, s. 64.

Úřední čtvrť velmi kontrastovala se zbytkem obce. Co si o obci a své nové čtvrti mysleli sami Češi, jasně vyjadřuje český článek *Pozoru*, který napsal, že „*vlastní město Nová Ulice je nevzhledná, nečistá ves, roztažená při císařské silnici a přes půl hodiny cesty od Olomouce vzdálená. Ale na jejím katastru u nádraží lokální dráhy Olomouc-město hlavně českým přičiněním a z českých peněz vyrostla moderní vilová část, nazvaná Úřední Čtvrť, jež má většinu českého obyvatelstva, dodává Nové Ulici nejen lesku, ale také většinu obecních příjmů a bez ní by byla táž dále mizernou vsí s několika nabubřelými německými zelináři.*“⁵⁷ Ve svém vlasteneckém horlení autor textu ovšem pozapomněl na fakt, že mnoho krásných vil ve zmíněné čtvrti postavili i němečtí investoři, například stavitel Franz Langer.

Nebyl to však jediný podobný názor, Češi skutečně považovali Úřední čtvrť a její české obyvatele za jednu z velmi mála světlých stránek města. V Brázdově přehledu *Okresním hejtmanství olomouckém* se píše, že vlastní (myšleno Horní) Nová Ulice „*jest vlastně neúhlednou vsí, táhnoucí se podél císařské silnice, kdežto rázu města dodává N.U. Úřednická Čtvrť, jakož i četné novostavby obecní, v poslední době provedené. Tepna městského života tíhne více k této moderní čtvrti a jí vlastně děkuje N.U. za svůj vzrůst a za své povýšení na město.*“⁵⁸ Ač se jednalo o pohled velmi zjednodušený a jednostranný, většina Čechů si to skutečně myslela.

Národnostní složení obyvatel Nové Ulice, jeho vývoj a problematika určení

Národnostní poměr sil v obci a jeho vývoj ukazovala státní sčítání lidu, prováděná v delších časových odstupech. Mezi léty 1880 a 1921 došlo ke čtyřem oficiálním sčítáním lidu. Z tabulky níže je patrné, že převážnou část obyvatel Nové Ulice tvořili Němci, ale také, že počet Čechů se postupně zvyšoval. Rok 1921 pak ukazuje dramatický skok v procentuálním poklesu počtu německých obyvatel a stejně tak nárůstu počtu Čechů,⁵⁹ což měnilo vzájemný poměr obou národností.

⁵⁷ Česká veřejná škola na Nové Ulici. *Pozor*, 8.10.1906, č. 198, s. 1.

⁵⁸ BRÁZDA, VI. *Okresní hejtmanství olomoucké. Zeměpisný a kulturně-historický jeho přehled*. Štěpánov: 1913, s. 132.

⁵⁹ Léta 1880-1910 – BARTOŠ, Josef a kol. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. 3, Okresy: Olomouc město a venkov, Litovel, Štenberk, Moravský Beroun*. Ostrava: Profil, 1972, s. 57.
Rok 1921 - *Statistický lexikon obcí v republice československé. Sv. 2, Morava a Slezsko*. Praha: Státní úřad statistický, 1924, s. 63.

Nová Ulice Rok	Celkový počet obyvatel	Češi		Němci		Jiné národnosti
		Počet	%	Počet	%	Počet
1880	2673	441	16,5	1617	60,5	615
1900	5197	1288	24,8	3628	69,8	281
1910	6455	2092	32,4	4122	63,9	241
1921	6898	4005	58,1	2603	37,7	112

Daný trend vývoje národnostní skladby obyvatelstva nebyl charakteristický jen pro Novou Ulici, ale i pro Olomouc.⁶⁰ Poměr Čechů a Němců se prolínal napříč všemi společenskými vrstvami a umožňoval větší politickou, správní i ekonomickou sílu Němců.⁶¹

Čísla získávaná při sčítáních lidu, zejména v letech 1880, 1900 a 1910 ale dnes musí být interpretována s vědomím, že údaje o národnosti byly často zkreslené. Formuláře (a sčítací komisaři) se totiž neptaly přímo na národnost, ale na tzv. obcovací řeč (*Umgangssprache*).⁶² Byl to jazyk, který dotázaný používal při běžném každodenním styku s ostatními. Lidé ale byli zmateni, protože se ne vždy shodoval se skutečným mateřským jazykem, kterým mluvila rodina doma (nepočítáme-li s ještě složitější situací dvojjazyčných rodin!). Mnoho lidí tak například mluvilo doma česky a v práci, kde trávili většinu dne, německy. Byli také často závislí na svém německém zaměstnavateli nebo domácím, který pak byl většinou přítomen při zápisu do sčítacích archů a nezřídka na své nájemníky tlačil, aby

⁶⁰ Následující tabulka nabízí srovnání poměru obou národností v procentech obyvatel na Nové Ulici, v Olomouci i na Moravě.

	Nová Ulice		Olomouc (město)		Morava	
	Češi	Němci	Češi	Němci	Češi	Němci
1880	16,5	60,5	32,2	67,8	70,4	29,4
1900	24,8	69,8	32,7	67,3	71,4	27,9
1910	32,4	63,9	37,7	62,3	71,8	27,6
1921	58,1	37,7	71,3	28,7	78	20,9

Tabulka jasně ilustruje jak podobnost převahy německé většiny nad českou menšinou před rokem 1918 a obrat situace po vzniku republiky na Nové Ulici a v Olomouci, tak i propastný rozdíl mezi německým jazykovým ostrovem a zbytkem Moravy.

(*Statistický lexikon obcí v republice československé. Sv. 2, Morava a Slezsko*. Praha: Státní úřad statistický, 1924, s. 63.

EFMERTOVÁ, Marcela. *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998, s. 126.

BARTOŠ, Josef a kol. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. 3, Okresy: Olomouc město a venkov, Litovel, Štenberk, Moravský Beroun*. Ostrava: Profil, 1972, s. 30.

KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996, s. 141.)

⁶¹ POKLUDOVÁ, Andrea: Opava a Olomouc na cestě z maloměsta v moderní město 1848-1918: determinanty, paralely, fenomény. *Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost*. 7/2010. Hradec Králové: Východočeské muzeum, 2010, s. 305.

⁶² KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996, s. 139.

udali německou řeč, ať se jednalo o sčítání oficiální nebo jen pro vnitřní potřeby obecní samosprávy.⁶³ Dle českého tisku někdy ani neměli lidé příležitost nějakou řeč uvést, protože se jich na to ani nikdo nezeptal a úředník údajně vyplňoval u domů sčítací archy sám.⁶⁴ Až dotazování na skutečnou národnost, používané od roku 1921, situaci ujasnilo.

Na význam sčítání lidu a uvedené obcovací řeči upozorňoval tisk i různé vlastenecké spolky. Výsledky totiž dále například ovlivnily, jaký jazyk byl v obci používán coby úřední řeč nebo zda vyšší úřady v obci umožnily založení české školy či nikoliv.

Sčítání lidu ale prováděla obecní samospráva i pro své vnitřní účely, a tak se například dochoval přehled o národnostním složení jednotlivých ulic v Úřední čtvrti a celé Horní Nové Ulice z průzkumu prováděného v letech 1917 (pouze první zmíněná) a 1919:⁶⁵

Ulice ⁶⁶ (Úřední čtvrť)	Obyvatel ⁶⁷		Čechů		Němců	
	1917	1919	1917	1919	1917	1919
Proskovcova	21	21	19	19	2	2
Mozartova	? ⁶⁸	228	?	94	?	133
Müllerova	180	180	62	62	118	118
Horní Fröhlichova	273	272	134	133	137	137
Úřednického spolku	51	51	20	20	31	31
Dolní Fröhlichova	185	185	102	133	83	137
Schneeburgova	185	185	76	76	109	109
Stromořadní	56	56	16	16	40	40
Eugenova	41	42	20	21	21	21
Starhembergova	45	45	17	17	28	28
Na Vozovce	31	31	17	17	14	14

⁶³ K podobnému zkreslení počtu českých obyvatel z důvodu obavy z pronásledování docházelo např. i ve Svitavách, kde dominovala velmi silná německá většina.

(BARTOŠ, Josef, ed. *Svitavy. Dějiny a současnost města*. Hradec Králové: Kruh, 1987, s. 68.)

⁶⁴ *Našinec*, 28.12.1890, č. 150, s. 2.

⁶⁵ Některé části obce nejsou zahrnuty vůbec nebo se nedochovaly, např. Zelená ulice.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 148, kart. 6.

⁶⁶ Jména ulic jsou pro jednoduchost uvedena v předrepublikové české verzi. Přehled názvů vybraných ulic v obou jazycích je uveden v příloze.

⁶⁷ Pro přehlednost tabulky uvádím celkový počet obyvatel, který zahrnuje i jiné národnosti než českou a německou, ale samostatný sloupec jim věnován není. Obecní zastupitelstvo se zajímalo především o počty Čechů a Němců.

⁶⁸ Údaj není k dispozici. (ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 148, kart. 6.)

Po sečtení údajů ze všech ulic Úřední čtvrti tak můžeme porovnat poměr českých a německých sil v obou městských částech:

Městská část	Obyvatel		Čechů		Němců	
	1917	1919	1917	1919	1917	1919
Úřední čtvrť ⁶⁹	1068	1296	483	608	583	770
Horní Nová Ulice	?	1 587	?	521	?	985

Byť jsou jen orientační, tyto údaje skutečně potvrzují, že zatímco na Horní Nové Ulici žila německá většina, na Úřední čtvrti žilo více Čechů. A nešlo jen o čísla. Jak vyplývá z kapitoly o novoulických osobnostech, mnoho Němců, kteří zastávali v obecní samosprávě důležité pozice (včetně samotného starosty Oswalda Noczila), žilo na Horní Nové Ulici. A většina zdejších významných Čechů naopak sídlila právě na Úřední čtvrti. Nebyly to tedy jen počty, ale i rozmístění sil obou národností, které utvářely národnostně složitou situaci na Nové Ulici.

⁶⁹ V celkovém součtu pro Úřední čtvrť z roku 1917 chybí údaj pro Mozartovu ulici, který se nedochoval. Je proto nižší než pro rok 1919.

II. OBECNÍ SAMOSPRÁVA NA NOVÉ ULICI

Struktura obecní samosprávy a obecní volby

Nová Ulice se na základě zákona o obecní samosprávě z roku 1862 a obecního zákona pro království České z roku 1863⁷⁰ těšila právu obecní samosprávy, což zahrnovalo zejména kompetence v oblasti spravování obecního jmění, zřizování obecní policie, péči o komunikace, stavební dohled, urovnávání sporů v obci, správu obecních škol a dražby movitého majetku.⁷¹ Správa obce se skládala z obecního výboru (zastupitelstva), které se usnášelo v záležitostech samostatné působnosti obce, a obecní rady (představenstva) voleného z řad zastupitelů, které mělo za úkol spravovat obecní majetek a vykonávat usnesení výboru. V čele obou stál starosta volený zastupiteli. Všichni jmenovaní byli voleni na dobu tří let.⁷² Obecní výbor potom pořádal pravidelné veřejné schůze řízené starostou, jejichž hlavní body potom můžeme vyčíst z pořizovaných zápisů a protokolů.

Počet obecních zastupitelů se odvíjel podle počtu voličů a voličských sborů. Na Nové Ulici se od roku 1864 (na základě obecního volebního řádu z téhož roku) volilo 18 zastupitelů (vždy jedna třetina - tedy 6 - z každého ze tří sborů), od roku 1895 pak 24 zastupitelů a od roku 1910 potom 30 zastupitelů.⁷³ Voleni byli také náhradníci. Člen obce zvolený do obecního výboru byl povinen funkci přijmout.⁷⁴ Vzhledem k tomu, že svůj úřad vykonávali zdarma, lze předpokládat, že jejich motivace byla především politická nebo mocenská – tedy snaha ovlivnit dění v obci, případně ve svůj osobní prospěch.⁷⁵ Motivace nebyla ale jen osobní nebo politická. V národnostně smíšených obcích na Moravě se k primárnímu významu voleb přidával i nacionální kontext, protože Němci tak mohli skrze své pozice v samosprávě

⁷⁰ HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913*. Praha: Libri, 2006, s. 15-16.

⁷¹ Tamtéž, s. 8.

⁷² KŘEN, Jan. *Obecní rádce: Každému srozumitelná sbírka pokynů a rad, vzorů, písemností a podání ve všech záležitostech obecních I*. Telč: Emil Šolc, [1910], s. 66.

⁷³ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 145, kart. 1,2.

⁷⁴ KLADIWA, Pavel. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. I. díl, Vývoj legislativy*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2007, s. 28.

⁷⁵ SCHWARZ, František. *Výklad zákona obecního: (ze dne 16. dubna 1864). Zákona o zastupitelstvu okresním (ze dne 24. července 1864) pro Království české. Spolu vysvětluje se říšský zákon o právu domovském ze dne 3. prosince 1863 a zemský zákon o příčině opatrování chudých ze dne 3. prosince 1868 Díl 1, Zřízení obecní a řád volení v obcích. 2., opravené vydání. Praha: J. Otto, 1881, s. 35.*

ovlivňovat dění v obci ve prospěch své národnosti.⁷⁶ Do tohoto obrazu Nová Ulice zcela zapadá.

Aktivní volební právo měl každý příslušník obce (obyvatel s domovským právem získaným narozením, přijetím, nabytím veřejného úřadu nebo u ženy provdáním), společník obce (vlastnil v obci nemovitost nebo živnost a platil z ní daň alespoň dvě koruny ročně, přestože domovským právem náležel k obci jiné). Společník obce mohl získat nárok na přijetí po deseti letech pobytu v obci. Volit směli také čestní občané. Obchodní firmy volební právo neměly, ale různé organizace (např. spořitelny) nebo města volit směly, pokud na Nové Ulici vlastnily pozemky.⁷⁷ A tak na voličských seznamech najdeme např. město Olomouc a spořitelny měst Přerov a Olomouc.⁷⁸ Všichni držitelé aktivního volebního práva byli uvedeni na tzv. hlavním seznamu voličů dle výše placené daně sestupně. Tak byli rozděleni do tří voličských sborů.

Pasivní volební právo (být zvolen) měli jen muži starší 24 let s aktivním volebním právem, vyjma obecních úředníků, obecních sluhů, učitelů z obecních škol apod., protože sloužit obci nebo škole bylo jejich životním povoláním.⁷⁹

Jak již bylo zmíněno, Nová Ulice byla téměř výhradně v německých rukou. Není tedy divu, že většina rozhodnutí se pak činila v neprospěch českých obyvatel. Většina obecních zastupitelů se hlásila k německé národnosti, což bylo způsobeno za prvé německou většinou obyvatel a za druhé taktikou, jakou se obecní rada snažila ovlivnit výsledky obecních voleb. Snažili se získat voliče na německou stranu, což dosvědčuje např. výzva německým voličům na Nové Ulici z roku 1914, aby volili v zájmu německého lidu a nikoliv "*národních protivníků*." Kromě této otevřené výzvy existovaly i jiné způsoby – úmyslná kultivace voličských seznamů (zejména prvního sboru - volební řád dle zemského zákona zohledňoval zájmy vyšších daňových poplatníků⁸⁰) nebo vůbec snaha o udržení ekonomické síly v německých rukou (např. cílenými obecními zakázkami či uplatněním vlivu) a opět tedy složení voličských sborů. Bližší pohled na seznamy voličů vysvětluje rozložení politických i

⁷⁶ KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 1. svazek, Muži z radnice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s. 59.

⁷⁷ KŘEN, Jan. *Volební řád obcí moravských, vysvětlený nálezy nejvyšších správních a říšských úřadů a opatřený praktickými pokyny pro všechny úřady samosprávné, jakož i voličstvo*. Telč: Emil Šolc, [1905], s. 1, 21.

⁷⁸ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 145, kart. 2.

⁷⁹ KŘEN, Jan. *Volební řád obcí moravských, vysvětlený nálezy nejvyšších správních a říšských úřadů a opatřený praktickými pokyny pro všechny úřady samosprávné, jakož i voličstvo*. Telč: Emil Šolc, [1905], s. 9.

⁸⁰ KLADIWA, Pavel. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. I. díl, Vývoj legislativy*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2007, s. 24.

ekonomických sil Čechů a Němců na Nové Ulici. Situaci však poněkud komplikuje i fakt, že z některých volebních let se seznamy nedochovaly.

Do prvního sboru voličů patřili nejmajetnější příslušníci a společníci obce a také vojenští důstojníci a čestní občané.⁸¹ Tento seznam je pochopitelně nejkratší. Na Nové Ulici se seznam voličů prvního sboru pohyboval od nejnižšího počtu 18 (v roce 1879) po 45 (1910). Na seznamech prvního sboru z různých let najdeme např. pevnostní velitelství, město Olomouc, obec Nová Ulice, sladovníka Eduarda Hamburgera, majora Rudolfa Dworzaka von Kulmburg (pozdějšího starostu) a místní starousedlická jména jako Anselm Navrátil (pozdější starosta), hostinský Simon Steiner (otec Maxe Steinera), majitel tkalcovny Franz Tichý, majitel sodovkárny Heinrich Steiner, hostinský Franz Albrecht, nadučitel Leopold Schwammel, Julius Nozcil, farář Franz Heger, krátce i stavitel Karel Starý, továrník Ignác Žárský a obuvník Daniel Demal. Kromě Karla Starého a Ignáce Žárského se všichni jmenovaní hlásili k německé národnosti.⁸²

Nejvíce zde pak zaujmou jména, která na první pohled nemají s obcí nic společného (nebydleli zde, ani nepodnikali), jsou ale spojená s důležitými úřady, např. Karl Brandhuber (starosta Olomouce), baron Moritz von Gastheimb (místodržitelství rada z Olomouce) nebo Robert Primavesi (říšský poslanec). Jednalo se o čestné občany, jejichž jmenování prováděl obecní výbor.⁸³ Většinou se tak dělo na popud starosty. Čestná občanství tak Nová Ulice udělila také Karlu Khademu (místodržitelství radovi a okresnímu hejtmanovi), Karlu Bartlovi (císařskému radovi), Hermannu svob. pánu von Pillerstorff (viceprezidentovi státního místodržitelství), Hermannu Brassovi (zakladateli a předsedovi německého obranného spolku *Bund der Deutschen Nordmährens*), Theodoru Knautemu (místopředsedovi výše zmíněného spolku a městskému radnímu z Olomouce), Rudolfu Sommerovi (říšskému a zemskému poslanci), rytíři d'Elvert (předsedovi *Deutsche Volksrat für Mähren*, z Vídně), Hansi Kuxovi (lékaři v Olomouci), Dr. Schreinerovi (ministru, z Vídně) a Josefu Föhnerovi (náměstkovi starosty v Olomouci). Ne všichni pochopitelně svého nabytého voličského práva využívali, pro ty nejvýše postavené a nejdále žijící šlo spíše o čestnou záležitost, za kterou písemně poděkovali, ale je pravděpodobné, že např. silně proněmecky smýšlející Karl Brandhuber, Robert Primavesi a Josef Föhner Němce vedení Nové Ulice podporovali. Sami

⁸¹ KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 1. svazek, Muži z radnice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s. 131.

⁸² ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 145, kart. 1,2.

⁸³ KŘEN, Jan. *Obecní rádce: Každému srozumitelná sbírka pokynů a rad, vzorů, písemností a podání ve všech záležitostech obecních I*. Telč: Emil Šolc, [1910], s. 203.

k tomu mohli být motivováni snahou naklonit si novoulické zastupitele při své snaze o sloučení této obce s Olomoucí.⁸⁴

Mezi čestné občany se dostali i sami novouličtí, např. farář Franz Heger, starosta Oswald Noczil nebo nadučitel Leopold Schwammel. Do prvního sboru se dostali právě díky této výjimce, nikoliv majetku. Na časté využívání instituce čestného občanství německými obcemi poukazuje i Jan Křen, tehdejší český odborník na obecní řády: „*Jak tohoto ustanovení voleb. řádu bývá našimi národními odpůrci proti nám vyžítkováno, netřeba zajisté podotýkati. Bylo by si jen přáti, aby také české obce v ohroženém území ustanovení toho plně vyžítkovali po příkladech Němců...*“⁸⁵ Že na Nové Ulici tuto metodu plně využívali, dokazuje např. poměr 24 čestných občanů z celkového počtu 45 voličů prvního sboru v roce 1910.⁸⁶

Všichni čestní občané, z Nové Ulice i mimo ni, byli bez výjimky německé národnosti, většinou silně nacionálně cítící, jak většina z nich potom zdůrazňovala ve svých poděkováních za udělení této čestné funkce.

Ve druhém sboru najdeme většinou bohatší živnostníky a majitele nemovitostí. Počet voličů je vyšší než v prvním sboru – v letech 1864-1889 kolísal mezi 35-45 hlasy a potom postupně stoupl, až v roce 1910 překročil sto – i zde je však patrná převaha Němců. Nejčastěji se zde vyskytují německá jména jako Anton Wrtal (pozdější starosta Nové Ulice), Leopold Schwammel, Hamburger & Singer, Julius Noczil, Franz Albrecht, Franz Tichý, majitel domu Johann Englisch, učitelé Georg Kalke a Karl Stenzel, obchodník s dřívím Max Zaitschek, Právovárečné měšťanstvo z Olomouce, Gustav Karner, a Češi továrník Jan Frodl, nadučitel Václav Fíber, stavitel Jan Valihrach, majitel stolařství Anton Karnovský, obchodník Alois Kožušníček, obchodník Jan Esterák a majitel kamenictví Jan Havlásek.⁸⁷

Nejpočetnějším sborem byl ten třetí. Nesmíme ale zapomínat, že volil stejný počet zastupitelů jako sbor první i druhý. Počty voličů se zde pohybovaly od 181 (v roce 1864) do 785 (v roce 1910).⁸⁸ V tomto sboru pochopitelně najdeme spíše menší živnostníky, obchodníky, řemeslníky apod, kteří platili v obci daň nad dvě koruny ročně, tedy ekonomicky nejslabší většinu oprávněných voličů z Nové Ulice.

⁸⁴ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 145, kart. 1,2.

Tamtéž, inv.č. 146, kart. 5.

⁸⁵ KŘEN, Jan. *Volební řád obcí moravských, vysvětlený nálezy nejvyšších správních a říšských úradů a opatřený praktickými pokyny pro všechny úřady samosprávné, jakož i voličstvo*. Telč: Emil Šolc, [1905], s. 13.

⁸⁶ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 145, kart. 2.

⁸⁷ Tamtéž, inv.č. 145, k. 1,2.

Některá jména uvádím pro první i druhý sbor opakovaně, protože během let docházelo dle situace k přesunům jmen do vyššího či nižšího sboru.

⁸⁸ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 145, kart. 1,2.

Následující tabulka s údaji k vybraným létům pomůže vytvořit představu o rozložení politických sil jednotlivých sborů v obecním zastupitelstvu na Nové Ulici:⁸⁹

Rok	Voličů celkem	I. sbor		II. sbor		III. sbor	
		Počet	Procent ⁹⁰	Počet	Procent	Počet	Procent
1864	248	22	9	45	18	181	73
1879	231	18	8	40	17	173	75
1883	252	18	7	36	14	198	79
1892	369	18	5	57	15	294	80
1910	935	45	5	105	11	785	84

Právě početně nejméně zastoupený první sbor (mnozí na seznamu navíc ani nebydleli na Nové Ulici) volil stejný počet zastupitelů jako ostatní sbory, zejména třetí, nejpočetnější. Z údajů v tabulce lze dokonce vyčíst vývoj, který první sbor velice pomalu ještě dál zvýhodňoval. I přes zvyšující se počet voličů ve třetím sboru tento stále volil jen třetinu zastupitelů.

Ze srovnání rozložení hlasů do voličských sborů v Olomouci je patrné, že distribuce politické moci na Nové Ulici byla mnohem méně vyrovnaná než v její větší sesterské obci, a to silně ve prospěch prvního a druhého sboru.⁹¹

Nejde však jen o to, že tak o obci rozhodovali majetkově a politicky nejsilnější. Vzhledem k rozložení ekonomické síly Čechů a Němců na Nové Ulici to také znamenalo, že v prvním sboru v podstatě nenajdeme osobu hlásící se k české národnosti, kromě již zmíněných stavitele Karla Starého a majitele továrny na kočáry Ignáce Žárského. Druhý sbor je na česká jména již bohatší, ale stále představují ojedinělé výjimky. Nejvíce Čechů pak najdeme ve třetím sboru, jehož reálná politická váha však již byla zmíněna. Z neoficiálních voličských seznamů z roku 1914, které si zastupitelstvo pro své účely vedlo pro obě národnosti odděleně, vyplývá, že českých voličů byla z celkového počtu přibližně jedna čtvrtina (282 ku 821).⁹² To také zhruba odpovídá údajům ze sčítání lidu.⁹³

⁸⁹ Tamtéž, inv.č. 145, kart. 1,2.

Údaje o procentech jsou pro jednoduchost matematicky zaokrouhleny.

⁹⁰ Z celkového počtu voličů.

⁹¹ V roce 1880 bylo v Olomouci v I. sboru 31%, ve II. 33,5% a ve III. 35,4% z celkového počtu voličů a v roce 1910 v I. sboru 27,6%, ve II. 27,4% a ve III. 44,9% voličů.

(KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 1. svazek, Muži z radnice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s. 50.)

⁹² ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 145, kart. 2.

⁹³ Např. v Olomouci v roce 1898 z celkového počtu 2225 bylo zhruba 34% voličů v I. sboru, 29% ve II. sboru a 37% v III. sboru. (Češi tvořili 14% I. sboru, 14% II. sboru a 10% III. sboru, tedy necelých 13% celkového počtu voličů.)

Národnostní složení zvolených obecních výborů je tedy nasnadě. Naprostá většina zastupitelů se hlásila k německé národnosti. Do roku 1892, kdy byl zvolen továrník Jan Frodl z Úřední čtvrti, se v obecním výboru neobjevil jediný Čech. V roce 1895 se potom mezi zastupitele podařilo dostat i Karlu Starému⁹⁴ a na dalšího reprezentanta ve vedení obce si Češi museli počkat až do vzniku republiky. Jan Frodl se také v roce 1895 stal jediným radním české národnosti v dějinách Nové Ulice. Byl rovněž policejním komisařem pro dolní část Nové Ulice.⁹⁵

Obecní volby probíhaly povětšinou klidně. Roku 1895 však proběhla vášnivá debata a agitace kvůli možnosti opětovného zvolení jednoho z dosavadních radních, Heinricha Steinera. Mnozí Češi i Němci se výjimečně shodli na tom, že by pro Novou Ulici bylo lepší, kdyby se do zastupitelstva již nedostal, protože „až dosud celou obcí vládl“ a bohužel představoval systém dosavadního „málo čestného“ obecního hospodaření, který tisk kritizoval jako velice nedostatečný.⁹⁶ Přestože proti němu agitoval zejména český tisk, nešlo o národnostní zájmy, protože bylo jasné, že další zvolení budou opět Němci. Proti Steinerovi byla údajně i celá Úřední čtvrť. Český tisk dokonce obvinil místního faráře Franze Hegera, že ho podporuje (a zdůrazňovali i to, že katolický farář nepřírozeně podporuje Žida). Proti nařčení se dotyčný musel bránit a sám se již do obecního výboru volit nedal, což starostovi ovšem napsal již měsíc před obviněním.⁹⁷ Protože ho nepodporovali ani Němci, Heinrich Steiner volby prohrál a k moci se na Nové Ulici dostala skupina kolem Wolfganga Scheua. Německý tisk tuto změnu ve vedení Nové Ulice komentoval jako cestu z noci ke světlu, tedy změnu k lepšímu.⁹⁸ Na druhou stranu, Wolfgang Scheu byl potom při příštích volbách zase kritizován, že podporuje sloučení obce s Olomoucí a rezignoval na pozici prvního radního

(FISCHER, Richard. *Česká účast při obecních volbách v Olomouci před převratem*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 23.)

⁹⁴ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 145, kart. 1.

Gemeindewahlen in Markt Neugasse. *Neue Zeit*, 29.1.1895, č. 24, s. 4.

Je zajímavé, že Frodl byl zvolen prvním sborem. Je pravdou, že se těšil slušné vážnosti nejen u Čechů, ale i německých podnikatelů. Karel Starý byl zvolen druhým sborem.

Karel Starý později požádal o uvolnění z funkce člena obecního výboru, důvody se nám nezachovaly. Obecní výbor mu nicméně vyjádřil svůj dík za výtečné služby, což ale bylo běžné.

(ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 9.)

⁹⁵ V tomto se Nová Ulice nelišila od německé Olomouce, kde byl v městské radě za celou dobu jediným zástupcem české menšiny František Stejskal v letech 1878-1886.

(TICHÁK, Milan. *Vzpomínky na starou Olomouc*. Olomouc: Votobia, 1997, s. 13.)

⁹⁶ Obecní volby na Nové Ulici u Olomouce. *Olomoucký Pozor*, 24.1.1895, č. 11, s. 2.

⁹⁷ Obecní volby na Nové Ulici. Tamtéž, 26.1.1895, č. 12, s. 3.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 146, kart. 5.

⁹⁸ Volby na Nové Ulici. *Olomoucký Pozor*, 31.1.1895, č. 14, s. 2.

Durch Nacht zum Licht. *Neue Zeit*, 30.1.1895, č. 25, s. 6.

v den, kdy byl roku 1900 zvolen starostou Oswald Noczil. Jak vidno, ani Němci ve vedení obce nebyli jednotní⁹⁹.

V roce 1914 se na místodržitelství proti výsledkům obecních voleb (všichni zvolení zastupitelé byli Němci) odvolalo 18 Čechů, mezi nimiž byli například kloboučník Jan Esterák, obchodník s uhlím Alois Kožušníček, obchodník Ferdinand Holiš, obchodník Jindřich Bašta, ředitel Pöttingea Isidor Kahlig, hodinář Alois Petrlák, továrník Ignác Žárský a stavitel Jan Valihrach. Mezi důvody ke stížnosti uvedli, že volby neproběhly předepsaným způsobem. Jejich stížnost byla zamítnuta.¹⁰⁰

Porovnáme-li obecní volby na Nové Ulici k volbám v jiných místech, lze například konstatovat, že Češi zde měli stejný problém dostat se do zastupitelstva jako v Olomouci. Ovšem na rozdíl od Olomouce, kde poprvé roku 1884 čeští voliči veřejně oznámili svou protestní neúčast ve volbách, v čemž pokračovali i následující léta, Češi na Nové Ulici k neúčasti nesáhli.¹⁰¹ A když například roku 1894 olomoučtí čeští voliči volby opět bojkotovali (a umožnili tak udržet německou převahu na radnici), na Nové Ulici šla většina voličů obou národností o pár měsíců později řádně k volbám, aby zabránili zmíněnému Heinrichu Steinerovi další setrvání ve vedení obce. Starost o obecní hospodářství je v tu chvíli spojovala.

A stejně tak, jako se na Nové Ulici se podařilo několika Čechům proniknout do obecního výboru, např. v českých Hodolanech byli do zastupitelstva voleni i Němci.¹⁰²

Obecní radu volilo zastupitelstvo ze svých řad. Mezi léty 1864 až 1894 měla Nová Ulice čtyři radní a od roku 1895 pak šest. Od prvních obecních voleb v roce 1864 do roku 1918 se ve funkci představenstva obce vystřídal několik generací významných novoulických německých jmen. V letech šedesátých až osmdesátých to byli např. Franz Tichý (majitel tkalcovny), Heinrich Steiner (vlivný majitel továrny na výrobu likérů a rosolk) a obuvník Daniel Demal. V roce 1895 pak se objevují jména nové generace novoulických komunálních politiků, např. Oswalda Noczila (pozdější starosta), Jana Frodla a Wolfganfa Scheu. Na počátku dvacátého století pak přibyli zejména stavitel Franz Langer, Wilhelm Mayer (majitel

⁹⁹ Bürgermeisterwahl in Markt Neugasse. *Neue Zeit*, 13.3.1900, č. 70, s. 3.

¹⁰⁰ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 145, kart. 2.

¹⁰¹ FISCHER, Richard. *Česká účast při obecních volbách v Olomouci před převratem*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 21.

KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 1. svazek, Muži z radnice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s. 251.

¹⁰² VIDLIČKA, Jiří. *Dějiny zapomenutého města Hodolan: osudy největší české obce před branami Olomouce*. Olomouc: Votobia, 2005, s. 45.

provaznické firmy), Max Zaitschek (obchodník s dřívím) a Gustav Karner. Většina z nich si svou funkci udržela po mnoho let.¹⁰³ Tito muži měli na Nové Ulici největší vliv.

Nejvýznamnější osobou obecního vedení byl samozřejmě starosta. Na Nové Ulici se v tomto úřadě vystřídalo několik pozoruhodných osobností, všechny německé národnosti. Od roku 1864 vedl obec Franz Tichý, majitel tkalcovny, který ovšem roku 1868 odstoupil. Do roku 1879 pak vedl obec Anselm Nawratil z pozdější Horní Nové Ulice.¹⁰⁴ Obecní výbor jej velice respektoval a dbal jeho návrhů.

V roce 1880 byl zvolen Anton Wrtal, ale vzhledem k tomu, že se netěšil příliš velké podpoře (zvolen byl převahou jen jednoho hlasu), byl po roce dočasně nahrazen bývalým starostou Franzem Tichým.¹⁰⁵

Od roku 1883 až do své smrti v roce 1889 se do úřadu vrátil Anselm Nawratil.¹⁰⁶ Právě za jeho funkčního období byl položen základ Úřední čtvrti a tudíž i Nové Ulice coby atraktivního místa k bydlení a obec byla napojena na tramvajovou trať i vodovod z Olomouce.

V náhradní volbě byl pak zvolen major Rudolf Dworžak von Kulmburg ze Zelené Ulice. Obecní kancelář zřídil ve vlastním domě, byl všeobecně oblíben a nebyl ani nijak silně národnostně vyhraněný. Pod jeho vedením např. zastupitelé souhlasili se zavedením označení ulic na Dolní Nové Ulici v obou jazycích místo původního německého.¹⁰⁷ Jeho smrtí 1.3.1900 ovšem končí doba relativního klidu a národnostní snášenlivosti, které se na Nové Ulici začaly vytrácet na přelomu osmdesátých a devadesátých let.¹⁰⁸

Ostatně k postupné radikalizaci komunální politiky nedocházelo jen na Nové Ulici. Podobný trend zaznamenává i v Olomouci od sedmdesátých a osmdesátých let 19. století Pavel Kladiwa. A stejně jako v této větší obci, tak i v obecním výboru Nové Ulice můžeme

¹⁰³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 145, kart. 1,2.

¹⁰⁴ Tamtéž, inv.č. 146, kart. 5.

Tamtéž, inv.č. 145, kart. 1.

¹⁰⁵ Po Wrtalově odchodu se rozvinul čtyřletý spor mezi ním a novým vedením obce, po kterém požadoval kompenzaci nákladů 125 zlatých na vedení obecní agendy v době své funkce starosty. Obecní výbor to vytrvale odmítal, zejména farář Franz Heger, oblíbenec starosty Nawratila, který byl pověřen vedením a revizí obecních financí. Došlo i ke sporu o farářův obecní byt. Možná i z důvodu znechucení vleklou kauzou, Heger roku 1884 rezignoval na post člena obecního výboru. O tom, zda Wrtal se svým nárokem nakonec uspěl, již prameny mlčí. (Tamtéž, inv.č. 146, kart. 5.)

Die ehemaligen Verhältnisse in der Marktgemeinde Neugasse, *Mährisches Tagblatt*, 8.2.1896, č. 32, s. 4.)

¹⁰⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 8.

¹⁰⁷ Tamtéž, inv.č. 8, protokoly ze zasedání obecního výboru, 16.6.1892.

¹⁰⁸ Rudolf Dworzak Edler v. Kulmburg. *Neue Zeit*, 2.3.1900, č. 59, s. 3.

zaznamenat některé příbuzenské vazby, např. otec a synové Julius, Oswald a Karl Noczilovi, jak bude zmíněno, nezpochyby však nikoliv tak významnou měrou jako v Olomouci.¹⁰⁹

Starosta Oswald Noczil

Po Dworzakově smrti se 12.3.1900 konala náhradní volba starosty a patnácti hlasy ze sedmnácti byl zvolen druhý radní Oswald Noczil¹¹⁰ - nejznámější starosta Nové Ulice, který pak obec vedl až do zániku monarchie. Ač nebyl jediným starostou v historii obce, její vývoj ovlivnil více než jeho předchůdci; je tedy třeba věnovat mu zvláštní pozornost.

Již jeho otec Julius byl zastupitelem a radním obce až do své smrti roku 1893.¹¹¹ Oswald Noczil se narodil roku 1860, původně na Zelené Ulici. Zpočátku bydlel se svými rodiči a bratrem Karlem na Horní Nové Ulici v domě č. 45 (hostinec U černého medvěda, dům dnes již nestojí), přechodně i na Zelené Ulici č. 11. Nejpozději roku 1910 se přestěhoval do svého domu č.p. 55 (dům dnes již nestojí).¹¹² Na Nové Ulici se svými bratry Karlem a Ernstem vlastnil celkem pět domů.¹¹³ Jeho manželka Karolína pocházela z Dolního Rakouska.¹¹⁴

On sám se v obecním zastupitelstvu objevil poprvé v roce 1895, coby radní.¹¹⁵ Byl fanatickým Němcem, což rád dával otevřeně najevo. Za jeho úřadu se obecní výbor i představenstvo začaly projevovat mnohem více protičesky a on sám se velice osobně angažoval pro různé německé nacionální spolky a navazoval mnoho kontaktů s německými vlastenci i mimo Novou Ulici.

Za připomínku stojí, že i jeho bratr Karl byl známou novoulickou osobností. V rodičovském domě provozoval slavný hostinec U černého medvěda, kde se scházivalo mnoho německých spolků a od roku 1895 se zde také pravidelně konaly obecní volby.¹¹⁶ Sám Karl byl za doby úřadu svého bratra členem obecního výboru.

¹⁰⁹ KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 1. svazek, Muži z radnice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s. 248-250, 266.

¹¹⁰ Bürgermeisterwahl in Markt Neugasse. *Neue Zeit*, 13.3.1900, č. 70, s. 3.

¹¹¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 8, protokoly ze zasedání obecního výboru, 1.10.1893.

¹¹² Tamtéž, inv.č. 22.

¹¹³ Tamtéž, inv.č. 21-27.

¹¹⁴ Tamtéž, inv.č. 19.

¹¹⁵ Tamtéž, inv.č. 8.

¹¹⁶ Tamtéž, inv.č. 145, kart. 1, 2.

Starosta Noczil oficiálně spolupracoval s mnoha německými spolky, soukromě i z pozice svého úřadu. Byl například předsedou místní skupiny *Bund der Deutschen Nordmährens*¹¹⁷ a členem výboru *Deutscher Volksrat für die Olmützer Sprachinsel*.¹¹⁸ Celá rodina Noczilů (Oswald, jeho bratři, matka Paulina a manželka Karoline) byla členy místního spolku *Ortsfreunde* (Spolek přátel Nová Ulice).¹¹⁹

V den své volby 12.3.1900 prohlásil, že jeho cílem bude udržovat duch pokroku, podporovat snahy o stavbu nové německé školy a všemi dostupnými prostředky upevňovat německý ráz obce.¹²⁰ Svým němečtvím se netajil, naopak je často a hrdě zdůrazňoval.

Již v prvním roce v roli starosty se snažil např. zabránit zábavám a výletům českých spolků v hostinci U města Prahy tím, že bránil vydání úředního povolení.¹²¹ Povolovat taneční zábavy bylo dle obecního řádu v kompetenci starosty. (V případě neúspěchu se mohl dotyčný žadatel obrátit na obecní výbor, v další instanci pak na zemský výbor.)¹²²

Za jeho setrvání ve funkci starosty (a na jeho návrhy) došlo k největšímu počtu jmenování vysoce postavených Němců mimo Novou Ulici čestnými občany. Ve sporech mezi českými a německými občany vždy stál na straně německé. Jeho pozice byla téměř neotřesitelná už proto, že odvolání proti rozhodnutím starosty vyřizoval coby první instance obecní výbor, který za ním stál.¹²³ S okolními německými obcemi měl vřelý vztah, byl např. jmenován čestným občanem Neředína za podporu vzniku tamní německé mateřské školky.¹²⁴

Čeští obyvatelé obce proto starostu velice nesnášeli. Novouličtí Němci i členové obecního zastupitelstva ho ovšem respektovali a chválili. Již v roce 1904 výbor odsouhlasil zvýšení odměny starostovi na 1200 korun ročně. Jednalo se o jedinou odměňovanou funkci ve vedení obce – částku muselo stanovit a odsouhlasit zastupitelstvo.¹²⁵ V roce 1910 byl zvolen čestným měšťanem.¹²⁶ A vděčnost novoulických Němců za jeho politiku tím neskončila – po zániku monarchie, při svém historicky posledním zasedání 14.11.1918 se zastupitelé rozhodli

¹¹⁷ Sonnwend-Festzeitung. *Mitteilungen des Bundes der Deutschen Nordmährens*, 1908, s. 8.

¹¹⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 146, kart. 5.

¹¹⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Spolek přátel Olomouc-Nová Ulice, neinventarizováno, zápisy z valných hromad.

¹²⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 12.3.1900.

¹²¹ Starosta obce Novoulické. *Pozor*, 14.8.1900, č. 93, s. 3.

¹²² KRĚN, Jan. *Obecní rádce: Každému srozumitelná sbírka pokynů a rad, vzorů, písemností a podání ve všech záležitostech obecních I*. Telč: Emil Šolc, [1910], s. 433.

¹²³ Tamtéž, s. 203.

¹²⁴ RUSINSKÝ, Jiří. *Po stopách minulosti olomoucké městské části Neředín*. Olomouc: Votobia, 2004, s. 82.

¹²⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 146, kart. 5.

SCHWARZ, František. *Výklad zákona obecního: (ze dne 16. dubna 1864). Zákona o zastupitelstvu okresním (ze dne 24. července 1864) pro Království české. Spolu vysvětluje se říšský zákon o právu domovském ze dne 3. prosince 1863 a zemský zákon o příčině opatrování chudých ze dne 3. prosince 1868 Díl 1, Zřízení obecní a řád volení v obcích. 2., opravené vydání. Praha: J. Otto, 1881, s. 35.*

¹²⁶ FISCHER, Richard. *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 15.

mu přiznat čestnou odměnu 5.000 korun jako dík za vynikající službu a vynaloženou námahu.¹²⁷ Není samozřejmě vyloučeno, že svou úlohu mohla v té době sehrát i snaha o jakýsi poslední, symbolický vzdor vůči nastupující české správě. (Zmíněnou odměnu a podezřelý stav obecních financí vůbec potom musela řešit správní komise.)

Z úřadu starosty byl oficiálně odvolán 8.12.1918, kdy došlo ke jmenování správní komise. Další obecní volby se potom konaly až v roce 1919, po připojení Nové Ulice k Velké Olomouci. Noczilova rodina na Nové Ulici po válce sice zůstala, ale komunální politiky se již neúčastnila.¹²⁸

Oswald Noczil zemřel v roce 1931 ve věku 71 let. Dle nekrologu v německém tisku měl upřímnou a srdečnou povahu, s níž sloužil všem Němcům.¹²⁹

Národnostní preference obecních zastupitelů, jejich kontakty a vztah k vyšším úřadům

Jak již bylo popsáno, obecní zastupitelstvo bylo z drtivé většiny německé. Svou národnost projevovala většina z nich - zvláště za starosty Oswalda Noczila - velice aktivně. Hlavním důvodem byla snaha udržet svou národnostní převahu v obci, přestože - anebo právě proto - početní převaha Němců začínala slábnout.

Tyto snahy začínaly již u obecních voleb. Kromě již zmíněné a často využívané instituce čestného občanství a ekonomické převahy Němců v prvním voličském sboru vedení obce apelovalo před volbami na národnostní cítění. V roce 1910 německý volební výbor uveřejnil výzvu německým voličům, že je jejich vlasteneckou povinností účastnit se voleb a volit německé zastupitelstvo, „*unsere teuere Stadt Neugasse deutsch zu erhalten immerdar*“ (aby byla zachována německá tvář naší drahé Nové Ulice).¹³⁰ Obdobná výzva se objevila i před dalšími volbami o čtyři roky později, označující obecní volby jako součást národnostního boje.

Za starostování předchůdců Oswalda Noczila se takové silné snahy o ovlivnění veřejného mínění neobjevily. Zato pod jeho vedením obecní představenstvo samo sebe v zápisu z úvodní schůze po volbách v roce 1914 nazvalo „pravými Němci“ („*stramme Deutsche*“) a „muži pokroku.“¹³¹

¹²⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 146, kart. 5.

¹²⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1920-1940, inv.č. 231, sig. X/316/6, kart. 640.

¹²⁹ Der letzte Bürgermeister von Neugasse gestorben. *Mährisches Tagblatt*, 9.1.1931, s. 3.

¹³⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 2.

¹³¹ Tamtéž, inv.č. 145, kart. 2.

Nová Ulice mohla být jako obec členem různých organizací. Postupně tak vstoupila např. do svazu německých měst Rakouska *Bund der deutschen Städte Österreichs* a jednoty německých měst na Moravě *Die freie Vereinigung der deutschen mährische Städte*. Obec celkově čile udržovala kontakt s jinými německými městy na Moravě. Sám starosta Nocil byl předsedou spolku německých starostů na Moravě *Verein der deutschen Gemeindevorsteher Mährens* a na Nové Ulici se roku 1914 konal sjezd tohoto spolku. Nocil byl také předsedou roku 1913 založené německé rady *Deutsche Volksrat für die Olmützer Sprachinsel*, jejímž cílem byla ochrana a prosazování nacionálních a ekonomických zájmů Němců v německých obcích olomouckého okresu.¹³² Stejně tak skutečně mnoho německých spolků vedení obce oficiálně podporovalo finančními příspěvky, např. *Verein deutscher Lehrer- und Schulfreunde*, *Deutsches Haus* v Litovli, *Deutschen nationalen Verein für Österreich* a mnoho dalších v Olomouci i jiných městech v českých zemích a v Rakousku.

Pravidelné a štědré finanční podpoře se nejvíce těšily spolky *Deutsche Volksrat für Mähren* v Brně, *Bund der Deutschen Nordmährens* (na Nové Ulici byly založeny dvě místní skupiny) a *Deutscher Schulverein*.¹³³

Není také překvapením, že nejvyšší příspěvky byly poukazovány místním spolkům, které se podílely na rozvoji města nebo zdejších německých zájmů, zejména *Fortschritt* (300 zlatých roku 1899),¹³⁴ *Ortsfreunde* (240 korun ročně)¹³⁵ a bytové družstvo *Bau- und Wohnungsgenossenschaft* (které například dostalo na rok 1912 neuvěřitelných 500 korun, možná i proto, že starosta byl členem).¹³⁶

Ne zcela každý německý spolek, který si napsal o finanční příspěvek, jej také automaticky dostal - nebo mu byla poukázána pouze symbolická částka. Odmítnuty byly například nadace Theodora Körnera (*Theodor Körner-Stiftung für Österreich*) nebo vídeňský spolek *Germania*, nejspíše proto, že spolky žádaly poměrně vysoké příspěvky, z nichž by obec velký užitek ovšem nezískala. Je však nutno podotknout, že obec nepřiznala dotaci jedinému českému spolku.

¹³² Tamtéž, inv.č. 146, kart. 5.

¹³³ Tamtéž, inv. č. 9, protokoly ze zasedání obecního výboru, 2.5.1898.

Tamtéž, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 5.4.1900, 8.5.1900, 17.9.1900.

Tamtéž, inv. č. 14, protokoly ze zasedání obecního výboru, 7.12.1917.

¹³⁴ Tamtéž, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 12.12.1899.

¹³⁵ Tamtéž, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 23.7.1901.

¹³⁶ Tamtéž, inv. č. 13, protokoly ze zasedání obecního výboru, 21.10.1912.

Protiv stejné výši příspěvku v roce 1914 již oficiálně protestovali i Němci - radní Franz Langer a Mathäus Chowanetz, že na takové účely obecní peníze určeny nejsou. (Z Tamtéž, inv. č. 13, protokoly ze zasedání obecního výboru, 23.1.1914.

Tamtéž, inv.č. 186, kart.36.)

Na zasedání obecní rady roku 1896 starosta Noczil navrhl, aby byla zaslána petice o založení německé univerzity na Moravě, a to na obě komory říšské rady. Německý tisk o tom napsal, že Nová Ulice byla první německá obec, která vystoupila za založení německé univerzity na Moravě a že si jen lze přát, aby jejího příkladu následovaly i další německé obce na Moravě.¹³⁷ To se také stalo a petice zaslalo mnoho měst, např. Olomouc, Znojmo a Moravský Krumlov.¹³⁸ Pro přesnost je ale třeba dodat, že v protokolech ze zasedání obecního výboru se o „německé“ univerzitě nepíše, pouze o vysoké škole v Olomouci, ale lze předpokládat, že jazykové zaměření zastupitelstvo Nové Ulice pokládalo za samozřejmé. Český i německý tisk však tuto myšlenku dle svého patřičně využil k agitaci a *Pozor* rovněž chybně uvedl, že petici zaslala Nová Ulice i na moravský zemský sněm, což obecní výbor v plánu neměl a rovněž zemský sněm ani přijetí podobného dokumentu z Nové Ulice neeviduje.¹³⁹

Proněmecký postoj obecního výboru Nové Ulice byl zřejmě znám i mimo obec. Dnes již téměř humorně tak může vyznívat nabídka obchodního jednatele z Charvát u Olomouce prodávajícího víno firmy Schmiedt Kritzendorf, který nabízel, že složí z každého hektolitrů vína jednu korunu na jejich německou školu nebo „na jiné Vaše německé účely,“ pokud od něj budou víno odebírat. Reakce obecního výboru není známa.¹⁴⁰

Někteří obecní zastupitelé sami „přerostli“ svou obec, např. Jan Frodl a Franz Langer zasedali v okresním silničním výboru a starosta Oswald Noczil byl členem výboru *Deutscher Volksrat für die Olmützer Sprachinsel*.¹⁴¹

Představitelé obce se snažili udržovat i velmi dobré kontakty s vyššími úřady. Nejblíže jim tak bylo samozřejmě město Olomouc a jeho představitelé, nejprve jako vyšší instance, po povýšení Nové Ulice na město pak coby větší soused a zároveň sídlo okresního hejtmánství.¹⁴² Nová Ulice tak v roce 1907 za svého poslance do zemského sněmu volila starostu Olomouce Karla Brandhubera, který tam obě obce reprezentoval.¹⁴³ Takové známosti se ukázaly být velmi výhodné – napomohly například povolení vysoké půjčky Nové Ulici ve stejném roce. Brandhuber byl totiž ve finančním odboru zemského sněmu (spolu s Richardem

¹³⁷ Petition wegen Errichtung einer deutschen Universität in Mähren. *Mährisches Tagblatt*, 16.1.1896, č. 12, s. 5.

¹³⁸ Moravský zemský archiv v Brně, fond Moravské místodržitelství, inv.č. 34.

Na tento podnět zareagovali Češi a začali tamtéž posílat petice za českou univerzitu v Olomouci.

¹³⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 9, protokoly ze zasedání obecního výboru, 13.1.1896.

Moravský zemský archiv v Brně, fond Moravské místodržitelství, inv.č. 34.

¹⁴⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 179, kart. 28.

¹⁴¹ KUBIS, Adolf, ed. *První český adresář města Olomouce a okresu*. Olomouc: Vydavatelské družstvo sdružených spolků, 1913, s. 46.

¹⁴² O složitém vztahu Nové Ulice s Olomoucí pojednává šestá kapitola.

¹⁴³ Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemský sněm, kart. 448, fol. 6.

Fischerem, který zase podporoval Čechy - i ty novoulické, a s Robertem Primavesim).¹⁴⁴ Podpory se Nové Ulici z jejich strany dostávalo nejen kvůli vzájemné solidaritě dvou německých měst, ale také kvůli opakovaným pokusům Olomouce o sloučení s Novou Ulicí, k čemuž byly pochopitelně zapotřebí dobré vztahy.

Nová Ulice velmi dobře využívala instituci čestného občanství, jak již bylo zmíněno v souvislosti s obecními volbami. To jim umožňovalo nejen dobře obsadit první voličský sbor, ale zároveň si takto poctěné osoby připoutat nebo alespoň získat jejich pozornost. Na udělení čestného občanství byli pochopitelně nominováni pouze významní Němci.¹⁴⁵

Při snahách o povýšení Nové Ulice na město komunikoval starosta Noczil se spřáteleným městem Oderfurt (německý Přívoz u Ostravy) a po povýšení odjela delegace německých zastupitelů (starosta, Franz Langer, Dr. Sirsch) do Vídně na audienci u arcivévody Josefa Ferdinanda, aby mu vyjádřila svůj dík.¹⁴⁶

Představitelé obce vůbec projevovali velkou oddanost rakouské vládě a císařské rodině a posílali gratulace k výročím vlády, kondolence k úmrtí císaře Františka Josefa nebo vyjádření důvěry novému císaři Karlu I.¹⁴⁷ Byl to však zároveň politicky důležitý přístup a pravdou je, že ani tak české město jako Hodolany se servilnosti neubránílo a posílalo k císaři gratulace a konalo oslavné schůze obecního výboru.¹⁴⁸ Když také roku 1908 zavítal do Olomouce moravský místodržitel Karl von Heinold-Udinski, vyslala Nová Ulice deputaci. A po útoku na zemského ministra Schreinerera a ministra spravedlnosti Hohenburgera vyjádřili novouličtí zastupitelé své rozhořčení i důvěru v jejich objektivní přístup novinám *Mährisches Tagblatt*, *Der Deutschen Warte* a *Der Nordmährerblatt*. Za svou podporu byli potom roku 1909 radní přizváni na oficiální uvítání doktora Schreinerera před olomouckou radnicí a na audienci.¹⁴⁹ Následujícího roku ho zastupitelstvo Nové Ulice jmenovalo čestným občanem, za což jim poslal děkovný dopis, s „upřímnými německými pozdravy“ („*mit treudeutschem Grüße*“).¹⁵⁰

¹⁴⁴ Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemský sněm, kart. 448, fol. 10.

¹⁴⁵ Stejným způsobem postupovalo i město Olomouc. Mezi jeho čestnými občany před rokem 1918 najdeme např. hraběte Josefa Radeckého, knížete Felixe Schwarzenberga, ministry Alexandra Bacha a Antonína Schmerlinga, ale i vlastní starosty Josefa Engela a Karla Brandhubera, a další. Všech 38 čestných občanů Olomouce se hlásilo k německé národnosti.

(Čestní občané města Olomouce [1841-1936]. *Věstník hlavního města Olomouce*, 1937, č. 3, s. 64-65.)

¹⁴⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 147, kart. 6.

¹⁴⁷ Tamtéž, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 21.11.1898.

Tamtéž, inv. č. 14, protokoly ze zasedání obecního výboru, 23.11.1916, 14.12.1916.

¹⁴⁸ VIDLIČKA, Jiří. *Dějiny zapomenutého města Hodolan: osudy největší české obce před branami Olomouce*. Olomouc: Votobia, 2005, s. 121.

¹⁴⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 146, kart. 5.

¹⁵⁰ Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5.

Ve své podpoře rakouské vlády neustala obecní rada ani v roce 1918, kdy v dubnu zaslala vyjádření své podpory vlády ministru zahraničí hraběti Černínovi, za což od něj obdržela děkovaný telegram. O měsíc později zaslala ministerskému předsedovi von Feuchteneggovi ujištění, že Němci zůstávají věrni císaři a říši, neztrácejí naději a chtějí zachovat německý pořádek a spravedlnost, což také spatřují v posledních vládních nařízeních, která s radostí vítají a doufají, že s upevněním pozice německého jazyka se dosáhne jednotnosti státu.¹⁵¹

Jak bude rozvedeno v kapitole o školství, obecní samospráva velmi bránila zřízení a provozu místní české školy, zejména potom jejím zveřejnění a přechodu pod správu a financování Novou Ulicí. Soudě dle zápisů z jednání obecního výboru byla česká škola obecnímu vedení skutečně trnem v oku. Nakonec však po neúspěchu mnoha odvolání u vyšších úřadů musela školu strpět a přijmout. To ovšem neznamenalo, že se česká škola těšila stejné finanční podpoře jako škola německá. Stejným způsobem bylo nahlíženo i na české učitele. Například v roce 1910 se obecní zastupitelstvo odvolalo proti nařízení okresní školní rady, že má učitelům české školy poskytovat tytéž přídatky jako učitelům německým. Když neuspěli, odvolali se na ministerstvo vyučování, které stížnost rovněž zamítlo.¹⁵²

Proněmecké zaměření obce dosvědčují i takové drobnosti, jako např. nanečisto vytvořená verze vyhlášení obecních voleb z roku 1907, na jejímž rubu někdo opakovaně zkoušel razítko spolku *Bund der Deutschen Nordmährens*.¹⁵³

Na druhou stranu je třeba uvést, že ani novoulická česká menšina však nezůstala u vyšších úřadů zcela bez zastání. Za prvé lze z pramenů i tvrzení Richarda Fischera konstatovat, že částečné zastání mohli Češi získat na okresním hejtmanství, které nebylo vůči Čechům tak agresivní jako olomoucká radnice, ač okresní hejtman Gastheimb byl také pravověrným Němcem.¹⁵⁴ Většinu kontaktů si udržovali díky vztahům s významnými českými politicky aktivními osobami z Olomouce, zejména poslancem zemského sněmu advokátem Richardem Fischerem, který byl velký vlastenec a například intervenoval ve prospěch novoulické české školy.¹⁵⁵ Jejím založení a zveřejnění velmi napomáhali i zemský inspektor J. Lošťák, poslanci Otakar Pražák, František Okleštěk a Jan Ošťádal, místopředseda české okresní školní rady, předseda *Národní jednoty pro východní Moravu* a předseda *Matice*

¹⁵¹ Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5.

¹⁵² ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní (obecná) škola Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 302, kart. 26.

¹⁵³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 1.

¹⁵⁴ FISCHER, Richard. *Starostenské schůze a starostenský sbor okresu olomouckého od roku 1871-1918*. Olomouc: Starostenský sbor okresu olomouckého, 1936, s. 71.

¹⁵⁵ Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemský sněm, kart. 448, fol. 5.

*školské v Olomouci.*¹⁵⁶ Jak již víme, mnoho olomouckých českých úředníků také bydlelo v Úřední čtvrti a osud Nové Ulice a práva jejích českých obyvatel, k nimž se samozřejmě počítali, jim nebyla lhostejná, např. Josef Kořínek, člen české okresní školní rady a ředitel Ústřední rolnické záložny, a František Polívka, ředitel české reálky v Olomouci a také člen české okresní školní rady. V Úřední čtvrti žili celkem tři členové české okresní školní rady, ovšem pouze pro Olomouc – město, nikoliv venkov, kam Nová Ulice patřila – tam novouličtí Češi své zástupce neměli. Zato starosta Oswald Noczil byl členem německé okresní školní rady pro olomoucký venkovský okres.¹⁵⁷

Mnozí Češi z Nové Ulice byli také členy českých vlasteneckých spolků nebo společenstev řemeslných živností sídlících v Olomouci, např. takže se s významnými osobami (mimo jiné právě s Richardem Fischerem) stýkali i na neformálnější úrovni. Obchodník Vavřín Alois Kožušníček, který měl na Úřední čtvrti část svého podnikání, byl například předsedou IV. Společenstva řemeslných živností¹⁵⁸ a stavitel Jan Valihrach byl předsedou Společenstva stavitelů.¹⁵⁹ Podpory – ač většinou spíše jen morální – se novoulickým Čechům dostávalo i od okolních českých obcí, např. Holice.

Vzhledem k povaze doby je očividné, že svými vnějšími kontakty nemohli Češi vyvážit ty německé, minimálně už proto, že k dosažení mnoha cílů jim chyběla argumentace a váha národnostní většiny a jejich kontakty rozhodně nedosahovaly do tak vysokých míst. Přesto se snažili o své zájmy bojovat, občas i úspěšně.

Z povahy národnostního složení obce a jejího obecního výboru také vyplývají místní názvy ulic pojmenovaných po osobnostech. Nová Ulice jednoznačně preferovala pouze jména členů habsburské monarchie nebo německých a rakouských kulturních, politických a vojenských osobností. Ani ve většinově české Úřední čtvrti se do roku 1919 česká osobnost v názvu ulice neobjevila.¹⁶⁰

¹⁵⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc fond Národní škola Olomouc-Nová Ulice, inv.č. 1, školní kronika.

KUBIS, Adolf, ed. *První český adresář města Olomouce a okresu*. Olomouc: Vydavatelské družstvo sdružených spolků, 1913, s. 53, 68.

Průběh akce za veřejnou školu na Nové Ulici, *Věstník Národní Jednoty v Olomouci*, 1908, s. 62-63.

¹⁵⁷ KUBIS, Adolf, ed. *První český adresář města Olomouce a okresu*. Olomouc: Vydavatelské družstvo sdružených spolků, 1913, s. 53-54.

¹⁵⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 395, sig. Ga, kart. 70.

¹⁵⁹ Tamtéž, inv. č. 514, sig. VI-8, kart. 347.

¹⁶⁰ TICHÁK, Milan. *Lexikon olomouckých ulic*. Olomouc: Burian a Tichák, 2009.

TICHÁK, Milan. *Ztracené adresy: o tom, co v Olomouci bývalo a co už není*. Olomouc: Burian a Tichák, 2007, s. 19.

Spory o jazyk

Veliké spory se na Nové Ulici vedly i o úřední jazyk, zejména při komunikaci obecní samosprávy s občany. Vedení a úřednictvo obce používaly výhradně německý jazyk a český důrazně odmítalo, a to i pokud to později zákon umožňoval. Obecní samospráva často zneužívala svou pravomoc a jako mnohé další obce v podobné situaci¹⁶¹ autonomně a autoritativně rozhodovala o jazyce v úředních záležitostech.

Zatímco většina jazykových nařízení určovala úřední jazyk ve státní správě (např. Stremayerovo nařízení připustilo češtinu jako vnější úřední jazyk),¹⁶² v obecní samosprávě to tak jednoznačné nebylo. Jak píše Milan Hlavačka, k optimální zákonné regulaci této problematiky v podobě zvláštního zákona nedošlo. Proto samosprávy často ignorovaly přípisy psané druhým jazykem, protože je k tomu žádná právní norma nenutila.¹⁶³ Obecní řád samosprávě odjakživa dával právo stanovit jednacím řeč obecního úřadu i představenstva, a to i v souvislosti s přijetím tzv. Moravského paktu z roku 1905,¹⁶⁴ zákon z 27.11.1905 č. 3, ex. 1906 (nazývaný též Parmův zákon) zavazoval obec, jež měla více než jednu pětinu obyvatel druhé národnosti, vyřizovat úřední záležitosti podané v řeči této menšiny tímtež jazykem,¹⁶⁵ což podíl Čechů na Nové Ulici podle sčítání lidu z roku 1900 splňoval. I přesto však obecní úřad nařízení nerespektoval, což dokládá např. výzva okresního hejtmanství z roku 1909, že Nová Ulice má zmíněný zákon dodržovat nebo bude nuceno uplatnit právo úředního dozoru. Obec reagovala, že je potřeba sdělit konkrétní případy, kdy je nutno jednat v českém jazyce, a ohradila se, že zákon dodržuje s ohledy na aktuální politické a nacionální vztahy a nic jiného nemůže připustit kvůli českým šovinistickým národním aspiracím a pro propagaci němčiny jako obecního úředního jazyka, který i coby státní řeč nesmí být poškozen.¹⁶⁶

Téhož roku pak obecní rada zaslala dotaz na *Deutsche Volksrat für Mähren* v Brně, zda musí Čechům vydávat české úřední dokumenty, a tázala se na dva možné příklady.

¹⁶¹ HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913*. Praha: Libri, 2006, s. 22.

¹⁶² KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918*. Praha: Argo, 1996, s. 215.

¹⁶³ HLAVAČKA, Milan. Užívání jazyka v byrokratizované komunikaci a samospráva v Čechách 1792-1914. *Český časopis historický*, 103/2005, s. 819.

¹⁶⁴ KŘEN, Jan. *Obecní rádce: Každému srozumitelná sbírka pokynů a rad, vzorů, písemností a podání ve všech záležitostech obecních I*. Telč: Emil Šolc, [1910], s. 204.

HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006, s. 139, 145.

FISCHER, Richard. *Jazyková otázka v Olomouci*. Olomouc: R. Fischer, [1927], s. 4.

¹⁶⁵ KLADIWA, Pavel. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. I. díl, Vývoj legislativy*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2007, s. 86.

ZA v Opavě – SOKa Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 146, kart. 5.

¹⁶⁶ ZA v Opavě – SOKa Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 146, kart. 5.

Prvním byla žádost podaná ve dvou zemských řečech v písemné nebo ústní podobě. (Například, když je chodník ve špatném stavu a vlastníkem je Čech, má mu obec zaslat výzvu k nápravě v češtině, nebo je povinen přijmout výzvu německou?) Druhým byla případná situace, kdy Čech požádá ústně o vysvědčení zachovalosti – v tom případě se Nová Ulice domnívala, že má právo vybrat si řeč vystavení, protože se na vysvědčení mohlo pohlížet jako na úřední dokument. V obdržené odpovědi pak byli vyzváni, aby se řídili již zmíněným zákonem z roku 1905 tak, že každá moravská obec si smí určit svůj jednacím jazyk, a bylo jim doporučeno, aby jím byla němčina. Pak měla obec podle §3 tohoto zákona právo vyřizovat všechna podání a žádosti ve své úřední řeči. Z tohoto pravidla byly vyjmuty jen obce s více než pětinou cizojazyčnou menšinou (což byl ovšem případ Nové Ulice). V každém případě obec mohla nařízení, jež byla podána bez zvláštní žádosti bez okolků vydat v úřední a jednacím řeči, z čehož podle nich vyplývalo, že úřední nařízení se mohla německy vydávat i Čechům. V případě vysvědčení zachovalosti nebo domovského listu se ovšem *Deutsche Volksrat* nedomnívala, že by se obecní úřad dokázal nutnosti vystavení v českém jazyce vyhnout. Podle rozhodnutí soudního dvora o zmíněném paragrafu se rozumělo jako písemné, tak ústní podání.¹⁶⁷

V roce 1909 se tedy na návrh starosty Noczila obecní výbor usnesl, že na základě §44 obecního řádu prohlašuje za úřední jazyk němčinu, což bylo jednohlasně přijato a členové Stefan Schneider a Daniel Demal za to vyjádřili díky. Rozhodnutí bylo dáno na vědomí moravskému zemskému výboru v Brně.¹⁶⁸

To vše byla teorie. Problémy a spory ohledně jednacím jazyka na Nové Ulici nejlépe ilustrují následující vybrané příklady. Jak již bylo zmíněno, nepřátelství vůči Čechům (a tedy i jejich jazyku) vyvrcholilo za éry starosty Oswalda Noczila. Do té doby sice obecní samospráva také trvala na německé jednacím řeči, ale lze říci, že úřad se s Čechy snažil relativně vycházet v dobrém a ti, na druhou stranu, tehdy ještě neměli tendenci hájit svá práva agresivně. Například v roce 1892 za starosty Dworzaka se obecní výbor na žádost ředitelství Holického pivovaru usnesl, že na Dolní Nové Ulici mají být uliční tabule v obou jazycích (s německým nápisem na prvním místě).¹⁶⁹ Ovšem v roce 1898 ke sporu přece jen došlo, když úředník státních drah Alois Hlava a obchodník Jindřich Bašta na svých domech umístili české orientační tabule. Obecní výbor se potom usnesl, že je dotyční musí vyměnit za dvojjazyčné.

¹⁶⁷Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5.

¹⁶⁸Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Spořitelna Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 1.

¹⁶⁹Věc tehdy odsouhlasilo devět přítomných zastupitelů proti čtyřem.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 8, protokoly ze zasedání obecního výboru, 16.6.1892.

Hlava a Bašta podali stížnost na vyšší úřady a věc se dostala až před moravský zemský výbor, který jejich stížnost zamítl.¹⁷⁰

Na prosazování němčiny na Nové Ulici však už tehdy poukazoval český tisk, který tvrdil, že při evidenci obyvatel „*Nová Ulice kopíruje ve všem špatném naši městskou radu olomouckou. Tak zasílá majitelům domů archy k popisu obyvatelstva také výhradně jen německé. Naše české majitele domů na Nové Ulici upozorňujeme, právě tak jako majitele domů v Olomouci, aby výhradně německé archy ty nepřijímali...*“¹⁷¹ Je však nutno podotknout, že do té doby ještě na Nové Ulici nebyla potvrzena pětina českých obyvatel - a tudíž obecní úřad skutečně neměl povinnost české archy vydávat.

Největší problémy tedy začínají po roce 1900. Například v roce 1904 při soupisu školou povinných dětí dostávali rodiče opět výhradně německé formuláře. Navíc v nich byla rubrika, do které školy bude dítě chodit. V této době totiž bojovala o existenci nově založená místní česká škola a konkurovala tak německé. Tisk informoval, že nejsou povinni rubriku vyplňovat, protože podle rozhodnutí zemské školní rady z roku 1903 je takový dotaz nezákonný a archy měly být navíc vytištěny i v češtině.¹⁷²

Situace se opakovala i následující rok. Obecní strážníci roznášeli po obci německé archy k soupisu školou povinných dětí, kam měli rodiče své děti zapsat, jinak jim hrozila pokuta 40 korun. Strážníci ovšem na ně činili nátlak, aby také uvedli, do které školy hodlají své děti zapsat, protože v té době na Nové Ulici vrcholil zápas o otevření a později i zveřejnění české školy, kterému vedení obce nepřálo. *Pozor* rodiče vyzýval, aby takové archy odmítli podepisovat.¹⁷³ Ale i v dalších letech byly k dispozici opět jen německé archy. Tisk nabádal rodiče, aby je nevyplněné odevzdali na okresním hejtmanství, aby úřady problém začaly řešit.¹⁷⁴ V roce 1908 soupisové archy roznášel zvláštní zřízenec, který rodiče nesměl nijak ovlivňovat. Rodiče měli archy vyplnit o samotě a odevzdat mu je, nebo je zaslat na adresu České okresní školní rady v Olomouci nebo *Národní jednoty*.¹⁷⁵

Roku 1906 byla podána stížnost na obecní úřad Nové Ulice pro nedodržování zákona, protože při provádění soupisu voličů podle národnosti posílala českým lidem německé archy, ve kterých měli prohlásit, že nejsou ani Čechy ani Němci a že dávají obecnímu úřadu právo,

¹⁷⁰ Tamtéž, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 19.12.1898.

Tamtéž, inv. č. 147, kart. 6.

¹⁷¹ Obec Nová Ulice. *Olomoucký Pozor*, 15.11.1894, č. 18, s. 2.

¹⁷² Českým rodičům na Nové Ulici. *Pozor*, 12.6.1904, č. 90, s. 2.

¹⁷³ Obecní úřad Novoulický. Tamtéž, 29.6.1905, č. 96, s. 3.

¹⁷⁴ Obec Novoulická. Tamtéž, 11.7.1907, č. 133, s. 3.

¹⁷⁵ Soupis dětí školou povinných v Olomouci a na Nové Ulici. Tamtéž, 5.8.1908, č. 148, s. 2.

aby je zapsal do seznamu německého.¹⁷⁶ V této souvislosti žádal profesor František Stouráč, zastupovaný známým advokátem a prvorepublikovým olomouckým starostou Richardem Fischerem, obecní úřad o vyškrtnutí z německého seznamu voličů a přenesení na seznam český. Žádost obci zaslali v českém jazyce, odpověď obdrželi německou. - Je zajímavé, že odpověď obce byla původně načrtnuta česky, ale originál podepsaný starostou a zasláný JUDr. Fischerovi byl již německý. - Fischer reagoval stížností na okresní hejtmanství, že dopis obdržel v němčině i přesto, že byl obecní úřad povinen ze zákona respektovat jazyk podání, protože na Nové Ulici žilo již přes dvacet procent Čechů. Ve své stížnosti uvedl, že obecní úřad „*nešetří jazykové rovnoprávnosti.*“ Okresní hejtmanství požádalo Novou Ulici o dodržování zákona. Ale obec se hájila, že zákon, na nějž se Fischer odvolává, nelze na tento případ aplikovat, protože se opíral o výsledky sčítání lidu z roku 1900, které již podle představenstva neplatí, protože od té doby došlo k mnoha změnám, např. díky stavební činnosti, přistěhování mnoha Němců atd. Po tříměsíčním sporu okresní hejtmanství rozhodlo, že sčítání lidu z roku 1900 je závazné a je nutno zákon podle něj dodržovat – a proto je Nová Ulice povinna úřadovat v obou zemských jazycích. Obecnímu úřadu bylo nařízeno, aby s Fischerem jednal příště česky.¹⁷⁷

V roce 1907 se z jedné ulice Úřední čtvrti do druhé přestěhoval dr. Jan Petrus. Po přestěhování mu byl do nového bytu doručen německý přihlašovací list, který následně osobně vrátil na policejní úřad Úřední čtvrti, který v mnohém zastupoval vzdálenější obecní úřad na Horní Nové Ulici. Tam mu sdělili, že obec české přihlašovací listy vůbec nemá. Petrus se odvolal na okresním hejtmanství na již zmíněný zákon z roku 1905 a požadoval, aby mu byl vydán český formulář.¹⁷⁸

Z obou výše uvedených případů lze soudit, že přestože oba stěžovatelé byly vzdělané osoby, které s největší pravděpodobností německý jazyk ovládaly minimálně do míry základního porozumění, trvali na svém právu jednat ve svém rodném jazyce již z principu.

Dalším Čechem, který se s německým jednacím jazykem neshodl, byl i obchodník Alois Kožušníček (původem z Holice), zastupovaný advokátem Františkem Smrčkou. V září 1909 vrátil obecnímu úřadu dopis, který mu byl zaslán v němčině, s žádostí o českou odpověď. V březnu následujícího roku obdržel německou odpověď, že dle zákona z roku 1905 je obec sice povinna mu na písemně a česky podanou žádost odpovědět, když dvacet

¹⁷⁶ Násilí. Tamtéž, 3.5.1906, č. 86, s. 3.

¹⁷⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 146, kart. 5.

¹⁷⁸ Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5.

procent obyvatel obce se hlásí k české národnosti.¹⁷⁹ Ale přiložený přípis, který mu poslali v září, podle nich nevycházel z jeho písemné žádosti, která byla namísto toho pokládána jen pro úřední účely. A úředním jazykem obce byla němčina, a tak byl vyhotoven i zmíněný přípis Kožušníčkovi. A pokud dotyčný chce, může si stěžovat u patřičných úřadů. Kožušník skutečně podal stížnost (česky psanou) u okresního hejtmanství. Celý problém podrobně popsal a požádal, aby byl novoulický úřad donucen vydat původní nařízení včetně dopisu z března v českém jazyce. Okresní hejtmanství jeho žádosti vyhovělo německým pokynem Nové Ulici.

Spory gradovaly dále, až v roce 1912 okresní hejtmanství napomenulo starostu Oswalda Noczila, protože už obdrželo více stížností na to, že městský úřad jedná a odpovídá Čechům pouze německy (mezi jinými byl uveden příklad českého *Spolku majitelů domů na Nové Ulici*). Oswald Noczil ve své odpovědi hejtmanství přiznal, že českým příjemcům skutečně chodí německé verze, ale že k porušování zákona tím nedochází a zákon z roku 1905 byl podle něj dodržen (a jednalo se podle něj i v případě *Spolku majitelů domů*). K německému vyřízení české žádosti podle něj došlo jen ojediněle, a to s družstvem *Zadruha*. Podle Noczilovy verze stavbyvedoucí družstva v obecní kanceláři žádal o doručení povolení užívání a obývání určitých prostor. Bylo mu však řečeno, že vyřízení by mělo být vypracované německy a ne jen přepsané českým textem. Ale stavbyvedoucí žádost opakoval. Přesto mu bylo vystaveno pouze německé vyřízení. Starosta postup vysvětloval tím, že vyhotovit obsáhlý překlad všech nutných dokladů by trvalo dva až tři dny. Jiných případů pochybení si ovšem představenstvo Nové Ulice vědomo nebylo a trvalo na tom, že jedná podle zákona.¹⁸⁰

I přes sebeobhajobu Nové Ulice je nepřestávalo okresní hejtmanství urgovat a napomínat. Ani zmíněný *Spolek majitelů domů na Nové Ulici* se nechtěl vzdát a na okresním hejtmanství si opakovaně stěžoval, že obecní úřad zasílá všem českým majitelům domů veřejné vyhlášky jen německy. Jejich stížnost se dostala až na moravské místodržitelství, odkud byla vrácena zpět okresnímu hejtmanství. Představenstvo Nové Ulice se neustále hájilo argumentem, že ve všech veřejných vyhláškách používá oba jazyky, ale že v některých případech naléhavost vyhlášky znemožnila vydání v obou jazycích. „Odstrkování“ českého jazyka prý nikdo nezamýšlel. Okresní hejtmanství rozhodlo, že uvedená vysvětlení budou

¹⁷⁹ To naznačuje, že obecní úřad Nové Ulice již uznal závaznost sčítání lidu z roku 1900. Navíc dopis stejného znění zaslalo obecní představenstvo téhož dne (14.3.) i obchodníkovi Janu Esteřákovi. K jeho záležitosti se však žádné další prameny nedochovaly. Identičnost dopisu však ukazuje, že šlo o podobný a nejspíš nijak výjimečný případ. Měl snad obecní úřad Nové Ulice standardní verzi odpovědi pro takové účely?

¹⁸⁰ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 146, kart. 5.

považovaná za dostatečná, ale rovněž představenstvo Nové Ulice upozornilo, aby i za složité situace příště dodržovalo zákonná ustanovení o úřední řeči.¹⁸¹

Téměř humornou zkušenost získal jistý český živnostník z Nové Ulice, který roku 1910 odmítl akceptovat německý dokument od obecního úřadu, protože měl právo na český. Obec to ale údajně vyřešila netradičně – při druhém doručení obecní strážník zmíněný německý dokument vhodil živnostníkovi do jeho obchodu a utekl.¹⁸²

Z výše popsaného jednání je patrné, že se okresní hejtmanství většinou snažilo o smírné jednání mezi městským úřadem Nové Ulice a stěžovateli na jeho nezákonné jednání v německém jazyce v jejich případech. Přesto dle názoru tisku a veřejného mínění Čechů okresní hejtman Gastheimb Novou Ulici stále jen napomínal a nikdy rázně nezakročil.

Obec měla neshody i s vyššími úřady. V roce 1905 si vedení obce stěžovalo na císařském soudním presidium v Olomouci, že jim okresní soud opakovaně posílá služební agendu v českém jazyce. Odvolávali se ustanovení Ministerstva vnitra a spravedlnosti z roku 1880, podle kterého mělo představenstvo obce zasílat úřední dokumenty výhradně německé. O měsíc později svou stížnost zopakovali s tím, že se okresní soud jejich přáním neřídí.¹⁸³

Zásada Nové Ulice jednat výlučně německy působila problémy i s Poštovním a telegrafním úřadem. V roce 1905 poslal úřad starostenské kanceláři dopis, odvolávající se na výnos Poštovní a telegrafní direkce v Brně s tím, že v případě, že starosta odmítne podací lístek vyhotovený česky podepsat, bude nutná intervence okresního hejtmanství.¹⁸⁴

Představenstvo Nové Ulice narazilo i u českých obcí. Například Velké Jestřebí jim roku 1900 vrátilo německý dotazník s dopisem, že se jedná o ryze českou obec, a proto úřaduje pouze česky. Jestli tedy Nová Ulice chce, aby jí bylo vyhověno, musí dotazník nejprve přeložit do češtiny.¹⁸⁵

Zajímavé je i označení, jaké obecní úřad používal pro místní Čechy – výraz *cechisch* nebo *tschechisch*, proti kterým čeští poslanci a učenci protestovali již od 60. let 19. století, místo jimi preferovaného *bömisch*.¹⁸⁶ Nikdo z novoulických Čechů proti tomu ale neprotestoval. Těžko soudit, zda to bylo myšleno urážlivě či nikoliv. Koneckonců, i sami Češi se k těmto německým termínům začali nakonec po roce 1900 přiklánět.

¹⁸¹ Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5

¹⁸² Noblesa pánů novoulických. *Pozor*, 29.3.1910, č. 61, s. 3.

¹⁸³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 146, kart. 5.

¹⁸⁴ Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5.

¹⁸⁵ Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5.

¹⁸⁶ KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996, s. 48, 60.

V roce 1918 celou situaci shrnul vládní komisař Augustin Fritz, že bývalé zastupitelstvo nebralo ohledy na druhou národnost, jeho členové byli výhradně německé národnosti a že *"také úřednictvo není mocno jazyka českého."*¹⁸⁷ To platilo i o neoblíbeném obecním tajemníkovi Janu Caesarovi, kterého český *Našinec* nazval „*pověstným sekretářem.*“¹⁸⁸

Je třeba dodat, že i v Olomouci měli Češi s jazykovou rovnoprávností u městského úřadu velké problémy a museli si opakovaně stěžovat, např. vyhlášky a doklady byly často vydávány pouze německy.¹⁸⁹

V lednu 1919 přijala správní komise Olomouce návrh, aby si obecní úředníci osvojili češtinu do poloviny nebo do jednoho roku, což po připojení platilo i pro Novou Ulici.¹⁹⁰ Po vzniku republiky se hlavním úředním jazykem stal český jazyk, ale němčina z úředního styku nezmizela, byla akceptována jako druhý úřední jazyk a veřejné vyhlášky se vydávaly v obou řečech. Situace se obrátila i v případě orientačních tabulí s názvy ulic. V roce 1919 moravské místodržitelství nařídilo jejich výměnu za české.¹⁹¹

Obecní hospodaření a spořitelna a jejich role v nacionální politice obce

Nová Ulice nepatřila mezi velmi bohaté obce, ale přesto disponovala dostačujícím obecním jměním. Jeho nejdůležitější součástí byly nemovitosti. Obec vlastnila domy pochopitelně zejména ve své nejstarší části, Horní Nové Ulici. Jednalo se především o dům č. p. 14 poblíž dnešní ulice Okružní v hodnotě přes 24 000 korun, který do roku 1910 sloužil jako sídlo obecního úřadu, později jako nájemní dům. Dům č. p. 47 na dnešní Čajkovského ulici v hodnotě 30 000 korun byl postaven jako obecní škola a později sloužil k ubytování městských úředníků. Dům č. p. 48 v sousedství v hodnotě 14 000 korun byl nejprve farou, později zde bydleli učitelé německé školy. Později přibyla obecní elektrárna z roku 1905 č. p. 248 pod nemocnicí v hodnotě téměř 49 000 korun a do obecního vlastnictví získaná budova české obecní školy č. p. 246 na Vozovce oceněná na 50 000 korun. Významnou položkou

¹⁸⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 8.12.1918.

¹⁸⁸ Údajně totiž delší dobu okrádal obecní pokladnu o vybrané poplatky a obecní dávky a obec tak připravil o několik tisíc korun. Když vše vyšlo najevo, byl okamžitě propuštěn. Čechy nesnášel a byl pověstný tím, že nabádal německou mládež k výtržnostem proti nim a byl zaníceným nacionálním agitátorem, který Čechy obtěžoval i při zápisu do škol (Sláva a úpadek pana Caesara. *Našinec*, 8.2.1907, č. 16, s. 3.)

¹⁸⁹ Moravský zemský archiv v Brně, fond Moravské místodržitelství, ml. řada, kart. 441 a.

¹⁹⁰ *Protokoly ze zasedání správní komise a městského zastupitelstva královského hlavního města Olomouce.* Olomouc: 1921, str. 40-41.

¹⁹¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 147, kart. 6. FISCHER, Richard. *Jazyková otázka v Olomouci.* Olomouc: R. Fischer, [1927], s. 4.

byla velkolepá novější budova německé školy č. p. 252 na dnešní Mozartově ulici v hodnotě přes 197 000 korun. Ale suverénně nejdražší nemovitostí se stal v roce 1910 bývalý český hostinec *U města Prahy*, nově obecní dům (Stadthof) s restaurací, který obec koupila v dražbě za 210 050 korun, ale po nákladné rekonstrukci se jeho hodnota včetně inventáře vyšplhala na neuvěřitelných 326 400 korun.¹⁹² Mimo uvedené nemovitosti vlastnila Nová Ulice ještě dva další domy pro pohřební účely v celkové hodnotě 27 000 korun.¹⁹³ Všechny budovy dohromady v ceně přes 717 000 korun. Základní jmění obce tedy bylo poměrně slušné.

Je samozřejmě nutné brát v úvahu, že hodnota těchto investic postupně stoupala, takže např. cena elektrárny se vyšplhala z původních 49 000 na 386 231 korun v roce 1918.¹⁹⁴

Obecní výbor se o obecním jmění radil a usnášel a stanovoval obecní rozpočet.¹⁹⁵ Správu obecního majetku pak vykonávala dle zákona obecní rada pod dohledem starosty.¹⁹⁶ O vlastním hospodaření novoulické obecní rady se toho mnoho nedochovalo, nelze je proto zkoumat dopodrobna. Podrobné a souvislé inventáře obecního majetku či kompletní účetnictví, např. deníky účtů, nemáme. Možná ani nebyly řádně vedeny. Mnohé totiž naznačuje, že způsob obecního hospodaření nebyl vždy korektní, ať již úmyslně či ne. Naznačují to již zmíněné protesty veřejnosti proti hospodaření Heinricha Scheinera v roce 1895, který údajně obecní jmění vedl „*jako v těch nejzapadlejších dědinách.*“¹⁹⁷ Předpokládáme, že zastaralým nebo neprůhledným způsobem.

Hospodaření za časů Oswalda Noczila se nejeví o mnoho lepší. Z toho, co se dochovalo, lze dojít k několika závěrům. Představenstvo Nové Ulice používalo obecní majetek většinou ve prospěch německé části obyvatel, zejména těch nejvýznamnějších. Dělo se tak především za starosty Noczila. Je pravdou, že sám základní obecní majetek vznikl již v dobách, kdy byla Nová Ulice především německou obcí, do níž Češi teprve postupně přibývali a na Němci vytvořeném obecním majetku se teprve začali podílet. Jeho původ tedy obecní rada považovala za německý.

¹⁹² Pořízení budovy, ač zde byla i nacionální motivace, bylo zároveň investicí. Obec z pronájmu hostinských prostor získala pravidelný roční příjem.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 167, kart. 21.

¹⁹³ Hodnota budov uváděna pro rok 1915.

Tamtéž, inv. č. 169, kart. 21.

¹⁹⁴ Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemský výbor, obec. oddělení, sig. V1623/16, kart. 455.

¹⁹⁵ KŘEN, Jan. *Obecní rádce: Každému srozumitelná sbírka pokynů a rad, vzorů, písemností a podání ve všech záležitostech obecních I.* Telč: Emil Šolc, [1910], s. 203.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 200.

¹⁹⁷ Obecní volby na Nové Ulici u Olomouce. *Olomoucký Pozor*, 24.1.1895, č. 11, s. 2.

Není tedy divu, že obecní rada zadávala obecní zakázky zejména německým podnikatelům, například staviteli Franzi Langerovi, který tak provedl většinu stavebních úprav v obci, zejména stavby a přestavby mnoha budov (např. stavba a úpravy nové školní budovy německé školy¹⁹⁸ a úpravy bývalého hostince *U města Prahy*), stavby silnic a chodníků (např. většiny ulic v Úřední čtvrti), vodovodů, kanalizace, tvorbu stavebních plánů a mnoho dalších zakázek. Místní čeští stavitelé, např. Karel Starý nebo Jan Valihrač byli téměř bez šance. Franz Langer navíc zastupoval Dolní Novou Ulici v obecní stavební komisi, která posuzovala mimo jiné i jím provedené stavby.¹⁹⁹ Šlo tedy i o konflikt zájmů. Například ihned po svém zvolení do obecního výboru v roce 1895 Langer zažádal o zaplacení svých účtů.²⁰⁰ Ale netrvalo to navždy. Obecní rada v pozdějších letech několikrát zadala revizi jeho předložených účtu staviteli Johannu Aulegkovi z Olomouce, který je pokaždé o nějakou sumu snížil.²⁰¹ Stalo se tak v letech 1914-1918, kdy se zdá, že Langerova oblíbenost u vedení obce poněkud poklesla.

Kontroverzní byla i investice do koupě hostince *U města Prahy* (Stadthofu). Nacionální motivace koupě (eliminace oblíbeného shromažďovacího místa Čechů) provokovala Čechy natolik, že roku 1914 zaslali pánové Valihrač, Frodl, Prucek a Finger za *Spolek českých majitelů domů* na Zemský výbor stížnost a žádost o revizi obecního hospodaření. Při revizi obecního hospodaření Zemským výborem nařízené bylo zjištěno, že starosta „*dopustil se četných nesprávností, jimiž obec utrpěla značnou škodu.*“ Zejména s ohledem na hospodaření Stadthofu, na jehož nevýhodnost již dříve Zemský výbor upozorňovali.²⁰²

Obecní investice však přinesly mnoho užitku i Čechům. Na přelomu století Nová Ulice investovala především do nové Úřední čtvrti, kde se koncentrovala většina novoulické české populace. Jak již bylo zmíněno, zřízení vodovodu, kanalizace a výstavba silnic zkvalitnilo život místních obyvatel a lákala mnoho dalších k přistěhování do obce.

Taková míra investic ovšem také znamenala, že se obec velmi zadlužila, a to u tří bank a vlastní městské spořitelny. V roce 1916 tak Nová Ulice za zapůjčených celkem 1.422.100 korun dlužila ještě nesplacených 1 279 982 korun. Největší položky představovaly např.

¹⁹⁸ FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Matice školská, 1932, s. 14.

¹⁹⁹ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 31.10.1898.

²⁰⁰ Tamtéž, inv. č. 185, kart. 33.

Tamtéž, inv. č. 9.

²⁰¹ Tamtéž, inv. č. 185, kart. 33.

Tamtéž, inv. č. 14, protokoly ze zasedání obecního výboru, 1.2.1918.

²⁰² Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemský výbor, obec. oddělení, inv. č. 2216/9, sig. V1623/10, kart. 443.

náklady na pořízení Stadthofu, kanalizace, stavbu nové německé školy a elektrárny. Obec se tak zadlužila až do roku 1962. V roce 1912 byl Nové Ulici zemským výborem povolen největší dluh ve výši 700 000 korun na různé opravy a investice v obci. Tuto závratnou částku si obec zřejmě pojistila kontaktem s osobou, která za ni na výboru intervenovala. Její podpis na neoficiálním vzkazu starostovi Noczilovi je bohužel nečitelný.²⁰³

Do výše zmíněných dluhů se ovšem nepočítají válečné půjčky. Jako vyjádření přímé podpory monarchie, již bylo představenstvo obce velmi oddáno, si Nová Ulice během první světové války postupně upsala osm válečných půjček v celkové hodnotě 2 208 000 korun, která ovšem po znehodnocení klesla na pouhých 1 209 000 korun v roce 1920. Jednalo se o nejvyšší částku válečných půjček ze všech předměstí Olomouce.²⁰⁴ Motivace ze strany obce byla finanční i politická. Úrok byl většinou příznivý a neudělat to by bylo podezřelé a protistátní. Válečné půjčky ovšem vypisovaly i jiné obce, například Hodolany, které si upsaly také celkem osm půjček v hodnotě téměř milion korun.²⁰⁵

Obecní dluhy byly skutečně velmi vysoké a již přesahovaly možnosti Nové Ulice. Dle zprávy správní komise v roce 1919 již jen roční amortizace obecních dluhů dosahovala téměř poloviny příjmů obce. Rozpočet byl každopádně nevyrovnaný, protože roční příjem mohl v roce 1919 pokrýt potřeby obce s deficitem 300 000 korun.²⁰⁶ Obecní dluhy u různých bank dosahovaly v roce 1919 téměř čtyři miliony korun. Byla to nejvyšší dlužná částka ze všech bývalých předměstí spojovaných do Velké Olomouce. Jediná další obec, jejíž dluhy přesahovaly milion korun, byly Hodolany se dvěma miliony.²⁰⁷

Obecní rada se snažila finanční možnosti obce napravit založením městské spořitelny k oživení práceschopnosti a spořivosti občanů, a to i navzdory tomu, že v blízké Olomouci již takový ústav byl, a proto zde byla oprávněná obava z konkurenceschopnosti. Ani olomouckým zastupitelům se to ze stejných důvodů nelíbilo.²⁰⁸ Založení bylo schváleno obecním i zemským výborem v letech 1904 a 1906, ale samotný provoz začal v únoru 1908.

²⁰³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 171, kart. 24.

Moravský zemský archiv v Brně Brno, fond Zemský výbor, obec. oddělení, inv. č. 2216/9, sig. V1623/10, kart. 443.

²⁰⁴ Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemský výbor, obec. oddělení, inv. č. 2216/9, sig. V1623/10, kart. 443.

²⁰⁵ VIDLIČKA, Jiří. *Dějiny zapomenutého města Hodolan: osudy největší české obce před branami Olomouce*. Olomouc: Votobia, 2005, s. 119.

²⁰⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 13.3.1919.

²⁰⁷ Na druhou stranu, i Olomouc byla poměrně značně zadlužená. Roku 1919 její dluhy obnášely 23 618 460 korun a k tomu ještě i 3 762 837 korun pocházejících z půjčky na odkoupení pevnostních pozemků.

(Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemský výbor, obec. oddělení, inv. č. 2216/9, sig. V1623/10, kart. 443.)

²⁰⁸ ZA v Opavě, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, inv. č. 5069, kart. 626.

Mimo jiné i proto, že bylo potřeba získat investiční kredit ve výši 20.000 korun.²⁰⁹ Spořitelna se stala členem spolku německých spořitel na Moravě (*Verband deutscher Sparkassen in Mähren*).

Ve stanovách spořitelny se uvádí, že ač ji založilo město Nová Ulice, nejedná se o městské zařízení, nýbrž o samostatnou instituci pod státním dozorem. V praxi to však znamenalo pouze faktické oddělení od obecního účetnictví. Nový peněžní ústav nebyl na obci nezávislý. Již podle běžných stanov měl spořitelnu řídit výbor devíti osob zvolených z obecního výboru. Těchto devět mužů potom ze svých řad zvolilo čtyři ředitele, v jejichž čele potom stál starosta obce coby hlavní představený spořitelny.²¹⁰

Spořitelna tak byla fakticky plně v rukou představitelů města Nové Ulice. To nevyhnutelně znamenalo dvě věci. Za prvé město zneužívalo spořitelnu jako další zdroj financí nejen tím, že se zadlužilo jak u spořitelny samotné, ale také skrze ni upisovalo své válečné půjčky, za které se spořitelna zaručovala. V roce 1916 se například zaručila za válečnou půjčku ve výši půl milionu korun u České Unionbanky na čtyřicet let, kterou potom musela řešit např. prodejem obligací.²¹¹ Navíc se při revizi účtů prováděné správní komisí za rok 1918 zjistilo, že město má vůči spořitelně dluh na kontokorentním úvěru. "*Pořádek nebyl dříve, jak by měl býti...Dluh 74.940 K 95 h města Nová Ulice oproti spořitelně není doložen žádnou listinou, žádají však vzhledem k tomu, že dluh ten skutečně, jak již z rozpočtu známo stává, aby správní komise přiznala dluh ten jako existující.*" Mathäus Chowanetz (člen správní komise a zároveň bývalého představenstva obce) byl požádán o vysvětlení s tím, že by o dluhu měl vědět. Odpověděl, že "*také neví vlastně ničeho, o dluhu sice ví, ale bližší zprávu podati o vybraných penězích nemůže.*" Správní komise dluh nakonec uznala s tím, že jak bylo s penězi naloženo, je věc dalšího šetření.²¹²

Druhá věc, která vyplývala z těsné kontroly vedení obce, byla koncentrace kapitálu v německých rukou. Ve výboru nebo ředitelství spořitelny se za celou dobu její existence neobjevil jediný Čech, což bylo způsobeno absencí českého elementu v obecním výboru, z něhož se vedení spořitelny rekrutovalo. Jednalo se pouze německy. Nejčastější jména ve vedení spořitelny byla Gustav Karner (který měl na starosti i finance obce), Gustav Thaler a Wilhelm Mayer. V jejím výboru byl i Mathäus Chowanetz. Vzhledem k tomu, že se

²⁰⁹Moravský zemský archiv v Brně, fond Moravský zemský výbor, sig. W4, kart. 9711.

²¹⁰ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 173, kart. 24.

Tamtéž, inv. č. 171, kart. 24.

²¹¹ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Spořitelna Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 4.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 14, protokoly ze zasedání obecního výboru, 8.6.1917.

²¹²ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 8.5.1919.

z účetnictví spořitelny dochovalo jen žalostně málo, nelze hodnotit její stanoviska při schvalování půjček českým žadatelům, ale lze předpokládat, že se jim velké podpory nedostalo, nebo ještě pravděpodobněji, že spořitelnu jako německý podnik ignorovali. Neexistují doklady, že by ve spořitelně žádali o půjčku nebo ukládali své peníze ryze čeští obyvatelé obce, máme jen protokoly ze zasedání výboru z některých let, takže pokud věc neprojednávalo vedení spořitelny, není evidence. Dva Češi zde ale přece figurují – továrník Jan Frodl byl klientem spořitelny a řezníku Eduardu Černoškovi byla schválena půjčka 4.000 korun.²¹³

V rámci spořitelny byla v roce 1910 založena i městská zastavárna, která byla oblíbená zejména u chudších obyvatel Nové Ulice a Úřední čtvrti po roce 1918. Na rozdíl od spořitelny se však ke konci své existence ukázala jako prodělečný podnik.²¹⁴

Stejně jako obecní hospodářství byla i spořitelna vedena pouze Němci a bohužel také velmi neodborným způsobem. Až v prosinci 1918 se do jejího výboru dostali Češi Augustin Fritz, Jan Frodl, Alois Petrlák a Josef Kořínek. Při revizi účtů za rok 1917 zjistil výbor spořitelny závažné nedostatky. *"Spořitelna ve příčině udělování půjček nezachovává stanovy, neboť uděluje půjčky na zástavy pojistek, dále nemá potřebné listiny podepsané a konečně některé listiny podepsány jsou špatně ...že úroky z půjček jsou velmi nepořádně placeny...že spořitelna má válečné půjčky a také na válečné půjčky zápujčky udělovala...že se vkladní knížky nepodepisují od členů ředitelstva a vůbec ve příčině jejich vydávání nezachovávají se náležité zvyklosti...že se deníky vedou na volných arších...."* Revizoři Chowanetz a Kořínek uzavřeli, že za dřívější správy nebyl ani ve spořitelně ani v zastavárně takový pořádek, jaký by měl být, a že chyby poměrně menšího významu, na nichž zřejmě nesl hlavní vinu již zesnulý úředník Anton Zwetschke, byly většinou již napraveny.²¹⁵ V roce 1923 byla spořitelna sloučena s olomouckou (která se při její likvidaci zatížila schodkem téměř půl milionu korun) a stala se její pobočkou. Zastavárna byla zrušena.²¹⁶

Správní komise Nové Ulice stála skutečně před velice těžkým úkolem. Od roku 1916 nebyla provedena žádná revize obecního účetnictví Nové Ulice a účty nebyly ani uzavřeny.

²¹³ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Spořitelna Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 3.

²¹⁴ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1920 - 1940, inv. č. 10, sig. I/10, kart. 23.

²¹⁵ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Spořitelna Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 4.

Zajímavé je, že Chowanetz a Zwetschke byli v roce 1918 (do Zwetschkeho smrti) spolujednateli firmy pořádající kinematografická představení. Po Zwetschkeho smrti jeho podíl Chowanetz vyplatil.

(ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, fir. spisy, poř. č. 4799, sig. C II 13, kart. 291.)

²¹⁶ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1920 - 1940, inv. č. 10, sig. I/10, kart. 23. Tamtéž, reg. 1874-1920, inv. č. 169, sig. V/164, kart. 430.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Spořitelna Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 4.

Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemský výbor, obec. oddělení, II. díl, inv. č. V 1623/16, kart. 455.

Jediné záznamy pořídil prozatímní účetní neúplně, takže neposkytovaly uspokojivý materiál pro revizi v pozdějších letech. Vládní komisař Augustin Fritz se v roce 1918 při převzetí obecního majetku vyjádřil, že sice *"nemůže tvrditi, že by obecní hospodářství bylo v nepořádku, že však schází veškeré záznamy a obecní knihy, že také nebylo vedeno o příjmech a vydáních knih dle zásad moderního účetnictví. Ve všech oborech bude třeba nápravy a bude zapotřebí, aby se založily obecní knihy a zejména také seznam jmění obecního, kterého nikde nenalezl."*²¹⁷ Fritz tedy v prosinci napsal zemskému výboru v Brně, že správní komise nemohla provést revizi obecního hospodaření od roku 1916 a že účetní materiály, které mají k dispozici, *"nijak nezbuzují dojem důvěry a záruku úplnosti a správnosti."* Požádal tedy o přidělení odborníka na obecní účetnictví, ale ten ani po urgenci správní komise nepřijel. Nakonec byla zemským výborem nařízena revize obecního hospodaření a v březnu byli pověřeni dva zemští revidenti, kteří měli přijet, až jim to služební povinnosti umožní. Nestalo se tak a obecní hospodaření bývalého vedení Nové Ulice tak nikdo bezprostředně neposoudil.²¹⁸

Při zkoumání protokolu o poslední schůzi bývalého zastupitelstva navíc správní komise zjistila, že si odhlasovalo různé remunerace bývalým německým učitelkám, obecním zřízencům i starostovi Noczilovi v celkovém obnosu 12.000 korun, z čehož právě starosta získal 5.000 korun. Správní komise tedy navrhla, aby nebyli němečtí učitelé coby obyčejní lidé trestáni, a tak českým učitelům měla být vyplacena stejná odměna. Zmíněné remunerace měly ovšem být důkladně prošetřeny, zejména nebyly-li vyplaceny neoprávněně. Jednalo se zejména o starostu Noczila. Zároveň však vládní komisař uvedl, že pokud by v takovém případě dotýčný nechtěl obnos vrátit, *"nemá býti postupováno rigorosně, nýbrž s jistou noblesou."*²¹⁹

Na poslední schůzi správní komise 26.6.1919 se Augustin Fritz vyjádřil, že nebyl čas dát do pořádku účty obce tak, jak by bylo potřeba.²²⁰ Vzhledem k tomu, že i Milan Hlavačka upozorňuje na to, že na základě znalosti o velkém úbytku majetku obcí lze tušit, že *"modla osobního či skupinového prospěchu ani v těchto samosprávných institucích nikdy zcela nezmizela,"*²²¹ lze chovat podezření, že ani Nová Ulice v tomto ohledu zřejmě nebyla

²¹⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 8.12.1918.

²¹⁸ Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5.

Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemský výbor, obec. oddělení, inv. č. 2216/9, sig. V1623/10, kart. 443.

²¹⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 12.12.1918.

²²⁰ Tamtéž, inv. č. 15.

²²¹ HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913*. Praha: Libri, 2006, s. 8.

výjimkou. V každém případě se bývalá německá obecní rada ani starosta Noczil nemuseli ze stavu obecních financí nijak zodpovídat.

III. VÝZNAMNÉ ČESKÉ A NĚMECKÉ OSOBNOSTI NOVÉ ULICE

Politickou moc v obci tedy drželi Němci. Podstatné však bylo i to, kdo disponoval větší mocí ekonomickou – na druhou stranu, jak již bylo zmíněno, tyto dva aspekty spolu přímo souvisely. Nová Ulice poskytla útočiště mnoha zajímavým lidem obou národností, zejména živnostníkům, obchodníkům a řemeslníkům. Ne všichni se sice automaticky chovali vlastenecky, ale přesto se podíleli na změnách, které v obci probíhaly. Buď zde bydleli nebo tu založili své firmy či jejich pobočky. Není samozřejmě možno, ani záhodno, představit všechny osoby, o nichž najdeme zmínky v pramenech. Tato kapitola představí tedy ty, kteří se na vývoji Nové Ulice podíleli významněji, a pokusí se zhodnotit i jejich vliv na národnostní situaci, zda a jak se na Nové Ulici, případně v Olomouci, nacionálně angažovali. Učitelé budou z pochopitelných důvodů představeni v kapitole o školství. V této kapitole jsou jako první v každé sekci uvedeny německé osobnosti dle oboru působnosti a významu, poté osobnosti české dle stejného schématu.

Dle informací, které si Obchodní a živnostenská komora v Olomouci nechala zpracovat kvůli založení místní spořitelny, se v roce 1906 na Nové Ulici nacházelo 126 živnostenských podniků a 79 obchodních podniků, z nichž jako nejvýznamnější byly uvedeny sladovna, pivovar, plynárna, větší tkalcovna, pražírna kávy, stolařský závod, elektrárna a jedno větší kamenictví.²²²

Továrníci a živnostníci

Jedním z prvních významných podnikatelů Nové Ulice byl německý majitel tkalcovny **Franz Tichý**. Firma zaprotokolovaná roku 1864 dobře prosperovala a po jeho smrti v roce 1893 se firmy ujala jeho manželka. O dva roky později ji převzal i s obchodní značkou „Franz Tichý“ Julius Braun z Olomouce a s úspěchem provozoval až do roku 1940, kdy byla firma zrušena výnosem říšského protektora. Na Horní Nové Ulici postavil také hostinec *U Koruny* (*Zur Krone*).²²³ Franz Tichý byl rovněž všemi respektovaným komunálním politikem – členem obecního výboru od prvních obecních voleb roku 1864 až do své smrti, několikrát

²²² ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, inv. č. 5069, kart. 626.

²²³ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. VII 1864/52, kart. 751, poř. č. 754. Tamtéž, sig. Jd IV 119, kart. 25, poř. č. 536.

ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, inv. č. 6, s. 400, 820.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 185, kart. 33.

členem obecní rady, místní školní rady a také policejním komisařem obce.²²⁴ O jeho případné výrazné nacionální angažovanosti nemáme důkazy. Je to pravděpodobně způsobeno tím, že žil v době, kdy se novouličtí Němci ještě necítili českou menšinou tolik ohrožení.

V jeho hostinci *U Koruny* působil hostinský **Franz Albrecht**, na Nové Ulici narozený a uvědomělý Němec. České noviny *Pozor* o něm napsaly, že byl „*tak zuřivým Němcem, že v pondělí nechtěl několika akademikům, kteří do hostince jeho prudkým lijákem byli zahráni a zde česky o pivo žádali, vůbec piva nalít. Choval se k nim přitom tak hrubě a Čechům nadával tak sprostě, že akademikům nezbylo, než hostinskou místnost opustit. Podotknouti dlužno, že němečtí učitelé novouličtí jemu přitom udatně sekundovali...*“²²⁵ Franz Albrecht byl dvakrát zvolen do obecního výboru.²²⁶ Nicméně se zdá, že náklonnosti vedení obce se těšil, protože když žádal o udělení výčepní koncese nebo o prodloužení policejní hodiny, obecní výbor jeho žádosti podpořil.²²⁷

Němec a Žid **Heinrich Steiner** byl majitelem továrny na výrobu likérů a rosolk na Nové Ulici.²²⁸ Na obecní úrovni měl velký vliv. V letech 1864 až 1895 byl členem obecního výboru a od roku 1883 pravidelně i radním. Zřejmě se těšil i důvěře Eduarda Hamburgera, vlivného olomouckého sladovníka, který mu například dal za sebe plnou moc v několika obecních volbách.²²⁹ Právě na Steinera se ale nakonec v roce 1895 snesla velká veřejná kritika pro jeho nedostatečné vedení obecních financí, jak již bylo zmíněno, a do zastupitelstva se již znovu nedostal. Tento vlivný muž obecní politiky zemřel roku 1898.²³⁰

Měl i hostinskou koncesi na Horní Nové Ulici. V té pokračoval jeho příbuzný **Max Steiner**, jenž politické ambice postrádal. Založil si však obchod s lihovinami²³¹ a v jeho hostinci se scházel například spolek dobrovolných hasičů, jehož byl předsedou.²³²

Třetím významným hostinským německé národnosti byl **Karl Noczil**, bratr starosty Oswalda Noczila. Politické ambice jeho rodině vlastní nepostrádal, ale ač býval zároveň se svým bratrem zvolen do obecního výboru, radním se nikdy nestal. Několikrát však byl členem

²²⁴ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 1.

Tamtéž, inv. č. 7,8.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Místní školní rada Olomouc-Nová Ulice (nezprac.).

²²⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Okresní úřad Ol.-venkov, inv. č. 10.

Nestojí o české hosty. *Olomoucký Pozor*, 3.9.1896, č. 101, s. 3.

Po této zprávě se němečtí učitelé redakci *Pozoru* ohradili, že se na věci nepodíleli a že to podle nich způsobil muž, kterého akademici považovali za učitele. (Ku aféře na Nové ulici. *Olomoucký Pozor*, 8.9.1896, č. 103, s. 3.)

²²⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 1.

²²⁷ Tamtéž, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 20.6.1901.

Tamtéž, inv. č. 179, kart. 28.

²²⁸ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. VII 1864/53, kart. 751.

²²⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 1.

²³⁰ Todesfall. *Mährisches Tagblatt*, 15.7.1898, č. 158, s. 4.

²³¹ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. Jd IV 287, kart. 34, č. spisu 748.

²³² Christbaumfeier in Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 22.12.1906, č. 292, s. 5.

místní školní rady a předsedou hospodářské sekce výboru a politiku svého bratra podporoval.²³³ Karl Noczil se stal členem několika německých spolků, např. *Ortsfreunde* a nacionálního *Bund der Deutschen Nordmährens*, jehož byl později dokonce předsedou.²³⁴ Nejznámější je ovšem díky svému hostinci *U černého medvěda (Zum schwarzen Bären)* na Horní Nové Ulici (dnes Čajkovského), kde se pak zejména za starosty Noczila konaly každé obecní volby (první volba starosty se zde konala prokazatelně již v roce 1868)²³⁵ a kde se pravidelně scházelo mnoho německých vlasteneckých spolků, např. *Bund der Deutschen Nordmährens* a *Deutscher Schulverein*.²³⁶ Také se zde pořádaly různé slavnosti, přednášky a taneční večery ve prospěch fondu německé mateřské školky.²³⁷ Karl Noczil byl tedy stejně jako jeho bratr upřímným a angažovaným německým vlastencem.

Novouličtí hostinští ale nebyli nejvýznamnějšími místními německými podnikateli. Tím byl zřejmě stavitel **Franz Langer**.²³⁸ Narodil se v roce 1860 ve Studénce, ale na Nové Ulici zdomácněl.²³⁹ Bydlel na Mozartově ulici č. p. 152, kde si postavil reprezentativní vilu.²⁴⁰ Stal se tak důkazem, že Úřední čtvrť nebyla vyhrazena jen Čechům, jak bývá někdy zjednodušeně prezentováno. V letech 1895 až 1918 byl členem obecního výboru a pravidelně byl volen radním. Patřil do užšího kruhu kolem starosty Noczila, jejich spolupráce byla zmíněna i ve starostově nekrologu.²⁴¹

Jak již bylo zmíněno, již od 80. let 19. století získával většinu obecních stavitelských zakázek, např. stavby obytných domů pro obec, obě německé školní budovy (nadučitel Leopold Schwammel jej proto ve své školní kronice nazval „stavitelem škol“), adaptace Stadthofu, stavby silnic a kanalizace (zejména v Úřední čtvrti – Schneebergova, Arcivévodovy Evžena, Proskovcova, Mozartova, Resslerova, Müllerova a Úřednického spolku), ale i tvorby

²³³ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 1,2.

²³⁴ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Spolek přátel Olomouc-Nová Ulice, neinventarizováno, kniha zápisů z valných hromad (1.2.1904).

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1874-1920, inv. č. 77, sig. II C/76, kart. 124.

²³⁵ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 146, kart. 5.

²³⁶ Sommerfest der Bundesgruppe Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 3.8.1895, č. 176, s. 5.

Ball in Neugasse. Tamtéž, 3.2.1906, č. 27, s. 5.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 155, kart. 15.

²³⁷ Tanzkräuzchen der Bundesgruppe Neu- und Greinergasse. *Mährisches Tagblatt*, 19.1.1893, č. 15, s. 4.

Bundesgruppe Markt Neugasse. Tamtéž, 15.10.1898, č. 235, s. 6.

Tanzkräuzchen in Neugasse. Tamtéž, 8.2.1899, č. 31, s. 4.

²³⁸ Franzův Langerův bylo na Nové Ulici několik. Kromě již zmíněného stavitele byl jeden z nich revident státních drah a další byl vojenským úředníkem.

(ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Obecná škola (německá) Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 21)

²³⁹ VIKTOŘÍK, Michael. *Osudy olomouckých sladoven a sladovnických firem v kontextu vývoje sladovnického průmyslu: (od 60. let 19. století do roku 1948)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 199.

²⁴⁰ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 148, kart. 6.

²⁴¹ Tamtéž, inv. č. 145, kart. 1,2.

Der letzte Bürgermeister von Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 9.1.1931, s. 3.

plánů, např. na rozšíření nového hřbitova.²⁴² Když se v roce 1899 vynořilo obvinění, že při obecních zakázkách používá stavební materiál pro své vlastní účely, obecní výbor to rozhořčeně odmítl s tím, že nemá jinou možnost, než s ohledem na zápal pro nezištné a moudré vyřizování obecních záležitostí ohledně vodovodu, kanalizace a staveb silnic Langerovi vyjádřit plnou důvěru a horoucí dík. A dále se v této věci už nepátralo.²⁴³ Langer ale pochopitelně neživil jen obecní zakázky. Jen na Nové Ulici vystavěl asi patnáct obytných budov, zejména na dnešní ulici Palackého, na Vozovce, Tř. Svornosti a v Olomouci na Třídě Svobody. Postavil také například starší budovu Ředitelství státních drah v Olomouci²⁴⁴ a podílel se na stavbě dnešního Divadla hudby.²⁴⁵ Stavěl i mimo Olomouc. Po jeho smrti v roce 1920 pokračoval ve stavitelské činnosti jeho syn Otto.²⁴⁶

Hlavička dopisního papíru Franze Langer²⁴⁷

Na Nové Ulici byl Franz Langer znám především pro svou stavitelskou činnost, byl však také sladovníkem. V roce 1890 založil a postavil sladovnu v Hodolanech,²⁴⁸ kde se na

²⁴² ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 397, sig. H, kart. 78.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 31.10.1898.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Německá škola Nová Ulice, inv. č. 1.

ČERNOUŠEK, Tomáš - ZATLOUKAL, Pavel. *Olomoucká architektura 1900-1950: Průvodce*. Olomouc: 1981, s. 33.

²⁴³ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 9.5.1899.

²⁴⁴ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 224, sig. 30 I, kart. 441.

Tamtéž, inv. č. 76, sig. 13 B, kart. 162.

Tamtéž, inv. č. 158, sig. 20B, kart. 345.

Dějiny Olomouce. (SCHULZ, Jindřich, hl. red.) 2. sv. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 132.

²⁴⁵ ČERNOUŠEK, Tomáš - ZATLOUKAL, Pavel. *Olomoucká architektura 1900-1950: Průvodce*. Olomouc, 1981, s. 37.

²⁴⁶ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1920-1940, inv. č. 159, sig. V/152, kart. 404.

²⁴⁷ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 185, kart. 33.

nějakou dobu stal i členem obecního výboru.²⁴⁹ Na jeho německé cítění upozorňoval i český tisk.²⁵⁰ Mluvil německy a k této řeči se hlásil i při sčítání lidu. Svou firmu inzeroval v německých novinách.²⁵¹

S Čechy měl Franz Langer ovšem problémy. V roce 1909 například vyvolal spor s Aloisem Kožušníčkem, který chtěl odkoupit novoulický pozemek s dílnami od podnikatele Jana Cingroše z Plzně. O ten měli ale zájem i další podnikatelé, včetně Langerova. Kožušníček jednal rychle a pozemek získal. A začaly mu potíže. Při první stavební komisi byly na jeho pozemku a budovách shledány chyby a bylo předepsáno, aby je upravil. To ale nestačilo a německá strana podala odvolání nejprve na místodržitelství, poté i na ministerstvo obchodu. Kožušníček mezitím budovu opravil. Městský úřad Nové Ulice začal vydávat různé zákazy a stavbu hlídali městští strážníci. Přicházely různé komise a další opravy byly zakázány. Strážníci dokonce jednou vnikli na pozemek, nechali si zámečnickem otevřít dveře a vyhnali zaměstnance. Kožušníček věc dal k soudu. Zároveň ovšem na základě udání Franze Langerova iniciovala městská rada trestní řízení pro nedovolenou stavbu proti staviteli Karlu Starému, který budovu upravoval, a hrozila vysokými pokutami, případně vězením. Nakonec zemský výbor jednání obce označil za nezákonné. Celá věc tím mohla skončit, ale na ministerstvu obchodu ještě zůstala otázka povolení užívání budov a skladiště. Německé vedení obce jelo intervenovat do Vídně a obrátilo se na ministra Schreinera, jehož mezitím jmenovalo čestným občanem a který se záležitosti ujal. Než však došlo k rozhodnutí, po odstupu ministra se Kožušníčkovi podařilo dosáhnout svého cíle. Celá záležitost trvala 15 měsíců.²⁵² Franzi Langerovi se nepodařilo Kožušníčkův podnik zničit, ale materiální škoda obchodníku přesto vznikla hlavně proto, že dlouho nemohl svou nemovitost v hodnotě 60.000 korun využívat.²⁵³ Spor byl navíc ještě komplikován stížnostmi dalších českých obyvatel na Kožušníčkův způsob užívání prostor, které si také pronajal od podnikatele Cingroše.

Je však možné, že Langerova motivace ke sporu s Kožušníčkem byla motivována především finančně a podnikatelsky, nikoliv vlastenecky. Upřímnost jeho německví dnes již asi stěží přesně posoudíme a také důvěřovat nacionálnímu tisku je velice ošemetné, ale zajímavý článek *Pozora* nabízí nový pohled na stavitele, jehož označení *německý* dává do uvozovek. Píše, že Langerovi rodiče „*sice neznají slova německého*“, ale on sám údajně dělá

²⁴⁸ VIKTOŘÍK, Michael. *Osudy olomouckých sladoven a sladovnických firem v kontextu vývoje sladovnického průmyslu: (od 60. let 19. století do roku 1948)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 201.

²⁴⁹ VIDLIČKA, Jiří. *Dějiny zapomenutého města Hodolan: osudy největší české obce před branami Olomouce*. V Olomouci: Votobia, 2005, s. 45.

²⁵⁰ Naši němečtí „stavitelé“ v Olomouci. *Olomoucký Pozor*, 22.5.1897, č. 59, s. 3.

²⁵¹ *Mährisches Tagblatt*, 28.2.1903, č. 48, s. 12.

²⁵² ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 150, kart. 12.

²⁵³ Odražená německá zpupnost! *Našinec*, 19.7.1910, č. 162, s. 3.

vše, aby si naklonil olomouckou městskou správu a proto Čechy při každé příležitosti uráží a provokuje.²⁵⁴ Lze předpokládat, že i správě Nové Ulice se takové jednání líbilo. Političnosti Langerova němectví nasvědčuje i to, co se zpočátku může zdát jako chyba v záznamech, že ještě jeho dcera Elsa, která navštěvovala obecnou školu v Olomouci, měla po několik let v matrikách uvedenu českou vyučovací řeč a i potom pokračovala v českém vyučování.²⁵⁵ Zajímavé je i to, že než se jeho pověst u Čechů zhoršila, snažil se na ně ještě apelovat - před obecními volbami v roce 1894 *Pozor* napsal, že Langer v rámci agitace obíhal české voliče a namlouval jim, že i on také volí „Slovany,“ a přemlouval je, aby volili německou kandidátní listinu.²⁵⁶

Stavitel **Viktor Mader** se také hlásil k německé národnosti.²⁵⁷ Jeho podnikání nebylo tak rozsáhlé jako Langerovo, ale přesto realizoval mnoho stavebních zakázek na Nové Ulici, např. stavbu kanalizace u Zemské nemocnice, stavbu nového obecního hřbitova, stavby domů na dnešní Palackého ulici a Na Trati²⁵⁸ a také v Olomouci (např. pobočka české Union banky).²⁵⁹ Zpočátku zřejmě nepocíťoval konkurenci příliš silně a Langerovi vycházel vstříc. Potom ale s Franzem Langerem soutěžil o stavbu nové německé školy, ale více hlasů zastupitelů získal Langer, který stavbu nabídl o 96 korun levněji a byl v obecním výboru i více oblíben.²⁶⁰ Mader měl ale také dobrou pozici. Když byl členem obecního výboru, podal například návrh na ustanovení komise k oslavám padesátého výročí císařovy vlády. Obecní výbor ho často jmenoval i do komisí k rozhodování různých stavebních záležitostí.²⁶¹

Továrník **Wilhelm Mayer**, Němec narozený na Nové Ulici, byl od roku 1912 majitelem *První olomoucké velkoprovazárny, tkalcovny popruhů, vývozu konopí a příze*. Jeho syn Wilhelm ji pak dál zvelebil. Firma sídlila na dnešní ulici Palackého až do padesátých let, kdy byla zrušena.²⁶² Mayer starší byl aktivním členem obecního výboru i městské rady od

²⁵⁴ Naši němečtí „stavitelé“ v Olomouci. *Olomoucký Pozor*, 22.5.1897, č. 59, s. 3.

²⁵⁵ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Obecná škola (německá) Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 18-21.

²⁵⁶ K obecním volbám. *Olomoucký Pozor*, 10.10.1894, s. 3.

²⁵⁷ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 2.

²⁵⁸ Tamtéž, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 31.10.1898, 10.5.1901.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 224, sig. 30 I, kart. 441.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 9.

²⁵⁹ ČERNOUŠEK, Tomáš - ZATLOUKAL, Pavel. *Olomoucká architektura 1900-1950: Průvodce*. Olomouc, 1981, s. 37.

²⁶⁰ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 30.1.1899.

Tamtéž, inv. č. 11, protokoly ze zasedání obecního výboru, 28.4.1904.

²⁶¹ Tamtéž, inv. č. 9, protokoly ze zasedání obecního výboru, 14.6.1898.

²⁶² *Dějiny Olomouce*. (SCHULZ, Jindřich, hl. red.) 2. sv. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 57.

ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, firemní spisy, sig. A III 188, kart. 135, poř. č. 2432.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv.č. 148, kart. 6.

roku 1898.²⁶³ Objevil se i v místní školní radě, ve výboru Spolku německých majitelů domů (*Verein deutscher Hausbesitzer in Stadt Neugasse*) a ve vedení městské spořitelny. Na Úřední čtvrti působil jako policejní komisař.²⁶⁴ Po vzniku republiky byl na rozdíl od většiny bývalých členů zastupitelstva zvolen mezi německé členy správní komise, z čehož lze soudit, že byl respektován jak Němci, tak Čechy, a se starostou Noczilem zřejmě nebyl tolik spojován.²⁶⁵

Bratři **Sigmund a Jacob Sonnenscheinovi** provozovali v nájmu vojenskou erární cihelnu na Nové Ulici a také v Droždíně. Novoulická cihelna dodávala cihly na stavbu táborové pevnosti, nedaleko stál fort XIII.²⁶⁶ Pocházeli z Opavy, kde jejich otec původně založil také továrnu na výrobu likérů, rosolk a rumu, ale roku 1895 se firmy v Opavě vzdali a definitivně přesídlili do Olomouce a věnovali se výhradně jen výrobě cihel a obchodu s uhlím.²⁶⁷ Sigmund Sonnenschein byl členem obecního výboru a výboru spolku *Ortsfreunde*.²⁶⁸ Patřil jim i dům v Úřední čtvrti.²⁶⁹ Ač se hlásili k německému jazyku, nevystupovali vůči Čechům otevřeně negativně. Firma byla zaprotokolována pouze pod německým názvem, ale roku 1924 požádali o zápis také českého znění firmy "M. Sonnenschein a synové" do rejstříku firem, protože *"naše zákaznictvo pozůstává velkou částí z příslušníků československé národnosti a chtějíce v československém státě vésti znění firmy též v jazyku českém..."* Vzhledem k židovskému původu Sonnenscheinů byla firma v době protektorátu zrušena.²⁷⁰

Hugo König byl majitelem továrny na rybí konzervy na Rudolfově ulici založené v roce 1909. Byl to výdělečný podnik, ale ne příliš veliký - provozní sezóna byla jen asi šest měsíců v roce a jen tehdy počet zaměstnanců vyrostl na deset. Po zbytek roku bylo zavřeno. Proto, když König žádal Obchodní a živnostenskou komoru o přiznání statutu tovární výroby,

²⁶³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 1, 2.

²⁶⁴ Tamtéž, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 12.12.1899.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Spolek německých majitelů domů Nová Ulice, nezpracováno.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Spořitelna Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 3.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 14, protokoly ze zasedání obecního výboru, 17.3.1914.

²⁶⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 8.12.1918.

²⁶⁶ VIKTORÍK, Michael. *Táborová pevnost Olomouc: modernizace olomoucké pevnosti v 19. století..* České Budějovice: Veduta, 2011, s. 94.

Našinec, 6.4.1890, č. 40.

²⁶⁷ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. Sp II 137, kart. 58, poř. č. 986.

²⁶⁸ *Chytilův úplný adresář Moravy*. Brno: Chytil, 1911, s. 745.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Spolek přátel Olomouc-Nová Ulice, neinventarizováno, kniha zápisů z valných hromad.

²⁶⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 334, sig. F 2, kart. 693.

²⁷⁰ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. Sp II 137, kart. 58, poř. č. 986.

neuspěl.²⁷¹ König byl sice Němec, ale nic nenavědčuje tomu, že by svou národnost jakkoliv výrazně hájil nebo že by nepřátelsky vystupoval vůči české menšině.

Následující němečtí podnikatelé nejsou zmíněni jako poslední proto, že by nebyli dostatečně významní. Právě naopak. Ale jejich spojení s Novou Ulicí, kde nebydleli, bylo volnější. Oba žili v Olomouci a na Nové Ulici pouze podnikali – zato ve velkém. **Eduard Hamburger** se narodil roku 1834 a pocházel z vlivné a početné židovské rodiny provozující pod hlavičkou několika firem, například palírny a pivovary v Olomouci, zejména pod firmou *Hamburger, Singer & Co.*²⁷² V roce 1884 se osamostatnil a založil firmu *Ed. Hamburger & Sohn* coby nájemce pivovarů Právovárečného měšťanstva v Olomouci.²⁷³ Nicméně v roce 1896 byla firma pro pivovarnictví zrušena.²⁷⁴ Hamburger se ve svém podnikání zaměřil na výrobu sladu. Na Nové Ulici, kde si pronajímal pivovar od Právovárečného měšťanstva a provozoval pivnici,²⁷⁵ si v roce 1884 postavil v těsné blízkosti nového místního nádraží Olomouc-Nová Ulice velkou moderní sladovnu, kterou provozoval se svým synem **Viktorem.**²⁷⁶

Tento podnik měl pro obec obrovský význam. Vedle nových pracovních míst bylo velice důležité i spojení právě s předním průmyslníkem Hamburgerem, který díky svému postavení nejen v olomoucké městské radě a ve vedení Obchodní a živnostenské komory mohl Nové Ulici v zájmu svého podniku přinést mnoho dobrého.²⁷⁷ O svou sladovnu se Hamburger živě zajímal a stále ji rozšiřoval a vylepšoval, např. přístavováním budov, chladírny, rozšíření skladových prostor apod.²⁷⁸ Z protokolů ze zasedání obecního výboru je patrné, že ač měl obecní výbor občas výhrady vůči některým požadavkům, ve většině záležitostí vycházel Hamburgerovi vstříc.²⁷⁹ Jeho vliv na Nové Ulici byl nezanedbatelný i proto, že právě postavení sladovny jej posunulo z druhého voličského sboru do prvního. Při volbách do městské rady dával většinou plnou moc Heinrichu Steinerovi, který jeho jménem

²⁷¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 178, kart. 27.

ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, inv. č. 4275, kart. 535.

²⁷² VIKTOŘÍK, Michael. *Osudy olomouckých sladoven a sladovnických firem v kontextu vývoje sladovnického průmyslu: (od 60. let 19. století do roku 1948)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 153-158.

ČERMÁK, Miloslav. *Olomoucké hospody, zájezdní hostince, hotely, vinárny a kavárny v minulosti*. Olomouc: Memoria, 2004, s. 36.

²⁷³ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. A III 44, kart. 127, poř. č. 2241.

²⁷⁴ Tamtéž, sig. VII 1884/7, kart. 772, poř. č. 1273.

²⁷⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 178, kart. 27.

²⁷⁶ VIKTOŘÍK, Michael. *Osudy olomouckých sladoven a sladovnických firem v kontextu vývoje sladovnického průmyslu: (od 60. let 19. století do roku 1948)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 159.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 158.

²⁷⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 178, kart. 27.

²⁷⁹ Tamtéž, inv. č. 7-9.

Tamtéž, inv. č. 178, kart. 27.

volil Němce, např. Stefana Schneidera, Julia Noczila, Leopolda Schwammela, ale i Čecha Jana Frodla.²⁸⁰

Podoba sladovny z roku 1898²⁸¹

Eduard Hamburger se samozřejmě hlásil k německé národnosti. Přímo na Nové Ulici ji neprosazoval nijak razantně. Koneckonců zemřel v roce 1901, kdy nacionální angažovanost německých obyvatel obce pod vedením starosty Noczila teprve začínala sílit.²⁸² V Olomouci byl Němci velice oblíben. Stál také u zrodu olomoucké židovské obce.²⁸³ Po jeho smrti německé noviny mimo jeho osobní a podnikatelské kvality vyzdvihly i jeho němectví, pokrokovost i štedrost a dobročinnost.²⁸⁴ To také potvrzuje Hamburgerem založená dobročinná nadace.²⁸⁵

Olomoucká česká menšina měla nicméně očividně názor zcela jiný, už proto, že Čechy a jejich záležitosti samozřejmě nijak nepodporoval. Důkazem je například téměř humorný případ vandalismu, který byl na německém podnikateli spáchán v roce 1897 na slavnosti německé školky v Hněvotíně, kam přijel v elegantním kočáře s krásnými koňmi, aby posléze zjistil, že koňům byly za jeho nepřítomnosti zkráceny ocasy i hřívky.²⁸⁶ *Pozor* Hamburgera

²⁸⁰ Tamtéž, inv. č. 145, kart. 1.

²⁸¹ VIKTOŘÍK, Michael. *Osudy olomouckých sladoven a sladovnických firem v kontextu vývoje sladovnického průmyslu: (od 60. let 19. století do roku 1948)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 160.

²⁸² ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. A III 44, kart. 127, poř. č. 2241.

²⁸³ *Dějiny Olomouce*. (SCHULZ, Jindřich, hl. red.) 2.sv. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 64.

²⁸⁴ Eduard Hamburger. *Mährisches Tagblatt*, 12.2.1901, s. 3.

²⁸⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1874-1920, inv. č. 217, sig. 28B, kart. 418.

²⁸⁶ O tom nemluví. *Olomoucký Pozor*, 25.9.1897, č. 110, s. 4.

označil jako Němce „čistého zrna.“²⁸⁷ Je proto zajímavé, že provedení stavby svých pivovarských sklepů na Nové Ulici zadal českému staviteli Karlu Starému²⁸⁸ a že ve zdejších obecních volbách volil jeho jménem Steiner právě i Jana Frodla (ač je pravdou, že ten nebyl pokládán za militantního vlastence). A stejně tak *Pozor* neváhal Hamburgerovi opakovaně otisknout reklamu na jeho vývozní ležák.²⁸⁹

Firma sladovnu na Nové Ulici provozovala s novými společníky až do roku 1940, kdy se stala obětí arizace. V roce 1948 byla potom sladovna znárodněna na základě prezidentských dekretů o konfiskaci nepřátelského majetku a fondech národní správy a začleněna do národního podniku Obchodní sladovny.²⁹⁰ V roce 2010 byl areál sladovny zbourán. Eduarda Hamburgera tak přežila už jen jeho honosná vila ve stylu německé renesance na dnešní Vídeňské ulici č.p. 632, kterou si v roce 1896 postavil blízko hranic s katastrem Nové Ulice, nedaleko své sladovny.²⁹¹

Moritz Fischer byl významným a bohatým židovským podnikatelem, který rovněž na Nové Ulici nežil, ale částečně podnikal. V Olomouci byl velmi známým podnikatelem ve stavebnictví a realitách, protože využil správný čas stavebního boomu již od zrušení první pevnostní brány, a také založil velkou cihelnu ve Slavoníně (v roce 1902 ji odkoupili již zmínění Sonnenscheinové). Postavil mnoho domů v nové čtvrti kolem Terežské brány, na dnešní Masarykově a Komenského ulici²⁹² a v Holici vybudoval vlastní sladovnu. Na Nové Ulici vlastnil parcely, na nichž stavěl domy, např. podél parku směrem na Povel nebo v Úřední čtvrti. Zdá se, že přes jeho podnikatelské aktivity – nebo právě pro ně – jej na Nové Ulici neměli příliš rádi. V letech 1898 až 1899 se rozhořel spor mezi Fischerem a obecním zastupitelstvem kvůli stavbě kanalizace pro jeho novostavby a poplatkům za ni. Nová Ulice nakonec hrozila exekucí, přestože zemský výbor dal Fischerovi zapravdu, proti čemuž se obec odvolala.²⁹³ Jeho aktivity ale nepokračovaly dlouho - stihl ještě postavit reprezentativní a nájemní domy v oblasti dnešní Vídeňské ulice, ale byl na něj uvalen konkurs a v roce 1903 vyhlásil bankrot. Novoulické pozemky mu potom byly krajským soudem odňaty v exekučním

²⁸⁷ Po volbách Olomouckých. Tamtéž, 13.10.1894, č. 3, s. 3.

²⁸⁸ VIKTOŘÍK, Michael. *Osudy olomouckých sladoven a sladovnických firem v kontextu vývoje sladovnického průmyslu: (od 60. let 19. století do roku 1948)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 159.

²⁸⁹ Např. *Olomoucký Pozor*, 10.11.1894, č. 16, s. 6.

²⁹⁰ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. A III 44, kart. 127, poř. č. 2241.

²⁹¹ ZATKOUKAL, Pavel, ed. *Slavné vily Olomouckého kraje*. Praha: Foibos, 2007, s. 26.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 224, sig. 30 I, kart. 441.

²⁹² *Dějiny Olomouce*. (SCHULZ, Jindřich, hl. red.) 2. sv. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 56-57, 116, 123.

²⁹³ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 31.10.1898.

Tamtéž, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 19.12.1898 a 30.9.1899.

řízení²⁹⁴ a krach jeho firmy bohužel poškodil mnoho dalších podnikatelských a finančních subjektů, které s ním byly provázány. Vše skončilo soudním procesem a zkrachovalý Fischer nakonec v roce 1906 zemřel ve Vídni.²⁹⁵ Přestože byl Němec, nevadilo mu v rámci podnikání zaměstnávat např. českého architekta Karla Starého st.²⁹⁶

Také **Právozárečné měšťanstvo** nepocházelo z Nové Ulice, ale z Olomouce. Bylo založeno v roce 1895 jako společenství majitelů 340 olomouckých právozárečných domů. Právě jeho olomoucký pivovar a palírny si pronajímal Eduard Hamburger, jenž byl i jedním z členů. V seznamu členů se nacházeli někteří významní občané Olomouce, především starosta Josef von Engel, Moritz Primavesi a Paul Primavesi a jeho ředitelem byl Heinrich Sachs, významný člen obecní rady. V letech 1894 a 1895 postavilo Právozárečné měšťanstvo nový pivovar na Nové Ulici č.p. 67 poblíž Hamburgerovy sladovny na Rudolfově ulici, který se stal největším pivovarem v Olomouci. Ve vedení měšťanstva se později objevili i novouličtí občané Gustav Thaler a Gustav Karner, kteří byli zvoleni i do obecního výboru, rady a vedení městské spořitelny. Existence pivovaru tak utužovala spojení Nové Ulice s Olomoucí. Pivovar ale nebyl schopen obstát v konkurenčním boji a v roce 1914 byl vyhlášen konkurz na jmění Měšťanstva. V letech 1922 a 1923 pivovar dvakrát změnil majitele a v provozu zůstal do roku 1941.²⁹⁷

Právozárečné měšťanstvo dodávalo své pivo i do německého hostince *U dřevěného zvonu* (*Zur hölzernen Glocke*), jednoho z nejstarších a nejfrekventovanějších podniků na Nové Ulici. Původem minimálně z 18. století byl nejstarším novoulickým hostincem. Nacházel se na tzv. císařské cestě z Olomouce do Prostějova (dnešní Wolkerova ulice). Dnes zde stojí Krajská hygienická stanice. Hostinec získal své jméno od dřevěného zvonu ve věžičce nad hostincem. Podnik byl oblíbeným zájezdním hostincem a prosperoval i díky nedalekým koňským a dobytčím trhům a také proto, že stál v těsné blízkosti městského hřbitova (v letech 1785 až 1901). V roce 1905 byl dům již velice zchátralý, a tak byl zbořen a o rok později na jeho místě vyrostl díky Právozárečnému měšťanstvu nový hostinec s velkým sálem, opět s dřevěným zvonem na průčelí. Konaly se zde i taneční zábavy a spolkové schůze.

²⁹⁴ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 341, sig. G 1, kart. 731. ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 17.4.1902.

NAVRÁTILOVÁ, Eva. *Osudy obce Holice*. Olomouc, Votobia: 2005, s. 161.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 341, sig. G1, kart. 720.

²⁹⁵ TICHÁK, Milan. *Když padly hradby: Olomouc na přelomu dvou staletí*. Olomouc: Burian a Tichák, 2005, s. 127.

²⁹⁶ *Dějiny Olomouce*. (SCHULZ, Jindřich, hl. red.) 2. sv. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 116, 123.

²⁹⁷ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, k. 140, sign. A IV 57, poř.č. 2538.

Pověst hostince nebyla však vždy nejlepší, sloužil např. i jako „hodinový hotel“²⁹⁸ a v blízkosti také stávaly kolotoče a houpačky, občas i cirkus. Správní komise několikrát zmínila, že se v hostinci a jeho okolí dějí „nepřístojnosti a neplechy“ a že se tam zdržují prostitutky.²⁹⁹

Důležitou pozici v Právovárečném měšťanstvu zastával i **Gustav Karner**. Nebyl sice významným živnostníkem, ale zastával některé důležité funkce. Tento majitel domu na Rudolfově ulici byl například právě ředitelem a zakládajícím členem Právovárečného měšťanstva, jedním z ředitelů městské spořitelny Nové Ulice od samého jejího počátku, od roku 1901 členem novoulické obecní rady a také obecním radním až do vzniku republiky a také členem místní školní rady.³⁰⁰ Lze soudit, že s lidmi vycházel dobře a vážili si ho pro jeho serióznost, protože i po roce 1918 si jej Němci zvolili do správní komise coby jednoho ze svých zastupitelů, na rozdíl od mnoha jiných do té doby významných novoulických Němců, kteří v novém zřízení již šanci nedostali. Zůstal i ve vedení městské spořitelny (ač ne již jako ředitel).³⁰¹ I když se hlásil k německé řeči, proti Čechům nevystupoval.

Na Nové Ulici ale nepodnikali jen Němci. Mezi prvními úspěšnými českými podnikateli na Nové Ulici byl nejznámější architekt a stavitel **Karel Starý st.** (1843-1929) původem z Heřmanova Městce. Bydlel v Úřední čtvrti na Fröhlichově ulici (později se přestěhoval do nájmu na Resslerovu ulici)³⁰² a byl velkým vlastencem. Od poloviny sedmdesátých let navrhoval a stavěl domy coby stavební asistent u Moritze Fischera (např. reprezentativní domy na dnešní Masarykově třídě nebo Komenského ulici), posléze se osamostatnil. V roce 1882 nakreslil plány na druhé patro mateřské školy v Olomouci. V roce 1888 postavil budovu známého hostince *U města Prahy*,³⁰³ posléze budovu olomouckého *Národního domu* a budovu Pöttingovy dívčí školy.³⁰⁴ Čile stavěl i na venkově, např. kapli

²⁹⁸ ČERMÁK, Miloslav. *Olomoucké hospody, zájezdní hostince, hotely, vinárny a kavárny v minulosti*. Olomouc: Memoria, 2004, s. 89.

²⁹⁹ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 12.12.1918 a 27.12.1918.

³⁰⁰ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, kart. 140, sign. A IV 57, poř.č. 2538.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Spořitelna Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 3.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Místní školní rada Olomouc-Nová Ulice (nezprac.).

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 7.3.1901.

Tamtéž, inv. č. 145, kart. 1,2.

³⁰¹ Tamtéž, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 8.12.1918.

³⁰² Tamtéž, inv. č. 145, kart. 4.

³⁰³ ČERMÁK, Miloslav. *Olomoucké hospody, zájezdní hostince, hotely, vinárny a kavárny v minulosti*. Olomouc: Memoria, 2004, s. 89.

³⁰⁴ TICHÁK, Milan. *Vzpomínky na starou Olomouc*. Olomouc: Votobia, 1997, s. 91.

v Ohnicích nebo budovy psychiatrické léčebny ve Šternberku.³⁰⁵ V roce 1895 byl zvolen do obecního výboru Nové Ulice, kde se snažil hájit zájmy majitelů domů v Úřední čtvrti. S Franzem Langerem spolu příliš nevycházeli, což bylo způsobeno konkurencí i rozdílnou národností.³⁰⁶ Byl také předsedou *Družstva zedníků, kameníků a tesařských mistrů*. Na nějakou dobu kolem roku 1895 se zřejmě dostal do finančních potíží a došlo i na dobrovolnou dražbu jeho majetku. Jedním z jeho věřitelů byl Vavřín Alois Kožušníček.³⁰⁷ Jeho živnost se ale vzpamatovala a po roce 1900 postavil několik dalších domů na Úřední čtvrti na Resslerově a Mozartově ulici.³⁰⁸ Jeho syn Karel Starý ml. se stal také architektem a měl převzít rodinnou firmu po svém otci. Po realizaci několika úspěšných projektů³⁰⁹ ale odešel do světové války a velmi krátce po návratu domů zemřel na chřipkovou epidemii.³¹⁰ Již tehdy byl stejně jako jeho otec respektován a na jeho pohřbu se sešlo mnoho lidí, o čemž psaly i české noviny.³¹¹ Po jeho smrti dal jeho otec v té době již neaktivní firmu vymazat.³¹²

Karel Starý st. byl uznávaným vlastencem. Když v roce 1897 na novostavbách Moritze Fischera spadly klenby pater, český tisk napsal, že to bylo z důvodu vědomého použití nekvalitního materiálu. Když pak vyšlo najevo, že stavbu prováděl Karel Starý, noviny obrátily a začaly chválit, že jeho firma je zárukou, že se stavba řádně provádí.³¹³ O dva roky později podepsal (stejně jako Jan Valihrač) petici za založení české reálky, kterou potom uveřejnily německé noviny. Na druhou stranu, své byty k pronajmutí inzeroval i v *Mährisches Tagblattu*,³¹⁴ což (spolu se spoluprací s Moritzem Fischerem) opět ukazuje, že při podnikání šlo o vlastenectví často až na druhém místě. Respekt českých lidí ovšem nikdy neztratil. Byl členem mnoha českých vlasteneckých spolků, např. *České besedy v Olomouci*, a pomáhal v různých jejich projektech, např. zdarma provedl stavební úpravy v matiční škole

³⁰⁵ TICHÁK, Milan. *Když padly hradby: Olomouc na přelomu dvou staletí*. Olomouc: Burian a Tichák, 2005, s. 137.

Stavba kaple. *Našinec*, 6.4.1890, č. 40, s. 3.

³⁰⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 8, 9.

³⁰⁷ Tamtéž, inv. č. 179, kart. 28.

³⁰⁸ *Dějiny Olomouce*. (SCHULZ, Jindřich, hl. red.) 2. sv. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 124.

FISCHER, Richard. *České školství a matice školská v Olomouci od r. 1872-1918*. Olomouc, 1937, s.50.

³⁰⁹ Dům č. p. 382 v Riegrovo ulici (přestavba), vila L. Staré-Hofmannové na Resslerově ulici, ale i palác U zeleného stromu na Dolním náměstí (adaptace) apod. (ČERNOUŠEK, Tomáš - ZATLOUKAL, Pavel. *Olomoucká architektura 1900-1950: Průvodce*. Olomouc: 1981, s. 35.)

³¹⁰ *Dějiny Olomouce*. (SCHULZ, Jindřich, hl. red.) 2. sv. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 131.

ZATLOUKAL, Pavel. *Olomoučtí architekti 20. století*. Olomouc, 1984-1985, s. 20.

ZATLOUKAL, Pavel, ed. *Slavné vily Olomouckého kraje*. Praha: Foibos, 2007, s. 60.

³¹¹ Pohřeb arch. Karla Starého. *Našinec*, 3.1.1919, č. 2, s. 3.

³¹² ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. A I 238, kart. 91, poř. č. 1475.

³¹³ Spadlé klenby. *Olomoucký Pozor*, 26.8.1897, č. 98, s. 3.

Spadlé klenby. Tamtéž, 28.8.1897, č. 99, s. 4.

³¹⁴ *Mährisches Tagblatt*, 14.2.1903, č. 36, s. 12.

v Sokolské ulici pro zřízení sokolské tělocvičny. Nejprve podle jeho syna a potom i Karla Starého st. byly pojmenovány ulice v Olomouci.³¹⁵

Ignác Žárský byl jedním z větších českých podnikatelů na Nové Ulici. Nejdříve působil v Olomouci jako kovářský mistr a otevřel si kovářskou dílnu v Pavlovičkách.³¹⁶ Po přistěhování na Novou Ulici (do svého domu na Proskovcově ulici, dnešní Polívkove) pak v roce 1895 získal povolení na továrnu na vozy. Jeho továrna na kočáry „Vozovka“ na Resselově ulici v Úřední čtvrti po většinu doby dobře prosperovala,³¹⁷ ale německým velkopodnikatelům se samozřejmě vyrovnat nemohl. Dle údajů Obchodní a živnostenské komory např. v roce 1907 zaměstnával 14 dělníků a 4 učně a hodnota jeho roční produkce se pohybovala mezi 32.000 a 36.000 korun. Žárský sám ve své továrně pracoval. Když žádal o přiznání charakteru tovární výroby, byl odmítnut.³¹⁸ Podle údajů obce z roku 1911 se jeho živnosti ještě dařilo. Kromě továrny a domu s velkou zahradou v Úřední čtvrti vlastnil také malé lázně na Svatém Kopečku. Jeho zákazníci byli z větší části Češi.³¹⁹ V roce 1919 už ale firma dle posudku městského úřadu byla v „dobrém, ale nikoliv nejlepším stavu“ kvůli poválečnému nedostatku pracovních sil.³²⁰ O rok později podnik převzal syn Emil a rokem 1922 byla firma již v dlužích a šla do konkurzu.³²¹

Žárského reklamní inzerce (*Olomoucký Pozor*, 18.4.1896, č. 44, s. 6, a *M. Tagblatt*, 26.1.1895, č. 22, s. 14)

³¹⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 354. TICHÁK, Milan. *Když padly hradby: Olomouc na přelomu dvou staletí*. 1. vyd. Olomouc: Burian a Tichák, 2005, s. 138-140.

³¹⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 395, sig. Ga, kart. 70.

³¹⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 148, kart. 6.

³¹⁸ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, inv. č. 4275, kart. 535.

³¹⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 178, kart. 27.

³²⁰ Tamtéž, inv. č. 178, kart. 27.

³²¹ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, kart. 26, sign. Jd IV 136, poř. č. 554.

Žárský jako svůj obcovací jazyk uváděl řeč moravskou, jak tehdy někteří nazývali češtinu.³²² Pravidelně inzeroval v českém *Pozoru* i v německém *Tagblattu* (kde uváděl poněmčené jméno Ignatz Zarsky), protože se zřejmě bál spoléhat výhradně na českou klientelu.³²³ Žárského nejčastější interakce s obecním výborem, který ho příliš rád neměl, sestávaly nejčastěji z jeho opakovaných stížností na špatný stav Proskovcovy ulice.³²⁴ Žárský velmi podporoval různé vlastenecké dobročinné akce, například na podporu české školy na Nové Ulici, ač jeho děti byly již příliš staré, aby ji navštěvovaly.³²⁵ Nezaostávala ani jeho manželka Barbora, která finančně podporovala *Národní jednotu pro východní Moravu* a byla členkou *České besedy v Olomouci*.³²⁶ Na druhou stranu, když v roce 1918 hodlal stavět skladiště na dřevo u své továrny, zakázku zadal německému staviteli Franzi Langerovi.³²⁷

I majitel *První olomoucké továrny na výrobu oken a dveří Jan Frodl* bydlel na Úřední čtvrti na Dolní Fröhlichově ulici č.p. 78. Na Novou Ulici se přestěhoval v roce 1885, kdy také začal provozovat svou živnost. Stavbu budovy stolařského podniku u Jánského stromořadí (Čechovy sady) zadal staviteli Karlu Starému v roce 1887.³²⁸ Firmě se dobře dařilo (dokonce do té míry, že jeho zaměstnanci čerpali výhody firemní nemocenské pokladny)³²⁹ a jeho vážnost v obci rychle stoupala.

Hlavička dopisního papíru Frodlovy firmy (OA Olomouc, f. Archiv města Nová Ulice, i.č. 179, k. 28)

³²² ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 24.

³²³ Např. *Olomoucký Pozor*, 25.10.1894, č. 9, s. 4, a *Mährisches Tagblatt*, 26.1.1895, č. 22.

³²⁴ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 9, 10.

³²⁵ Dcera Hermína stejně jako ostatní Žárského děti navštěvovala soukromou českou obecnou školu v Olomouci. Byla pěvecky nadaná a kritiky považovaná za nesporný talent. Vystupovala v Národním divadle v Praze a později získala angažmá v Metropolitan Opera House v New Yorku. Často také vystupovala na českých dobročinných akcích, například na Akademii pořádané novoullickým odborem *Národní jednoty pro východní Moravu* a místním dobročinným spolkem *Josefina Černochová*.

(O vystoupení sl. Heřmy Žárské na Nár. divadle v Praze. *Našinec*, 16.4.1914, č. 86, s. 2.

Olomoucké umělkyně. Tamtéž, 28.4.1916, č. 197, s. 2.

Sobotní české plesy. Tamtéž, 10.1.1910, č. 7, s. 3.)

³²⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 354.

³²⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 178, kart. 27.

³²⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 395, sig. Ga, kart. 70.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 77, sig. 13C, kart. 165.

³²⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 394, sig. G, kart. 62.

Firma prosperovala až do roku 1924, kdy podnik odhlásil. (ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, kart. 16, sign. Jd III 243, poř.č. 333.)

V roce 1892 byl poprvé zvolen do obecního výboru a stal se i policejním komisařem pro Úřední čtvrť.³³⁰ Lze ho popsat jako umírněného českého vlastence. Sice podporoval různé české aktivity a spolky (byl členem *Politického spolku v Olomouci* a *České besedy v Olomouci*, ve výboru olomoucké *Občanské besedy* a přispívajícím členem *Matice školské v Olomouci* a jeho manželka Filoména byla ve výboru dámského odboru *Národní jednoty pro východní Moravu v Olomouci*) a oficiálně se hlásil k české řeči, ale v úředních materiálech vztahujících se k jeho podnikání se podepisoval česky i německy (Johann Frodl).³³¹ Inzeroval v českých i německých novinách.³³² Díky svému rozvážnému postoji Čechům mohl v mnohém pomoci a v roce 1918 byl zvolen do správní komise Nové Ulice a do výboru pro správu městské spořitelny a zastavárny.³³³

Jan Valihrach byl architekt a stavitel původem z Řepčína, kde byl jeho otec váženým českým občanem a dlouholetým členem obecního výboru.³³⁴ V roce 1895 si nejprve založil stavitelskou kancelář v Pekařské ulici v Olomouci, o čemž informoval český *Pozor* a doporučil jej svým čtenářům jako vlasteneckou firmu.³³⁵ Na Novou Ulici přesídlil v devadesátých letech, když si na Starhembergově ulici (dnešní Erbenova) postavil třípatrový dům se štukovou výzdobou.³³⁶

Valihrachova česká reklamní inzerce (*Pozor*, 19.10.1895, č. 123, s. 5.) a pokus o inzerci v německém tisku (*Mährisches Tagblatt*, 11.5.1895, č. 109, s. 10.)

³³⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 1.

Ztracené věci. *Olomoucký Pozor*, 10.9.1895, č. 106, s. 3.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 9.

³³¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 354, 358, 360.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Matice školská Olomouc, kart. 10.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 4.

ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, kart. 16, sign. Jd III 243, poř. č. 333.

³³² Např. *Mährisches Tagblatt*, 1.7.1895, č. 160, s. 7.

Olomoucký Pozor, 25.7.1895, č. 86, s. 6.

³³³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 8.12.1918.

³³⁴ Úmrtí. *Olomoucký Pozor*, 24.5.1898, č. 60, s. 2.

³³⁵ Nový stavitel v Olomouci. Tamtéž, 30.4.1895, č. 50, s. 3.

³³⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 9, protokoly ze zasedání obecního výboru, 21.3.1898.

Valihrach se hlásil k české řeči a svou firmu inzeroval výhradně v českém tisku. Jediná výjimka dobře ilustruje, jak se nacionální cítění mohlo promítnout do podnikání. Ve svém začátku v roce 1895 si nechal otisknout inzerát i v německém *Tagblattu* (podepsán Johann Valihrach) – ovšem pouze jedinkrát. Je možné, že potom buď sám usoudil, že by si tím mohl popudit českou klientelu, nebo mu to někdo poradil.³³⁷ V *Pozoru* a *Našinci* inzeroval opakovaně dále. Byl členem několika českých spolků, např. *Politického spolku pokrokového v Olomouci*, *České besedy v Olomouci* a *Matice školské v Olomouci*.³³⁸ Podporoval i českou školu na Nové Ulici, která byla postavena podle jeho plánů a kam chodily i obě jeho dcery.³³⁹ V roce 1899 potom podepsal petici za českou reálku v Olomouci.³⁴⁰ Jako český stavitel neměl v německé obci mnoho šancí na obecní zakázky (jak již bylo zmíněno, většina bývala zadána Franzi Langerovi) a jeho případné žádosti či stížnosti obecní zastupitelstvo většinou nevyřídilo kladně.³⁴¹ Ale po roce 1919 se situace změnila a obdržel například zakázku na adaptaci obecních domů na Úřední čtvrti (bývalý hostinec *U města Prahy*) i Horní Nové Ulici.³⁴² Jeho vážnost byla tedy největší po vzniku republiky, kdy se stal členem správní komise, kde byl velmi angažovaný, prohlížel např. městskou elektrárnu, zajímal se o stav silnic a chodníků, navrhl, aby spolkům, které se starají o věci patřící do působnosti obce, nebyly vypláceny subvence, navrhl i rozpočet na přístavbu dalšího patra na české škole apod.³⁴³ V roce 1921 se stal předsedou *Společenstva živností stavebních v Olomouci* a *Společenstva stavitelů v Olomouci*³⁴⁴ a byl také zvolen do olomouckého

³³⁷ *Mährisches Tagblatt*, 11.5.1895, č. 109, s. 10.

³³⁸ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21 D, kart. 360. Tamtéž, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 354.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Matice školská Olomouc, inv. č. 10.

³³⁹ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Národní škola Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 1 (školní kronika). Tamtéž, inv. č. 9, kart. 1.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Obecná škola (německá) Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 22.

³⁴⁰ Celý seznam podpisů skandálně uveřejnil *Mährisches Tagblatt*, aby na podepsané upozornil své německé čtenáře. Jeho zdroje byly ovšem zřejmě nevalné kvality, protože fakt, že se jednalo například i o Jana Valihracha lze usoudit jen ze zkomoleného jména „*Josef Vallyhrach, Baumeister, Bäckergasse*“ (*Josef Vallyhrach, stavitel, Pekařská ulice*)

Mährisches Tagblatt, 26.4.1899, č. 95, s. 4.

³⁴¹ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 10 a 11, protokoly ze zasedání obecního výboru, 6.6.1905.

³⁴² Tamtéž, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 26.6.1919.

³⁴³ Tamtéž, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise.

³⁴⁴ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 514, sig. VI-8, kart. 347.

Bohužel jeho vážnost a slibná kariéra utrpěly na samém konci jeho aktivního období. V roce 1926 byla na Valihracha coby předsedu Společenstva stavitelů podána stížnost na protizákonné praktiky jeho vedení a Valihrach musel nakonec z funkce předsedy odstoupit. Po prošetření byl obviněn z čerpání nepovolených částek ze jmění společenstva a byl povinen je uhradit. To se nestalo a v roce 1929 byla uvalena exekuce na jeho nemovitosti.

(ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, inv. č. 159, sig. V/152, kart. 404.)

městského zastupitelstva, jehož finanční komise byl členem, a zastupoval např. olomouckou bytovou komisi při jednání s ministerstvy.³⁴⁵

Johann Englisch byl restaurátor z Olomouce, který se sice oficiálně hlásil k německé řeči, ale neprojevoval se výrazně česky ani německy.³⁴⁶ On sám nebyl nijak důležitou a angažovanou osobou a na Nové Ulici nežil, ale založil jednu z nejznámějších místních restaurací, *U Englischů* (současníky také často zvanou Englischova dvorana), která svého největšího významu pro zdejší Čechy dosáhla až po jeho smrti. V roce 1880 mu byla udělena výčepní koncese na Nové Ulici pro dům č.p. 75 na dnešní Palackého ulici (většina místních obyvatel jej později znala jako Dům odborových služeb).³⁴⁷ Restauraci potom rozšířil ještě renovací a přístavbou domů č.p. 132 a 142. Restauraci v letech 1896 a 1897 přestavěli do honosné podoby němečtí stavitelé Franz Langer a Johann Aulegk podle plánů architekta Jakoba Gartnera z Vídně.³⁴⁸ Podnik si rychle oblíbili čeští lidé z Úřední čtvrti. Měl i strategickou polohu na hranici Nové Ulice s Olomoucí, takže se v něm na půli cesty mohli potkávat lidé z obou měst, což bylo pro mnoho českých společenských akcí i spolkových schůzí výhodné. Protože však Englisch sám osobně žádné české aktivity nepodporoval, neměl problémy s obecním výborem, který schválil většinu jeho žádostí o prodloužení koncese.³⁴⁹

Když v roce 1893 zemřel, jeho jméno z povědomí nevymizelo, protože jeho manželka Amálie pokračovala v živnosti pod stejnou značkou pronajímáním restauračních místností³⁵⁰ (např. hostinskému Jakobu Meixnerovi). V roce 1906 zde byla restaurátorem Viktorem Gruberem otevřena tzv. *Karvínská pivnice (Karwiner Bierhalle)*.³⁵¹ Protože se zde scházely dělnické spolky, začalo se později restauraci říkat *Dělnický dům*.³⁵² Přesto ale německé spolky výslovně vykázané nebyly, jak dokazuje např. zpráva o zábavném večeru místních skupin německého *Schulvereinu* nebo schůzi spolku *Fortschritt*. V roce 1906 zde také vznikla německá divadelní skupina *Deutsches Volkstheater*, která chtěla hrát jednoaktovky, veselohry

³⁴⁵ Tamtéž, inv. č. 187, sig. VII/197-200, kart. 502.

Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemský výbor, obec, oddělení, sig. V 1623/16, kart. 455.

Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce. Olomouc: [Městská rada hl. města], 1921, s. 175.

³⁴⁶ Johannů Englischů bylo v Olomouci více, kromě hostinského např. i kožešník. (ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, inv. č. 83.)

Na Nové Ulici také sídlila firma *Josef Englisch & Albert Müller*, pražírna kávy a obchod s koloniálním zbožím.

(ZA v Opavě, fond Krajský soud v Olomouci, sig. A I 104, kart. 81, poř. č. 1281.)

³⁴⁷ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.

³⁴⁸ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 397, kart. 76.

Gartner hojně spolupracoval s Moritzem Fischerem. (*Dějiny Olomouce*. (SCHULZ, Jindřich, hl. red.) 2. sv. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 123.)

³⁴⁹ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 8.

³⁵⁰ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, kart. 16, sign. Jd III 252, poř. č. 340.

³⁵¹ *Mährisches Tagblatt*, 17.2.1906, č. 39, s. 16.

³⁵² ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 155, kart. 15.

Dnešní podoba Englischovy budovy

a operety.³⁵³ Z obecní korespondence s pivovarem hraběte Heinricha v roce 1909 vyplývá, že v té době se výčepní místnosti nacházely ve špatném stavu. Ve svém dopise ale si obecní výbor také posteskl, že v Úřední čtvrti se nenachází žádný německý výčep, kde by se mohl člověk pobavit. To dokazuje význam provozování restaurace českými živnostníky pro místní obyvatele, a to zejména po zrušení hostince *U města Prahy*, který do té doby představoval centrum českého živlu v obci.³⁵⁴ Po bankrotu v roce 1910 se Englischova vdova vzdala výčepních koncesí. V exekuční dražbě získal restauraci židovský podnikatel Solomon Grätzer a prostory přes protesty obecního výboru pronajal českým Hanácko-rolnickým akciovým závodům, které vlastnily pivovar se sladovnou, parní mlýn a lihovar v Těšeticích a které hostinec dále provozovaly skrze hostinského Josefa Kunce (hostinci se proto říkalo *Těšetická*

³⁵³ Unterhaltungsabend der Schulvereins-Ortsgruppen Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 8.5.1906, č. 105, s. 4. Gartenfest des Vereines „Fortschritt.“ Tamtéž, 30.5.1893, č. 122, s. 5.

Ein Theater in Neugasse. Tamtéž, 11.10.1906, č. 232, s. 5.

³⁵⁴ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.

pivnice).³⁵⁵ Firma Johanna Englische tedy vlastně česká nebyla, ale přesto se stala jedním z pro Čechy významných restauračních podniků.

Jan Šlégr, hostinský *U města Prahy*, nebyl žádným velkým podnikatelem, ale shodou okolností se nakonec stal jedním z nejznámějších hostinských na Nové Ulici, kam přibyl v roce 1898. Hlásil se k české řeči a u svých českých zákazníků i českého tisku se těšil velké oblibě. *Pozor* o něm napsal, že „*nešetřil oběti, aby tuto novou českou restauraci vkusně a pohodlně upravil... Čechové v Úřední čtvrti dovedou zajisté oceniti snahu...*“³⁵⁶ Noviny o hostinci opakovaně psaly a doporučovaly jej jako vlasteneckou firmu, čímž mu dělaly zdarma reklamu.³⁵⁷ Jan Šlégr ovšem nebyl žádné nevinátko – měl poměrně slušný seznam přestupků proti zákonům, v letech 1872-1904 to bylo většinou rušení nočního klidu při provozu svého hostince, zakázané hry a taneční zábavy bez licence apod. Na pokutách zaplatil devadesát korun. Měl také za sebou prodělané tři tresty vězením v celkové délce šesti týdnů (v 70. letech 19. století).³⁵⁸

Šlégr však potom velice rychle o přízeň veřejnosti přišel, což dokazuje, že ani čeští vlastenci nebyli vůbec poklidní a plni pochopení (jak bývá prezentováno) a v případě, že se cítili zrazeni, dokázali – stejně jako Němci – jednat vůči komukoliv velice tvrdě a nekompromisně. Když Češi (a vlastně i Němci) z Nové Ulice prožívali emoce kolem založení matiční české školy a obecní výbor se začal Čechům mstít, jak mohl (např. pokutami a neudělováním různých povolení živnostníkům), Jan Šlégr, který v té době žádal o prodloužení policejní hodiny pro svůj podnik a také podával oficiální stížnost na konflikt zájmů ze strany starosty Nozcila,³⁵⁹ se ocitl v nepříjemné situaci. Dostal od obce pokutu a na obecním úřadě mu údajně pohrozili, že se s Čechy na Úřední čtvrti začne nakládat úplně jinak.³⁶⁰ Takže když začala jednání o zveřejnění české školy a v roce 1905 čeští rodiče houfně podepisovali petici, že hodlají své děti do školy posílat, podepsali téměř všichni kromě Šlégra. Jeho dcera přitom do zmíněné školy (zatím soukromé) již od jejího počátku chodila.³⁶¹

³⁵⁵ Vdova Englischová se po prodeji podniku a celého svého majetku odstěhovala z Olomouce za dcerou do rakouského St. Pölten.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 13, protokoly ze zasedání obecního výboru, 21.2.1913.

Tamtéž, inv. č. 179, kart. 28.

TICHÁK, Milan. *Když padly hradby: Olomouc na přelomu dvou staletí*. Olomouc: Burian a Tichák, 2005, s. 167.

³⁵⁶ Šlégrova velkorestaurace na Úřední čtvrti. *Pozor*, 16.1.1903, č. 8, s. 3.

³⁵⁷ Upozorňujeme naše obcenstvo. *Tamtéž*, 26.5.1900, č. 60, s. 3.

³⁵⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.

³⁵⁹ Bude popsáno níže v podkapitole věnované hostinci *U města Prahy*.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.

³⁶⁰ *Tamtéž*, kart. 16.

³⁶¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní (obecná) škola Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 7, kart. 1.

Richard Fischer z *Národní jednoty pro východní Moravu* po udání Václavem Fíberem, nadučitelem školy, napsal Šlégrovi varovný dopis a vyzval ho, aby se na jednání dostavil alespoň dodatečně, apeloval na něj coby otce českých dětí a varoval ho, že proti rodičům, kteří nepodepíší, „*byla by česká společnost v Olomouci a okolí nucena provést nezbytné důsledky.*“³⁶² Ale Jan Šlégr se přesto nedostavil. Případ okamžitě zaujal pozornost českého tisku. *Pozor* otiskl emocionální článek, že „*hostinský Šlégr, žijící pouze z českých peněz milosti českého pivovaru Hanáckého...ačkoliv se vždycky svým vlastenectvím naparoval a ještě loni sloupce ‚Pozora‘ svými boji s Němci na Nové Ulici plniti dával jako nějaký hrdina národní,...jako zajíc při prvním pokusu, kdy úředně své češství přiznati měl, zbaběle utekl... Národ bude nucen dále na školu sbírat, po dlouhá léta dobrovolně ji vydržovati. Takový Šlégr...ze strachu neb chytristiky odepře svůj podpis... Stal se dobrovolným pochopem německé agitace a podle toho se s ním bude také jednati... Kdo se tak zapomněl nad národem svým, že pomáhá cizozemcům hubícím vlast naši a zvětšuje ponížení a hanbu vlastní krve: Proklat bud!*“³⁶³ Článek jasně ukazuje, že i Češi dokázali být velice nekompromisní, pokud šlo o jejich zájmy. Ze Šlégra se tak stal ideální obětní beránek a nástroj k dalšímu rozdmýchání nacionálních emocí Čechů nejen za účelem podpory české školy.

Zřejmě strach z nepřátelské reakce okolí donutil Šlégra k údajné návštěvě redakce *Pozora*, kam se přišel o dva dny později omluvit. Že jej nepřijali příliš vlídně a důstojně, se veřejnosti pochlubili sami redaktori: „*Svůj díl dostal hned ústně.*“³⁶⁴ Tytéž noviny obvinily Šlégra také z toho, že zmíněný Fischerův dopis odevzdal starostovi Nocilovi. A to Jan Šlégr zřejmě i udělal, protože uvedený dopis se skutečně dochoval v archivu obce v agendě školských záležitostí.³⁶⁵ O dopisu informovaly také německé noviny a detailně popsaly jeho obsah, i když jej neotiskly v celém znění.³⁶⁶ *Pozor* potom Šlégrovi vyčetl, že postoupením dopisu zradil *Národní jednotu*: „*Spolky považují za svoji hanbu takového člena ve svém středu trpěti, jeho místnosti stávají se místem, kam slušná noha nevstoupí. A i ti, kterým se za nástroj podal, pak už k němu se nehlásí a jej odkopnou. To již udělali tím, že jeho dopis otiskli a zradu jeho prokázali.*“³⁶⁷

Šlégr již neměl sebemenší šanci se jakkoliv vůči Čechům obhájit. Zjevně podcenil sílu české nenávisti. Je třeba uznat, že i když záležitost místní české školy byla skutečně naléhavá, jak bude popsáno v příslušné kapitole, bylo Janu Šlégrovi v podstatě upřeno právo na vlastní

³⁶² ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, kart. 16.

³⁶³ Z našich předměstí, *Pozor*, 26.6.1905, č. 95, s. 4.

³⁶⁴ Hostinský Šlégr u Města Prahy na Úřední čtvrti. Tamtéž, 2.7.1905, č. 97, s. 3.

³⁶⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

³⁶⁶ Die tschechische Schule in Markt Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 28.6.1905, č. 145, s. 5.

³⁶⁷ Hostinský Šlégr u Města Prahy na Úřední čtvrti. *Pozor*, 2.7.1905, č. 97, s. 3.

postoj, a to Čechy i Němci. V tu chvíli nebylo pro nikoho podstatné, zda své rozhodnutí učinil z počátečního nezájmu, touhy ochránit rodinu a svůj podnik či dokonce ze zbabělosti. Rodiče, kteří podepsali, se dočkali perzekuce ze strany obecního představenstva, např. vyháněním německými domácnými nebo městským úřadem z bytů. Ať by podepsal nebo nepodepsal, problémům se vyhnout nemohl. Mohl jen volit menší zlo – popudit si proti sobě Čechy z Nové Ulice a Olomouce nebo čelit následné mstě obecní rady. Zvolil, ač takovou reakci od Čechů pravděpodobně nečekal. *Pozor* měl nakonec pravdu – vedení Nové Ulice jeho poslušnost neocenovalo. I po tom všem byl pro ně stále „jen“ Čech a na jakékoliv jeho žádosti reagovali dále záporně. Každopádně Šlégrově živnosti se dařilo stále hůře, Češi se mu začali vyhýbat. V roce 1910 hostinec získala ve veřejné dražbě obec a Jan Šlégr potom provozoval bufet na nedalekém místním nádraží.³⁶⁸

Z menších živnostníků je třeba zmínit i **Eduarda Černoška**, českého řezníka a uzenáře na Úřední čtvrti. Svou živnost provozoval v domě na Fröhlichove ulici č.p. 116. Místní lidé ho respektovali, s úřady komunikoval zásadně česky a jeho děti chodily do české školy.³⁶⁹

Závěrem je možno ještě zmínit např. menší závody Němců, jako továrnu na kyselé zeli Theodora Schnitzela,³⁷⁰ sodovkárnu Franze Standa, velkou pražírnu kávy Josef Englisch & Albert Müller, pekařskou živnost Oswalda Holey, stavitele Karla Wlaku (který na Nové Ulici příliš nepůsobil, ale byl členem obecního výboru) a z českých podniků kamenictví Jana Cingroše z Plzně (který měl na Nové Ulici pouze sklad materiálu, pobočku provozoval v Olomouci a své pozemky na Úřední čtvrti pronajímal jiným podnikatelům) a malé sodovkárny Franze Josefa Strnada a Františka Jaroše.³⁷¹

³⁶⁸ *Chytilův úplný adresář Moravy*, Brno: Chytil, 1911, s. 745.

³⁶⁹ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.

³⁷⁰ Nacházela se mezi botanickou zahradou a novoulickým nádražím. Při stavbě továrny (stavitel Franz Langer) vznikl spor mezi Olomoucí a Novou Ulicí kvůli budoucímu znečištění vzduchu výrobou zeli.

(ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc - venkov, inv. č. 397, kart. 76.)

³⁷¹ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 178, kart. 27.

ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. A I 104, kart. 81, poř. č. 1281.

Tamtéž, sig. Jd IV 48, kart. 20, poř. č. 430

Tamtéž, sig. A II 28, kart. 101, poř. č. 1689.

Tamtéž, sig. A II 163, kart. 110, poř. č. 1883.

Tamtéž, sig. A I 139, kart. 84, poř. č. 1335.

Hostinec U města Prahy / Stadthof

Tento hostinec hrál na Nové Ulici tak významnou roli, že je mu nutno věnovat zvláštní pozornost. Coby český protipól německého hostince *U černého medvěda* se stal jedním z ohnisek nacionálního napětí na Nové Ulici. Na nároží dnešních ulic Litovelské a Svornosti jej roku 1888 postavil Karel Starý st. pro českého podnikatele Antonína Janáčka, coby dům s velkou restaurační místností, tanečním sálem s divadelním jevištěm, byty v prvním poschodí a velkou letní zahradou.³⁷² Dům č. p. 111 stál nedaleko hranic katastru obce s Olomoucí (podobně jako již zmíněná Englišova restaurace), takže se zde scházeli nejen čeští lidé z Úřední čtvrti, ale i z Olomouce. V době svého otevření v roce 1889, kdy zde zazněla *Prodaná nevěsta*, se hostinec ještě jmenoval *U města Olomouce*, ale za nájemce Františka Pechánka se mu od roku 1898 začalo říkat *U města Prahy*.³⁷³

Dnešní podoba bývalého hostince *U města Prahy*

³⁷² ČERMÁK, Miloslav. *Olomoucké hospody, zájezdní hostince, hotely, vinárny a kavárny v minulosti*. Olomouc: Memoria, 2004, s. 90.

³⁷³ TICHÁK, Milan. *Když padly hradby: Olomouc na přelomu dvou staletí*. 1. vyd. Olomouc: Burian a Tichák, 2005, s. 164-165.

Podnik záhy převzal úlohu neoficiálního místního národního domu. Kočovní české společnosti zde hrály divadlo, protože v Olomouci nenašly své místo, např. ředitele Aloise Janovského, Raimunda Příbramského, Františka Trnky nebo Elišky Zollnerové. O programech pravidelně informoval *Našinec* v článku *České divadlo „U města Prahy“*.³⁷⁴ Pro Čechy z Nové Ulice i Olomouce to byla možnost shlédnout české hry.

Pro mnoho spolků se hostinec stal oblíbeným výletním místem, kde mohly pořádat své spolkové schůze, přednášky, dobročinné akce a slavnosti. Čepovalo se zde oblíbené pivo z Těšetického pivovaru a často hrávala vojenská hudba „*oblíbené chasy osmnácté*“.³⁷⁵

Reklamní inzerce na hostinec *U města Olomouce* (Pozor, č. 102, 6.9.1898)

Po roce 1900 pronájem hostince převzal již zmíněný Jan Šlégr, který v pročeských aktivitách pokračoval. Jeho velkou popularitu ukončila negativní publicita způsobená emocemi kolem založení soukromé české školy na Nové Ulici a podnik již tolik nevynášel.

Hostinec *U města Prahy* byl trnem v oku vedení Nové Ulice i ostatních Němců žijících v okolí, kteří podnik pochopitelně nenavštěvovali. Jedním ze způsobů, jak podnik bojkotovat, bylo zamítat různé úřední žádosti provozovatele, např. žádost o prodloužení policejní hodiny, která byla podle zemského zákona stanovena pro hostince a pivnice v městysech na 11. hodinu večerní, ale obecní představenstvo mělo pravomoc policejní

³⁷⁴ HOUŠKOVÁ, Albína. *Cedule k představením českých divadelních kočovných společností v Olomouci v letech 1894-1914*. Olomouc: Katedra teorie a dějin dramatických umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého, 1995, s. 11-13.

České divadlo „U města Prahy“ v Olomouci. *Našinec*, 20.11.1901, č. 136, s. 3.

³⁷⁵ Období restauračních zahrad. *Pozor*, 12.5.1900, č. 54, s. 4.

Zahradní restaurace „U města Prahy.“ Tamtéž, 19.5.1900, č. 57, s. 4.

hodinu prodloužit.³⁷⁶ V roce 1904 podali majitel Antonín Janáček, Jan Šlégr a Hanácký akciový pivovar žádost o prodloužení zavírací doby na jednu hodinu v noci na dobu 6 měsíců. Odvolávali se na to, že v Olomouci je tato doba běžná a vzdálenost U města Prahy od Olomouce je nepatrná a žadatelé v tom nevidí smysl, zvláště když na Úřední čtvrti je živý společenský život. V témže roce si Jan Šlégr společně s Jacobem Meixnerem (nájemcem Englishovy restaurace) ještě stěžovali obecnímu výboru na starostu Oswalda Noczila, že žádal u velení 18. pěšího regimentu, který v hostinci občas hrával, aby bylo vojákům zakázáno navštěvovat jejich lokality. Oba hostinští poukazovali na podujatost starosty kvůli jeho vlastním zájmům v pohostinství (zřejmě tím mínili jeho spoluvlastnictví podniku *U černého medvěda*, který provozoval jeho bratr Karl) a tvrdili, že neoprávněně očeřoval kvalitu jejich služeb, např. že u nich dochází ke rvačkám, což prý není pravda. Žádali proto obecní výbor, aby utvořil disciplinární komisi, která by prošetřila, zda starosta hájí zájmy obce spravedlivě. Obecní výbor na stížnost odpověděl, že vzhledem k tomu, že starosta není sám hostinským, stížnost na podujatost není relevantní, že podle policejního komisariátu na Úřední čtvrti ke rvačkám v hostincích opravdu dochází a že zavedení disciplinární komise proti Noczilovi je nepřípustné. Hostinští se ještě snažili prosadit, ale nakonec ve sporu neuspěli.³⁷⁷

Ani velká známost podniku však majitele nechránila od finančních potíží, a tak se roku 1910 dům č. p. 111 dostal do veřejné dražby. Hostinec, původně ceněný na 186.000 korun, se snažil získat Těšetický pivovar, jehož zástupce měl možnost jít až na 210.000 korun, ale novoulické představenstvo bylo pevně rozhodnuto nenechat podnik v českých rukou.³⁷⁸ Starosta Noczil nechtěl nic ponechat náhodě, a tak se okresního hejtmanství dotazoval (se žádostí o největší diskrétnost), jak vysoká je nejnižší nabídka, jak vysoký je nejvyšší návrh, apod.³⁷⁹ Vedení obce zplnomocnilo svého advokáta jít až na tři sta tisíc, to však nebylo potřeba. Za „pouhých“ 210 050 korun nakonec vyhrála Nová Ulice, která potom nechala celou budovu přestavět - na což si sice musela ještě půjčit, ale investice to byla výhodná, protože odhadní cena celého objektu i s inventářem se posléze vyšplhala na závratných 326 400 korun.³⁸⁰

³⁷⁶ KŘEN, Jan. *Obecní rádce: Každému srozumitelná sbírka pokynů a rad, vzorů, písemností a podání ve všech záležitostech obecních I.* Telč: Emil Šolc, [1910], s. 432.

³⁷⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.

³⁷⁸ Opět se zde ukazuje podoba s Olomoucí. Podobně taktice čelila i tamní česká menšina - vládní komisař Richard Fischer v roce 1919 o bývalé olomoucké městské radě prohlásil, že údajně skupovala domy jen proto, aby nedostaly se do českých rukou, i když se tím zadužovala. Podle něj šlo čistě o nacionální motivaci. (ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 312, sig. A 8, kart. 561.)

³⁷⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.

³⁸⁰ Tamtéž, inv. č. 167, kart. 21.

Dům dostal nový název *Stadthof* a v roce 1911 byl znovu zahájen provoz, tentokrát výhradně pro Němce a jejich spolky. V roce 1913 například obecní výbor prostory zapůjčil na sjezd německé radikální strany (*Die Deutschradikalen Partei*) z Brna.³⁸¹ To ale nevedlo, protože zájem českých obyvatel o podnik beztak zcela opadl. Češi své aktivity přemístili zejména do prostor Čechům vstřícného hostince *U zlaté koule* na Fröhlichove ulici majitele Františka Mlčocha (hostinští Alois Moser, František Pecháček, Leon Kubálek, Anton Chudoba), kde se také hrálo české divadlo, scházely se vlastenecké spolky a český tisk jej opakovaně doporučoval jako vlasteneckou firmu.³⁸² Hostinec téhož jména zde ostatně najdeme i dnes.

Novým nájemcem *Stadthofu* se stal František Reichel, bývalý nájemce restaurace na lokálním nádraží.³⁸³ Ani jeho vztah s obecním představenstvem však nebyl bez problémů.³⁸⁴ V roce 1913 byl proto vystřídán Josefem Pokorným, který v hostinci setrval až do roku 1919. V roce 1918 mu byly odejmuty některé místnosti pro úřední účely obecního domu a zároveň zde Němec Mathäus Chowanetz začal provozovat kinematografická představení.³⁸⁵ O rok později byly obytné prostory obecního domu adaptovány na kanceláře (tuto obecní zakázku již získal český stavitel Jan Valihrač).³⁸⁶

V roce 1921 zde potom bylo oficiálně zřízeno kino *Apollo*, které provozoval právě Chowanetz.³⁸⁷ Od roku 1949, kdy sám hostinec zanikl, kino lidé znali pod názvem *Lípa*. Od roku 2005 tam nenajdeme ani je.³⁸⁸

V budově tak byly tři výčepní místnosti a sál s místem pro orchestr, lokál pro výčep pálenky, restaurační zahrada s prostorem pro orchestr a kuželna. Ve druhém patře byly opět obytné prostory.
(ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 14, protokoly ze zasedání obecního výboru, 22.5.1916.)

³⁸¹ Tamtéž, inv. č. 155, kart. 15.

³⁸² Tamtéž, inv. č. 179, kart. 28.

Našemu obecnstvu doporučujeme následující vlastenecké firmy. *Olomoucký Pozor*, 24.9.1898, č. 110, s. 5.

³⁸³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.)

³⁸⁴ Reichel byl například napomenut kvůli nedodržování policejní hodiny (na hluk z tamní kuželny si často stěžovali obyvatelé okolních domů) a nájemní smlouva mu byla vypovězena z důvodu neplnění nájemních povinností.

(ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.)

Tamtéž, inv. č. 13, protokoly ze zasedání obecního výboru, 13.3.1913.)

³⁸⁵ Tamtéž, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 12.12.1918.

ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, fir. spisy, sig. C II 13, kart. 291, poř. č. 4799.

Firmu provozoval se spolujednateli Maxem Brollem a Antonem Zwetschkem (účetním městské spořitelny, v roce 1918 zesnulým.)

(ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, fir. spisy, sig. C II 13, kart. 291, poř. č. 4799.)

³⁸⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 316, sig. B 2, kart. 594.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 26.6.1919.

³⁸⁷ ČERMÁK, Miloslav. *Olomoucké hospody, zájezdní hostince, hotely, vinárny a kavárny v minulosti*. Olomouc: Memoria, 2004, s. 90.

Obchodníci

Gustav Thaler byl císařským radou a německým obchodníkem se smíšeným zbožím, který žil na Nové Ulici a svou živnost provozoval v Olomouci. V roce 1898 koupil firmu Josefa Englische na prodej kuchyňského a barevného zboží „*J. Englisch's Nachfolger Gustav Thaler.*“ V letech 1907 až 1914 byl členem obecního výboru a ve vedení spolku *Bund der Deutschen Nordmährens*.³⁸⁹

Obchodník s dřívím z Dolní Fröhlichovy ulice poblíž *Dřevěného zvonu* **Max Zaitschek** se také hlásil k německé národnosti a byl židovského původu. Patřil téměř ke starousedlíkům, Na Novou Ulici se přistěhoval v roce 1879 a v roce 1901 byl zvolen do obecního výboru.³⁹⁰ Thaler i Zaitschek neměli s Čechy vážnější konflikty.

Z českých obchodníků na Nové Ulici působili například otec a syn Kožušníčkovi z Holice, kde **Vavřín Kožušniček** založil prosperující velkoobchod s dřívím, uhlím a technickými potřebami. Byl významným holickým rodákem – byl například členem a náčelníkem tamějšího hasičského sboru a založil čtenářsko-pěvecký spolek.³⁹¹ Byl předsedou *IV. společenstva řemeslného pro venkovský okres Olomouc*.³⁹² Jeho firma měla několik skladišť a poboček, např. v Hranicích, Prostějově a na Úřední čtvrti u lokálního nádraží.³⁹³ Vavřín Kožušniček měl pověst velkého vlastence, čehož využíval i pro získávání potenciálních českých zákazníků - ve svém inzerátu vyzýval rolníky, aby se nenechali „*klamati zdánlivě nízkými cenami našich národních odpůrců.*“³⁹⁴ Podporoval i české podnikatele; patřil například mezi věřitele Karla Starého staršího. Na Nové Ulici tedy nikdy nežil, ale s Úřední čtvrtí byl provázán skrze dům, který zde vlastnil, své skladiště a osobní vztahy.³⁹⁵

³⁸⁸ TICHÁK, Milan. *Když padly hradby: Olomouc na přelomu dvou staletí*. Olomouc: Burian a Tichák, 2005, s. 166.

³⁸⁹ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. Jd I 30, kart. 1, poř. č. 2.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 1.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21 D, kart. 371.

³⁹⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 4.

Tamtéž, inv. č. 152, kart. 14.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 395, sig. Ga, kart. 69.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 7.3.1901.

³⁹¹ NAVRÁTILOVÁ, Eva. *Osudy obce Holice: život ve stínu města Olomouce*. Olomouc: Votobia, 2005, s. 128.

³⁹² ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 395, sig. Ga, kart. 70.

³⁹³ *Olomoucký Pozor*, 8.10.1894, s. 8.

ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. Jd IV 35, kart. 19, poř. č. 414.

³⁹⁴ *Olomoucký Pozor*, 13.12.1894, č. 30, s. 4.

³⁹⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 334, sig. F 2, kart. 693.

Reklamní inzerce V.Kožušníčka (*Olomoucký Pozor*, 5.7.1898, č. 76)

I jeho syn **Alois Kožušník** byl českým vlastencem a zdatným obchodníkem. Také on bydlel v Holici, kde provozoval velkoobchod s uhlím, hospodářskými a stavebními potřebami. Jeho firma se rychle rozrůstala o další pobočky a v Bernardinské ulici (dnes Slovenské) měl svůj obchod, jehož nápis můžeme vidět i dnes.³⁹⁶ Kožušník byl velmi úspěšný i v komunální politice v rodné Holici, kde se na léta 1931-1941 stal dokonce starostou. Podporoval různé české spolky, byl například členem Matice školské a České besedy v Olomouci.³⁹⁷

V roce 1909 si na Úřední čtvrti u lokálního nádraží na pozemku pronajatém od plzeňského podnikatele Jana Cingroše založil pobočku, kvůli které se mezi ním a Franzem Langerem rozhořel spor.

Na zmíněném pozemku si založil skladiště na dřevo, které bylo ovšem trnem v oku i majitelům okolních pozemků - Amalii Englichové, Davidu Grätzerovi a Johannovi Smitalovi. Jako důvody své stížnosti uváděli blízkost dvora k sousedům, nebezpečí požáru a že se skladiště nachází v nejhezčí části Nové Ulice. Vysvětlovali, že stížnost nepodávají z důvodů šikany, ale v zájmu čtvrti (vedle reprezentativních vilek u parku se skladiště na dříví

³⁹⁶ Alois Kožušník svou firmu dále zveleboval, takže v době největších úspěchů měl několik poboček a skladišť, např. i v Hranicích. K jeho velkoskladu vedla vlastní železniční vlečka. Po válce rozšířil Alois oblast podnikání o zemědělské hospodářství a zasilatelské zahradnictví v Holici, dále obchody s přírodními a umělými květinami a ovocem a zeleninou „Flora“ v Olomouci a Brně, velkosklad keramických a stavebních potřeb v Brně a dokonce i lázeňský penzion „Zátiší“ v Teplicích nad Bečvou. Zaměstnával desítky lidí. V roce 1950 byla firma znárodněna a začleněna do Uhelných skladů čs. dolů. Kožušník tři roky poté zemřel. (NAVRÁTILOVÁ, Eva. *Osudy obce Holice: život ve stínu města Olomouce*. Olomouc: Votobia, 2005, s. 167. ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. Jd V 51, kart. 41, poř. č. 904.)

³⁹⁷ KOUDELA, Miroslav: *Paměti obce Holice*. Olomouc: Komise městské části Holice, 2004, s. 85. ZA v Opavě – SOKa Olomouc, fond Matice školská Olomouc, kart. 10.

ZA v Opavě – SOKa Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 354.

skutečně příliš dobře nevyjímalo). Uvedli také, že nebyly dodrženy určité podmínky, zejména bezpečná vzdálenost uložení dříví od hranic pozemku. Stížnost nakonec putovala přes okresní hejtmánství na místodržitelství, odtud zpět a nakonec až na ministerstvo obchodu do Vídně, kde si stěžovatelé vymohli i úspěšnou audienci u zemského ministra Dr. Schreinerera. Nová Ulice mezitím obvinila Kožušníčka z přestupku proti stavebnímu řádu, ale ten se ohradil skrze obecní úřad v Holici, že se zdráhá vypovídat, protože spisy jsou v němčině, řeči jemu nesrozumitelné. V té době se spor táhl již přes rok. Následná inspekce skladiště rozhodla, že dle místodržitelství se uděluje souhlas k užívání pod podmínkou, že pokud bude lidem v sousedství hrozit škoda, musí majitel tuto hrozbu odstranit, zejména nebezpečí požáru. Dopis z okresního hejtmánství Kožušníčkovi nařídil, aby vše napravil a dodržoval podmínky stanovené místodržitelstvím a ministerstvem obchodu, jinak hrozí zakročení, případně zákaz dalšího užívání skladiště. Záležitost se nakonec uklidnila.³⁹⁸

Spor nelze s jistotou hodnotit jako národnostní záležitost, protože byť se v tomto případě jednalo o českého podnikatele a jeho stěžovatelé ze sousedství se všichni hlásili k německé řeči (proti Čechům však nijak nevystupovali), je pravděpodobné, že se jednalo skutečně čistě o sousedskou záležitost a obavy o majetek. Na druhou stranu jistě obecní radě Nové Ulice nevadilo vystoupit proti dalšímu z českých podnikatelů a podporovatelů vlasteneckých spolků. I přesto Kožušníček na Novou Ulici nezanevřel a dokonce ji uváděl jako sídlo firmy a vlastnil zde byt a pozemky.³⁹⁹

Obchodník **Ferdinand Holiš** vlastnil obchod s galanterním zbožím a vojenskými potřebami v Olomouci, ale v roce 1911 svou živnost přenesl na Dolní Fröhlichovu ulici (dnes Krapkova), kde již dlouhá léta bydlel.⁴⁰⁰ Hlásil se k české řeči a byl členem *České besedy v Olomouci*.⁴⁰¹ Na zdi jeho domu byla mramorová pamětní tabulka s německým nápisem z roku 1886, která vysvětlovala původ pojmenování Fröhlichovy ulice a děkovala pevnostnímu veliteli Fröhlichovi, rytíři z Emlbachu a Groary za pomoc při zrušení demoličních reversů, což umožnilo rozšíření obce Nové a Zelené Ulice, podepsáno starostou Anselmem Nawratilem. Na tabulku si Holiš postěžoval až v roce 1919 a uvedl, že *"legionáři při očišťování města od německých nápisů několikrát nad nápisem tím pouze německým se pozastavovali. Poněvadž i ostatní obecní kolektiv nad nápisem tím se pozastavuje a mne tak za Němce pokládá,"* a požádal obecní radu Olomouce o rozhodnutí, zda má nápis sám

³⁹⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 76, sig. 13 B, kart. 162.

³⁹⁹ ZA v Opavě, fond Krajský soud v Olomouci, sig. Jd V 51, kart. 41, poř. č. 904.

⁴⁰⁰ *Olomoucký Pozor*, 30.5.1895, č. 63, s. 4.

ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sign. Sd IV 47, kart. 20, poř. č. 429.

⁴⁰¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 354.

odstranit, a pokud ne, tedy žádá o písemné prohlášení, že tabule má být ponechána na místě, aby se "vyhnul nepříjemnostem". Obecní rada Olomouce nakonec rozhodla, že se vzdává vlastnického práva na ceduli a Fröhlich má právo s ní naložit podle svého. Byla tedy odstraněna.⁴⁰²

Obchodník **Jan Esteřák** také na Nové Ulici pouze bydlel a v Olomouci podnikal. Vlastnil kožešnický a kloboučnický závod. Hlásil se k české řeči a byl ve vedení Pozemkového ústavu v Olomouci. Byl přispívajícím členem *Matice školské, Národní jednoty pro východní Moravu* a českého *Spolku majitelů domů v Olomouci*, jehož předsedou byl Richard Fischer. V roce 1919 se, stejně jako Jan Valihrach, stal členem obecního zastupitelstva v Olomouci.⁴⁰³

Jindřich Bašta byl již zmíněn v souvislosti se svým neúspěšným sporem s obecní radou Nové Ulice o českou informační tabuli na jeho domě. Na Nové Ulici vlastnil obchod s technickými potřebami. Byl dlouholetým členem výboru *Matice školské v Olomouci* a také správcem její školní budovy. Seděl v dozorčí radě *Ústřední záložny rolnické v Olomouci*.⁴⁰⁴

Na Nové Ulici pochopitelně žilo nebo působilo mnoho dalších obchodníků, byli to zejména Němci Eduard. J. Kohn (obchodník s dřívím), Emanuel Spitz (obchodník s kořením a koloniálním zbožím), Emil Drösel (obchodník s delikatesami), Johann Seidler (obchodník s uhlím), Johann Plawetz (obchodník se smíšeným zbožím) a Jacob Singer (obchodník s uhlím).⁴⁰⁵ Dalšího významnějšího českého obchodníka zde již nenajdeme.

Většina obchodníků tedy provozovala své podniky v Olomouci a Novou Ulici, zejména prestižní Úřední čtvrť využívala pouze k bydlení nebo kvůli potřebným skladovým prostorám.

⁴⁰² ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 224, sig. 30 I, kart. 442.

⁴⁰³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 148, kart. 6.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Matice školská Olomouc, kart. 10.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 358.

Tamtéž, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 375.

Tamtéž, inv. č. 171, sig. 21 D, kart. 362.

⁴⁰⁴ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. Jd IV 314, kart. 35, poř. č. 781.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Matice školská Olomouc, inv. č. 10.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21 D, kart. 362.

⁴⁰⁵ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. VII 1869/27, kart. 758.

Tamtéž, sig. A V 145, kart. 152, poř. č. 2777..

Tamtéž, sig. Sd V 46, kart. 40, poř. č. 899.

Tamtéž, sig. A III 129, kart. 132, poř. č. 2352.

Tamtéž, sig. A II 263, kart. 118, poř. č. 2052.

Tamtéž, sig. A I 169, kart. 86, poř. č. 1377.

Řemeslníci

Také někteří řemeslníci se podstatným způsobem podíleli na rozvoji obce tím, že si vybudovali solidní živnosti nebo aktivně působili v komunální politice.

Klempířský mistr **Stefan Schneider** na Nové Ulici bydlel i pracoval. Právě on se stal jedním z řemeslníků, kteří se spíše než svým povoláním zapsali do historie obce svým působením v obecním výboru. Hlásil se k německé řeči. To, že se v obecním výboru i radě s železnou pravidelností objevoval už od roku 1886 a přestál i změny za nástupu Oswalda Noczila do úřadu starosty až do roku 1918 (Noczil jej dokonce navrhl na udělení čestného občanství Nové Ulice), svědčí o jeho zřejmé vážnosti u obyvatel Nové Ulice. Do správní komise již však zvolen nebyl.⁴⁰⁶

Tesařský mistr **Mathäus Chowanetz** byl, podobně jako Schneider, znám spíše svou účastí na obecní politice, protože byl od roku 1901 pravidelně volen do zastupitelstva. Zřejmě patřil do kruhu kolem Oswalda Noczila a stal se i kontrolním úředníkem městské spořitelny. Po vzniku republiky byl ale zvolen i do správní komise a ve výboru městské spořitelny prováděl revizi jejích účtů z doby přechozího představenstva.⁴⁰⁷ V roce 1918 se stal spolumajitelem firmy provozující kinematografická představení kina *Apollo* v budově *Stadthofu* a v letech 1920-1924 jediným majitelem kina, poté již jen jeho vedoucím.⁴⁰⁸ Chowanetz se hlásil k německé řeči a s úřady jednal německy i po roce 1918. Zdá se však, že někdy v průběhu třicátých let změnil názor a nejspíše pro klidné soužití se spoluobčany se začal podepisovat křestním jménem Matouš.⁴⁰⁹

Daniel Demal st. byl obuvníkem německé národnosti, který se také prosadil v obecní samosprávě. Od roku 1876 do roku 1910 byl opakovaně volen do obecního výboru a rady a starosta Noczil jej navrhl na čestného občana Nové Ulice. Byl i členem místní školní rady a místního spolku na zvelebování Horní Nové Ulice *Ortsfreunde*.⁴¹⁰ Jeho syn a jmenovec potom v obuvnické živnosti pokračoval.

⁴⁰⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 1,2.

Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5.

Tamtéž, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 8.12.1918.

⁴⁰⁷ Tamtéž, inv. č. 145, kart. 1, 2.

Tamtéž, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 8.12.1918.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Spořitelna Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 4.

⁴⁰⁸ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, fir. spisy, sig. C II 13, kart. 291, poř. č. 4799.

Tamtéž, sig. A IV 179, kart. 146, poř. č. 2648.

⁴⁰⁹ Tamtéž, sig. A IV 179, kart. 146, poř. č. 2648.

⁴¹⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 1,2.

Tamtéž, ič. 146, k. 5

Státní okresní archiv Olomouc, f. Místní školní rada Olomouc-Nová Ulice (nezprac.).

I někteří čeští řemeslníci se těšili velké vážnosti. Kamenický mistr **Jan Havlásek** patřil k oblíbeným českým řemeslníkům, kterým se podařilo vybudovat solidní a váženou živnost. Vlastnil domy na Rudolfově ulici poblíž *Dřevěného zvonu* a na Litovelské ulici.⁴¹¹ Hlásil se k české řeči, byl také členem mnoha vlasteneckých spolků (např. *Matice Cyrilo-Methodějské, Matice školské a Občanské besedy v Olomouci*) a *Našinec* jej doporučoval jako vlasteneckou firmu. Byl respektován a seděl ve výboru *Občanské záložny v Olomouci*.⁴¹² To mu ovšem nebránilo inzerovat i v německých novinách.⁴¹³ Když v roce 1914 zemřel, tytéž noviny jej označily za snaživého a podnikavého majitele rozsáhlého závodu, „*který v tomto oboru jest prvním a nejstarším českým podnikem v Olomouci*.“⁴¹⁴ Jeho firma přežila do čtyřicátých let dvacátého století.

Antonín Karnovský byl stolářským mistrem bydlicím na Úřední čtvrti. I on měl svou dílnu poblíž *Dřevěného zvonu*. Jeho firma prosperovala, takže si v České ulici v Olomouci otevřel obchod s nábytkem. Byl zvolen předsedou III. Společenstva řemeslných živností venkovského okresu olomouckého. Inzeroval v českých novinách.⁴¹⁵ Byl českým vlastencem a členem různých spolků, např. *Politického spolku v Olomouci*. Zajímal se o české školství - podepsal petici za českou reálku v Olomouci a na Nové Ulici se stal předsedou české místní školní rady.⁴¹⁶ Po vzniku republiky se stal předsedou Okresní jednoty živnostenských společenstev.

Český pokrývačský mistr **Josef Pucek** žil na Úřední čtvrti na Proskovcově ulici a byl sousedem Ignáce Žárského. I on se zabýval českým školstvím - byl členem české místní školní rady, spolku *Matice školské v Olomouci* a *Školského spolku Matice Cyrilo-Methodějské v Olomouci*. Obecní výbor jej znal zejména jako častého stěžovatele na stav ulic a chodníků

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Spolek přátel Olomouc-Nová Ulice, neinventarizováno, seznam členů.

⁴¹¹ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. A V 160, kart. 153, poř. č. 2792.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Matice školská Olomouc, kart. 10.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1920-1940, inv. č. 231, sig. X/316/6, kart. 640.

KUBIS, Adolf, ed. *První český adresář města Olomouce a okresu*. Olomouc: Vydavatelské družstvo sdružených spolků, 1913, s. 276.

⁴¹² ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 352.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Matice školská Olomouc, kart. 10.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21 D, kart. 362.

⁴¹³ *Neue Zeit*, 20.5.1900, č. 137, s. 12.

⁴¹⁴ Jan Havlásek. *Našinec*, 6.5.1914, č. 103, s. 2.

⁴¹⁵ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 334, sig. F 2, kart. 693.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 514, kart. 343.

Olomoucký Pozor, 2.7.1898, č. 75, s. 8.

⁴¹⁶ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 360.

Mährisches Tagblatt, 26.4.1899, č. 95, s. 3.

Chytilův úplný adresář Moravy. Brno: Chytil, 1911, s. 745.

v okolí jeho domu. Několik let byl spolumajitelem továrny podnikatele Karla Obranského v Holici, která se vyznačovala častými změnami společníků, názvů a výrobního zaměření - za spolupůsobení Josefa Prucka se zabývala výrobou střešní krytiny.⁴¹⁷

Mnozí novouličtí řemeslníci byli členy společenstev řemeslných živností. Ač společenstva jednala většinou především česky a jejich členskou základnu tvořili z většiny Češi, jejich členy byli i někteří němečtí řemeslníci a živnostníci, kteří využívali jistou objektivitu a toleranci těchto organizací vůči národnostem. Německými členy takového společenstva byli např. Daniel Demal st. a Stefan Schneider.⁴¹⁸

Obecní výbor na Nové Ulici k českým řemeslníkům a živnostníkům tak tolerantní nebyl, což se ukázalo i v roce 1908, když chtěl založit místní řadové společenstvo řemeslníků. IV. Společenství řemeslných živností se k tomuto záměru okresnímu hejtmanství vyjádřilo zamítavě, protože jak jim „známo jest, netouží po řadovém společenstvu větší část živnostnictva, nýbrž výhradně obec Nová Ulice o vymytění všeho českého živlu. IV. společenstvo veškerým členům německé národnosti přicházelo vždy a v každém kroku vsťříc, an vyhotovuje německé výučné listy, jedná v dobu úřadování a valných hromad v jejich mateřské řeči, německy s nimi koresponduje atd., šetří tedy v každém ohledu jejich národních citů a požadavků, tak že nestává stížnosti na toto společenstvo. Jest jisto, že německá společenstva nepřichází svým českým členům nikdy takovým způsobem vsťříc, jak to činí společenstva česká a společenstvo naše svým členům německé národnosti.“⁴¹⁹ Je pravděpodobné, že pokud by přece k založení takového místního společenstva bývalo došlo, bylo by vyhrazeno výlučně k podpoře německých řemeslníků.

Je zřejmé, že české firmy měly s obecním úřadem problémy již kvůli národnosti a mnoho jejich záležitostí bylo zbytečně zdržováno nebo znemožněno. Obecní úřad na Nové Ulici nebyl ochoten vydávat různá povolení.

Závěrem o českých a německých firmách na Nové Ulici

Z přehledu vybraných živnostníků lze vyvodit, že největší moc, více kapitálu a podporu ze strany obecního výboru měli Němci. Navzájem se podporovali a využívali

⁴¹⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 334, sig. F 2, kart. 693.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Matice školská Olomouc, kart. 10.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 375.

NAVRÁTILOVÁ, Eva. *Osudy obce Holice: život ve stínu města Olomouce*. Olomouc: Votobia, 2005, s. 167.

⁴¹⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 514, kart. 343, 344.

⁴¹⁹ Tamtéž, inv. č. 514, kart. 344.

klíčových známostí na úředních místech i mezi bohatými podnikateli. S tím souvisela i politická moc na komunální úrovni - měli tak možnost dění na Nové Ulici ovlivňovat, např. Heinrich Steiner a Franz Langer. Jiní němečtí podnikatelé mohli místní politiku ovlivňovat nepřímo alespoň díky přítomnosti v prvním nebo druhém voličském sboru nebo díky svým známostem, např. Eduard Hamburger. Neplatí to však u všech, Moritz Fischer sice na Úřední čtvrti postavil několik domů, s obecním výborem si ale nerozuměl.

Na druhou stranu, přestože čeští podnikatelé nebyli jako jednotlivci příliš silní a vlivní, bylo jich ale více (zejména v Úřední čtvrti) a spojovala je myšlenka stále podporovaná i českým tiskem – zápas o udržení vlastního podnikání, kterému kromě německé konkurence nepřály ani obecní zastupitelstva Nové Ulice a Olomouce. Mnohé z nich spojoval i vlastenecký zápal, což se projevilo např. při společném snažení o založení soukromé české školy na Nové Ulici. Nacionální rivalita v podnikání se projevila nejvíce v dobách olomouckých bojkotů podnikatelů, ke kterým pod heslem „*Svůj k svému*“ vyzývaly olomoucké vlastenecké noviny a Klub českých samostatných obchodníků, zejména v letech 1901 a 1910, což samozřejmě prožívali i novouličtí živnostníci a jejich potenciální zákazníci z obou měst. *„Čech u Čecha kupuje a svoje české peníze nezanáší do obchodů německo-židovských, ježto v těchto cizích rukou každý náš halěr je užit proti nám.“* Němci konkurovali podobnou strategií a heslem „*Deutschen zu Deutschen.*“ Českou stranou vedený bojkot byl nakonec tak silný, že prokázal silící vliv českého obyvatelstva v Olomouci. Toto napětí trvalo prakticky až do vzniku republiky.⁴²⁰

Obecní výbor na Nové Ulici více českých živnostníků a podnikatelů v obci nechtěl, což opakovaně dokazoval nejen např. neochotou schvalovat české žádosti o výčepní koncese,⁴²¹ ale i odmítnutím žádosti o koncesi na tiskárnu na Nové Ulici známého olomouckého českého tiskaře a vydavatele Bohumíra Knechtla s odůvodněním, že by to poškodilo jiné tiskárny v Olomouci (přímo na Nové Ulici přitom žádná tiskárna nebyla) a

⁴²⁰ Chytilův úplný adresář Moravy. Brno: Chytil, 1911, s. 745.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1874-1920, inv. č. 136, sig. 19A, kart. 255. *Co chceme říci naší Haně!! Zprávy Klubu českých samostatných obchodníků a živnostníků v Olomouci.* 1910, č. 2. Olomouc: Klub českých samostatných obchodníků a živnostníků v Olomouci, 1910, str. 2.

(ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, inv. č. 4141, kart. 513.) KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 1. svazek, Muži z radnice.* Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s. 323-325.

POKLUDOVÁ, Andrea. Opava a Olomouc na cestě z maloměsta v moderní město 1848-1918: determinanty, paralely, fenomény. *Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost.* 7/2010. Hradec Králové: Východočeské muzeum, 2010, s. 313.

⁴²¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 179, kart. 28.

zkrátka že si tam obecně tiskárnu nepřejí.⁴²² Vzhledem k již známému postoji obecního zastupitelstva je ale vysoce pravděpodobné, že hlavní roli zde sehrála právě Knechtlova národnost a mnohé vlastenecké aktivity.

Českým živnostníkům a řemeslníkům také k získání publicity a nových zákazníků pomáhal *Klub českých samostatných obchodníků* v Olomouci, který v tisku i ve svých brožurách uveřejňoval seznamy doporučených českých firem. Například v roce 1909 takto upozornil mimo jiné na hostinec *U města Prahy*, hostinec *U zlaté koule*, továrnu na kočáry Ignáce Žárského, obchod Ferdinanda Holiše, firmu Aloise Kožušníčka, pokrývače Josefa Prucka, řezníka Františka Dolínka a stoláře Antonína Karnovského.⁴²³ Všichni zmínění sídlili nebo působili na Úřední čtvrti.

Jedním z ukazatelů úspěšnosti obchodníka, živnostníka nebo řemeslníka bylo i volební právo do Obchodní a živnostenské komory. Na Nové Ulici byl např. roku 1902 v průmyslové sekci Eduard Hamburger (jediný v 1. sboru, za svou sladovnu) a až ve třetím sboru pak devět Němců (např. majitel sodovkárny a likérky Heinrich Steiner, restaurátér Johann Englisch a posléze jeho manželka Amalie, hostinský Karl Noczil a klempíř Stefan Schneider) a čtyři Češi (plzeňské kamenictví Johanna Cingroše, kameník Jan Havlásek, továrna Jana Frodla a továrník Ignác Žárský). Ve čtvrtém sboru se pak nacházelo 28 novoulických firem, z nejznámějších např. hostinský Franz Albrecht, obuvník Daniel Demal a tesařský mistr Anton Karnovský. V obchodní sekci pak ve stejném roce volil ve druhém sboru Němec Max Zaitschek, ve třetím sedm německých obchodníků a ve čtvrtém celkem patnáct obchodníků, většinou Němců, např. Wilhelm Mayer a Solomon Steiner, a např. Čech Alois Kožušníček.⁴²⁴ I v následujících letech jsou seznamy podobné, lze si jen všimnout drobných změn, např. že Ignác Žárský se v roce 1908 objevuje již ve druhém sboru průmyslové sekce, zatímco firmy Heinricha Steinera a Johanna Englische se propadají do sboru čtvrtého.

Někteří na Nové Ulici bydlící živnostníci měli ale své firmy přihlášeny v Olomouci, takže patřili do tamních voličských seznamů do Obchodní a živnostenské komory. Jednalo se např. o stavitele Franze Langeru, který náležel do druhého sboru průmyslové sekce (později se propadl do třetí sekce – firmě se zřejmě již nedařilo jako dříve), nebo Jana Valihracha a Jana

⁴²² Tamtéž, inv. č. 11, protokoly ze zasedání obecního výboru, 15.3.1906.

⁴²³ *Co chceme říci naší Haně!! Zprávy Klubu českých samostatných obchodníků a živnostníků v Olomouci*. 1910, č. 2. Olomouc: Klub českých samostatných obchodníků a živnostníků v Olomouci, 1910, s. 6-16.

Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, inv.č. 4141, k. 513

⁴²⁴ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, inv. č. 49.

Esteřáka ve třetím sboru. V obchodní sekci bychom našli ve třetím sboru např. Jindřicha Baštu, Ferdinanda Holiše a Gustava Thaleru.⁴²⁵

Voličské seznamy do Obchodní a živnostenské komory pro berní okres Nová Ulice jen potvrzují, že největší podnikatelský a obchodní vliv v obci měli v rukou Němci. Svědčí o tom jejich dominantní zastoupení ve všech voličských sborech, zejména v těch vyšších. Německé firmy měly navíc často lepší vnější podmínky, např. výhodnější umístění pro své obchody.⁴²⁶

Češi na Nové Ulici na Němce ztráceli zejména ze dvou důvodů. Chybělo jim napojení na místní i olomouckou městskou radu, které by jim postoupily obecní zakázky, a olomoučtí velkopodnikatelé, kteří v obci měli své zájmy, je většinou přehlíželi nebo v nich sami viděli konkurenci svou nebo jiných Němců. Možná to zavinila i národnostní nevyhraněnost většiny českých živnostníků a podnikatelů, kteří vedli své podniky pod německou i českou hlavičkou a neprosazovali se jen jedním směrem, např. Jan Frodl. Těžko se jim ale divit, pokud měli na první mysli podnikání a zaopatření rodiny, a teprve potom národnost. Výhradní zaměření na českou klientelu mohlo být velice ošidné. Češi, nabádáni novinami a spolky, „své“ živnostníky sice podporovali, ale jejich kupní síla se zdaleka nemohla vyrovnat té německé.

Po roce 1918 se situace pochopitelně změnila ve prospěch českých živnostníků a obchodníků, ale nutně to neznamenalo zánik německých podnikatelů. Většina z nich se dokázala situaci přizpůsobit, zejména ti, kteří neměli s Čechy již dříve větší potíže. Každopádně se však českým firmám dařilo lépe už proto, že ač německá konkurence zcela nezmizela, úřady již nekomplikovaly jejich činnost jen kvůli tomu, že se hlásily k české národnosti.

⁴²⁵ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, inv. č. 55.

Tamtéž, inv. č. 61.

Tamtéž, inv. č. 83.

⁴²⁶ KLEPŠ, František. *Obchod a živnosti v Olomouci: [Předneseno v okr. poradách o vývoji a potřebách čes. Olomouce 13. dub. 1924]*. Olomouc: Klub čes. samost. obchodníků a živnost., [1924], s. 7.

IV. ČESKÉ A NĚMECKÉ SPOLKY NA NOVÉ ULICI

Druhá polovina 19. století a počátek století dvacátého byly typické zejména pro rozkvět spolkové činnosti, tedy dobrovolných sdružení lidí spojených společným, většinou kulturním, sociálním nebo nacionálním zájmem. Ta zasahovala do mnoha oblastí života. Tradiční obliba spolků nejen u české veřejnosti vycházela z doby, kdy byla činnost politických stran zakázána a kdy spolky nahrazovaly možnost setkávání se a prosazování nacionálních a jiných zájmů.

Spolky byly neaktivnější ve sférách, které souvisely s prosazováním národnostních cílů, v ideálním případě pak v kombinaci s podporou živnostnictví. V této době tak bylo založeno mnoho spolků zaměřených na školství, kulturu, politiku, živnostnictví a obchod a také dobročinnost. Mnoho z nich podporovalo různou zábavu, většinou jako prostředek k prosazování svých cílů nebo získávání prostředků k jejich dosažení.

Národnostně motivované spolky se tak vzhledem k dané době těšily největší pozornosti veřejnosti. Nejvýznamnějšími na Nové Ulici se staly dvě místní skupiny *Bund der Deutschen Nordmährens*, místní skupiny spolku na podporu německého školství *Deutscher Schulverein* a místní odbor *Národní jednoty pro východní Moravu*. Na situaci v obci měly silný vliv a pro sebe navzájem představovaly silnou konkurenci. Největší pozornost by měla být věnována právě jim, také proto, že byly součástí větších celků mimo Novou Ulici, z nichž mohly čerpat podporu i kontakty na důležitých místech.

Existovaly ovšem i spolky, jež žádnou národnost oficiálně neprosazovaly, protože se zaměřovaly výhradně na praktické záležitosti – ale těmto problémům se stejně nevyhnuly. Zvláště na Nové Ulici se nevyskytoval spolek, který by zahrnoval rovnocenný poměr zdejších Čechů a Němců. I spolky prakticky zaměřené, např. pěvecký nebo dobrovolných hasičů byly nacionálně vyhraněné, což lze soudit zejména z jejich členské základny, volby místa k setkávání i z toho, které noviny činnost daného spolku sledovaly. Většinou se tedy v případě Nové Ulice jednalo o spolky s jednacím řečí německou, jejichž členy byli často členové německého obecního výboru či jiní prominentní občané. Příklady takových místních sdružení jsou spolek německých majitelů domů *Verein deutscher Hausbesitzer in Stadt Neugasse*, spolek dobrovolných hasičů *Freiwilliger Turner-Feuerwehr in Neu- und Greinergasse*, pěvecký spolek *Gesangverein der Neu- und Greinergasse*, spolky pro místní rozvoj *Fortschritt* a *Ortsfreunde* a další. Nepříliš vlivnými a známými (a velmi neaktivními) byly například ještě místní skupina živnostenského spolku *Selbsthilfe* a kostelní jednota *Kirchenverein Beamtenviertel*, jejímž úkolem bylo postavit kostel a faru na Úřední čtvrti.

Výjimkami v podobě místních spolků s českou jednací řečí pak byly dámský dobročinný spolek *Josefina Černochová* a *Spolek majitelů domů v městě Nové Ulici*, který sdružoval české majitele domů, zejména v Úřední čtvrti.

Veřejný život na Nové Ulici byl velmi aktivní; spolky pravidelně pořádaly schůze, různé slavnosti a oblíbené taneční večery, ale i akce osvětového charakteru, např. přednášky, na nichž často přednášeli hostující odborníci. Účel většiny akcí byl dobročinný. Na některé cíle se pořádaly sbírky. Každá spolková akce musela být ovšem s minimálně třídním předstihem nahlášena (i s podrobných programem) na okresním hejtmanství ke schválení, což ovšem nutně neznamenalo, že ke schválení docházelo automaticky, což platilo dvojnásob v případě akcí českých spolků.⁴²⁷

Tato kapitola hodnotí činnost a vliv jednotlivých spolků na Nové Ulici a popisuje jejich úlohu v životě tamních obyvatel.

Místní skupiny spolku *Bund der Deutschen Nordmährens*

Nejprve je třeba charakterizovat celý spolek *Bund der Deutschen Nordmährens* (svaz Němců severní Moravy), k němuž se novoulické místní skupiny hlásily. Byl založen v roce 1886 v Olomouci zábrěžským továrníkem Hermannem Brassem. Jeho cílem bylo podporovat národní a hospodářské úsilí Němců a bránit jejich dominantní postavení. Patřil k nepolitickým nacionálním, tzv. obranným spolkům. Ty se ovšem navzdory názvu projevovaly silně ofenzivně.⁴²⁸ Spolek sdružoval místní skupiny, které byly nejaktivnější v národnostně smíšených obcích, jako byla např. i Nová Ulice, a to zejména v době od devadesátých let 19. století, kdy čeští lidé začali silněji prosazovat své nacionální zájmy.⁴²⁹

Činnost spolku *Bund der Deutschen Nordmährens* byla pro nacionální spolek typická. Byl Němci velmi oblíben a hojně používal masovou propagandu, např. vydávání tiskovin, pořádání slavností, kulturních a zábavních večerů a besídek. Místní skupiny pak pořádaly alespoň jednou ročně slavnostní shromáždění.⁴³⁰ Finanční prostředky spolku pocházely od místních skupin, německých obcí, spořitelen, záložen, bank, jiných německých spolků i

⁴²⁷ V případě zákazu akce bylo možno se odvolat do osmi dnů na moravském místodržitelství.

(ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 155, kart. 15.)

⁴²⁸ GAWRECKI, Dan. *Bund der Deutschen Nordmährens a německý nacionalismus na severní Moravě (1886-1918). Severní Morava : vlastivědný sborník*. Šumperk : Vlastivědný ústav, [1957], s. 19, 25.

⁴²⁹ GAWRECKI, Dan. *Německé „obranné spolky“ 1880-1938*. Kandidátská disertace. Opava: 1975, s. 10.

⁴³⁰ GAWRECKI, Dan. *Bund der Deutschen Nordmährens a německý nacionalismus na severní Moravě (1886-1918). Severní Morava : vlastivědný sborník*. Šumperk : Vlastivědný ústav, [1957], s. 24, 25.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 370.

jednotlivců, ale i z prodeje drobných předmětů apod.⁴³¹ Tyto prostředky byly potom použity na vlastní organizaci spolku a na zajištění podpory německých zájmů a aktivit, zejména v kulturní a hospodářské sféře. Spolek od roku 1901 vydával časopis *Mitteilungen des Bundes der Deutschen Nordmährens*, kde jeho členové našli informace nejen o činnosti spolku a jeho místních skupin, ale i o dalších německých obranných spolcích, např. *Deutscher Schulverein*. Každý rok se pořádala sbírka na vánoční nadílku.⁴³² Stejně tak se každoročně konaly sjezdy, na kterých se projednávaly spolkové záležitosti. V letech 1887, 1896, 1906, 1915, 1916 a 1917 se tyto valné hromady odehrály v Olomouci.⁴³³

Za nejefektivnější považoval spolek „*nationale Kleinarbeit*“ (drobnou národní práci), která spočívala zejména v masovém zapojení jednotlivců.⁴³⁴ To obnášelo šíření vlivu a jeho uplatňování mezi německým obyvatelstvem. A tak spolek například Němce opakovaně vyzýval k bojkotování českých firem a jejich výrobků, což však bylo oboustranné. Stejně tak se *Bund der Deutschen Nordmährens* snažil zabránit upevňování postavení českého jazyka zejména ve školství. A to i tak, že v roce 1907 dokonce v dopise olomoucké městské radě předstíral zájem o zorganizování výuky českého jazyka, k čemuž samozřejmě stejně nedošlo.⁴³⁵

Němci na Nové Ulici založili vlastní skupiny. Mužský místní odbor spolku (*Bundesgruppe Stadt Neugasse*) na Nové Ulici vznikl v roce 1887 coby v pořadí již 36. skupina. Předsedou byl Oswald Noczil, takže podpora obecní rady byla zajištěna.⁴³⁶ Největší vliv a činnost projevoval na Horní Nové Ulici. Jeho cílem bylo podporovat udržení německé převahy v obci, například i skrze podporování místního školství, zvláště mateřského. Místní skupina založila i vlastní knihovnu, na kterou sbírala od roku 1897 a která se rychle rozrůstala, takže v roce 1914 obsahovala 956 svazků.⁴³⁷ Scházeli se pravidelně v hostinci *U černého medvěda*, který patřil starostou bratru Karlu Noczilovi.⁴³⁸ Ten se ostatně stal také předsedou zdejší místní skupiny.⁴³⁹

⁴³¹ GAWRECKI, Dan. *Německé „obranné spolky“ 1880-1938*. Kandidátská disertace. Opava: 1975, s. 40.

⁴³² Např. *Mitteilungen des Bundes der Deutschen Nordmährens Olmütz*, 1906, č. 12, s. 237.

⁴³³ GAWRECKI, Dan. *Německé „obranné spolky“ 1880-1938*. Kandidátská disertace. Opava: 1975, s. 36.

⁴³⁴ Tamtéž, s. 174.

O *nationale Kleinarbeit* přednášel na akci místního spolku na Nové Ulici v roce 1897 např. Dr. Franz Novotný, cestující učitel spolku. (Faschingsunterhaltung in Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 30.1.1897, č. 24, s. 5.)

⁴³⁵ GAWRECKI, Dan. *Německé „obranné spolky“ 1880-1938*. Kandidátská disertace. Opava: 1975, s. 196.

⁴³⁶ *Sonnwend-Festzeitung. Mitteilungen des Bundes der Deutschen Nordmährens Olmütz*, 1908, s. 8.

⁴³⁷ Von der Nordmährer-Bundesgruppe Neu- und Greinergasse. *Mährisches Tagblatt*, 26.1.1897, č. 20, s. 6. *Mitteilungen des Bundes der Deutschen Nordmährens Olmütz*, 1914, č. 5, s. 133.

⁴³⁸ Např. *Somerfest der Bundesgruppe Neugasse. Mährisches Tagblatt*, 3.8.1895, č. 176, s. 5.

⁴³⁹ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, inv. č. 77, sig. II C/76, kart. 124.

V roce 1907 byla pod pořadovým číslem 472 založena zdejší místní skupina pro mládež *Friedrich Friessen*, jejímž cílem bylo pěstovat v německé mládeži nacionální cítění. Děti pravidelně chodily cvičit i do tělocvičny německé obecné školy.⁴⁴⁰

Třetí místní skupina na Nové Ulici potom vznikla v roce 1910 na Úřední čtvrti se spolkovým pořadovým číslem 539 pod názvem *Beamtenviertel*. Jejím úkolem bylo především čelit silícímu vlivu české menšiny v dolní části obce.⁴⁴¹

Místní skupiny pořádaly pravidelné akce, které se většinou konaly v hostinci *U černého medvěda*. Na slavnostech často hrávala hudba osmnáctého regimentu, který hrával také na českých akcích. Vstupné z akcí se většinou vybíralo ve prospěch místního německého školství. V tomto hostinci se konala i zakládající schůze olomoucké okresní jednoty místních skupin *Bund der Deutschen Nordmährens Olmützer Sprachinsel*.⁴⁴²

Místní skupina na Horní Nové Ulici se od roku 1890 velmi angažovala za zřízení německé školky, o kterou se po jejím založení starala. Dostávala také pravidelný příspěvek od obecního výboru pod podmínkou, že půjdou na fond mateřské školy.⁴⁴³ Právě pro fond mateřské školky se pořádaly taneční večery *U černého medvěda*.

Následující tabulka nabízí počet členů v místních skupinách na Nové Ulici ve vybraných letech.⁴⁴⁴

Rok	1902	1904	1907	1910	1912	1914	1916	1917	1919
Mužský odbor	214	253	250	386	375	300	?	?	?
Rok	1902	1904	1907	1910	1912	1914	1916	1917	1919
„Friedrich Friessen“	-	-	45	60	114	92	?	75	70
Beamtenviertel	-	-	-	-	142	132	141	?	100

⁴⁴⁰ *Mitteilungen des Bundes der Deutschen Nordmährens Olmütz*, červenec 1907, s. 106.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 161, kart. 17.

⁴⁴¹ *Mitteilungen des Bundes der Deutschen Nordmährens Olmütz*, 1910, č. 2, s. 128.

⁴⁴² ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 155, kart. 15.

⁴⁴³ Tamtéž, inv.č. 8, 9.

⁴⁴⁴ Vzhledem k tomu, že archivní prameny nepodávají kompletní informace a také, že časopis *Mitteilungen des Bundes der Deutschen Nordmährens* vycházel až od roku 1900, nejsou přesné počty členů místních skupin před rokem 1902 známy. Časopis nezveřejnil ani údaje pro roky 1908 a 1918, což bylo způsobeno i tím, že za války nebyly počty členů některých místních skupin k dispozici.

Mitteilungen des Bundes der Deutschen Nordmährens Olmütz, 1902, č. 5, s. 3.

Tamtéž, 1904, č. 7, s. 110.

Tamtéž, 1908, č. 7, s. 136, 139.

Tamtéž, 1910, č. 2, s. 125, 128.

Tamtéž, 1912, č. 7, s. 159, 163.

Tamtéž, 1914, č. 5, s. 88, 92, 93.

Tamtéž, 1916, č. 5/6, s. 5,8,9.

Tamtéž, 1917, č. 4, s. 7,10,11.

Tamtéž, 1919, č. 1, s. 7,10,11.

Důležitým bylo nejen propojení novoulických místních skupin s větším celkem spolku, ale i fakt, že někteří obyvatelé obce byli přímo ve vedení spolku samotného, svým vlivem tedy přesáhli mimo Novou Ulici. Mezi tyto patřili například Gustav Thaler, který byl ve výboru spolku, a učitelka německé obecné školy Emilie Zaoralek. Ve vedení okresního svazu místních skupin působil jako účetní Anton Morawetz, předsedou svazu byl nadučitel Georg Kalke a zapisovatelem byl Richard Sirsch, rovněž učitel z Nové Ulice. Emilie Zaoralek byla i předsedkyní dámského odboru v Olomouci.⁴⁴⁵

Místní skupiny spolku *Deutscher Schulverein*

Deutscher Schulverein byl založen roku 1880 jako celorakouská organizace, jejímž úkolem bylo zakládání a podpora německých škol v potřebných oblastech a velice rychle se stal největším německým spolkem v monarchii. Hymnou spolku byla „*Unsere Sprache*.“⁴⁴⁶ Nejdůležitějším cílem spolku bylo tedy získání a udržení převahy německého školství v národnostně smíšených nebo českých obcích, kde se ovšem střetával se svým českým protějškem *Ústřední maticí školskou*. Síly obou spolků byly v obecné rovině poměrně vyrovnané, záleželo však samozřejmě na konkrétní situaci v dané obci.

Stejně jako ostatní obranné spolky i *Deutscher Schulverein* se organizačně dále členil na místní skupiny. Na Nové Ulici došlo k založení dvou, mužské *Männerortsgruppe Stadt Neugasse* a ženské *Frauen- und Mädchen Orstgruppe Stadt Neugasse*. Počet jejich členů se rychle zvyšoval, např. již ke dni oslav založení měl ženský odbor 121 členek.⁴⁴⁷

Vzhledem k tomu, že se *Deutscher Schulverein* nejvíce zaměřoval na smíšené nebo české obce, může se zdát založení místních skupin v německé obci zbytečným. Jejich vznik v roce 1903 totiž ne náhodou odpovídá době, kdy se čeští obyvatelé Nové Ulice angažovali za zřízení české obecné školy, což by samozřejmě zasadilo nejen ránu místnímu německému nacionalismu, ale také znamenalo odliv žáků ze školy německé. Je tedy logické, že své aktivity místní skupiny spolku zaměřily především na Dolní Novou Ulici, tedy Úřední čtvrť, jejíž obyvatelstvo bylo zpoloviny české národnosti.

Předsedou mužského odboru byli nejprve Paul Cäsar, potom člen obecního výboru Stefan Schneider a nakonec Julius Westenmayer. V čele ženské skupiny stála Theresie Switak. I novoulické místní skupiny každoročně pořádaly valnou hromadu a také mnoho společných akcí během roku, např. slavnosti a zábavné večery, nejčastěji v hostinci *U černého*

⁴⁴⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21 D, kart. 371. Tamtéž, inv. č. 171, sig. 21 D, kart. 370.

⁴⁴⁶ GAWRECKI, Dan. *Německé „obránné spolky“ 1880-1938*. Kandidátská disertace. Opava: 1975, s. 23.

⁴⁴⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 160, kart. 17.

medvěda, kde pořádaly již oslavu založení, jíž se zúčastnili i starosta Oswald Noczil (který spolek velmi podporoval), farář Franz Heger a další členové obecního výboru, který německé aktivity samozřejmě vítal.⁴⁴⁸ I deník *Mährisches Tagblatt* své čtenáře opakovaně vyzýval k podpoře snažení místních skupin.⁴⁴⁹

Ženský odbor pořádal mnoho akcí zaměřených na získávání finančních prostředků na účely německé obecné školy a před každými vánočními i vánoční nadílku pro chudší německé žáky. Pro financování nadílky se s předstihem vždy pořádal dobročinný zábavný večer.⁴⁵⁰ Mužský odbor se soustředil i na založení knihovny v roce 1903, která se nacházela na Horní Nové Ulici č.p. 9.⁴⁵¹

V létě místní skupiny pořádaly společně s místním odborem *Bund der Deutschen Nordmährens* oblíbený *Sommerfest*, letní slavnost spojenou s koncem školního roku, tradičně opět *U černého medvěda*.

Otázkou je i vzájemný vztah novoulických místních skupin obou nejsilnějších německých spolků *Bund der Deutschen Nordmährens* a *Deutscher Schulverein*. Dan Gawrecký přímo uvádí, že vztah mezi místními skupinami zmíněných spolků býval obecně poměrně napjatý.⁴⁵² Archivní prameny spolkové činnosti konkrétně na Nové Ulici ke zkoumání místních skupin spolků *Bund der Deutschen Nordmährens* a *Deutscher Schulverein* jsou bohužel velmi útržkovité, nicméně každodenní spolupráci mezi místními skupinami obou spolků nedokládají. Proti vzájemné konkurenci ovšem mluví fakt, že například místní skupiny *Schulvereinu* a *Bund der Deutschen Nordmährens* pořádaly společný *Sommertfest* nebo maskarní bál,⁴⁵³ stejně jako to, že měly podobné cíle.

Místní odbor Národní jednoty pro východní Moravu

Stejně jako Němci i Češi na Nové Ulici se organizovali do spolků, jejichž účelem bylo prosazování vlastní národnosti. V německé obci ovšem byli v nevýhodě, a to jak z důvodu čistě početní převahy Němců, tak i proto, že obecní výbor pochopitelně české nacionální počiny nijak nepodporoval, naopak se je snažil jakýmkoliv prostředky znemožnit. A tak bylo

⁴⁴⁸ Ortsgruppe Markt Neugasse des Deutschen Schulvereines. *Mährisches Tagblatt*, 23.4.1904, č. 93, s. 5. Die Gründungsfeier der Frauen- und Mädchen-Ortsgruppe in Markt Neugasse des Deutschen Schulvereines. Tamtéž, 17.2.1903, č. 38, s. 5.

⁴⁴⁹ Frauen- und Mädchen-Ortsgruppe Markt Neugasse des Deutschen Schulvereines. Tamtéž, 11.2.1903, č. 33, s. 5.

⁴⁵⁰ Např. Unterhaltungsabend in Stadt Neugasse. Tamtéž, 14.11.1908, č. 263, s. 5.

⁴⁵¹ Bücherei der Männer-Ortsgruppe des Deutschen Schulvereines in Markt Neugasse. Tamtéž, 22.10.1904, č. 242, s. 6.

⁴⁵² GAWRECKI, Dan. *Německé „obranné spolky“ 1880-1938*. Kandidátská disertace. Opava: 1975, s. 236.

⁴⁵³ Somerfest in Markt Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 28.6.1904, č. 146, s. 4. Maskenfest in Stadt Neugasse. Tamtéž, 1.2.1909, č. 25, s. 4

jen logické, že první novoulický český místní obranný spolek vznikl coby místní skupina většího celku *Národní jednota pro východní Moravu*.

Národní jednota byla založena v roce 1885 v Olomouci a jejím hlavním účelem bylo podporovat a hájit české zájmy, zejména ve smíšených nebo německých oblastech. Jejím hlavním zájmem bylo české školství, kultura a společenská a hospodářská osvěta. Usilovala o zakládání českých škol a následně jim pomáhala získat statut veřejné školy. Podporovala i české živnostníky a obchodníky v jejich zápase s německou konkurencí. Snažila se o soustředění co nejvíce majetku do českých rukou, kvůli čemuž založila i vlastní Pozemkový fond. Finanční prostředky spolku pocházely především ze soukromých zdrojů, od dobrovolných dárců a přispívatelů, z členských příspěvků místních odborů a také z výdělečné činnosti spolku, např. prodeje pohlednic s národnostní tematikou. Spolek úzce spolupracoval s *Ústřední maticí školskou* a *Ústředním spolkem jednot učitelských na Moravě*. Jeho největším konkurentem byl jeho německý protějšek *Bund der Deutschen Nordmährens*, který byl po organizační i finanční stránce několikanásobně silnější.⁴⁵⁴

Národní jednota vydávala vlastní časopis *Věstník Národní jednoty pro východní Moravu*, který byl později přejmenován na *Stráž Moravy*. Spolupracovala také s dalšími novinami, např. *Pozorem*. Všechn český tisk ale k *Národní jednotě* kladný vztah nechoval, zejména *Našinec*, který aktivity spolku i *Pozoru* nazval „rozvratnou činností.“ Mínil tím především snahy spolku o prosazení dotazování se na mateřský jazyk, nikoliv obcovací, při sčítáních lidu, a s tím spojená i veřejná osvěta. *Národní jednota* se snažila českou veřejnost i poučit, jak správně vyplňovat sčítací archy, aby jejich údaje nebylo možno jakkoliv doplnit nebo pozměnit. Stejně tak vyzývali i české majitele domů v Olomouci a na Nové Ulici, aby přijímali výhradně české nájemníky, kterým Němci vypovídali nájem, zejména pokud při sčítání lidu uváděli českou obcovací řeč.⁴⁵⁵

Spolek se rychle rozrůstal. V roce 1900 měl již 1200 členů sdružených v 65 místních odborech a o deset let později se počet zvýšil na 21 054 členů v 310 místních odborech.⁴⁵⁶ Na Nové Ulici vznikl místní odbor *Národní jednoty* 8.11.1902. Jeho hlavním cílem bylo zřízení místní české školy. Nová Ulice byla sice německá obec, ale skupina se mohla ve své činnosti opřít o sílící český živel v Úřední čtvrti, kde byla také založena. Ustavující schůze se měla konat v hostinci *U města Prahy* s přednáškou Richarda Fischera „*O úkolech Národní*

⁴⁵⁴ GAWRECKI, Dan. *Německé „obrné spolky“ 1880-1938*. Kandidátská disertace. Opava: 1975, s. 200.

⁴⁵⁵ Pozor a Národ. *Jednoty. Našinec*, 15.8.1913, č. 190, s. 4.

⁴⁵⁶ *Stráž Moravy*, 1910, č. 5 a 6, s. 90.

Tamtéž, 1911, č. 5 a 6, s. 104.

jednoty.⁴⁵⁷ Místní odbor se z původních dvanácti zakládajících členů během prvních šesti týdnů rychle rozrostl na sto. V roce 1912 to potom bylo 141.⁴⁵⁸

Předsedou místního odboru se na dlouhá léta stal Isidor Kahlig, ředitel *Pöttingea*. Ve výboru zasedali např. Antonín Karnovský, Václav Fíber (který se na rok 1906 stal i předsedou), architekt Jan Valihrač a Karel Starý mladší.⁴⁵⁹ V pozdějších letech předsedal advokát Augustin Fritz.

Činnost místního odboru se soustředila výhradně na potřeby a zájmy české menšiny, tedy především na založení tolik potřebné české školy na Nové Ulici ve spojení s *Maticí školskou*. Tato činnost měla přednost i před osvětovou činností a přednáškami, ačkoliv i jich používali k podpoře svých cílů. Odbor pro českou školu postavil vlastní budovu, kvůli čemuž se i velice zadlužil. Po zřízení školy se pak soustředili na získání práva veřejnosti této školy,⁴⁶⁰ aby její financování převzala obec a odbor se mohl věnovat jiné činnosti.

Po úspěchu s českou školou se odbor rozhodl zřídit místní českou veřejnou knihovnu, kterou také roku 1908 s vydatnou pomocí prof. Ferdinanda Gregara, který sám věnoval sto knih, také úspěšně otevřel. Knihovnu spravoval místní dámský spolek *Josefina Černochová*. Setkala se s velkým úspěchem. Při otevření měla 135 svazků, po roce provozu již 305 a v roce 1912 mohla svým čtenářům nabídnout 469 knih.⁴⁶¹

Finance potřebné ke své činnosti si místní odbor zajišťoval různými způsoby. Společně se spolkem *Josefina Černochová* pravidelně pořádal letní slavnosti a Akademie (osvětové a přednáškové akce, většinou spojené s tanečním vínkem), jejichž výtěžek byl určen na potřeby české školy. Většina těchto zábav se konala v hostinci *U města Prahy*, po již zmíněné aféře s hostinským Janem Šlégrem se pak začaly pořádat v hostinci *U zlaté koule*. Když se Akademie konala v Englišově restauraci, návštěvnost bývala údajně slabá, což si

⁴⁵⁷ *Našinec*, 7.11.1902, č. 129, s. 3.

⁴⁵⁸ *Komenský*, příloha, 1903, č. 13, s. 187.

Česká škola na Úřednické čtvrti. *Našinec*, 24.12.1902, č. 149, s. 4.

Stráž Moravy, 1913, č. 4 a 5, s. 141.

⁴⁵⁹ FIŠARA, Vladimír, ed. *100 let Pöttingea Olomouc: Almanach 1895-1995*. Olomouc: Střední zdravotnická škola, 1995, s. 133.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 334, sig. F 2, kart. 693.

Tamtéž, inv. č. 77, sig. II C/76, kart. 124.

Tamtéž, inv. č. 316, sig. B 2, kart. 594.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, kart. 17.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

⁴⁶⁰ Průběh zakládání české školy bude detailně popsán v příslušné kapitole.

⁴⁶¹ Novou veřejnou knihovnu. *Našinec*, 28.11.1909, č. 187, s. 6.

Veřejná knihovna. Tamtéž, 29.11.1910, č. 273, s. 3.

Valná hromada dámského dobročinného spolku „Josefina Černochová“ na Nové Ulici, Tamtéž, 2.6.1912, č. 125, s. 5.

noviny vysvětlovaly místem konání, jež mělo německého majitele.⁴⁶² Místní odbor také pořádal tzv. květinové dny, jejichž výtěžek byl většinou určen na potřeby české školy na Nové Ulici. A nebyly to zanedbatelné částky, např. čistý výtěžek jedné zahradní slavnosti v květnu 1907 činil 815 korun. Tyto akce podporovaly i manželky členů a místních českých podnikatelů, např. paní Žárská, Valihrachová a Havlásková.⁴⁶³ Na získání financí pro budovu české školy byla uspořádána veřejná sbírka, která probíhala několik let – a velmi úspěšně, protože se česká škola na Nové Ulici těšila velké oblibě českých lidí. Dobrovolné příspěvky se často nečekaně vybraly i při různých příležitostech, např. svatbách, nebo pocházely od různých místních spolků v jiných obcích, např. od čtenářsko-pěveckého spolku *Jaroslav* v Černovíře.⁴⁶⁴

Místní odbor při organizaci těchto akcí často narážel na odpor obecního výboru, který je nechtěl úředně povolit, což se stávalo většinou tehdy, když se měly akce protáhnout přes policejní hodinu. Úřady chtěly mít záruku, že zábavy nebudou mít politický charakter nebo se nestanou nacionální demonstrací.⁴⁶⁵

S úřady se, stejně jako celá *Národní jednota*, snažil místní odbor jednat česky. Tato zásada sice plně odpovídala filozofii spolku a dále zvyšovala sympatie veřejnosti, ale také velmi často zbytečně komplikovala jednání s úřady, které samozřejmě preferovaly němčinu. Stejně reagoval i obecní úřad Nové Ulice, který pochopitelně tento český vlastenecký spolek považoval za vyloženě škodlivou záležitost. Kromě neochoty vyhovět různým žádostem dosvědčují postoj obecního výboru i zápisy z jednání z doby největších sporů o udělení práva veřejnosti české škole, v nichž se jméno *Národní jednoty* vyskytuje téměř výhradně s malým písmenem *n*. To vzhledem k tomu, že němčina píše všechna substantiva (názvy organizací především) s velkým písmenem na začátku, ukazuje na značný nedostatek úcty.

Místní odbor pokračoval ve své činnosti i po roce 1914, kdy ale válečná doba jeho aktivity mírně omezila a pozornost veřejnosti se zaměřila na jiné - praktičtější - věci. Přesto nezhálel a pečoval například o místní českou mateřskou školku, kterou sám zřídil a provozoval.

Po skončení války se národnostní situace dramaticky změnila a s ní se i mírně oslabila nutnost hájit české zájmy na úrovni vlasteneckých spolků a jejich místních skupin, které se

⁴⁶² Akademie. *Našinec*, 12.1.1909, č. 7, s. 2.

⁴⁶³ Místní odbor Národní Jednoty na Úřední čtvrti. Tamtéž, 2.6.1907, č. 64, s. 4. ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, kart. 17.

⁴⁶⁴ Česká škola na Úřední čtvrti. *Našinec*, 12.12.1902, č. 144, s. 3.

⁴⁶⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, kart. 17.

trochu více soustředily na péči o obec v obecnější rovině.⁴⁶⁶ V roce 1919 si místní odbor *Národní jednoty* pronajal místnost v 1. patře Obecního domu (bývalý hostinec *U města Prahy*) a správní komise města Nové Ulici se za své existence usnesla, že by se v tomto domě měla zřídit místnost pro kulturní účely. Místní českou mateřskou školku po převratu převzala obec, takže se místní odbor rozhodl věnovat ve spolupráci s jinými spolky dalším kulturním oblastem a rozvíjet vzdělávací činnost (např. knihovna, čítárna, přednášky) a "*ušlechtilou zábavu*". Místní odbor také dokonce uvedl, že po pronajmutí sálu od obce by byl ochoten propůjčit místnost pro účely jiných spolků českých, ale i německých. Jak sám Augustin Fritz jménem svého odboru napsal, "*jest již na čase, aby život spolkový i společenský nebyl odkázán jen na místnosti hospodské*" - jak do roku 1918 bývalo zvykem. Olomoucká městská rada žádosti vyhověla a sál pronajala za symbolických deset korun měsíčně s tím, že odbor se o prostory bude starat a za mírný poplatek je přenechá všem spolkům bez rozdílu národnosti, které o to požádají.⁴⁶⁷ Další krok k národnostnímu smíru v obci tak byl učiněn.

Další spolky na Nové Ulici

Německá většina na Nové Ulici se tedy mohla opírat nejvíce o místní odbory dvou velkých vlasteneckých spolků *Bund der Deutschen Nordmährens* a *Deutscher Schulverein*, zatímco zájmy Čechů zastupovala jen místní skupina *Národní jednoty pro východní Moravu*. Poměr tedy nebyl ani zdaleka vyrovnaný a novouličtí Češi jej museli kompenzovat o to větší aktivitou.

Ostatní spolky v obci již nebyly místními skupinami větších celků, a proto se nemohly o jejich moc opírat. To ovšem nijak nezmenšuje jejich význam ani oblibu u německé nebo české veřejnosti. Scházely se v různých hostincích Nové Ulice a jejich zaměření bývalo většinou praktické a úzce souviselo s obcí. Přesto i většinu z nich můžeme poměrně snadno rozdělit na německé nebo české, i když jejich primární účel nebyl vlastenecký. Tato preference byla jasně dána jednacím jazykem spolků a také jejich členskou základnou. Je zcela pochopitelné, že se Češi a Němci, kteří se nedokázali dohodnout na jiných věcech nebo si v nich dokonce navzájem konkurovali, těžko mohli přátelsky setkávat ve svém volném čase. Pokud tedy Češi nějaký zájem měli, ale nechtěli jej projevovat německy (jazykem i podporou), museli si zkrátka založit vlastní, český spolek

⁴⁶⁶ Ve dvacátých letech dvacátého století vznikl na Horní Nové Ulici i druhý místní odbor, který ve dvacátých a třicátých letech velmi podporoval místní českou školu.

(ZA v Opavě – SOkA Olomouc, f. Národní (obecná) škola Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 1.)

⁴⁶⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 316, sig. B 2, kart. 594.

Následující přehled uvádí tato menší sdružení. Spolků s německou jednací řečí a německou členskou základnou bylo mnohem více než českých. Mezi nejznámější a nejoblíbenější patřil spolek dobrovolných hasičů, pěvecký spolek, dále dva spolky pro místní rozvoj, spolek německých majitelů domů a bytové družstvo. Všechny jmenované se těšily podpoře starosty a obecní rady.

Čistě české spolky bychom kromě *Národní jednoty* našli na Nové Ulici již jen dva – dobročinný dámský spolek a spolek českých majitelů domů.

Spolek dobrovolných hasičů *Freiwilligen Turner-Feuerwehr in Neu- und Greinergasse*

Spolek dobrovolných hasičů, jak už to bývá, patřil k prestižnějším německým spolkům v obci. Velitelem hasičů byl vlivný hostinský Max Steiner a členem např. Leopold Schwammel, nadučitel německé obecné školy. Spolek pořádal taneční večery, jejichž výtěžek většinou putoval na dobročinné účely. Dobrovolní hasiči dvakrát týdně cvičili v tělocvičně místní německé obecné školy.⁴⁶⁸

Pěvecký spolek *Gesangverein der Neu- und Greinergasse*

Tento spolek patřil také k velice oblíbeným. Většinou se scházival *U černého medvěda* Karla Noczila. Přesedal mu nadučitel Leopold Schwammel. Ve funkci sbormistra se vystřídali oblíbený německý učitel Karl Stenzel a Johann Popp. Spolek byl velmi aktivní, pravidelně a často pořádal hudební a zábavné večery, kromě *U černého medvěda* občas i v olomoucké městské pivnici a restauraci *Právovárečného měšťanstva*.⁴⁶⁹ Spolek skutečně pro české vlastence vhodný nebyl – svými písněmi oslavoval např. výročí vlády císaře a jeho repertoár byl čistě německý.⁴⁷⁰ Těšil se velké pozornosti *Tagblattu*, který o jeho akcích informoval.

⁴⁶⁸ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 8.

Když o poskytnutí prostor školní tělocvičny dvakrát žádala městské zastupitelstvo místní česká škola pro své žáky (v té době neměli vlastní tělocvičnu), byla vždy odmítnuta. Ironií je, že v roce 1919 městská rada Olomouce tutéž tělocvičnu propůjčila zdarma německému spolku *Turnverein* pro jejich zasedání.

(ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 347, sig. H4, kart. 745.)

⁴⁶⁹ Liedertafel des Gesangvereines in Neu- und Greinergasse. *Mährisches Tagblatt*, 6.7.1889, č. 152, s. 5. Liedertafel in Neugasse. Tamtéž, 12.2.1895, č. 35, s. 5.

Vom Männergesangverein in Markt Neugasse. Tamtéž, 7.4.1898, č. 79, s. 5.

Frühlings-Liedertafel des Gesangvereines Markt Neugasse. Tamtéž, 23.5.1899, č. 116, s. 5.

⁴⁷⁰ Wohlthätigkeits-Veranhaltung des Männergesangvereines in Markt-Neugasse. Tamtéž, 2.4.1898, č. 75, s. 6.

Spolek pro místní rozvoj *Ortsfreunde*

Spolek *Ortsfreunde* (česky znám jako *Spolek přátel Nové Ulice*) se zabýval rozvojem Horní Nové Ulice a oblasti okolo hostince *U dřevěného zvonu*. Ač nešlo o spolek ryze vlastenecký, jeho členy byli z drtivé většiny Němci a agendu vedli německy. Starali se především o praktické věci, např. povrch a osvětlení ulic, stav a stavbu chodníků, vysazování zeleně (např. u nemocnice).

Spolek vznikl z původní stolní společnosti založené roku 1894, která se scházela v hostinci *Zur Krone (U koruny)*, a která se roku 1898 přeměnila ve veřejný spolek *Ortsfreunde*. Ve zmíněném hostinci se scházeli i nadále. Předsedy byli např. německý pekařský mistr Franz Jordan a Gustav Karner, vlivný člen obecního výboru. Mezi další členy spolku patřili např. Sigmund Sonnenschein, Karl Stenzel, Stefan Schneider, Max Steiner, Franz Albrecht, bratři Oswald, Karl a Ernst Noczilovi i jejich matka Paulina, Leopold Schwammel, Mathäus Chowanetz, Daniel Demal ml. (ale v seznamu členů najdeme jako výjimku i Jana Havláskova s manželkou Therezií).⁴⁷¹ Starosta Noczil byl jmenován čestným členem, ale stále zdůrazňoval, že ve vedení spolku být nechce. Obecní výbor spolek velmi podporoval a přiznával mu každoroční příspěvek ve výši nejprve 240 korun, který od roku 1903 navýšili ještě o 200 korun.⁴⁷² Spolek ve své činnosti pokračoval i ve dvacátých a třicátých letech.

Spolek pro místní rozvoj *Fortschritt*

Spolek *Fortschritt* (česky *Pokrok*) se zaměřoval na místní rozvoj Nové Ulice, zejména její dolní části, tedy Úřední čtvrti. Jeho členové pocházeli z této čtvrti nebo bezprostředně sousedících ulic Olomouce. Bylo to velmi aktivní občanské sdružení, které například úspěšně navrhovalo názvy ulic (např. Resselstrasse, Proskowitzstrasse, Starhemberggasse, Mozartstrasse, Erzherzog-Eugenstrasse a dokonce i po vlastním spolku pojmenovanou Forschrittsvereinstrasse, která se dnes jmenuje Před Lipami), v roce 1898 žádalo o zřízení

⁴⁷¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Spolek přátel Olomouc-Nová Ulice, neinventarizováno, kniha zápisů z valných hromad.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 155, kart. 15.

⁴⁷² ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Spolek přátel Olomouc-Nová Ulice, neinventarizováno, kniha zápisů z valných hromad, 8.2.1908.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 11, protokoly ze zasedání obecního výboru, 21.7.1903.

Tamtéž, inv. č. 183, kart. 30.

policejní strážnice na Úřední čtvrti, přispívalo na byt strážníka nebo žádalo o stavbu chodníků v potřebných místech.⁴⁷³ Scházeli se v Englischově restauraci.

Fortschritt se těšil podpoře vedení obce, např. roku 1899 obdržel příspěvek 300 zlatých a obecní výbor bral jeho doporučení ohledně rozvoje čtvrti v úvahu a vždy o nich diskutoval.⁴⁷⁴ Ve fondu Archivu města Olomouce se z agendy spolku *Fortschritt* dochoval pouze jeden list. Seznam členů chybí, ale z jeho názvu i z velké podpory obecních představitelů lze oprávněně soudit, že jeho členové byli převážně Němci z Úřední čtvrti. Přesto mezi ně patřili i Karel Starý a Jan Frodl, protože v této městské části bydleli také a měli přirozený zájem o její osud. O činnosti sdružení informoval veřejnost zejména německý *Tagblatt*. Činnost spolku lze hodnotit velmi pozitivně, svými návrhy a aktivitami se skutečně podílel na vylepšování tváře Úřední čtvrti bez ohledu na to, že v ní žili Češi i Němci společně. Spolek byl rozpuštěn v roce 1919 s deficitem 400 korun, který uhradila obec.⁴⁷⁵

Spolek německých majitelů domů *Verein deutscher Hausbesitzer in Stadt Neugasse*

Spolek sdružoval německé majitele domů na Nové Ulici a jeho hlavním cílem bylo hájit jejich práva a společné zájmy. Vznikl jako odnož korespondujícího spolku v Olomouci, jehož stanovy téměř doslovně přijal za své. Ve svých stanovách se neoznačuje za vlastenecký a ani neurčuje němčinu za oficiální jednacím jazyk, ale nejen samotný název spolku, ale i veškerá agenda byly pochopitelně v němčině.

Protože většina nemovitostí byla v rukou Němců, lze předpokládat, že spolek měl v obci poměrně velký vliv. I proto, že ve výboru zasedali mimo jiné Oswald Noczil, Franz Langer, Wilhelm Mayer a Matthäus Chowanetz. Langer a Chowanetz se také stali předsedy spolku. Spolek byl členem německého svazu spolků německých majitelů domů (*Zentralverband der deutschen Hausbesitzervereine Mährens*). Spolek se scházel ve Stadthofu a ve své činnosti pokračoval i po vzniku republiky.⁴⁷⁶

⁴⁷³ Gartenfest des Vereines „Fortschritt.“ *Mährisches Tagblatt*, 29.5.1893, č. 121, s. 5.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 7,8,9.

Tamtéž, inv. č. 9, protokoly ze zasedání obecního výboru, 7.1.1898.

Tamtéž, inv. č. 10, protokoly ze zasedání obecního výboru, 12.12.1899.

⁴⁷⁴ Konkurenční spolek *Ortsfreunde* se ovšem nejen díky starostovi, který sám bydlel na Horní Nové Ulici, pochopitelně těšil podpoře daleko větší.

⁴⁷⁵ General-Versammlung des Vereines „Fortschritt“ in Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 1.4.1895, č. 75, s. 5.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 8.5.1919.

⁴⁷⁶ Tamtéž, inv. č. 155, kart. 15.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Spolek německých majitelů domů Nové Ulice, nezpracováno.

Bytové družstvo *Gemeinnützige Bau- und Wohnungsgenossenschaft in Stadt Neugasse*

Účelem bytového družstva dle stanov bylo zaopatření a údržba levných a zdravých bytů pro jeho členy. Členové spolku společně vlastnili a provozovali nájemní domy. Spolek se z původních 52 zakládajících členů roku 1909 rozrostl na pozdějších sto. Scházeli se v hostinci *U černého medvěda*, později v obecním domě Stadthof. Ve spolkovém řádu nebylo uvedeno nic o národnosti, ale členy spolku byli výhradně Němci. Ve výboru zasedali např. Oswald Noczil, který byl i předsedou, Matthäus Chowanetz, Heinrich Schneider, účetní Anton Zwetschke a Ernst Noczil. Spolek byl zapsán ve firemním rejstříku coby společnost s ručením omezením. Zanikl v roce 1945, kdy byly jeho domy zkonfiskovány na základě dekretů presidenta republiky, možná i proto, že kromě německé národnosti členů tito v době protektorátu velmi spolupracovali s okupačními úřady (i své zápisy ukončovali zvoláním „*Heil Hitler!*“).⁴⁷⁷

Dámský dobročinný spolek *Josefina Černochová*

V červnu 1903 vznikl na Nové Ulici druhý český vlastenecký spolek, tentokrát dámský. Jeho účelem byla výhradně podpora české školy na Nové Ulici, zvláště jejích chudých žáků. České novoulické dámy se rozhodly svůj spolek pojmenovat na počest známé olomoucké vlastenky Josefíny Černochové.⁴⁷⁸ V jeho stanovách se výslovně říká, že jednacím jazykem je čeština. Valná hromada spolku se konávala právě v místnostech české školy. Na získávání prostředků pro její podporu organizoval spolek různé slavnosti, často ve spolupráci s místním odborem *Národní jednoty pro východní Moravu*, s nímž jej starost o českou školu spojovala.

Spolek se rychle rozrůstal a v prvním roce své existence dosáhl počtu 111 členek. Předsedkyní se již od založení stala Filoména Polívková, manželka ředitele reálky. Mezi nejaktivnější členky patřila i Františka Kahligová.⁴⁷⁹ Tyto vlivné dámy byly pro spolek

⁴⁷⁷ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. Dr V 81, kart. 398, poř. č. 5449.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 186, kart. 36.

⁴⁷⁸ Josefina Černochová (1840-1902) byla nadšenou vlastenkou a podporovala dobročinné a vlastenecké české spolky, např. *Matici Národního domu v Olomouci*, které věnovala sumu 10.000 zlatých. Byla manželkou Josefa Černocho, redaktora *Olomouckých novin* a zastávce českých zájmů a cyrilometodějského kultu. Její manžel byl za svou činnost pronásledován vládou a na několik let i odsouzen do vězení. Utekl do Berlína a jeho noviny ukončily svou činnost. Josefina ale založila roku 1868 jiné noviny, *Našince*. Po svém návratu se její manžel ujal redakce a Josefina se starala o administrativu. Po manželově smrti Josefina noviny v roce 1900 opustila. Ve své závěti odkázala vysoké částky různým českým spolkům a organizacím. (FISCHER, Richard. *České noviny a novináři v Olomouci 1848-1938*. I. díl [1848 - 1918]. Olomouc: R. Fischer, 1938, s. 14-18.)

⁴⁷⁹ Z dobročinného spolku Josefina Černochová na Nové Ulici u Olomouce. *Našinec*, 5.6.1904, č. 64, s. 3.

velikou výhodou. Dobré vztahy měl spolek i s olomouckým nakladatelem Prombergerem a novinami *Našinec*, které činnost spolku sledovaly.

Oficiální účel spolku byl opatrovat chudým novoulickým dětem české školy - a později i mateřské školky – učební pomůcky, stravu, oděv a obuv, zejména v zimních měsících a různými způsoby jim usnadňovat školní docházku.⁴⁸⁰ V zimě tyto děti dostávaly teplé oblečení a těm nejpotřebnějším se čtyřikrát týdně vařil jednoduchý oběd. Například během zimy školního roku 1908/1909 dostávalo každý den teplý oběd 28-32 chudých žáků a 95 jich dostalo obuv a oblečení.⁴⁸¹ V zimě pořádal spolek zábavnou akci pro děti, mikulášskou a vánoční nadílku, podobně jako ženský místní odbor spolku *Deutscher Schulverein* pořádal svou vánoční besídku.⁴⁸²

Finanční prostředky pro své cíle získával spolek *Josefina Černochová* z členských příspěvků, darů a odkazů různých lidí, z dobrovolných sbírek a výtěžků zábav a přednášek. Spolek se těšil velké podpoře české veřejnosti a novouličtí Češi se jeho akcí účastnili a hojně přispívali. Pro obědy dětí byly přijímány jakékoliv vhodné příspěvky, např. i pytle brambor.⁴⁸³ Ve spolupráci s místním odborem *Národní jednoty* spolek pořádal také letní slavnosti, jejichž výtěžek byl samozřejmě určen pro českou školu. Tyto akce se, jak již bylo zmíněno, konaly nejprve v hostinci *U města Prahy* a později *U zlaté koule*.

Česká škola na Nové Ulici byla skutečně prioritou spolku, o čemž svědčí i poslední článek jeho stanov, který říká, že v případě zániku spolku připadne jeho jmění místní české škole tak, že základní jmění zůstane nedotknuté a úroky budou použity na podporu jejich chudých žáků.⁴⁸⁴

Ve své činnosti spolek neustal ani během světové války, kdy ve svízelných časech zhoršeného zásobování potřebovaly chudé děti české školy – ale i mateřské školy - více pomoci. Změna nastala po roce 1919, kdy spolek začal dostávat finanční příspěvky od správní komise a městské rady. I ve dvacátých a třicátých letech spolek chudé děti stále podporoval.⁴⁸⁵

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, kart. 16.

⁴⁸⁰ Tamtéž, kart. 16.

⁴⁸¹ Dobročinný spolek Josefina Černochová. *Našinec*, 6.6.1909, č. 90, s. 4.

⁴⁸² Dobročinný spolek Josefina Černochová. Tamtéž, 5.12.1910, č. 278, s. 3.

Dobročinný spolek Josefina Černochová na Úřed. Čtvrti. Tamtéž, 7.12.1913, č. 285, s. 6.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 1 (školní kronika).

⁴⁸³ Ženský dobročinný spolek „Josefina Černochová.“ *Našinec*, 13.11.1907, č. 132, s. 3.

⁴⁸⁴ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, kart. 16.

Tento článek neúmyslně zavínil, že založení spolku bylo místodržitelstvím nejprve zamítnuto, protože chyběl písemný souhlas školy, že je ochotná takový závazek případně převzít.

⁴⁸⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 5.6.1919.

Spolek majitelů domů v městě Nové Ulici

Český spolek majitelů domů (1907-1923) představoval protipól již zmíněného spolku německého. Jeho cílem bylo hájit práva českých majitelů domů a jeho působnost byla především na Úřední čtvrti. Předsedal mu Jan Valihrach a mezi členy spolku patřili např. Jan Frodl, Jan Havlásek, Jan Esteřák, Antonín Karnovský, Josef Pucek, a také firma Těšetický pivovar.⁴⁸⁶

K tomuto uskupení se mnoho archiválií nedochovalo. Víme jen, že se netěšil oblibě obecního výboru, protože když spolek v roce 1912 žádal o povolení umístit svoji tabuli pro vyhlášky o uprázdněných bytech svých členů na obecním domě (který se nacházel téměř v srdci Úřední čtvrti, umístění tabule se tedy zdálo logické), obecní výbor odmítl vyhovět i přesto, že se spolek odvolával, že coby velký daňový poplatník v obci má na takovou laskavost právo. Zamítnutí ovšem nebylo nečekané, protože spolek představoval v nájemních aktivitách konkurenci německého spolku majitelů domů a bytového družstva, jejichž členy byli i obecní představitelé (a které pronajímaly i byty na Úřední čtvrti).⁴⁸⁷

Postoj obecního výboru Nové Ulice ke spolkům a jejich akcím

Na rozdíl od německých se většina českých spolků, která usilovala o úřední povolení zábavných nebo dobročinných akcí, setkávala s odmítavým přístupem úřadů, zejména obecního. Městský úřad Nové Ulice akce občas zakazoval i bez udání konkrétního důvodu, jindy své rozhodnutí zdůvodňoval obavou z nedodržení policejní hodiny, rušení nočního klidu, nebo tím, že není něco v pořádku se spolkem samotným, např. jeho stanovami. Tato politika poškozovala nejen české spolky, ale i hostinské.

Takovým případem byla záležitost Jana Šlégra z hostince *U města Prahy* a Tomáše Kubálka z *Těšetické pivnice* (bývalé Englischovy restaurace), kteří si v roce 1910 písemně stěžovali na okresním hejtmanství na neudílení licencí k tanečním zábavám a omezování hry kuželek. Uvádějí, že jim starosta Nocžil a člen zastupitelstva Wilhelm Mayer sdělili, že se obecní výbor usnesl, že v budoucnu nehodlá udílet povolení k tanečním zábavám v hostincích na Úřední čtvrti. Šlégr a Kubálek argumentovali, že jim není známo, že by si někdo

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, f. Národní (obecná) škola Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 1.

⁴⁸⁶ FISCHER, Richard. *Zaniklé české spolky v Olomouci*. Olomouc: R. Fischer, 1933, s. 77.

KUBIS, Adolf, ed. *První český adresář města Olomouce a okresu*. Olomouc: Vydavatelské družstvo sdružených spolků, 1913, s. 276-277.

⁴⁸⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 186, kart. 36.

ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci, sig. Dr V 81, kart. 398, poř. č. 5449.

z místních obyvatel stěžoval na rušení klidu a že jim městský úřad neumožnil tato nařčení vyvrátit. Uvedli také, že hostince na Horní Nové Ulici, např. *U dřevěného zvonu* a pivnice *Právovárečného měšťanstva*, policejní hodinu často nedodržují a jejich kuželny jsou otevřeny i po půlnoci, ale přesto městský úřad jejich akce povoluje. O hostinci *U černého medvěda* napsali, že se zde taneční zábavy konají, přestože se údajně téměř pokaždé strhnou „*všelijaké šarvátky*.“ Oba hostinští uvedli, že tyto akce nepořádají jen spolky, ale z větší části i oni sami, protože zábavy představují důležitý zdroj jejich příjmů. Přiznávají také, že dříve bylo každou neděli potřeba zasahovat proti výtržníkům (většinou vojákům 18. pluku), ale i přesto byly zábavy povolovány. Ale od té doby, kdy v jejich prostorách začaly své akce pořádat spolky středních vrstev či dělníků, nedošlo k policejnímu zásahu. Vyvrací i argument o rušení nočního klidu s tím, že zahradní koncerty nikdy nepřesahují osmou hodinu večerní, načež se hudba přesouvá do sálu, kde už hrává pouze smyčcová hudba, která nebývá venku vůbec slyšet. Oba hostinští zakončují zmínkou údajného ústního prohlášení Wilhelma Mayera, že městská rada chce neudílením povolení dosáhnout toho, aby spolky byly nuceny pořádat své slavnosti a zábavy na tzv. městské střelnici, která byla v německých rukou.⁴⁸⁸ I když je zřejmé, že primární motivací městské rady k zákazům akcí nebyly obavy z rušení nočního klidu, lze jen těžko uvěřit, že by české akce byly také zcela bezproblémové.

Městský úřad Nové Ulice měl pro zákazy akcí občas i politický důvod. Jedním ze spolků, jejichž akce byly často nepovoleny, byl *Dramatický kroužek dělnický v Olomouci*. Nejspíše proto, že provokoval. Když se po zákazu svých akcí v roce 1910 proti obci odvolal, zemský výbor je povolil. Městská rada Nové Ulice se bránila, že ji k tomu vedly bezpečnostní a policejní důvody. Zemský výbor na svém rozhodnutí trval, což vyvolalo další protesty města. Příčinou odmítnutí městské rady byli plakát k akci, který vyvěsily *Odborové organizace československé* a *Výkonný výbor XX. volebního okresu* a který propagoval protestní tábor lidu s názvem *Český lid a jednání městské rady novoulické*, po němž měl následovat taneční vínek v Těšetické pivnici. Městské radě vadilo, že plakát hlásal, že správa Nové Ulice „*odedávna plánovitě pracuje, by znemožnila českou školu na Nové Ulici a všemožným způsobem snaží se vytlačiti český živel z města Nové Ulice. Proto také oproti vůli poplatnictva hazarduje s obecním jměním zakupováním a přeplácením domů a stavebních míst... Přijďte a protestujte proti násilí...*“⁴⁸⁹

Přesvědčení českých spolků a hostinských o nacionální a politické motivaci městské rady Nové Ulice potvrzuje i fakt, že drtivá většina záznamů o zákazech akcí v archivu se týká

⁴⁸⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 160, kart. 17.

⁴⁸⁹ Tamtéž, inv. č. 160, kart. 17.

českých akcí a hostinců, nikoliv německých. Na druhou stranu je třeba uvést, že se místní odbor *Národní jednoty pro východní Moravu* a spolek *Josefina Černochová* s těmito problémy tak často nesetkávaly. Dochované prameny, ač skromné, naznačují, že to byly většinou právě spolky dělnické, sídlící mimo Novou Ulici, které byly svým socialistickým smýšlením trnem v oku městské rady.⁴⁹⁰

Po roce 1918 se situace změnila pochopitelně ve prospěch českých spolků, kterým již nebyly kladeny překážky z nacionálních důvodů. Přesto však v listopadu 1919 vydala olomoucká městská rada vyhlášku omezující spolkové zábavy na konání dvakrát ročně, protože byly údajně pořádány častěji než obvykle.

Srovnání se spolkovou činností v Olomouci

Nová Ulice se v oblasti spolkové činnosti od Olomouce příliš nelišila. I v Olomouci se česko-německé nepřátelství projevovalo i na úrovni spolků. Německá většina se opírala o silné nacionální spolky, jejichž členy byli vlivní představitelé města. Kromě místních skupin *Bund der Deutschen Nordmährens*, *Deutscher Schulverein* a *Olmützer Turnverein* zde byly nejznámějšími místními spolky *Germania*, *Deutsches Haus* a *Deutsches Casino*. Ve výborech většiny těchto spolků zasedali členové rodiny Primavesi. Spolkovou činnost Němců velmi podrobně sledoval a podporoval německý tisk, zejména *Mährisches Tagblatt*.

Těmto aktivitám olomoučtí Češi čelili zakládáním svých vlasteneckých spolků, např. *Národní jednoty pro východní Moravu*, která se těšila velké přízni české veřejnosti, stejně jako olomoucká *Malice školská*. Dalšími spolky, které zvyšovaly politické a nacionální uvědomění české veřejnosti, byly *Česká beseda*, *Občanská beseda*, *Politický spolek v Olomouci* nebo *Politický spolek pokrokový*. I český tisk sledoval a podporoval vlastenecké aktivity spolků.

Vzhledem k tomu, že v olomoucké městské radě zasedali v drtivé většině Němci, německé spolky se na rozdíl od českých spolků těšily oficiální podpoře, také díky již zmíněné rodině Primavesi a starostům Josefu von Engelovi a Karlu Brandhuberovi. Stejná situace byla i na Nové Ulici, kde německé spolky podporovala městská rada v čele se starostou Oswaldem Noczilem.

Početní poměr spolků na Nové Ulici dle jednacích řečí byl osm německých ku třem českým. V Olomouci byl tento poměr pro Čechy lepší (v roce 1912 zde bylo 141 německých

⁴⁹⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 160, kart. 17.

a 104 českých spolků). Na druhou stranu to nemusí nutně znamenat pasivitu novoulických Čechů, protože mnoho z nich bylo členy právě spolků olomouckých.

Ve srovnání s Olomoucí byl na Nové Ulici počet i možnost výběru zdejších spolků (zejména českých) mnohem méně pestrý. Mnozí obyvatelé proto byli také členy různých olomouckých spolků, českých i německých. Zejména vlastenecky založení Češi tímto způsobem kompenzovali skromnější spolkový výběr ve vlastní obci, např. členstvím v organizacích *Česká beseda* (v jejím výboru zasedal Jan Frodl), *Občanská beseda*, *Matice školská* (ve výboru zasedali např. Jindřich Bašta a Isidor Kahlig, přispívajícími členy byli i Jan Esteřák, Jan Frodl, Jan Havlásek, Alois Petrlák, Josef Pucek, Karel Starý, Jan Valihrač a Augustin Fritz), *Politický spolek v Olomouci* (členové Jan Frodl a Alois Petrlák, ve výboru i Anton Karnovský) a *Pokrokový spolek politický*. Jan Frodl byl místopředsedou *Řemeslnicko-živnostenské jednoty*. Právě Jan Valihrač, Jan Frodl, Jindřich Bašta a Karel Starý patřili do olomouckých českých spolků nejčastěji.⁴⁹¹ Na druhou stranu, mnoho spolků z Olomouce konalo své schůze v hostincích Nové Ulice, zejména v *Dělnickém domě* (bývalá Englischova restaurace) a *U města Prahy* (před jeho převodem do rukou vlastnictví obce).

⁴⁹¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 354.

Tamtéž, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 352.

Tamtéž, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 360.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Matice školská Olomouc, kart. 10.

FISCHER, Richard. *Zaniklé české spolky v Olomouci*. Olomouc: R. Fischer, 1933, s. 15-39.

V. ŠKOLY NA NOVÉ ULICI

Nová Ulice byla německou obcí, a proto první školou, která zde vznikla, byla německá obecná škola. Ta zde existovala již od poloviny 18. století a novouliční rodiče si sem zvykli své děti posílat bez ohledu na národnost. Tato praxe ostatně nebyla zcela ojedinělá, protože v moravských městech byl podíl dětí v českých obecných školách na konci 19. století výrazně menší než procento obyvatel s českou obcovací řečí.⁴⁹² Ani Nová Ulice tedy nebyla výjimkou.

Německá obecná škola - první a dlouho jediná na Nové Ulici

Na Nové Ulici již od roku 1748 existovala triviální škola poblíž tehdejšího hřbitova, kterou navštěvovaly i děti z Povlu a Neředína.⁴⁹³ Tyto obce si ale v průběhu osmnáctého století založily vlastní školy, takže do školy nadále chodily jen děti z Nové a Zelené Ulice. Po odlivu žáků potom od roku 1768 škola sídlila v obecním domě na Horní Nové Ulici č. p. 14, poblíž kaple.⁴⁹⁴

Roku 1809 byla pro školu postavena nová budova naproti katolické fary u kostela Panny Marie Pomocné, který stojí dodnes. Byla zde prostorná učebna a také byty pro učitele a kaplana. Protože počet žáků stoupal, byla škola v roce 1871 rozšířena na dvojtřídní a o tři roky později na trojtřídní. Místnosti již nestačily, a tak musela obec pronajmout soukromé prostory.⁴⁹⁵

Když v roce 1880 dosáhl počet žáků 260, rozhodla se obec postavit u kostela novou budovu se čtyřmi učebnami. Zakázku získal Franz Langer za 250 000 korun. Budova byla vysvěcena 26.7.1881 biskupem Gustavem hrabětem Belrupt-Pissac.⁴⁹⁶ Budova stála na Horní

⁴⁹² KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 1. svazek, Muži z radnice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s. 122.

⁴⁹³ KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*. Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s. 122.

⁴⁹⁴ Dnes tudy vede Hraniční ulice, ale samotný dům již nestojí. (Tamtéž, s. 107.)

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Obecná škola (německá) Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 1.)

⁴⁹⁵ KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*, Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s. 107.

TICHÁK, Milan. *O osudech městských částí Olomouce*. Olomouc: Středisko informatiky a služeb školám, 1998, s. 10.

⁴⁹⁶ KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*, Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s. 107, 122.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

Nové Ulici č. p. 47 a byla pojmenována *Kronprinz Rudolf-Volksschule* (Obecná škola korunního prince Rudolfa) na počest tehdy ještě žijícího následníka trůnu, k čemuž císař svolil.⁴⁹⁷ Školu řídil německý nadučitel Leopold Schwammel s dobrým vztahem s obecními představiteli.⁴⁹⁸

Dnešní podoba budovy Korunního prince Rudolfa na ulici I.P.Pavlova (dnes zde sídlí Základní umělecká škola)

I přesto, že již v roce 1886 prohlásil olomoucký okresní lékař budovu za hygienicky nedostatečnou, výuka zde nepřerušně probíhala a na žádost nadučitele postupně přibýlo i hřiště a zahrada. Roku 1893 se škola rozrostla na čtyři třídy s paralelním rozdělením druhé třídy. Ve všech třídách vyučoval kaplan Anton Meistner náboženství.⁴⁹⁹

Otázka nedostatečnosti školní budovy pro vyučování stále pokračovala a vyvrcholila rozhodnutím místní školní rady postavit pro rok 1904/1905 školní budovu novou. Lze

⁴⁹⁷ Budova školy stojí dodnes na Pionýrské ulici, a v jejích prostorách sídlí základní umělecká škola.

Kronprinz Rudolf Volksschule. Mährisches Tagblatt, 2.6.1881, č. 125, s. 4.

⁴⁹⁸ Dlouholetý představitel německé obecné školy Leopold Schwammel byl na Nové Ulici nadučitelem od roku 1873. V obecním výboru působil od počátku sedmdesátých let 19. století do roku 1895 a odešel z něj současně s příchodem Oswalda Noczila a jeho podporovatelů do komunální politiky, kteří ovšem místní německou školu velmi podporovali a z rozpočtu bez problémů hradili náklady na její rozvoj (včetně stavby velké nové budovy). Schwammel byl, stejně jako starosta, znám svým silně proněmeckým postojem. Byl také předsedou oblíbeného pěveckého spolku *Gesangverein*, který možná i díky tomu pořádal často dobročinná představení a zábavy ve prospěch žáků německé školy. Zřejmě na uznání jeho zásluh pro obec byl jmenován čestným členem spolku *Ortsfreude* pouhé čtyři měsíce před svou smrtí v roce 1930. Nadučitelem německé školy byl 37 let.

(*Hauptversammlung des Männer-Gesangsvereines in Markt Neugasse*. Tamtéž, 27.1.1896, č. 21, s. 5. 25 Jahre Oberlehrer. Tamtéž, 2.11.1898, č. 249, s. 4.)

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 145, kart. 1.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Spolek přátel Olomouc-Nová Ulice, neinventarizováno, seznam členů.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Německá škola Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 1.)

⁴⁹⁹ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

předpokládat, že další motivací byli i fakt, že v té době někteří novouliční Češi posílali své děti do olomoucké české školy (v roce 1903 se jednalo o 320 dětí, převážně z Úřední čtvrti), odkud byli ale městem vyháněni. Obecní představenstvo zřejmě i doufalo, že tak utiší české snahy o založení vlastní školy, a tak podalo žádost o schválení zřízení pětitřídní chlapecké a dívčí obecné školy (*Doppelvolksschule*), pro kterou hodlalo postavit i novou budovu s tím, že by ji financovala zemská školní rada. Jedním z argumentů byl i vysoký počet žáků školy – 254 chlapců a 209 dívek.⁵⁰⁰

Stavební povolení bylo vydáno v březnu 1904. Budova měla mít dvě křídla (chlapecké a dívčí). Plány zhotovili vídeňští architekti K. Wolschner a R.Diedtel. Provedení bylo opět zadáno staviteli Franzi Langerovi, který stavbu nabídl za 241 000 korun. Obec si půjčila u Landes-Kulturbank.⁵⁰¹ Parcela stála 215 000 korun.⁵⁰² Obec zvolila místo na rohu Mozartovy a Müllerovy ulice, protože tak by byla stejně vzdálená od Horní Nové Ulice i Úřední čtvrti. Tím by byly umlčeny stížnosti Čechů (a také jeden z hlavních argumentů pro zřízení místní české školy), že dosavadní jediná obecná škola na Nové Ulici byla příliš daleko od Úřední čtvrti a cesta byla pro děti dlouhá a nebezpečná. To ukazuje, že česká škola byla od začátku Němci vnímána jako nežádoucí konkurence.

Každé ze dvou křídel nové školy mělo mít pět učeben, kancelář ředitele, sborovnu, místnost pro vyučovací pomůcky a prostornou tělocvičnu se sprchami pro žáky. Do budovy bylo zavedeno elektrické osvětlení a vodovod. Ředitel školy bydlel v odděleném domku vedle školní budovy.⁵⁰³

⁵⁰⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

⁵⁰¹ Tamtéž, inv. č. 11, protokoly ze zasedání obecního výboru, 26.8.1904.

Franz Langer zakázku získal, protože měl v té době velkou podporu obecního výboru, který v jeho prospěch hlasoval 17 hlasy z 20. Viktor Mader, který nabídl stavbu za rozpočet o 96 korun nižší, zakázku nezískal. Ironií je, že se Langerova konečná suma přesto vyšplhala na 245 000.

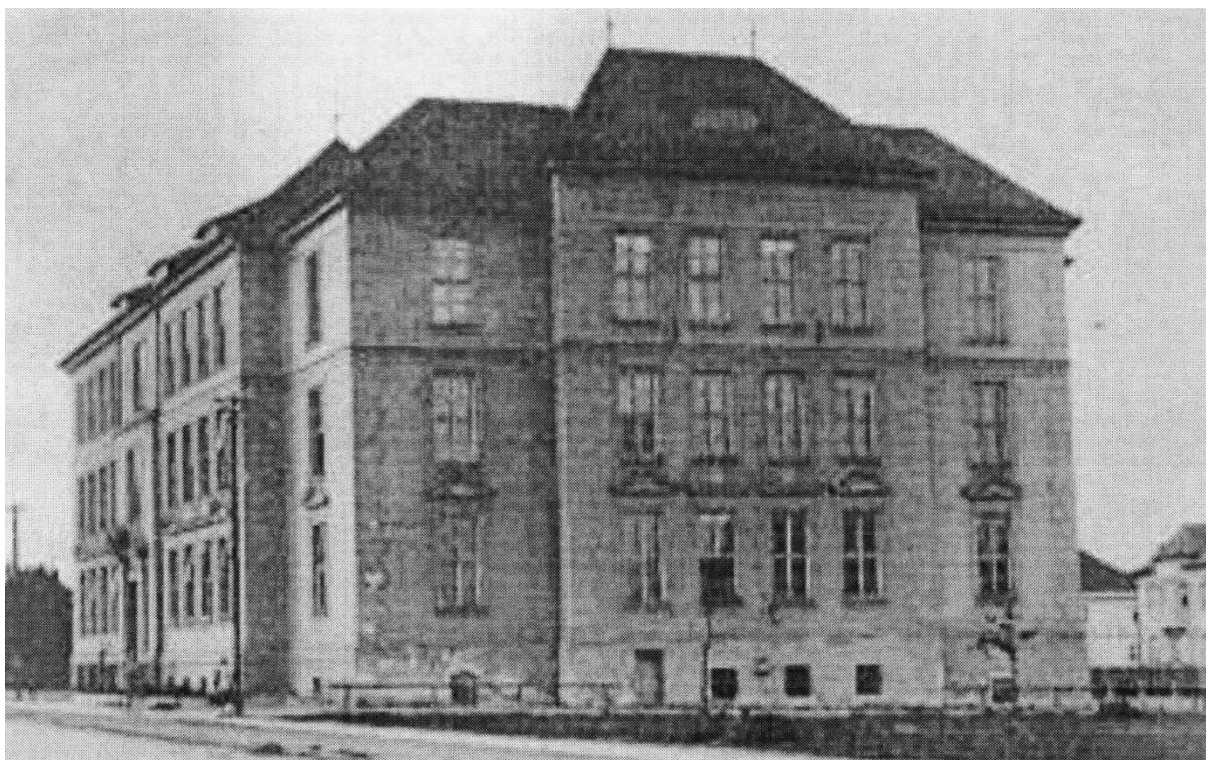
(Tamtéž, inv. č. 11, protokoly ze zasedání obecního výboru, 28.4.1904.)

⁵⁰² FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Matice školská, 1932, s. 14-15.

Bau einer Doppel- Volksschule im Markt Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 15.4.1904, č. 86, s. 4.

⁵⁰³ Bau einer Doppel- Volksschule im Markt Neugasse. Tamtéž, 15.4.1904, č. 86, s. 4.

KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*, Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s. 123.

Budova německé obecné školy na Mozartove ulici – dodnes stojí a příliš se nezměnila⁵⁰⁴

V červnu 1904 stavební práce skončily a 11.9. se konalo svěcení budovy, což Němci pojali jako velkolepou událost. Německé domy v celé obci i budova nemocnice byly ozdobeny vlaječkami (jen na Úřední čtvrti bylo vlajek méně, jak podotkl německý tisk). Sama školní budova byla slavnostně osvětlená a ozdobena nápisem „*Heil unserer Schule!*“ Vysvětil ji biskup Johann Weihlich, slavnosti se zúčastnilo obecní představenstvo včetně starosty Nozila, dále okresní hejtman a předseda okresní školní rady Moritz von Gastheimb, univerzitní profesor dr. Josef Tittel, zástupci různých německých spolků a další významné německé osobnosti z Olomouce. Hrála zde vojenská kapela 18. regimentu. Starosta pronesl řeč a potom slavnostně předal klíč řediteli školy Leopoldu Schwammelovi, kterému popřál, aby žactvo vychovával na německých základech, k myšlenkám na německý národ, přísnému patriotismu a lásce k císaři.⁵⁰⁵

⁵⁰⁴ FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Matice školská, 1932, s. 15.

⁵⁰⁵ Schuleinweihung in Markt Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 12.9.1904, č. 207, s. 3.

Vyučování bylo zahájeno 16.9.1904 s počtem 238 chlapců a 224 dívek.⁵⁰⁶ Počet žáků v prvních letech školy kolísal:⁵⁰⁷

Školní rok	1904/1905	1906/1907	1907/1908	1908/1909	1910/1911
Počet žáků	462	461	471	455	433

Starou, uprázdněnou budovu Korunního prince Rudolfa pak přesto, že byla dříve prohlášena za nevyhovující pro vyučování, obecní rada opakovaně nabízela české místní školní radě, která potřebovala po udělení práva veřejnosti novou budovu pro českou školu. Ve staré budově přitom do roku 1911 chyběl i vodovod.⁵⁰⁸

Nová škola byla potom v roce 1910 zjednotněna s chlapeckým a dívčím oddělením rozdělena na dvě samostatné školy (dívčí a chlapeckou), které měly své vlastní nadučitele. Chlapeckou školu řídil Georg Kalke, velmi nacionálně založený učitel.⁵⁰⁹ Dívčí část převzal Karl Stenzel a Leopold Schwammel odešel do penze.⁵¹⁰

Škola pronajímala tělocvičnu různým německým spolkům, např. dobrovolným hasičům nebo mládežnické skupině *Friedrich Friessen*. Žádosti české školy o užívání prostor tělocvičny nebylo vyhověno.

Na léta 1914 a 1915 byla škola, stejně jako česká, přeměněna na vojenskou nemocnici. Vyučování bylo obnoveno v říjnu 1915.⁵¹¹ V roce 1917 navštívil školu kardinál Skrbenský, který si přijel prohlédnout náboženskou výchovu. (Tu zde od smrti místního faráře a školního katechety Franze Hegera vyučoval farář Julius Zohner.)

⁵⁰⁶ KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*, Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s. 123.

⁵⁰⁷ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

⁵⁰⁸ Tamtéž, inv. č. 159, kart. 16.

⁵⁰⁹ Georg Kalke byl řídícím učitelem německé chlapecké školy od roku 1911. I on byl zapřisáhlým Němcem - stal se předsedou okresního svazu spolku Bund der Deutschen Nordmährens. Na rozdíl od Schwammela ovšem neměl ambice být zvolen do obecního výboru nebo mu zkrátka chyběla potřebná podpora. Ve dvacátém století proto německé školství nemělo přímého zástupce mezi novouckými představiteli, pomineme-li zákonnou účast řídícího učitele školy, stejně jako faráře, v místní školní radě. Zato v roce 1918 byl zvolen mezi německé zastupitele ve správní komisi Nové Ulice a byl mu svěřen dohled nad německými školkami v obci. (Chytilův úplný adresář Moravy. Brno: Chytil, 1911, s. 745.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21 D, kart. 370.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 8.12.1918, 13.3.1919.)

⁵¹⁰ Tamtéž, inv. č. 159, kart. 16.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Německá škola Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 1.

KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*, Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s. 124.

Chytilův úplný adresář Moravy. Brno: Chytil, 1911, s. 745.

⁵¹¹ KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*, Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s. 124.

Válka a konec monarchie znamenaly mírné snížení počtu žáků – např. v roce 1919 jich chlapeckou školu navštěvovalo jen 182.⁵¹² Největší změnu a velkou ránu pro novoulické Němce ale znamenala výměna budov mezi českou a německou školou. Německá škola musela svou velkou budovu postoupit české a přestěhovat se do jejích skromnějších prostor Na Vozovce. Mohla však nadále užívat několik učeben své bývalé budovy na Mozartově ulici. Po přestěhování žádala o odstranění nápisu *Národní škola* z průčelí české budovy.⁵¹³

Budova bývalé německé *Doppelvolksschule* dodnes stojí a najdeme zde Základní školu Mozartovu (č. p. 48).

Dlouhá cesta k české obecné škole na Nové Ulici

Absence české školy představovala pro místní Čechy velkou nevýhodu, protože to znamenalo, že se museli smířit s faktem, že se jejich děti budou učit ve zdejší škole německy, nebo je museli posílat do vzdálenější obecné školy olomoucké.⁵¹⁴ Vzhledem ke zvyšujícímu se počtu českých obyvatel na Nové Ulici se potom založení místní české školy jeví jako ideální řešení. S pomocí německé obecní rady nemohli Češi počítat, takže založení školy ze soukromých zdrojů bylo jedinou možností.

Mnoho českých dětí z Nové Ulice bylo léta posíláno právě do olomoucké české školy. Od poloviny osmdesátých let devatenáctého století však odtud byly vyháněny. Na to v roce 1886 reagoval např. Dr. Ambros *Matice školské*, který žádal zemskou školní radu, aby byl obvod Úřední čtvrti vyloučen ze školního obvodu Nové Ulice a byl připojen k Olomouci. Žádost údajně podepsalo i mnoho Němců, později však svůj souhlas odvolali. Zemská školní rada reagovala až po více než jednom roce výnosem, že v případě dostatku místa mají být novoulické děti do české školy v Olomouci přijímány.⁵¹⁵

Prvním voláním po založení české školy na Nové Ulici byla na počátku devadesátých let stížnost stavitele Karla Starého a dalších sedmi rodičů z Úřední čtvrti na místní školní radu ohledně chybějící školy v jejich nově vzniklé čtvrti. Německá místní školní rada stížnost

⁵¹² ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1920 - 1940, inv. č. 7, sig. I/6, kart. 15.

⁵¹³ Tamtéž, inv. č. 347, sig. H4, kart. 745.

⁵¹⁴ V knize *Olomouc město i okres* je uvedeno, že existují zmínky o triviálních českých školách v různých obcích již před rokem 1869 a mezi nimi je zmíněna i Nová Ulice. Vzhledem k absolutní absenci takových zmínek v jiné literatuře i archivních pramenů jde pravděpodobně o neúmyslnou záměnu s německou triviální školou, která tehdy na Nové Ulici již existovala.

(BÁRTEK, František et al. Olomouc: město i okres. Brno: Národohospodářská propagace ČSR, [1931], s. 62)

⁵¹⁵ AMBROS, Julius. *Dějiny Matice Školské v Olomouci ode dne založení 23. října 1872 do 24. října 1897*. Olomouc: J. Ambros, 1897, s. 13.

Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemská školní rada Brno, řada I, inv. č. 6899, kart. 243.

zamítla s tím, že cesta ze zmíněné čtvrti není čtyři kilometry, což byla zákonná lhůta pro takové případy. Dále rada reagovala slovy, že počet těchto žáků je zároveň nízký a až pokud by přesáhl počet 40, bude na to obec reagovat založením nové školy.⁵¹⁶ Z následujícího vývoje však víme, že tento slib nedodržela.

V roce 1897 vyšel v *Pozoru* článek, který upozorňoval na velkou vzdálenost německé školy od Úřední čtvrti a že díky tomu děti stráví až čtyři hodiny denně cestou do školy a domů (pokud se vracely domů na oběd). Článek také kritizoval vyhánění novoulických dětí z olomoucké školy.⁵¹⁷

Dalším impulsem byla roku 1899 žádost kameníka Jana Havláka o dočasné zavedení českého vyučování pro české děti z Úřední čtvrti. Uvedl, že jedná jménem svým i ostatních rodičů místních českých školou povinných dětí a argumentoval, že cesta do obecné školy Korunního prince Rudolfa trvá tři čtvrtě hodiny, což představovalo zvláště v zimě pro menší děti velký problém. Havlásek si rovněž postěžoval, že české děti již nejsou v české olomoucké škole přijímány.⁵¹⁸

Ve stejném roce také podal svou žádost na Zemskou školní radu Josef Svozil, který i jménem dalších rodičů žádal o zřízení veřejné obecné školy s českým vyučovacím jazykem na Nové Ulici.⁵¹⁹

Podobně jako Havlásek pak argumentuje ve školní kronice české školy i Václav Fíber, který právě obtížnou cestu označil za hlavní důvod, proč do německé školy na Horní Nové Ulici chodilo velmi málo dětí z Úřední čtvrti. Na písemnou žádost obecní rady Nové Ulice (která se tak snažila omezit odliv žáků z vlastní školy) a podle Fíbera také proto, aby omezila vývoj olomoucké české školy, zakázala olomoucká městská rada přijímat do školy děti z okolních obcí.⁵²⁰ Česká škola v Olomouci byla v té době již veřejná, a tak se musela podřizovat zájmům městské správy, která rozhodovala o jejím financování.⁵²¹ Olomoucká městská rada rodičům těchto dětí argumentovala tím, že počet dětí bere v úvahu a že s nimi

⁵¹⁶ FISCHER, Richard. *České školství a Matice školská v Olomouci od r. 1872-1918. [I. díl]*. Olomouc: Fond dr. Jana Ošťádalů při Matici školské, 1937, s. 168.

Z české školy v Olomouci. *Našinec*, 15.10.1890, č. 119, s. 2.

České dívky bez školního vyučování. *Tamtéž*, 29.10.1890, č. 125, s. 3.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Místní školní rada Olomouc - Nová Ulice (nezprac.).

⁵¹⁷ Bezpráví na českých školních dítkách v Olomouci. *Pozor*, 12.10.1897, č. 117, s. 2.

Časový údaj byl poněkud zveličen, protože danou vzdálenost lze překonat zhruba třicetiminutovou chůzí. Děti jí ovšem pravděpodobně šly déle. Také pro ně - a zvláště v zimě - musela být tato cesta dvakrát až čtyřikrát denně nepochybně namáhavá.

⁵¹⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. .č. 159, kart. 16.

⁵¹⁹ Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemská školní rada Brno, řada I., inv. č. 18104, kart. 263.

⁵²⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc Nová Ulice, inv. č. 1.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, i.č. 159, k. 16.

⁵²¹ FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Matice školská, 1932, s. 11.

počítá pro umístění na novoulické německé škole. Na opakované žádosti potom dostali rodiče odpověď, že se právě staví nová školní budova (již zmíněná budova budoucí *Doppelvolksschule*), a proto není nutné, aby děti chodily do jiné obce a v případě většího počtu žáků je obec Nová Ulice připravena své školství reorganizovat. Nová Ulice se také obávala, že fakt, že dobře situovaní rodiče neposílají své děti do místní školy, jí dává špatný kredit, což by ji mohlo postupně degradovat na pouhou vesnickou školu, a to by vedlo mimo jiné i ke ztrátě nároků na nejlepší vybavení. Žádala tedy olomouckou městskou radu, aby tyto děti do olomouckých českých škol nepřijímala. Roku 1903 se městská rada Olomouce definitivně rozhodla, že kvůli plným olomouckým školám nebude přijímat novoulické žáky do svých škol.⁵²²

Někteří rodiče se s odmítnutím smířili a své děti zapsali do německé školy na Nové Ulici.⁵²³ Jiní protestovali a snažili se své děti do olomoucké školy prosadit. Odmítali také například sdělit místní německé školní radě informace o svých školou povinných dětech. Jedním z těchto rodičů byl i Alois Knechtl, redaktor *Pozoru* z Úřední čtvrti. Roku 1904 odmítl podat informace pro soupis školou povinných dětí (s odůvodněním, že mu dotaz byl předložen v německém jazyce), za což mu mohla být uložena peněžní pokuta, případně až dvoutýdenní vězení. Místní školní rada si stěžovala okresní školní radě a žádala o uložení trestu. Dostali však odpověď, že okresní školní rada není v pozici, aby mohla donutit Knechtla dotazník vyplnit a místní školní radě doporučila dotyčného předvolat a získat informace přímo od něj.⁵²⁴ Obecní úřad Nové Ulice vůbec často činil na rodiče nátlak, aby své děti zapsali do německé obecné školy.⁵²⁵

⁵²² ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 347, sig. H4, kart. 745.

FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Matice školská, 1932, s. 14.

⁵²³ Je však třeba dodat, že i přesto do Olomouce jistý počet dětí nadále docházel. Například v roce 1912 bylo do olomoucké školy přijato 53 dětí z Nové Ulice. Mimo to další děti navštěvovaly i klášterní školu v Kateřinské ulici. V daném roce chodilo celkem 71 novoulických dětí do olomouckých škol. Jejich docházku nešlo nikdy zcela zakázat, protože již v roce 1899 zrušila zemská školní rada na žádost rodičů rozhodnutí okresní školní rady, na jehož základě byly děti z Nové Ulice a Úřední čtvrti z olomoucké obecní školy vyloučeny. I přesto se městská rada Olomouce i příštích letech stále snažila přílivu těchto dětí bránit.

(ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.)

Boj o českou školu v Olomouci. *Olomoucký Pozor*, 19.1.1899, č. 9, s. 2.)

⁵²⁴ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

⁵²⁵ Praktiky německé správy ukazuje podobná situace v Olomouci. Jednatel *Matice školské* Dr. Tábořský ve své zprávě z roku 1887 popisuje, sice poněkud melodramaticky, ale dostatečně průběh zápisu do olomouckých škol: „Každý trochu jen chudý, odvislý muž nebo žena, kteří měli a dávali dítky do české školy, vydání ve psí. Zápis do české dál se za spolupřítomnosti členů c.k. městské školní rady, národně v Olomouci co nejvíce prononcovaných a největších odpůrců národnosti české. Od rodičů žádán domovský list o jejich příslušnosti. Od rodičů žádány případně i snubní listy. Od rodičů žádáno policejní potvrzení, že bydlí v Olomouci, když je donesli, žádáno potvrzení tohoto potvrzení od domácího pána, že tam ještě skutečně bydlí. To vše v ohlášeném zápisu veřejném arci nebylo. Žádosti ty nebyly sděleny rodičům najednou, nýbrž jedna po druhé. Lid běhal ze školy na policii,

V takové situaci se založení vlastní školy s českou vyučovací řečí na Úřední čtvrti zdálo být nejlepším řešením. Nebyl to ale snadný cíl. V roce 1899 sice komise okresní školní rady jednala o zřízení takové školy, ale bez pozitivního výsledku. Zbývala možnost založení soukromým zřizovatelem. V úvahu sice připadala *Matic*e Cyrilometodějská, ale ta by do školy přijímala pouze chlapce. A jak se vyjádřil český tisk, žádný český rodič by neposlal svého syna do české školy a dceru do německé, ale spíš obě děti společně do školy německé.⁵²⁶

Zvrat nastal v roce 1902, kdy vznikl první novoulický český spolek *Místní odbor Národní jednoty pro východní Moravu*, který si nutnost založení české školy na Úřední čtvrti uvědomoval a určil si jej jako hlavní prioritu. Počátkem roku 1903 již zde totiž žilo 117 školou povinných českých dětí, které by jinak musely chodit do obecné školy na Horní Nové Ulici. Odbor se spojil s *Ústřední Maticí školskou* a společně se rozhodli zřídit dvouřídni českou školu a podporovat ji proti německé obecní radě.

To bylo skutečně nutné, protože s rostoucím snažením Čechů o založení školy se zvyšovaly i snahy obecního výboru (a zejména starosty Noczila) tomu zabránit. Protokoly ze zasedání obecního výboru ukazují, že česká škola na Nové Ulici byla trnem v oku zastupitelů a veškeré návrhy na zaslání stížností a protestů proti jejímu založení byly vždy jednomyslně přijaty. Čechům tak chyběl vlastní zástupce v obecním výboru nejvíce právě v této době.⁵²⁷ Na zasedání obecního výboru upozornil německý stavitel Franz Langer na agitaci za založení české školy na Úřední čtvrti a žádal na obranu proti českému elementu, resp. pro jeho omezení, aby byla rokem 1903/1904 otevřena už tolik let potřebná německá škola na Úřední čtvrti.⁵²⁸ Novouličtí Němci tedy situaci hodnotili jako vážnou. Vývoj situace již však zvrátit nedokázali.

Prvním problémem českých zřizovatelů bylo umístění budoucí školy. Počáteční záměr umístit ji do jedné z vil na Úřední čtvrti místní odbor nakonec opustil, protože adaptaci domu nechtěla obecní rada povolit.⁵²⁹ Bylo tedy zapotřebí opatřit budovu novou. Našetřených 4 000 korun ovšem místnímu odboru na zakoupení pozemku a stavbu školy nemohlo stačit. S heslem „*České dítě do české školy*“ se tedy obrátil na českou veřejnost a tisk. Pořádaly se sbírky i dobročinné akce, např. zábavy a reprezentační vínky na Úřední čtvrti a *Ústřední*

domů, na fary, nařikaje; cesta ze školy na městský dům zrosena slzami chudých. Policie a množství dobrovolných agentů vyhledávala rodiče, přemlouvajíc je, jednotliví agenti stáli před školou, smějíce se jim, a je terorizující.“

(ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Matic e školská Olomouc, inv. č. 10.)

⁵²⁶ Učínme něco pro naše menšiny na Úřednické čtvrti a Novosadech. *Pozor*, 8.1.1901, č. 4, s. 3.

⁵²⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 11-12.

⁵²⁸ Tamtéž, inv. č. 11, protokoly ze zasedání obecního výboru, 20.1.1903.

⁵²⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

Matice školská rozesílala letáky propagující myšlenku české školy. Nadšeně pomáhaly i manželky, např. paní Fiberová, Stará, Valihrachová a Žárská.⁵³⁰

Česká veřejnost se pro myšlenku nadchla a peníze postupně přibývaly. Olomoucký český tisk pravidelně zveřejňoval jednotlivé dáorce, kteří měli možnost přispívat i prostřednictvím novin, jež získané prostředky předávaly místnímu odboru *Národní jednoty* na Nové Ulici. Každý, kdo přispěl více než 200 korunami, se stal zakládajícím členem. Lidé budoucí škole posílali nejen peněžní dary, ale i různé předměty, např. školní potřeby.⁵³¹ V hostincích, např. *U města Prahy* a *U zlaté koule* stály pokladničky, přispěl i hostinský Šlégr.⁵³² Za necelý rok se nashromáždilo 10 000 korun.⁵³³

Mezitím bylo potřeba nalézt prozatímní prostory pro školu. Díky českým dámám byla škola dočasně umístěna ve dvou místnostech přízemí *Ústavu hraběte Pöttinga*, který prostory poskytl na rok zdarma. Inspekce místností proběhla úspěšně, a tak zemská školní rada v srpnu 1903 provoz školy povolila, čemuž velkou mírou napomohl i zemský inspektor J. Lošťák. V září se tedy dětem otevřela dvoutřídní česká škola pro chlapce i dívky ve věku 6 až 14 let. Školní rok byl zahájen bohoslužbou v ústavní kapli Pöttingea.⁵³⁴ Styku s rodiči a soupisu žáků se již s předstihem ujal úředník Jan Háva. Učitele školy platila *Ústřední Matice školská*. Správcem školy byl jmenován zkušený učitel Václav Fíber ze Znojma, který v té době již devatenáct let působil na matičních školách.⁵³⁵ V prvním roce měla škola 120 žáků – 96 z Nové Ulice (z toho 79 z Úřední čtvrti), 10 z Novosad, 8 z Neředína, 1 z Pavlovic, 1 z Hodolan a 4 z Olomouce (kteří bydleli u Pöttingea a měli to tudíž blíže než do olomoucké české obecné školy). Škola byla skutečně pro děti ze všech sociálních tříd – rodiče 41 dětí byli z tzv. inteligence, 38 dětí řemeslníků a obchodníků a 41 sluhů, prادلen apod. Škola se těšila velké přízni veřejnosti a před vánoci se konala slavnost ve dvoraně Pöttingea. Dárky

⁵³⁰ *Našinec*, 13.1.1904, č. 6, s. 3.

⁵³¹ Dar učitele Josefa Kopky, který věnoval sbírku motýlů, patřil k velmi specifickým. (České škole na Úřední čtvrti. *Pozor*, 8.11.1903, č. 169, s. 3.)

⁵³² Česká škola na Úřední čtvrti. *Našinec*, 17.12.1902, č. 146, s. 3.

Česká škola na Úřednické čtvrti. Tamtéž, 24.12.1902, č. 149, s. 4.

⁵³³ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

⁵³⁴ Tamtéž, inv.č. 1.

⁵³⁵ Český učitel Václav Fíber byl velký vlastenec a tak se nelze divit, že byl postaven do čela nově založené české matiční školy na Nové Ulici. Do obce se přistěhoval v roce 1903 a bydlel na Mozartově ulici v Úřední čtvrti. Obecnímu výboru byl trnem v oku, protože ač se jinak politicky neangažoval, představoval a vedl zápas Čechů o udržení vlastního školství v obci a tak ohrožoval národnostní status quo, zejména po úspěchu udělení práva veřejnosti české škole (a tím převodu jejího financování na obec). Česká menšina si Fíbera velice vážila a v roce 1918 se stal členem správní komise, kde se potkal se svým německým protějškem Georgem Kalkem. (KUBIS, Adolf, ed. První český adresář města Olomouce a okresu. Olomouc: Vydavatelské družstvo sdružených spolků, 1913.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 148, kart. 6. Tamtéž, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 8.12.1918.)

obstaral dámský dobročinný spolek *Josefina Černochová*, který pečoval o chudé žáky školy.⁵³⁶

Celou částku potřebnou k založení školy se samozřejmě sehnat nepodařilo, a tak se místní odbor musel zadlužit. Pozemek pro stavbu školy stál 9 000 korun a nacházel se na Úřední čtvrti poblíž Mozartovy ulice na dnešní Vozovce, takže do školy mohly chodit i české děti z Horní Nové Ulice.⁵³⁷ Při jednání stavební komise za přítomnosti českého advokáta Dr. Ošřáda měli němečtí zastupitelé obce mnoho výhrad, zvláště pro údajnou nevhodnost parcely. Němci doufali, že stavba nebude povolena. I německé noviny *Tagblatt* vyzývaly, ať se Němci vzpamatují, než bude pozdě: „*So arbeitet die tschechische Agitation zielbewusst und unermundlich. Deutsche, ruhrt euch, ehe es zu spät ist!*“⁵³⁸

Plány školní budovy zhotovil architekt Jan Valihrač, který bydlel nedaleko na Starhembergove ulici (dnešní Erbenova). Plány musely být podány patričním úřadům několikrát, než byly přijaty. I obec musela nakonec stavbu povolit. Zakázku stavby jednopatrové budovy v ofertním řízení získal v roce 1904 stavitel Karel Starý. Měla být postavena ve stylu české renesance s pěti učebnami za obnos 41 000 korun.⁵³⁹ Na stavbu štědře přispěli i ředitel české reálky v Olomouci František Polívka, Richard Fischer, Ignác Žárský s manželkou a také chovanky Pöttingea.

Na počátku června 1904 byla budova s číslem popisným 246 dostavěna. Svěcení se konalo 10.7. a pro českou veřejnost nejen z Nové Ulice se stalo příležitostí pro demonstraci svých postojů. Bylo pozváno mnoho významných hostů a zástupců českých spolků, např. České besedy a Tělocvičné jednoty Sokol v Olomouci a místního odboru Národní jednoty v Olomouci.⁵⁴⁰ Po mši v kostele sv. Mořice se měl konat průvod k nové budově. Obecní rada nechtěla oficiální žádosti o povolení průvodu vyhovět, protože by podle ní „*takový provokační průvod porušil národní klid a mír v obci; obec neví dosud ničeho úředně o soukromé české škole, a žádaný průvod by byl jen demonstrací v pokojné obci a popudil by mysl domáciho obyvatelstva. Ostatně škola má být otevřena patrně až počátkem školního*

⁵³⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

⁵³⁷ Tamtéž, inv. č. 1.

⁵³⁸ Eine deutsche Volksschule im Beamtenviertel. *Mährisches Tagblatt*, 9.5.1903, č. 105, s. 5.

Die tschechische Schule im Beamtenviertel. Tamtéž, 15.5.1903, č. 110, s. 4.

⁵³⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

Tuto částku uvádí Václav Fíber ve školní kronice i Richard Fischer.

(FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Matice školská, 1932, s. 16.)

Noviny *Pozor* uvádí částku 42 045 korun. (Stavba české školy na Úřednické čtvrti. *Pozor*, 6.3.1904, č. 37, s. 4.)

⁵⁴⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 358.

roku, a je tedy zjevno, že nejde o svěcení školy, ale o národní demonstraci.“⁵⁴¹ Nutno přiznat, že s myšlenkou národní demonstrace měla obecní rada v podstatě pravdu. Německý tisk nazval českou školu „ústavem z trucu“ (*Trutzanstalt*). Průvod tedy nakonec nebyl úředně povolen,⁵⁴² a tak Češi šli z kostela tiše a beze zpěvu.⁵⁴³

U školní budovy potom probošt u sv. Mořice baron Grimmenstein vykonal akt svěcení. Po něm promluvili kaplan Nové Ulice I. Kukla, předseda *Národní jednoty pro východní Moravu* dr. Ošřádal a předseda místního odboru *Národní jednoty* Isidor Kahlig.⁵⁴⁴ Nakonec promluvil i Václav Fíber, řídicí učitel školy. V den svěcení se konala i zahradní slavnost *U zlaté koule*, kterou pořádal *Místní odbor Národní jednoty* a spolek *Josefina Černochová*. Dvě vojenské kapely odmítly na slavnosti hrát, a tak hrála zábřežská sokolská kapela a zpíval i pěvecký spolek *Žerotín* z Olomouce.⁵⁴⁵ Zahradní slavnost měla přinést i další finanční prostředky. Nadučitel Václav Fíber ve školní kronice uvádí, že přišlo až dva tisíce lidí. Čistý výtěžek akce byl 1534 korun.⁵⁴⁶

Do nových prostor se škola přestěhovala 20.8.1904 a v polovině září se začalo vyučovat. V témže roce byla škola rozšířena na trojtřídní. *Ústřední Maticе školská* hradila věcné potřeby školy i učitelské platy, čímž škola patřila fakticky pod její správu.⁵⁴⁷ O školní budovu se staral místní odbor *Národní jednoty*, který se po jejím dostavění zaměřil na zmenšení dluhu za stavbu. K tomuto účelu byly použity všechny výtěžky ze zábav a členských příspěvků. Na konci listopadu 1904 činil dluh ještě 37 000 korun, v roce 1907 to

⁵⁴¹ FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Maticе školská, 1932, s. 16.

⁵⁴² K podobné obstrukci ze strany městského úřadu došlo i v Olomouci při slavnostním otevření Pöttingea v roce 1895.

(KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 1. svazek, Muži z radnice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s. 316.)

⁵⁴³ Einweihung der tschechischen Volksschule im Beamtenviertel. *Mährisches Tagblatt*, 11.7.1904, č. 155, s. 5. ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 358, 359.

⁵⁴⁴ Isidor Kahlig byl ředitelem první české dívčí školy v Olomouci Ústavu hraběte Pöttinga od doby jejího založení v roce 1895 do roku 1924. Přestože ústav samotný sídlil v Olomouci, bylo to na dnešní Palackého ulici v těsné blízkosti Úřední čtvrti, kde Kahlig také od roku 1896 na Schneebergove ulici č. 3 bydlel. Kahlig byl českým vlastencem, např. členem *Národní jednoty* a *Politického spolku pokrokového* v Olomouci a podporoval i českou školu na Nové Ulici.

(*Dějiny Olomouce*. (SCHULZ, Jindřich, hl. red.) 2.sv. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 66.

KUBIS, Adolf, ed. *První český adresář města Olomouce a okresu*. Olomouc: Vydavatelské družstvo sdružených spolků, 1913, s. 54, 281.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 23.

ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21 D, kart. 360.)

⁵⁴⁵ Česká škola na Úřednické čtvrti. *Našinec*, 19.6.1904, č. 70, s. 3.

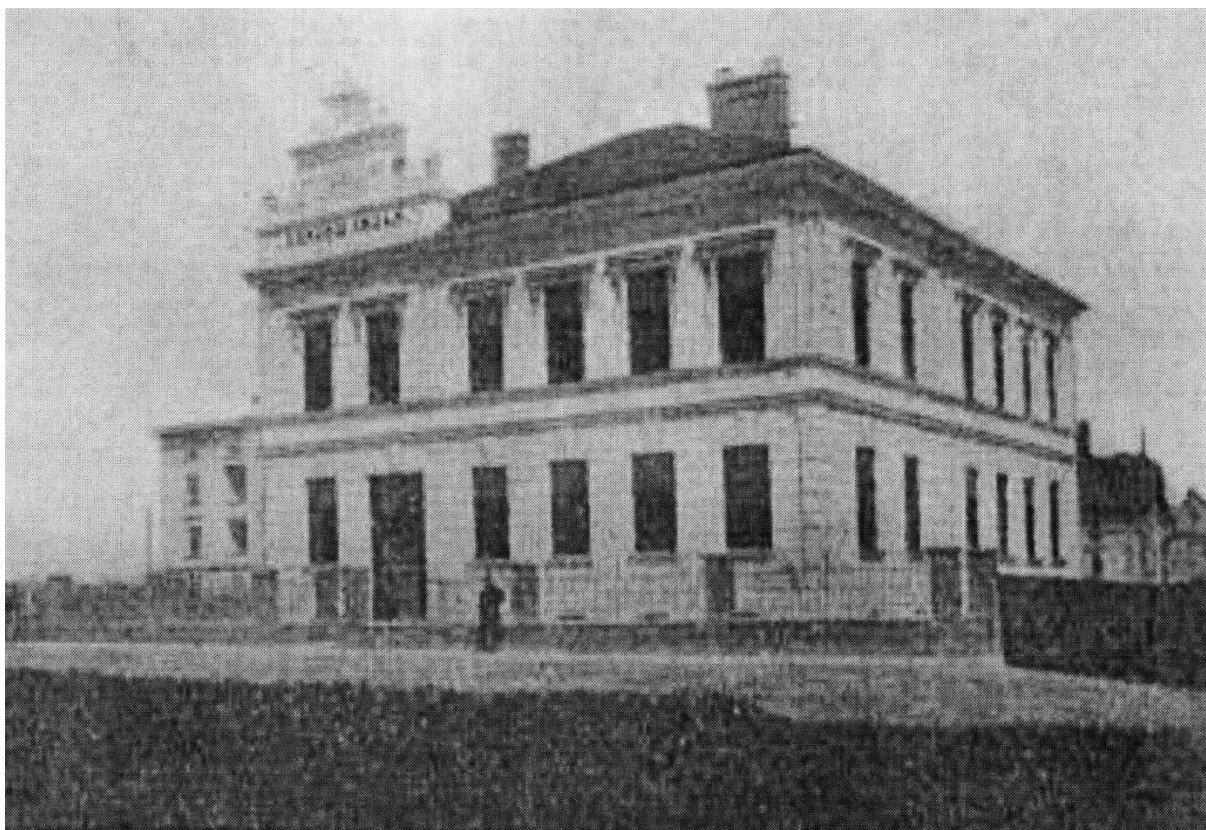
Česká škola na Úřední čtvrti v Olomouci. *Našinec*, 13.7.1904, č. 79, s. 2.

⁵⁴⁶ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond *Národní škola Olomouc – Nová Ulice*, inv. č. 1.

Čistý výtěžek slavnosti na Úřední čtvrti. *Pozor*, 18.7.1904, č. 110, s. 3.

⁵⁴⁷ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond *Národní škola Olomouc – Nová Ulice*, inv. č. 1.

bylo 24 000 korun a v roce 1910 ještě 20 000 korun.⁵⁴⁸ Uvážíme-li celkovou výši nákladů na stavbu, lze říci, že dluh klesal poměrně rychle. Finanční dary od veřejnosti přicházely i po otevření školy. Místní odbor *Národní jednoty* i spolek *Josefina Černochová* pořádaly pravidelně slavnosti v zahradě *U zlaté koule* ve prospěch stavebního fondu české školy.

Budova české školy Na Vozovce⁵⁴⁹ (dnes na jejím místě stojí Základní umělecká škola)

Úspěšným otevřením ovšem ještě problémy české školy neskončily. Na financování ze strany *Ústřední Matice školské* a místního odboru *Národní jednoty* nebylo možno dlouhodobě spoléhat. Ihned po založení školy se tedy místní odbor začal snažit o získání statutu veřejné školy (lidově řečeno zveřejnění), což znamenalo převedení školy pod správu obecního výboru Nové Ulice. V případě úspěchu by potom veškeré finanční náklady nesla obec. Nevýhodou ovšem bylo, že by *Matice školská* ztratila právo na rozhodování o chodu školy a nesměla by již nijak zasahovat v její prospěch. Jistou komplikací představovala i otázka školní budovy, na niž místní odbor *Národní jednoty* dosud zplácel dluh.

⁵⁴⁸ Česká škola na Úřednické čtvrti. *Pozor*, 28.11.1904, č. 183, s. 6.

Česká škola na Úřední čtvrti. Tamtéž, 4.7.1907, č. 128, s. 5.

Čechům na Nové Ulici na uvážanou. *Našinec*, 4.1.1910, č. 3, s. 3.

⁵⁴⁹ FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Matice školská, 1932, s. 16.

První žádost o udělení statutu veřejné školy podala na popud Václava Fíbera *Ústřední Matice školská* v prosinci roku 1904. V roce 1905 následovali čeští rodiče. Trvalo ale dlouho, než se úspěch dostavil. Aby své žádosti podpořili, chodili čeští rodiče k individuálním jednáním na okresní hejtmanství a dokonce sepsali petici. Ze 73 rodičů jich ale nakonec jeden nepodepsal – již zmíněný Jan Šlégr, který byl potom veřejností odsouzen a jeho úspěšná kariéra hostinského *U města Prahy* poté skončila, jak již bylo zmíněno.⁵⁵⁰ V červnu 1905 se konalo protokolární šetření žádosti na okresním hejtmanství a o petici jednala i obecní rada Nové Ulice a zástupci místní školní rady.⁵⁵¹ Češi se opět dovolávali podpory u inspektora J. Lošťáka a poslance barona Otakara Pražáka. Českou školu na Nové Ulici podporoval i starostenský sbor olomouckého okresu, který vyzval české obce, aby ji podporovaly.⁵⁵² V jejich prospěch hovořil jeden ze zákonů přijatých v roce 1905 na tzv. Moravském vyrovnání (lex Perek), který kromě rozdělení školních rad na české a německé požadoval také, aby děti chodily do školy podle své obcovací řeči.⁵⁵³

Nakonec zemská školní rada výnosem z 21.6.1905 udělila škole právo veřejnosti.⁵⁵⁴ Obecní rada Nové Ulice proti tomu protestovala a odvolala se na ministerstvo vyučování, leč neúspěšně. Česká škola se jim nezamlouvala ani předtím, ale myšlenka, že by ji obec měla financovat, se obecní radě skutečně přičila.⁵⁵⁵ Po komisionálním jednání si zástupci obce vyžádali prodloužení lhůty pro námitky. V říjnu 1905 se na okresním hejtmanství konalo jednání zástupců obce, rodičů, Dr. Jana Ošřádala a ředitele kanceláře *Ústřední Matice školské* Františka Bělehrádka. V březnu 1906 bylo zveřejnění školy zemskou školní radou definitivně potvrzeno. Proti tomu podala obecní rada rekurs na ministerstvo vyučování, ale ten byl zamítnut.⁵⁵⁶

⁵⁵⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

Ve skutečnosti šest z rodičů žádost podepsalo ještě dodatečně. Jediný, kdo nepodepsal vůbec, byl Jan Šlégr.

⁵⁵¹ Žádost o zveřejnění matiční školy na Úřední čtvrti. *Pozor*, 26.6.1905, č. 95, s. 4.

⁵⁵² *Pozor*, 5.6.1904.

⁵⁵³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 358.

⁵⁵⁴ Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemská školní rada Brno, řada I, inv. č. 13020, kart. 276.

⁵⁵⁵ Zejména ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 12, protokoly ze zasedání obecního výboru.

Česká škola na Nové Ulici. *Pozor*, 10.6.1906, č. 112, s. 6.

⁵⁵⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

Počty žáků české školy:⁵⁵⁷

Školní rok	Počet žáků	Poznámka
1903/1904	120	z toho 96 z Nové Ulice
1904/1905	146	z toho 129 z Nové Ulice
1905/1906	164	
1906/1907	170	z toho 135 z Nové Ulice
1907/1908	186	žáci z Novosad přestoupili do nové místní mateřské školy
1908/1909	135	právo veřejnosti, škola přemístěna do staré německé budovy
1909/1910	142	
1910/1911	162	z toho 149 z Nové Ulice
1911/1912	161	z toho 141 z Nové Ulice
1912/1913	188	z toho 172 z Nové Ulice, v lednu počet stoupl na 198
1913/1914	206	z toho 188 z Nové Ulice
1914/1915	216	během roku někteří žáci přerušili docházku
1915/1916	221	
1916/1917	229	
1917/1918	235	
1918/1919	241	po přestupech z německé školy celkem 286 žáků
1919/1920	313	

Získáním práva veřejnosti ovšem problémy jen začaly. Obecní rada Nové Ulice musela školu začít financovat a opatřit jí novou školní budovu, protože tu stávající vlastnil místní odbor *Národní jednoty*. Aby nemusela stavět novou budovu, obec škole nabídla tu bývalou *Korunního prince Rudolfa* na Horní Nové Ulici u kostela, která již byla stará a nevyhovující. Rodiče žáků školy protestovali okresní školní radě, že budova stojí na periferii a opět poukazovala na velkou vzdálenost od Úřední čtvrti, kde bydlelo 80% žáků školy. Stará budova byla od původní české vzdálena dva kilometry, tedy asi dvacet minut chůze navíc. A jak již bylo zmíněno, děti chodily v poledne na oběd domů, což znamenalo absolvovat cestu čtyřikrát denně, pokud neměly být bez oběda celý den. To by zároveň mohlo školu znevýhodnit, protože by tak mohl poklesnout počet žáků z Úřední čtvrti, což by obecní rada jen uvítala. Český tisk se vyjádřil, že novouliční rodiče odmítli školu přemístit z nových

⁵⁵⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

Počty jsou uvedeny dle zápisů na počátku školního roku, které se ve skutečnosti v průběhu roku většinou ještě zvyšovaly v průměru o deset žáků.

prostor do „té budovy staré, plesnivé, kde by naše děti o zdraví byly připraveny, té budovy, jež je uprostřed vši nečistoty, nakažlivých nemocí, jež na Nové Ulici panují.“⁵⁵⁸

Jednání se vlekla a českou stranu to finančně velmi vyčerpávalo. Nicméně nezhálela a zatímco *Ústřední Matice školská* musela školu zatím vydržovat, místní odbor *Národní jednoty* a dámský spolek *Josefina Černochová* pokračovaly v získávání finančních prostředků na školu i splácení dluhu za stavbu budovy. Letní slavnosti *U zlaté koule* a v *Těšetické pivnici* se mezitím staly každoročním zvykem.

Místní odbor *Národní jednoty* tedy obci nabídl, že svou novou školní budovu Na Vozovce propůjčí obci na tři roky zdarma. Na základě této nabídky pak okresní školní rada zamítla návrh obce na umístění školy do staré německé školy. Obec se opět odvolala k zemské školní radě, která si vyžádala soupis dětí a situační plán se vzdálenostmi. Obecní radě byla nabídka budovy Na Vozovce opět tlumočena. Obecní rada se opět odvolala a tentokrát uspěla s tím, že jí bylo nařízeno tedy na vlastní náklady vhodně upravit prostory staré německé školy – ani to ovšem nechtěli, protože taková akce by si vzhledem ke stavu budovy vyžádala vysoké náklady.⁵⁵⁹

Obecní rada tedy změnila taktiku. Aby nemusela budovu od místního odboru *Národní jednoty* kupovat (nebo nákladně adaptovat staré prostory německé školy), snažila se jej přimět, aby ji obci daroval. Jenže místní odbor ještě neměl dluh za stavbu zaplacen. V prostorách školy navíc tou dobou již sídlila nově založená česká mateřská školka a také bylo nutno zajistit další třídu pro české děti z Neředína, Novosad, Slavonína, Povlu a Nedvězí (žáci z Olomouce, Hejčína a Řepčína byli od roku 1906 Novou Ulicí odmítáni, protože v těchto obcích již byly založeny české školy). Místní odbor také zamýšlel svou budovu posléze užívat pro účely knihovny a spolkových akcí.

Požadavky obce českou veřejnost pobouřily. Ve vlně emocí se v tisku objevila zpráva, že sám řídící učitel Václav Fíber byl darování budovy obci nakloněn a že v Praze přemlouval výbor *Ústřední Matice školské*, aby místní odbor *Národní jednoty* přinutil k předání budovy do obecního vlastnictví. Z toho všichni vyvodili, že zrazuje české zájmy a že si kvůli zachování místa správce nechce rozzlobit obecní radu. Navíc se říkalo, že při komisní prohlídce staré německé školy zastupoval české rodiče, ačkoliv veřejnost vůbec nebyla informována a také neuvedl do protokolu žádnou stížnost na nevyhovující budovu. Fíber

⁵⁵⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

Der Schulkrieg in Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 9.10.1906, č. 230.

Česká veřejná škola na Nové Ulici. *Pozor*, 8.10.1906, č. 198, s. 1-2.

⁵⁵⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

Průběh akce za veřejnou školu na Nové Ulici. *Věstník Národní jednoty v Olomouci*, 1913, č. 3, s. 62.

reagoval žádostí, aby noviny zprávy dementovaly, protože s obecními představiteli o české škole vůbec nejednal, a popřel, že by do Prahy jel z uvedených důvodů a prohlásil, že byl *Ústřední Maticí školskou* povolán za zcela jiným účelem. *Pozor* jeho prohlášení zveřejnil.⁵⁶⁰

V říjnu 1906 se konala *U zlaté koule* schůze rodičů, kde promluvil i Richard Fischer a padlo rozhodnutí podat stížnost na ministerstvo vyučování proti umístění školy do staré budovy a požadovat, aby obec poskytla budovu uprostřed Nové Ulice. Brzy na to se do Vídně vypravila i deputace zástupců rodičů, jejímž členem byl i ředitel Isidor Kahlig. Deputaci osobně podpořili i český ministr krajan Bedřich Pacák a poslanci Jan Žáček a František Okleštěk a uvedli ji k ministru vyučování Gustavu Marchetovi. Ten po seznámení se se situací slíbil, že vše uváží a udělá, co bude v jeho silách. Výsledkem bylo, že čeští zástupci museli potom během roku záležitost několikrát urgovat.⁵⁶¹

Ministr Pacák tedy inicioval nová jednání zástupců rodičů a obce. Poslanec zemského sněmu Richard Fischer se také snažil ve prospěch české školy zasáhnout. Nový ministr krajan Karel Prášek záležitost podpořil také a Úřední čtvrť sám osobně v roce 1908 navštívil při příležitosti své návštěvy v Olomouci. Jednání stále probíhala a nakonec se věc vrátila na úroveň okresního hejtmanství.

Požadavky obce v jednáních podporoval předseda okresní školní rady a hejtman baron Gastheimb,⁵⁶² který například bránil také vzniku české místní školní rady na Nové Ulici, jejíž volbu dlouho odmítal nařídit s tím, že se tak stane až poté, co škola přijme obcí nabízené prostory v budově bývalé německé školy.⁵⁶³ Jenže zajistit škole prostory mělo být dle zákona právě úkolem místní školní rady, proti jejímuž rozhodnutí by se potom obec mohla odvolat jen okresní nebo zemské školní radě. To se i stalo, ovšem Zemská školní rada rekurs obce zamítla.⁵⁶⁴

Ke zvolení české místní školní rady nakonec došlo až v září 1908. Češi sice nebyli s výběrem příliš spokojeni, protože její členové nebyli většinou aktivními ochránci českých zájmů. Možná i proto je obecní výbor zvolil. Výjimkou byli továrník Ignác Žárský, který byl

⁵⁶⁰ K umístění české školy na Nové Ulici. *Pozor*, 9.10.1906, č. 199, s. 3.

K umístění české školy na Nové Ulici. Tamtéž, 13.10.1906, č. 202, s. 2.

⁵⁶¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

V záležitosti české školy na Úřední čtvrti. *Pozor*, 31.10.1906, č. 215, s. 2.

⁵⁶² Gastheimb také údajně komentoval jedno z vítězných jednání Nové Ulice s vyššími úřady telefonicky starostu Nocilovi slovy „*Die gemeinde Neugasse hat gesiegt!*“ (*Obec novoulická zvítězila!*) (Bar. Gastheimb. *Pozor*, 8.10.1906, č. 198, s. 5.)

⁵⁶³ Zveřejnění školy novoulické. Tamtéž, 25.8.1908, č. 162, s. 3.

⁵⁶⁴ Moravský zemský archiv v Brně, fond Moravská Zemská školní rada, řada I., inv. č. 22924, kart. 299.

zvolen předsedou, a náhradník Anton Karnovský z místního odboru *Národní jednoty*, který Žárského brzy na jeho pozici pro jeho vysoký věk vystřídal.⁵⁶⁵

Obec nyní žádala, aby jí byla připsána budova mateřní školy, a to zdarma a bez dluhů. Ale místní odbor *Národní jednoty* se v červenci 1908 usnesl, že na návrh nepřistoupí. Vše nasvědčovalo tomu, že tedy bude veřejná česká škola přemístěna do staré budovy *Korunního prince Rudolfa*, na což *Ústřední Matice školská* reagovala sdělením Václavu Fíberovi, že svou školu hodlá zavřít. To by znamenalo konec mateřní školy s tím, že veřejnou se ještě nepodařilo dohodnout, ač to obci ukládaly úřady. Nebylo však divu, protože do té doby na školu Matice přispívala téměř 7 000 korun ročně. Proti zřízení české místní školní rady se obec neúspěšně odvolala.⁵⁶⁶

Aby ke zrušení školy nedošlo, nakonec se s příslibem staré budovy musela dočasně spokojit. Už proto, že ministerstvo vyučování nakonec již zmíněné odvolání rodičů proti umístění školy do staré budovy zamítlo. Česká obecná škola byla tedy přece jen v září roku 1908 otevřena coby dvojtřídní s tím, že řídícím učitelem zůstal Václav Fíber. Ale rodičům se její umístění nelíbilo, což se projevilo nejdříve znatelně nižším počtem zapsaných dětí – 135 (oproti 186 z roku předešlého). Protože však byla pro vyučování připravena jediná místnost (údajně špatně zařízená), muselo být zavedeno polodenní vyučování, aby se mohly všechny děti prostřídat.⁵⁶⁷

Učilo se však jen první čtyři dny (16.-19.9.), protože v pondělí 21.9. se nedostavil jediný žák. A neobjevili se ani později. Rodiče zahájili stávku a zaslali nově zvolené místní školní radě memorandum, která je pak doručila obci a okresní školní radě.⁵⁶⁸

Je pravděpodobné, že rodičům vadila nejen stará budova, ale i nebezpečná cesta, kterou musely děti několikrát denně absolvovat, včetně potenciální hrozby od německých výrostků. Jak píše Bohumír Knechtl, byly děti každodenně na cestě do školy i ze školy „přepadány německými výrostky, honěny a kamenovány, takže vracely se domů vždy vyděšeny, s pláčem a boulemi od ran...“⁵⁶⁹ Povrch cesty byl navíc nekvalitní a špatně osvětlený a dětem hrozily úrazy.⁵⁷⁰

⁵⁶⁵ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1. Náš boj za školu na Nové Ulici. *Pozor*, 9.9.1908, č. 172, s. 2.

⁵⁶⁶ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1. Zrušení české školy na Nové Ulici. *Pozor*, 28.4.1908, č. 81, s. 3. *Komenský*, 20.8.1908, č. 49, s. 12.

Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemská školní rada, řada I., inv. č. 8461, kart. 296.

⁵⁶⁷ Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemská školní rada, řada I., inv. č. 22924, kart. 299.

⁵⁶⁸ Někteří rodiče v době stávky poslaly své děti do školy Uršulinek v Olomouci, což ale ostatní považovali za nelojální.

⁵⁶⁹ KNECHTL, Bohumír. *Třicet let našeho zápasu v Olomouci*. Olomouc: Pozor, 1923, s. 125.

⁵⁷⁰ Stávka českých dětí na Nové Ulici a Úřední čtvrti. *Pozor*, 21.9.1908, č. 180, s. 2.

Situace se na podzim 1908 zhoršovala a napětí v obci rostlo. Mezitím bylo několik českých rodin vypovězeno z bytů německými domácnými. Nelze s jistotou prohlásit, že to souviselo se sporem o školu, ale český tisk byl toho názoru, že se vypovídání dělo na příkaz starosty Noczila.⁵⁷¹

Místní školní rada situaci vyřešila pronájmem budovy bývalé matiční školy od místního odboru *Národní jednoty* za 2 000 korun ročně – což by musela hradit obec v rámci rozpočtu školní rady. Ve staronové matiční budově se začalo vyučovat již 24.9.⁵⁷²

V reakci na to požádala obecní rada o rozpuštění české místní školní rady, protože školu přeložila i přesto, že ministerstvo uznalo starou německou budovu vhodnou (o tom ale školní rada údajně nevěděla, protože výnos ministerstva nebyl doručen jí, ale místnímu odboru *Národní jednoty*). Rozpuštění české místní školní rady však bylo zakázáno. Obec prohlásila, že školu jako veřejnou neuzná, dokud se nepřestěhuje zpět. To však zemská školní rada neuznala. Stejný scénář se opakoval i následující rok.⁵⁷³

Obecní rada si opakovaně stěžovala i na zřízení paralelních tříd a výši nájemného za školní místnosti. Místnímu odboru *Národní jednoty* se pokoušela odpírat nájemné např. pod záminkou, že spolek přijímá pouze české příspěvy, zatímco Nová Ulice je německá obec a jedná německy. Posílali také stížnosti, že česká škola nemůže být veřejná (a obec ji tudíž nemusí financovat), protože nesídlí v prostorách obcí určených a schválených ministerstvem, a odmítali školu dále finančně podporovat. I německý tisk byl situací silně pobouřen.⁵⁷⁴

V dubnu 1909 bylo konečně odvolání Nové Ulice proti zřízení veřejné české školy (podané roku 1906) definitivně zamítnuto, což znamenalo alespoň jistou záruku její další existence.⁵⁷⁵ V listopadu 1910 také zamítl správní soud ve Vídni odvolání obce proti rozpočtům české místní školní rady za roky 1908 a 1909.⁵⁷⁶

V roce 1910 byla situace konečně vyřešena. Místní odbor *Národní jednoty* svůj odpor vzdal a svou školní budovu prodal obci za 14 000 korun (i přes původní cenu 52 000 korun včetně inventáře) s podmínkou, že v ní česká škola navždy zůstane. Díky zemskému

⁵⁷¹ Náš boj za školu na Nové Ulici. *Pozor*, 9.9.1908, č. 172, s. 2.

⁵⁷² *Komenský*, 1908, č. 2, s. 29.

FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Matice školská, 1932, s. 18.

⁵⁷³ Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemská školní rada, řada I., inv. č. 22924, kart. 299.

⁵⁷⁴ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 12.

Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemská školní rada, řada I., inv. č. 22924, kart. 299.

Česká škola na Nové Ulici v tísni. *Pozor*, 23.2.1909, č. 37, s. 3.

Ueber die tschechische Volksschule in Stadt Neugasse. *Mährisches Tagblatt*, 16.10.1908, č. 238, s. 4.

⁵⁷⁵ Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemská školní rada Brno, řada I, inv. č. 22924, kart. 299.

⁵⁷⁶ Správní soud rozhodl ve prospěch české školy na Nové Ulici. *Našinec*, 6.4.1909, č. 57, s. 3.

Boj o českou školu na Nové Ulici. *Pozor*, 7.4.1909, č. 68, s.2.

inspektoru Ouředníčkovi, který byl místodržitelstvím vyslán, aby jednání o koupi zprostředkoval, se součástí dohody o koupi stal i slib obecní rady, že odvolá své námitky proti zmíněným rozpočtům české místní školní rady. Podpisem smlouvy 11.5.1911 byla budoucnost české školy zajištěna. Na budovu bylo uvaleno věčné břemeno, že vždy bude sloužit české škole. Místní odbor *Národní jednoty* se podle dohody postaral o výmaz dluhu na budově.⁵⁷⁷

Škola od té doby dále pokračovala v provozu bez vážnějších problémů a postupně se rozšiřovala na trojtřídní v roce 1913 a posléze čtyřtřídní v roce 1919.⁵⁷⁸ Kolem školní budovy, která v prvních letech své existence stála o samotě, začaly vyrůstat moderní vily.

V listopadu 1911 se udála záhadná věc. V noci někdo vystřelil do okna školy. Kulka prošla okenními tabulemi do třídy. Kdo střílel, nikdo nezjistil. Pokud se nejednalo o náhodný výstřel, lze motiv vzhledem k náladám v obci uhodnout.⁵⁷⁹

Další chod školy narušila až první světová válka. V září 1914 nařídil starosta vyklizení budovy a o pár dní později tam bylo nastěhováno sedmdesát vojáků nemocných úplavicí. Když se ukázalo, že opatření nebude krátkodobé, v listopadu bylo zahájeno vyučování v místnostech mateřské školky místního odboru *Národní jednoty*. Je ironické, že obecná škola tak pokračovala v provozu v místnostech, za něž odbor platil obci nájemné.⁵⁸⁰ Došlo i k odlivu žáků, protože zejména starší chlapci museli doma zastoupit otce, kteří odešli do války. Po odeznění epidemie byla školní budova Na Vozovce vydezinfikována a sloužila pro vojáky v rekonvalescenci a k praní vojenského prádla. Nakonec byla v září 1915 vyklizena a vrácena české škole, která zde ihned zahájila vyučování.⁵⁸¹ Škola se za války účastnila různých vlasteneckých a dobročinných sbírek, např. pro Červený kříž, a agitace ve prospěch čtvrté válečné půjčky.⁵⁸²

Po převratu, z nějž mělo vedení české školy velikou radost, byl řídicí učitel Václav Fíber zvolen členem správní komise. Ministerstvo vyučování povolilo přestupování českých žáků z německé školy do české během školního roku, čehož využilo padesát dětí. Žákům byly

⁵⁷⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1. *Stráž Moravy*, 1911, č. 5 a 6, s. 89.

⁵⁷⁸ FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Matice školská, 1932, s. 20.

⁵⁷⁹ Výstřel na českou školu na Nové Ulici. *Našinec*, 24.11.1911, č. 269, s. 2.

⁵⁸⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1. *Pozor*, 4.2.1915, č. 20.

⁵⁸¹ Tamtéž, 16.12.1915, č. 280.

⁵⁸² ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

sděleny okolnosti převratu a vzniku republiky a představeny osobnosti T.G. Masaryka, E. Beneše a legionáři. „*Děti naváděny k úctě a vděčnosti jim.*“⁵⁸³

V roce 1919 pocítila česká menšina na Nové Ulici velké zadostiučinění, když byla na návrh Václava Fíbera česká obecná škola přestěhována do velké budovy německé školy na Mozartově ulici a naopak německá škola putovala do menší budovy Na Vozovce.⁵⁸⁴ Z německé budovy byl odstraněn německý nápis a z tamní tělocvičny turnerské znaky. V září se škola dočkala i opravy. Richard Fischer výměnu budov komentoval slovy „*tak si osud někdy divně zahrává.*“⁵⁸⁵

Na jednání správní komise Nové Ulice v únoru 1919 se projednával návrh na zřízení další české školy na Horní Nové Ulici, ale k tomu již před připojením do Velké Olomouce nedošlo.⁵⁸⁶

1.7.1919 přešla česká obecná škola, stejně jako německá, pod správu Velké Olomouce a její městské rady.

Rozdíly ve financování české a německé školy

Přístup obecní rady vůči oběma školám se velice lišil. Ačkoliv česká škola byla proti německé nesrovnatelně mladší, již od okamžiku svého vzniku jí konkurovala a způsobila jí veliký odliv žáků. Národnostní spory tak přešly v něco, co obě národnosti chápaly jako existenční zápas, zvláště česká. Situace se dále vyostřila zveřejněním české školy, protože tím byla obci uložena povinnost financovat její provoz. To Němci chápali jako nespravedlivé, což se dlouhodobě projevilo právě na přístupu obecního výboru k české škole, respektive české místní školní radě, která za rozpočet a chod školy odpovídala a zastupovala ji při jednáních s obecním výborem. Z celkového hlediska byla v návrhu obecního rozpočtu po většinu let suma schválená pro českou místní školní radu ve srovnání s německou dvoutřetinová. Na druhou stranu to zhruba odpovídalo národnostnímu poměru obyvatel dle sčítání lidu.⁵⁸⁷

⁵⁸³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

⁵⁸⁴ FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Matice školská, 1932, s. 20.

Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce. Olomouc: [Městská rada hl. města], 1921, s. 19.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 29.3.1919.

Johann Kux chybně uvádí pro výměnu škol datum 1.11.1925. (KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*. Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s.124.)

⁵⁸⁵ FISCHER, Richard. *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 18.

⁵⁸⁶ Tamtéž, s. 18.

⁵⁸⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 166, kart. 20.

Provoz a financování německé školy měla na starosti německá místní školní rada, která v obci existovala o desítky let dříve než česká. První protokoly z jejích zasedání pochází z roku 1880.⁵⁸⁸ Skládala se z nadučitele místní školy, učitele náboženství (tedy faráře nebo kaplana) a zvolených členů obecního výboru. Spravovala školní fond, dohlížela na běžný provoz školy, osvobozovala chudé žáky od školného, sestavovala školní rozpočty a učební plán a jednala za školu s obecním výborem.⁵⁸⁹ V průběhu let se v jejích řadách nejčastěji střídali farář Franz Heger, farář Julius Zohner, Daniel Demal st., Karl Noczil, Gustav Karner a samozřejmě nadučitel Leopold Schwammel, jehož slovo mělo velkou váhu i při jiných jednáních obecního výboru.⁵⁹⁰

Díky přízni obecního výboru a vazbám na něj neměla německá školní rada větší problémy s odsouhlasením rozpočtu, ačkoliv ke snižování některých položek pochopitelně také docházelo. Platby byly prováděny včas. Příkladem velké štědrosti obecního výboru byla například horní hranice 600 korun, kterou obec stanovila na náklady na vánoční stromček a nadílku v roce 1909. Nadučitel (a od roku 1910 oba nadučitelé německých škol) dostával příspěvek na bydlení. V zimě dostala německá škola peníze na uhlí, přesto prý bývala ve třídách často zima. Místní školní rada si tedy nechala u Viktora Madera vypracovat rozpočet na zřízení ústředního topení v nové školní budově. Výsledných 11 000 korun se zdálo mnoho, ale pro dlouhodobou rentabilitu a hygieničnost jej obec nakonec pořídila. Obecní výbor většinou souhlasil i s mimořádnými výdaji, např. na vybudování okrasné zahrady u nové budovy v roce 1905, opravu tělocvičny nebo i pořízení vlajkových žerdí pro vlastenecké příležitosti. Při dělení školy na chlapeckou a dívčí se musel dokoupit nábytek a tři nová kamna, která obec objednala z Vídně.⁵⁹¹

Česká místní školní rada se stala německé mnohem mladším konkurentem - a jako takový byla skutečně chápána, zvláště představiteli obce. Vznikla v roce 1908 a mezi její členy patřili např. Ignác Žárský (na krátkou dobu) a Anton Karnovský (dlouholetý předseda). V radě zasedal i Němec – Julius Zohner coby farář, který měl být ze zákona členem.⁵⁹² Vzhledem k tomu, že tato školní rada neměla v obecním výboru žádné zastoupení ani přátelské vztahy, její rozpočet znamenal vždy velký boj o každou jednotlivou položku. Pravidelná roční vyúčtování zahrnovala všechny výdaje od velkých za platy učitelů, topivo, učebnice a knihy do knihovny, školní pomůcky pro chudé žáky až po menší, jako např. vlnu

⁵⁸⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Místní školní rada Olomouc-Nová Ulice (nezprac.).

⁵⁸⁹ KŘEN, Jan. *Obecní rádce: Každému srozumitelná sbírka pokynů a rad, vzorů, písemností a podání ve všech záležitostech obecních I.* Telč: Emil Šolc, [1910], s. 496.

⁵⁹⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Místní školní rada Olomouc-Nová Ulice (nezprac.).

⁵⁹¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

⁵⁹² *Chytilův úplný adresář Moravy.* Brno: Chytil, 1911, s. 745.

na pletení punčoch a spropitné skladačům uhlí.⁵⁹³ Vše bylo pečlivě kontrolováno a posuzována nezbytnost položek. Pokud se částka zdála příliš vysoká, obecní výbor ji prostě snížil s odůvodněním, že výši je možno omezit šetřením nebo že výdaj je zkrátka zbytečný. Přitom znalec obecního práva Jan Křen vykládá zákon z roku 1870 tak, že obecní výbor neměl právo v rozpočtu místní školní rady škrtnat a že bylo jeho povinností opatřit potřebné finanční prostředky. Navíc dle rozhodnutí moravského zemského sněmu z roku 1905, které dělilo školní rady na německé a české, neměly být finanční náklady na zřízení a provoz menšinových škol závislé na politických poměrech v obci.⁵⁹⁴ Největším výdajem na českou školu byla pochopitelně koupě její budovy za 14 000 korun a dále oprava v roce 1914. Obec velmi často posílala stížnosti na rozpočet okresní školní radě a platby se i po schválení rozpočtu často zdráhala hradit, k čemuž ji musela okresní školní rada často zpětně vybízet. Pro českou školu to bylo náročnější než za doby financování *Ústřední Maticí školskou*, která – ač soukromý subjekt - ke svým školám přistupovala s větším pochopením. V zájmu udržení spolupráce s obcí se česká místní školní rada snažila šetřit, jak mohla, např. zaváděním neděleného vyučování v zimním období, aby se uspořilo za topivo.⁵⁹⁵

Obě školní rady myslely i na chudé žáky, kterých nebylo málo. Německá např. roku 1899 přispívala na oblečení a školní pomůcky 56 dětem. Pořádala pro ně sbírky, přispělo i město Olomouc a arcibiskup. Ty nejchudší německé děti byly osvobozeny od školného, které se platilo až do roku 1907, např. v roce 1897 činilo deset zlatých ročně.

O stejné se snažila i česká místní školní rada. Osvobozování od školného se ale ukázalo jako problém. A nejen pro chudé děti. V červenci 1911 bylo totiž ustanoveno školné, které činilo sedm korun ročně. Obecní rada ale trvala na tom, aby všichni žáci zaplatili i školné za uplynulé tři roky. Česká místní školní rada proti tomu protestovala s tím, že bylo vlastní vinou obce, že školné v předchozích letech včas nevybírala. Obec se proti tomu odvolala. A odpuštění školného chudým dětem bylo zamítáno pravidelně – obecní rada podávala stížnosti proti osvobozování většiny z dotyčných dětí. Přesto chudé české děti dostávaly psací a kreslicí potřeby zdarma. Dobročinný spolek *Josefina Černochová* jim

⁵⁹³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

⁵⁹⁴ KŘEN, Jan. *Návod ku zkoumání obecních účtů na Moravě*. Telč: Knihkupectví Josefa Fišera, 191, s. 87.

KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996, s. 172.

⁵⁹⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 13.

Tamtéž, inv. č. 159, kart. 16.

Tamtéž, inv. č. 12-14.

rozdával na vánoční nadílce i oblečení, např. boty, kabáty, kalhoty, šaty a látky. V zimních měsících dostávali čtyřikrát týdně jednoduchý teplý oběd.⁵⁹⁶

Obě školy pořádaly pravidelné slavnosti, a to na konci školního roku a o vánocích. V německé škole se tak konala letní slavnost (*Schulschluss-Feier*), kterou pořádala většina škol. Od roku 1893 se děti mohly těšit na každoroční vánoční nadílku a stromeček. Oslava se odehrávala za přítomnosti obecních představitelů. Obec německé školní radě přispívala i na školní výlety, a to až deset korun na třídu pro chudé žáky a občas i peníze na pokrytí celkových nákladů výletu, což většinou převyšovalo sto korun. Děti tak mohly jezdit na zajímavá místa, např. k pramenům Odry. Česká místní školní rada na letní slavnost, vánoční nadílku ani výlety žádné příspěvky nedostávala. Zde však naštěstí vypomáhali soukromí dárci.

Česká škola se často musela chránit před věřiteli, protože obec nechtěla platit příspěvky. Václav Fíber si ve své kronice postěžoval, že obec protestuje proti všemu, co vedení školy nebo místní školní rada podniká a na provoz školy přispívá jedině tehdy, když je k tomu zemským výborem donucena.⁵⁹⁷ Český tisk jasně tlumočil názor české veřejnosti na chování obce: „v německé škole natírají se parketové podlahy olejem a v zimě vytápějí se i chodby a záchody, zato českým chudým dětem odpírají se zdarma dokonce sešity a knihy...“⁵⁹⁸ Nakolik byl olej na parketách pravdou, nelze již věrohodně ověřit, ale prameny naznačují, že historka nebyla daleko od pravdy.⁵⁹⁹

Podobně nerovnocenný přístup chovala obec i k německým a českým učitelům. Těm českým nechtěla vyplácet stejné přídatky k platu (např. na byt nebo místní přídatky), jaké dostávali místní němečtí učitelé, i přesto, že to zákon nařizoval.⁶⁰⁰ Když se učitelé odvolali, obecní výbor se raději usnesl, že tedy přídatky zruší úplně.⁶⁰¹

České škole chyběla i tělocvična. Vedení se proto rozhodlo požádat zastupitelstvo Nové Ulice, aby jim bylo povoleno užívat tělocvičnu německé školy, ale byli opakovaně odmítáni. Po převratu však Češi neopláceli stejným a česká městská rada Olomouce umožnila používání zmíněné tělocvičny německé škole (po výměně budov) a také ji propůjčila zdarma místnímu německému spolku *Turnverein*.⁶⁰²

⁵⁹⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv. č. 1.

⁵⁹⁷ Tamtéž, inv. č. 1.

⁵⁹⁸ Obec novoulická proti tamní české škole. *Pozor*, 20.11.1911, č. 222, s. 3.

⁵⁹⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

Tamtéž, i.č. 11-14.

⁶⁰⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc – Nová Ulice, inv.č. 1.

⁶⁰¹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 12.

⁶⁰² ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 347, sig. H4, kart. 745.

Nepříjemnosti české škoie nezpůsobovalo jen obecní vedení. V roce 1912 chtěl stavitel Franz Langer postavit v její těsné blízkosti novou vilu bez zachování zákonné desetimetrové vzdálenosti mezi oběma objekty a česká škola by tak přišla o světlo. Místní odbor *Národní jednoty* proti tomu při stavební komisi protestoval. Městský úřad Nové Ulice, který měl s německým stavitelem dobré vztahy, však stavbu povolil a stížnost zamítl. Odbor se tedy odvolal k zemskému výboru. Franz Langer mezitím začal stavět – postavil základy a část zdiva, než mu zemský výbor další postup zakázal.⁶⁰³

Za zmínku ještě stojí, že do zdejší české školy chodily např. děti Isidora Kahliga, Jana Šlégra, Jana Valihraha, Václava Fíbera, Ignáce Žárského, Aloise Petrláka, Dr. Karla Mareše, Eduarda Černoška a Augustina Fritze.⁶⁰⁴

Do německé školy chodily děti Oswalda Noczila, Daniela Demala ml., Jakoba Sonnenscheina, Edmunda Dworzaka vonKulmburg nebo Antona Zwetschkeho.⁶⁰⁵

Otázka výuky druhého jazyka na obou školách

První, kdo takové otázce čelil, byla německá škola. Dokud Češi neměli svou školu a nesnažili se o její založení, bylo téma výuky českého jazyka na německé škole naprosto nepřijatelné. V roce 1885 obecní výbor tuto možnost neschválil a přes okresní hejtmanství u zemské školní rady protestoval proti zavádění nepovinného vyučování českého jazyka argumentujíc, že doba byla pro tehdejší nacionálně politické třenicce Němců a Slovanů velice nevhodná a obecní výbor se obával, že to povede k nejednotnosti v obci.⁶⁰⁶

Jak však s postupem času začala hrozit eventualita založení české školy, musel novoulický obecní výbor svůj názor upravit. V roce 1896 se zastupitelé k nepovinnému vyučování druhé zemské řeči vyjádřili, že není nutné a bude zavedeno jen na zkoušku. Jeho výuka nesměla být na úkor jiného předmětu a ze strany obce nebude poskytnut vyučujícímu žádný honorář. Obecní výbor to tedy nezamítl, ale výuku ani nepodporoval.⁶⁰⁷ Čeština se zde tedy vyučovala nepovinně, a to od třetí třídy. Nakonec ji ale roku 1919 zemská školní rada na německých školách, tedy i na Nové Ulici, zavedla povinně.⁶⁰⁸

⁶⁰³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

⁶⁰⁴ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní (obecná) škola Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 4-30, kart. 1.

⁶⁰⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Obecná škola (německá) Olomouc-Nová Ulice, inv. č. 3-37.

⁶⁰⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 7.

⁶⁰⁷ Tamtéž, inv. č. 9.

⁶⁰⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 347, sig. H4, kart. 745. *Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc: [Městská rada hl. města], 1921, s. 255.

Na české škole na Nové Ulici se němčina nepovinně vyučovala od roku 1908.⁶⁰⁹ Zde nebyl odpor proti druhému jazyku tak silný, protože si čeští rodiče uvědomovali, že jejich děti němčinu budou v každodenním životě a hlavně zaměstnání a podnikání potřebovat. Na rozdíl od Němců byli Češi také většinou přirozeně bilingvální.

České a německé mateřské školství na Nové Ulici

Protože výchova dětí k národu a jazyku začínala již v předškolním věku, zajímala se obec i veřejnost o mateřské školky v obci. Stejně jako v případě obecného školství, i první mateřská školka na Nové Ulici byla německá. Její založení inicioval místní odbor spolku *Bund der Deutschen Nordmährens*. Obecní výbor myšlenku podporoval, protože ji chápal jako nutnost z nacionálních důvodů a budoucí záruku němectví, a protože sám starosta Noczil byl členem zmíněného spolku. Školka byla zřízena jako soukromá v roce 1904 v budově staré německé školy *Korunního prince Rudolfa* na Horní Nové Ulici. Po úpravách prostor byla budova shledána vhodnou.⁶¹⁰ Za školku odpovídal starostův bratr Ernst Noczil.⁶¹¹

O dva roky později založily i místní skupiny *Deutscher Schulvereinu* svou vlastní mateřskou školu,⁶¹² která byla umístěna ve vile na Müllerove ulici č.p. 222 (dnes Dvořákova 32). Její význam tkvěl především v tom, že sídlila na Úřední čtvrti, takže pokryla potřeby dolní části obce, včetně českých dětí. V roce 1907 ji navštěvovalo 46 dětí.⁶¹³ Obec na obě školky pravidelně přispívala, zůstaly ale soukromé.

Německé školky využívali i čeští rodiče, kteří své děti jinak neměli kam posílat. Vadilo jim však, že se ve školkách na děti mluvilo německy, což děti mátllo a do budoucna jim mohlo komplikovat studium na české škole.⁶¹⁴ Tyto pohnutky nakonec vedly v roce 1906 Místní odbor *Národní jednoty, Ústřední Matici školskou* a spolek *Josefina Černochová* k založení české mateřské školky na Úřední čtvrti. Školka byla otevřena v jedné místnosti

⁶⁰⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Národní škola Olomouc–Nová Ulice, inv. č. 1.

⁶¹⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, inv. č. 77, sig. II C/76, kart. 124.

Zde se hodí připomenout, že se jednalo o tutéž budovu, kterou česká místní školní rada odmítala uznat jako vhodnou pro svou školu, zatímco sami Němci ji shledali pro opatrovnu svých předškolních dětí dostatečnou.

⁶¹¹ KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*. Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s. 123.

Schematismus des deutschen Schulwesens in Mähren. Brünn: der Deutsch-mährischen Lehrerbund, 1910, s. 144.

⁶¹² KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*. Olmütz: Laurenz Kullil, 1943, s. 123.

⁶¹³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

⁶¹⁴ Všem to ale očividně nevadilo. Například v roce 1913, kdy na Nové Ulici již česká školka existovala, chodilo do německé školky *Bund der Deutschen Nordmährens* 8 českých dětí (z celkového počtu 52). (ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Německá škola Nová Ulice, inv. č. 1.)

v přízemí české školní budovy Na Vozovce.⁶¹⁵ Oficiální název zařízení zněl „*Opatrovna Ústřední Matice školské ve městě Nové Ulici*.“ Školka byla bezplatná a přijímala děti z Nové Ulice i olomouckých čtvrtí sousedících s obcí. Správcem byl jmenován Václav Fíber, řídicí učitel české školy.

Školka měla velký úspěch a navštěvovaly ji desítky dětí. Po postoupení budovy obci platil Místní odbor *Národní jednoty* za školku nájemné. V roce 1913 ji přestěhoval do pronajatých prostor v domě pana Wenera na Fröhlichove ulici č.p. 77, protože ve školní budově již pro ni nebylo místo.⁶¹⁶ Od obce školka žádné příspěvky nedostávala. To se jí také málem stalo osudným, protože se kvůli nájemnému za prostory pana Wenera Místní odbor *Národní jednoty* dostal do velkých finančních těžkostí (zvláště v kombinaci s náklady spojenými s umořováním dluhu po stavbě české školy). Nájemné bylo 960 korun a celkové roční náklady na provoz školky představovaly 5 000 korun. V roce 1915 byla situace již neúnosná a odbor žádal *Ústřední Matici školskou* o finanční pomoc a převzetí nákladů. *Matice školská* náklady převzít odmítla, ale přispěla 800 korunami.⁶¹⁷ I díky jejím pravidelným ročním příspěvkům ve výši 300 až 500 korun školka nakonec přežila.⁶¹⁸

Po vzniku republiky se správní komise Nové Ulice na návrh řídicího učitele Václava Fíbera rozhodla zřídit další českou mateřskou školku na Horní Nové Ulici v budově staré německé školy a ji i všechny ostatní školky v obci převzít do obecní správy. Po sloučení s Velkou Olomoucí pak v říjnu 1919 mateřská školka Místního odboru *Národní jednoty* přešla pod správu města.⁶¹⁹

Němci ale své školky nové české obecní správě přenechat nechtěli. Chtěli, aby byly udržovány ze soukromých zdrojů a aby dostávaly příspěvky od obce. Po velkých protestech německých členů správní komise proti převzetí bylo rozhodnuto, že německé školky tedy

⁶¹⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

Škola mateřská na Úřední čtvrti. *Pozor*, 30.8.1906, č. 170, s. 2.

⁶¹⁶ Olomoucko. Tamtéž, 1.1.1914, č. 1, s. 7.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 13, protokoly ze zasedání obecního výboru, 24.10.1913.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, inv. č. 77, sig. II C/76, kart. 124.

⁶¹⁷ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Matice školská Olomouc, kart. 3.

⁶¹⁸ Tamtéž, kart. 10.

⁶¹⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

Tamtéž, inv. č. 14, 15.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, inv. č. 77, sig. II C/76, kart. 124.

Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce. Olomouc: [Městská rada hl. města], 1921, s. 214.

zůstanou soukromé a budou provozovány německými spolky. Dozorem nad nimi byl pověřen člen správní komise a ředitel chlapecké školy Georg Kalke.⁶²⁰

Děti v národnostním napětí – vzájemné konflikty českých a německých žáků

Je zcela pochopitelné, že se národnostní napětí odráželo i na dětech, protože vnímaly a vědomě či nevědomě kopírovaly názory a chování svých rodičů. Nebylo proto výjimkou, když se české a německé děti navzájem napadaly – slovně i fyzicky. Právě to bylo i jedním z mnoha důvodů pro založení české školy na Úřední čtvrti. Čeští rodiče se snažili minimalizovat napadání svých dětí staršími německými. Ale ani to konfliktům nezabránilo. Například v roce 1906 napadli němečtí školáci české děti kamením a křikem „*Hanaken!*“ což se několikrát opakovalo. Jednou napadli i učitelku, která děti doprovázela.⁶²¹ Vedení školy žádalo, aby na děti na cestě do školy dohlížel strážník, což se po nějakou dobu i dělo.

Ve stejném roce 1910 se odehrál i incident poblíž obecního hostince (bývalého *Stadthofu*), kdy byly české děti, které zde poslouchaly vojenskou hudbu, napadeny mladými německými „klackáři“ s boxery a býkovci. Přihlížející strážník se jich však nezastal, údajně se přidal na stranu rváčů a na děti německy pokřikoval: „*Ihr Pagaž, ich werde euch geben!*“ („*Já vám dám, pakáži!*“)⁶²²

Konflikty ale neustaly ani po převratu. V roce 1919 byl desetiletý syn obchodníka Horeckého napaden jedenáctiletým německým chlapcem, synem zaměstnance místní elektrárny Göttlichera, který ho udeřil školním pouzdem do týla a způsobil mu silně krvácející tržnou ránu. Nadučitel Václav Fíber tedy požádal Policejní úřad v Olomouci, aby byl na cestu vedoucí z Úřední čtvrti k velké budově, do níž česká škola přesídlila, poslán strážník.⁶²³ Bylo by pochopitelné, pokud němečtí žáci cítili k českým dětem, kterým museli postoupit svou krásnou velkou školní budovu a nastěhovat se do skromnější budovy Na Vozovce, nenávisť.

Dnes však nelze s odstupem času konání dětí, o němž nemáme dostatek detailních informací, hodnotit nebo přesně určit motivy. Tomu, že vše ale nevinné nebylo, napovídá

⁶²⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 13.3.1919.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 14.

FISCHER, Richard. *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 18.

⁶²¹ Ke školským poměrům na Nové Ulici. *Našinec*, 12.10.1906, č. 120, s. 3.

⁶²² Řádní německé lůzy a policejní stráže na Nové Ulici. *Pozor*, 24.8.1910, č. 160, s. 2.

⁶²³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

fakt, že o podobných napadeních německých dětí českými se nedočteme. Kde tedy končily běžné klukovské rvačky a začínala nacionálně motivovaná nenávisť?

O tom, že příkladů podobného násilí měly děti dost, svědčí i mnohé a časté konflikty z Olomouce, kdy museli zasahovat i strážníci.⁶²⁴

Další (německé) školy na Nové Ulici?

Za zmínku ještě stojí, že ambiciózní obecní rada hodlala založit další (pochopitelně německé) školy v obci. Proto, že starší novoulické děti musely docházet do měšťanské školy v Olomouci, ale možná i z pocitu ohrožení plynoucího ze založení české školy, se představenstvo Nové Ulice pokusilo v roce 1904 založit vlastní německou měšťanku. Počítalo se s tím, že by případně založenou školu navštěvovaly i děti z přilehlých obcí jako Povel, Nedvězí a Neředín. Ředitelem školy se měl stát Domitius Stratil z Fulneku, který nechtěl, aby se pro školu ihned stavěla nová budova, protože bývalá budova obecné školy byla podle něj zatím dostačující. Obec jednala se zemskou školní radou, ale k založení školy přesto nedošlo, protože obecní výbor záležitost nakonec vzdal.⁶²⁵

Uvažovalo se i o zřízení německé živnostenské pokračovací školy. Roku 1906 vznikl spolek pro její založení *Reihengenossenschaft*. Přes krátké jednání se Zemskou živnostenskou radou pro Markrabství moravské v Brně však nebyla založena ani tato škola.⁶²⁶

Závěrem o českých a německých školách

Školství bylo jednou z oblastí, kde se národnostní problémy projevovaly zvláště silně. Češi otázku vyučovacího jazyka svých dětí vnímali velmi citelně a vadilo jim, když je nemohli posílat do české školy. Takové možnosti se ovšem bránili Němci, kteří ji vnímali jako potenciální hrozbu posílení vlivu české menšiny. Ve většině německých nebo smíšených obcí, např. i v Olomouci, byla otázka české školy kontroverzní a její založení, případně udělení práva veřejnosti, bylo mnohdy klíčovým momentem. Nejinak tomu bylo i na německé Nové Ulici, kde se snahy o zřízení české školy staly jedním z vrcholných momentů historie

⁶²⁴ KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 1. svazek, Muži z radnice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s. 320-312.

⁶²⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 159, kart. 16.

⁶²⁶ Tamtéž, inv. č. 159, kart. 16.

obce. A byla to právě česká škola, která více než jindy rozdělila obec na dva nesmiřitelné tábory a čeští vlastenci a ochránci německého statu quo se projevovali výrazněji než dříve.

Skutečně nešlo o bezvýznamnou záležitost – volba vyučovacího jazyka školy znamenala možnost ovlivnit budoucí generace a umožnit tak zvýšení počtu uvědomělé české menšiny v obci. Velice podobná situace byla i v Olomouci, kde drtivá většina škol na konci devatenáctého století byla německá „*nejen jazykem, nýbrž i duchem, slovo české bylo vyloučeno, ba v posměch dáváno...*“ *Dějiny Matice školské* nebezpečí ztráty budoucích generací popisovaly tak, že „*působením jazyka a ducha německého na německé škole odvrácena byla útlá duše dítěte českého od své mateřské národnosti, že tímto vyučováním, pak styky a svazky společenskými, ve škole navázanými...právě v Olomouci na každém téměř kroku setkáváme se s krví odnárodněnou...*“⁶²⁷ Nelze se tedy divit, že čeští vlastenci na Úřední čtvrti chápali otázku jazyka vyučování svých dětí i jejich výchovy k národnosti jako klíčovou.

Když Češi začali více prosazovat svou národnost a více dbát na to, zda jejich děti chodí do české školy či německé, začali se aktivně snažit o založení vlastní školy na Nové Ulici ze soukromých zdrojů. Novouličtí Němci, zvláště obecní rada, tomu bránili všemi dostupnými prostředky. Průběh a okolnosti vzniku české školy – a jejího pozdějšího zveřejnění – demonstroval intenzitu národnostního citění některých místních skupin obyvatel, spolků a jednotlivců.

Ani po získání práva veřejnosti se situace české školy o mnoho nezlepšila, přestože tímto krokem přešla pod financování obcí. Právě to na druhou stranu také znamenalo, že s německou obecní radou muselo vedení české školy (a i posléze založená česká místní školní rada) bojovat o schválení každé položky v rozpočtu. To byl ostatně problém většiny českých menšinových škol v obcích, které se s národnostními problémy potýkaly.⁶²⁸

Naproti tomu německá škola takové problémy neznala. Jak již bylo zmíněno, její existence v obci byla velmi dlouhá a coby obecná nemusela čekat na udělení práva veřejnosti. Ani s financováním nebyly potíže, protože ji obecní výbor podporoval a zejména po založení české konkurence v ní viděl jeden ze symbolů udržení místního němectví.

Podobná situace platila i pro místní mateřské školství, jen byla méně ostře sledovaná. I v tomto případě si Češi museli školku založit sami - a zafinancovat. České mateřské školství zůstalo odkázáno na soukromé zdroje až do roku 1918.

⁶²⁷ AMBROS, Julius. *Dějiny Matice školské v Olomouci ode dne založení 23. října 1872 do 24. října 1897*. Olomouc: Julius Ambros, 1897, s. 3.

⁶²⁸ BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jirí – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny země Koruny české. Sv. XII.b. 1890-1918*. Praha: Paseka, 2013, s. 394.

Ze zmíněných důvodů je soupeření německého a českého školství (a vůbec počátek existence druhého z nich) ideální pro ilustraci nacionálních sporů na Nové Ulici, protože mimo jiné odhaluje i soukromější sféru každodenního života obyvatel, např. počty dětí, jejich chování, názory jejich rodičů a podporu ze strany spolků a živnostníků. Jasně hovoří i zaryté postoje představitelů obce vůči české škole. Právě srovnání příběhů obou škol dobře ukazuje situaci české menšiny na Nové Ulici, potažmo i v jiných moravských německých obcích, např. Olomouci, kde rovněž po značných problémech česká škola vznikla díky *Matici školské* v roce 1873, na Nových Sadech, kde ji založil místní odbor Národní jednoty v roce 1907 (a také zde se místní Němci snažili šest let bránit jejímu zveřejnění) nebo v Neředíně, kde si na české vyučování museli počkat až do roku 1919.⁶²⁹

⁶²⁹ FIŠARA, Vladimír, ed. *100 let Pöttingea Olomouc: Almanach 1895-1995*. Olomouc: Střední zdravotnická škola, 1995, s. 7.

RUSINSKÝ, Jiří. *Po stopách minulosti olomoucké městské části Neředín*. Olomouc: Votobia, 2004, s. 83.

SCHULZ, Jindřich. *Dějiny a přítomnost městských částí Nové Sady a Povel*. Olomouc: KMČ Nové Sady, 2012, s. 33.

VI. VZTAH NOVÉ ULICE A OLOMOUCE

Vztah měst Olomouc a Nová Ulice byl poměrně komplikovaný. Měly mnoho společného a zároveň si v některých oblastech konkurovaly. Nová Ulice byla navíc v podstatě dítětem Olomouce, z jehož předměstí původně vznikla. Spojoval je především fakt, že obě obce byly německé s aktivní českou menšinou. Mnoho olomouckých německých podnikatelů mělo na Nové Ulici své zájmy. Naproti tomu mohla menší obec znamenat pro Olomouc v některých věcech konkurenci, protože představovala vhodné místo pro zakládání továren a také zde byly mnohem nižší obecní přírážky, např. činžovní daň. Obě obce si byly velice blízko i fyzicky, protože zejména po vzniku Úřední čtvrti bylo těžké poznat, kde končí jedna a začíná druhá. Navíc Olomouc měla na Nové Ulici některé důležité podniky, např. od roku 1896 Zemskou nemocnici a městskou plynárnu.

Olomouc se o Novou Ulici po jejím osamostatnění ucházela, aby došlo k jejich spojení v jedno město. Důvodem byla především silná německá menšina, jež by znatelně posílila německý vliv v Olomouci. Z hlediska národnostního poměru obyvatel totiž po dočasném vzestupu Němců po roce 1900 je začali Češi zvolna dohánět. Této skutečnosti si byl vědom i český tisk, který upozorňoval, že „*olomoučtí Němci, vidouce, jak český živel zde...kráčí vpřed, trnou hrůzou o německý ráz Olomouce a rádi sesílili by se Němci z osad okolních, zvláště z Nové Ulice.*“⁶³⁰ Češi z obou měst si pochopitelně takové spojení nepřáli, protože nebylo v jejich zájmu – to ostatně dokazovala spolupráce, jakou uměla představenstva obou obcí vyvinout v případě, že šlo o společné potírání čehokoliv českého. Otázka případného spojení se tak stala dalším neopomenutelným aspektem národnostní situace na Nové Ulici i v Olomouci.

Národnostní situace

Obce Nová Ulice a Olomouc si byly v mnohém podobné. Jejich nejvýraznější společnou charakteristikou byla německá většina, která se všemi prostředky snažila udržet si převahu nad stále sílící českou menšinou. V obou obcích vládli němečtí zastupitelé, kteří dbali na to, aby se Češi nedostali k významným pozicím. Tomu nahrával také postoj českých vlastenců, kteří se rozhodli volby do olomouckého zastupitelstva od roku 1884 bojkotovat.⁶³¹

⁶³⁰ Sloučení Nové Ulice s Olomoucí. *Pozor*, 11.8.1900, č. 92, s. 3.

⁶³¹ FISCHER, Richard. *Česká účast při obecních volbách v Olomouci před převratem*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 21.

Tak se stalo, že zatímco Nová Ulice se dočkala alespoň na krátkou dobu dvou českých zastupitelů, Karla Starého a Jan Frodla, olomoučtí Češi své zástupce ve vedení města postrádali. Fakt, že kvůli svému protestu tuto možnost sami nevyužili, jim však nebránil veškeré dění a rozhodování na radnici kritizovat. Stejně jako na Nové Ulici, i v Olomouci měli Němci nad Čechy vždy výhodnější pozici, i díky známostem na vyšších úradech a ministerstvech. Svědčí o tom korespondence olomouckých starostů i čestná měšťanství jimi udělená. Olomouckým Němcům byli nakloněni ministerský předseda Anton von Schmerling, ministři Schreiner a Hohenburger, brněnský poslanec Christian d'Elvert a další.⁶³²

Olomoučanům, zejména Čechům, se nezamlouvalo již vedení za éry starosty Josefa von Engela. Přitom on byl jedním z iniciátorů nového stavebního vývoje Olomouce, když požádal ministerstvo války o zrušení pevnosti a dosáhl postupného odstraňování bran a opevnění. Vyrovnal finanční rozpočet města. Na druhou stranu otevřeně prohlašoval, že považuje za nutné zachování německví v Olomouci.⁶³³ Nejkritizovanější pak bylo rozhodnutí městské rady odkoupit pozemky eráru po zrušení pevnosti v roce 1888 (ač k prvnímu bourání bran došlo již ve druhé polovině sedmdesátých let). Město tak čekal obrovský stavební rozmach, zejména na území katastrů Hodolan, Nových Sadů, Povlu, a především Nové Ulice, kde později vznikla Úřední čtvrť. Jako nejzajímavější se samozřejmě německé městské radě jevila expanze směrem do německých předměstí, tedy na západ a jihozápad. Olomouc ale za pozemky zaplatila vojenskému eráru dva miliony zlatých, splatných v deseti letech.⁶³⁴ Na olomouckou radnici se v té době snesla vlna kritiky, že hazardují s městským majetkem a zbytečně město zadlužují. Nejvíce byl viněn propagátor myšlenky rozvoje starostův náměstek Karl Brandhuber, který byl navíc zarytým odpůrcem všeho českého.⁶³⁵ Pozdější vývoj však ukázal moudrost tohoto kroku, který zajistil Olomouci rozmach a dnešní podobu města. I Nová Ulice mu vděčila za zrození své nejprestižnější čtvrti, jež pozvedla úroveň do té doby ničím neobyčejného městečka. Díky nacionální předpojatosti nebyl Engel vždy hodnocen

⁶³² NEŠPOR, Václav. *Dějiny města Olomouce*. Vyd. 2., ve Votobii první. Olomouc: Votobia, 1998, s. 287.

⁶³³ SPÁČIL, Vladimír - TICHÁK, Milan. *V čele města Olomouce: správa města a její představitelé v průběhu staletí*. Olomouc: Memoria, 2002, s. 43.

⁶³⁴ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, inv. č. 318, sig. B4, kart. 639, 640.

MÜLLER, Willibald. *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*. 2. rozš. vydání, Olomouc: Hölzels Buchhandlung, s. 394.

⁶³⁵ Češi Brandhubera skutečně nenáviděli a český tisk neváhal upozorňovat na jakoukoliv jeho chybu. Z devadesátých let pochází i historka, že při volbách do říšské rady byla volební urna otevřená a že Brandhuber bral volební lístky lidem z rukou, otevíral je a pak teprve házel do skříňky. (Souhlasíme. *Olomoucký Pozor*, 9.3.1897, č. 28, s. 3.)

spravedlivě, protože se Češi nedokázali přenést přes jeho němectví. Podle Richarda Fischera byl ale čestný člověk.⁶³⁶

Starosta Engel byl přes své němectví respektován pro svou inteligenci, vzdělání a píli a občas dokonce přispěl i na české dobročinné projekty (např. i s Eduardem Hamburgerem).⁶³⁷ Zato éra starosty Brandhubera od roku 1896 byla skutečnou érou německých liberálů na olomoucké radnici. Byl to pokrokově a proněmecky smýšlející člověk, za jehož úřadu byla zřízena většina městských podniků (např. městská plynárna, tramvaj apod.), byl továrníkem a byl spřízněn s prominentní a zámožnou rodinou Primavesi (etablovanou v Obchodní a živnostenské komoře Olomouc a na zemském sněmu) – byl zetěm Moritze Primavesiho a švagrem jeho syna Roberta, velkopodnikatele a předsedy olomouckého *Schulvereinu*. Karl Brandhuber i Robert Primavesi zastupovali Olomouc i Novou Ulici a Obchodní a živnostenskou komoru na zemském sněmu, kde byli členy finančního odboru.⁶³⁸ Brandhuberův nástup do úřadu starosty nazval český tisk fází „zdivočelého německého nacionalismu“⁶³⁹ a kritizoval každý jeho krok. Dle Richarda Fischera byl čestný a poctivý a měl Olomouc rád, ovšem jen tu německou.⁶⁴⁰ Při svém nástupu do úřadu v roce 1900 prohlásil, že Olomouc je vždy německým městem. To se projevilo i jeho snahou bránit Čechům ve stěhování do Olomouce a tím dalšímu počestřování města (jako tomu bylo na Nové Ulici).⁶⁴¹ Situace nakonec vyústila ve schůzi Čechů v roce 1912, na níž zformulovali svou výzvu městské radě Olomouce, v níž žádali o plnou rovnoprávnost a rovnocennost Čechů s Němci a objektivitu ze strany městské rady.⁶⁴²

Je tedy nasnadě, že se spolupráce s olomouckou městskou radou zdála vedení Nové Ulice výhodná, dokonce životně důležitá. Důkazem je i jmenování Karla Brandhubera čestným občanem Nové Ulice.

⁶³⁶ SPÁČIL, Vladimír - TICHÁK, Milan. *V čele města Olomouce: správa města a její představitelé v průběhu staletí*. Olomouc: Memoria, 2002, s. 45.

⁶³⁷ NEŠPOR, Václav. *Dějiny města Olomouce*. Vyd. 2., ve Votobii první. Olomouc: Votobia, 1998, s. 267.

Výkaz příspěvků dobročinného komitétu dam pro chudé děti českých škol v Olomouci na sv. Mikuláše. *Našinec*, 10.12.1890, č. 143, s. 3.

⁶³⁸ Moravský zemský archiv v Brně, fond Zemský sněm, kart. 448, fol. 10.

⁶³⁹ Ku poměrům na radnici olomoucké. *Olomoucký Pozor*, 29.8.1895, č. 101, s. 2.

⁶⁴⁰ FISCHER, Richard. *Cesta mého života. III. díl, Olomouc od r. 1896-1918*. 1. díl. Olomouc: [R. Fischer], 1936, s. 314.

(nebo KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 1. svazek, Muži z radnice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s. 330.)

⁶⁴¹ SPÁČIL, Vladimír - TICHÁK, Milan. *V čele města Olomouce: správa města a její představitelé v průběhu staletí*. Olomouc: Memoria, 2002, s. 45.

⁶⁴² ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1874-1920, inv. č. 171, sig. 21D, kart. 358.

Na druhou stranu, Richard Fischer se domníval, že Nová Ulice neměla s Olomoucí kromě společného nepřátelství vůči Čechům příliš společného. Spíše poukazoval na závist, s jakou se Nová Ulice snažila povyšovat na úroveň většího souseda, což se projevovalo např. pořízením vlastní spořitelny, zastavárny a elektrárny, i když ty byly podle Fischera zbytečné už kvůli blízkosti Olomouce, která tato zařízení nabízela.⁶⁴³ To jen potvrzuje praktickou motivaci Olomouce o sloučení a naopak důvody Nové Ulice s větším městem nesplynout.

Proměny vazeb mezi oběma městy

Vztah obou měst a vývoj otázky jejich spojení prošel několika etapami. Důležitými mezníky byly kromě samotných návrhů na sloučení také spojení neúřední, v podobě vodovodního a kanalizačního napojení na Olomouc nebo i společné projekty, z nichž nejvýznamnějším bylo odkoupení a zástavba bývalých vojenských pozemků (vznik Úřední čtvrti). Naopak povýšením na městys a posléze na město se Nová Ulice od Olomouce osamostatňovala a vzdalovala.

Všechna představenstva Nové Ulice si byla vědoma nebezpečí, jaké by spojení pro obec představovalo. Připojením by mnohem větší Olomouc relativně malou Novou Ulici pohltila. Zájmy jednotlivých částí Nové Ulice by se tak staly mnohem podružnější v rámci většího celku. A v neposlední řadě – členové obecního výboru by přišli o své posty, což si pochopitelně nepřáli. Otázka připojení se tak pravidelně vynořovala a opakovaně byla Novou Ulicí odmítána.⁶⁴⁴

Podívejme se na vývoj tohoto složitého vztahu od začátku. Jak již bylo zmíněno, vznikla Nová Ulice jako předměstí pod hradbami Olomouce, které se postupně přibližovalo a se zrušením demoličních reversů plynule s větším městem srostlo. Dle dochovaných pramenů v Archivu města Nové Ulice se první návrhy na připojení objevily již v letech 1841 a 1861.⁶⁴⁵ Již vzhledem k tehdejší existenci pevnostního opevnění bylo takové spojení nereálné, Nová Ulice navíc ještě nebyla rovnocenným partnerem se statutem města, ale pouhou vesničkou, která využívala svého zákonného práva na obecní samosprávu.

Roku 1893 se Nová Ulice stala městysem, čímž se od Olomouce více osamostatnila. Městská rada Olomouce tyto snahy pochopitelně nepodporovala. O povýšení se obecní rada

⁶⁴³ FISCHER, Richard. *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 3.

⁶⁴⁴ O spojení se s jinou obcí rozhodoval dle obecního řádu obecní výbor.

(KŘEN, Jan. *Obecní rádce: Každému srozumitelná sbírka pokynů a rad, vzorů, písemností a podání ve všech záležitostech obecních I*. Telč: Emil Šolc, [1910], s. 203.)

⁶⁴⁵ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 147, kart. 6.

Nové Ulice snažila od roku 1891, pod vedením starosty Dworžaka a nadučitele Leopolda Schwammela. Po prvním odmítnutí komisí okresního hejtmanství zažádal obecní výbor o povýšení znovu a v březnu 1893 okresní hejtmanství rozhodlo ve prospěch Nové Ulice. Obecní výbor měl velkou radost a na znamení vděčnosti vyhlásil narozeniny císaře 18.8. za oslavy povýšení Nové Ulice na městys. Povýšení oficiálně vstoupilo v platnost 28.5.1893 a Nová Ulice se mohla nazývat Marktgemeinde Neugasse.⁶⁴⁶ Nyní začínalo být jasné, že případným spojením s Olomoucí by obec mohla také mnoho ztratit.

Za skutečně vážný lze považovat až návrh z roku 1895, kdy olomoucká městská rada pozvala zástupce Nové Ulice na jednání o sloučení. Olomouc zvolila šestičlenný výbor, který měl vypracovat návrhy na realizaci sloučení, jehož členy byli např. Karl Brandhuber, pozdější starosta Olomouce, a jeho pravá ruka Heinrich Sachs. Novou Ulici měli při jednáních zastupovat tehdejší starosta Rudolf Dworžak, člen obecní rady Wolfgang Scheu (který spojení přál) a člen obecního výboru Carl Klimpner. Zatímco olomoucký německý tisk by takové spojení vítal, český tisk vyjadřoval k myšlence odpor. Hlavní záminkou a motivací ke sloučení byla v té době nově dostavěná prestižní Úřední čtvrť, kterou Olomouc Nové Ulici v podstatě záviděla. Český tisk ji již roku 1894 dokonce nazval „jablkem sváru“ mezi oběma obcemi. Na druhou stranu brzkou změnu neočekával, protože „*městys Nová Ulice prohlásila se vši rozhodností, že ku oddělení Úřednické čtvrti nikdy nepřistoupí, značná část občanstva čtvrti té rovněž nemá chuti dostat se pod žezlo pana purkmistra Engla.*“⁶⁴⁷

Nová Ulice měla v případě eventuálního sloučení v podstatě dvě možnosti. Mohla se zcela včlenit do rámce města Olomouce nebo se obě obce mohly spojit jen ke společnému řízení záležitostí. Ani jedna možnost se však vedení Nové Ulice nezamlouvala.

Město Olomouc mělo ke spojení také praktické prostředky, jako byly vodovod, kanalizace a osvětlení.⁶⁴⁸ Spolupráce obou obcí byla nevyhnutelná také z důvodu společné péče o čtvrti a domy na Nové Ulici, které se nalézaly bezprostředně v sousedství Olomouce, a tedy pokračování městské infrastruktury z Olomouce bylo v jejich zájmu.

V těchto letech totiž probíhala jednání o napojení Nové Ulice (zejména její dolní části) na olomoucký městský vodovod. Počátečním odmítáním připojení novoulických domů (např. žádost Karla Starého o připojení jeho dvou domů na Úřední čtvrti) tak olomoucká městská rada doufala, že donutí městys ke spojení obcí, čemuž přáli hlavně liberálové na olomoucké

⁶⁴⁶ Tamtéž, inv. č. 8.

⁶⁴⁷ Úřednická čtvrť. *Olomoucký Pozor*, 1.11.1894, č. 12, s. 3.

Sloučení Nové Ulice s Olomoucí. Tamtéž, 11.5.1895, č. 55, s. 3.

⁶⁴⁸ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1920-1940, inv. č. 7, sig. I/6, kart. 15.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 187, kart. 36.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Okresní úřad Olomouc-venkov, inv. č. 397, sig. H, kart4.

radnici. Napojení Nové Ulice na vodovod by přitom pro Olomouc představovalo značný příjem. Nedostatek financí pro zadluženou městskou pokladnu Olomouc kompenzovala vysokými přírážkami, např. na desetiprocentní činžovní dani.⁶⁴⁹ Tato představa ovšem jen více odpuzovala případné zájemce z Nové Ulice, kde byly poplatky mnohem nižší. Námluvám nenapomohl ani příspěvek olomoucké městské rady dvacet zlatých na novou ulickou obecnou školu.⁶⁵⁰ Nakonec Olomouc svou taktiku nátlaku opustila.

I Češi však měli jeden důvod pro sloučení. V devadesátých letech devatenáctého století se více než jindy projevila závažnost potřeby české školy na Nové Ulici, protože v této době se vystupňoval trend odmítání novoulických českých dětí olomouckou českou obecnou školou, jak již bylo zmíněno v kapitole o školství. V případě spojení by tyto děti nemohly být odmítány a odkazovány do jediné školy na Nové Ulici – německé. To byla myšlenka, kterou mnoho českých rodičů zvažovalo.⁶⁵¹ Velkou roli hrál i fakt, že Úřední čtvrť měla fyzicky blíže k Olomouci než k samotnému původnímu jádru Nové Ulice.

Ke sloučení tedy roku 1895 nedošlo. Záležitost však uzavřena nebyla. Obecní volby roku 1898 se konaly ve znamení spojení s Olomoucí. Připojení propagoval zejména již zmíněný novoulický zastupitel Wolfgang Scheu, který kolem sebe shromáždil německé občany nakloněné spojení s Olomoucí. Tato strana však volby nevyhrála a ke spojení opět nedošlo.⁶⁵²

V roce 1897 se objevila v tisku zpráva, že se Olomouc údajně snaží o zakoupení drahých pozemků kolem pevnůstky v Černovíře, aby tak zabránila Nové Ulici zřízení vlastního vodovodu, který z těchto míst měl čerpat vodu. Šlo však zřejmě jen o fámu, protože ani v zápisech z jednání novoulického obecního výboru nenalezneme žádnou zmínku o snahách zřídit vodovod z Černovíra.⁶⁵³ Nikdy se zřejmě nestala reálnou možností. Další

⁶⁴⁹ I sami majitelé činžovních domů v Olomouci se obávali nejen spojení obcí, ale i připojení Nové Ulice na městský vodovod, protože by to znamenalo masivní odliv nájemníků do kvalitnějšího bydlení v Úřední čtvrti, nezátíženého tolika obecními přírážkami jako v Olomouci.

(Z naší radnice. *Olomoucký Pozor*, 31.3.1898, č. 38, s. 3.)

Olomouc byla známá svými vysokými poplatky a přírážkami. V roce 1897 proto rolníci z okolí údajně zvažovali požádat o přeložení trhů z Olomouce do Úřední čtvrti kvůli výši trhových poplatků. K tomu ale nedošlo.

(Přeložení trhů z Olomouce do Úřednické čtvrti. Tamtéž, 11.9.1897, č. 104, s. 4.)

⁶⁵⁰ Otázka připojení Nové Ulice ku Olomouci. Tamtéž, 14.3.1895, č. 32, s. 2.

Sitzung des Stadtverordneten-Collegiums vom 23. November. *Mährisches Tagblatt*, 24.11.1896, č. 272, s. 3.

⁶⁵¹ Besídka. *Olomoucký Pozor*, 18.4.1895, č. 45, s. 1.

⁶⁵² Obecní volby na Nové Ulici. Tamtéž, 22.1.1898, č. 10, s. 3.

⁶⁵³ Proto tedy? Tamtéž, 10.4.1897, č. 42, s. 3.

V roce 1913 Olomouc přesto zakoupila v Černovíře pozemky se studnou a zřídila čerpadlo, aby své čím dál tím početnější obyvatelstvo mohla zásobovat pitnou vodou.

(Fiala, Jiří – Kašpar, Zdeněk – Štěpán, Jan. *Voda pro Olomouc. Z historie zásobování města Olomouce vodou*. Olomouc: Danal, 2010, s. 56.)

zmínky o schůzích ovšem ukazují, že o této myšlence, byť nakonec nezrealizované, lidé diskutovali.

V květnu 1897 se v Englischově restauraci konala schůze majitelů domů z Nové Ulice, kteří projednávali eventuální připojení se na olomoucký vodovod - nebo má-li Nová Ulice zřídit vodovod a kanalizaci sama. Většina majitelů hlasovala proti připojení se k Olomouci a pro zřízení vodovodu vlastního.⁶⁵⁴ Na Nové Ulici se našly i německé hlasy proti napojení Úřední čtvrti na městský vodovod, mezi nimi např. Franz Langer, který zde vlastnil několik domů. Důvodem byly obavy z předražených poplatků za vodu. Nabízená cena byla o deset procent vyšší než v Olomouci. Majitelé domů na svých schůzích vyjadřovali obavy, že Olomouc po napojení vodovodu ceny dále zvedne. Nová Ulice by se musela zavázat na 25 let – takže kdyby postavila raději vlastní, náklady by se vrátily. Každopádně většina z nich případné sloučení jejich čtvrti, potažmo celé obce, odmítala.⁶⁵⁵

Aby se této druhé možnosti předešlo, sehnal údajně Moritz Fischer 66 podpisů od majitelů domů v Úřední čtvrti, kteří žádali o připojení k olomouckému vodovodu. Připojení Nové Ulice na olomoucký vodovod mělo údajně zachránit špatný stav olomouckých městských financí, které ohrožovaly vysoké dluhy.⁶⁵⁶

Proti usnesení olomoucké městské rady o napojení Nové Ulice na městský vodovod protestovali olomoučtí majitelé domů (i němečtí), protože v nich spíše než radost ze sblížení se s druhou německou obcí převládal strach z dalšího odlivu svých nájemníků do kvalitnějšího bydlení na Úřední čtvrti.⁶⁵⁷

Úřední čtvrť tak byla na olomoucký vodovod nakonec připojena v roce 1899 i bez příslibu sjednocení obou obcí - Olomouc tak získala koneckonců alespoň nový zdroj příjmů. Připojeny byly i Chválkovice, Pavlovičky a Povel. Nová Ulice si vyjednala rozumné podmínky a smlouvu podepsala v roce 1899 poté, co majitelé domů v Úřední čtvrti odhlasovali 55 hlasy z 60 připojení k olomouckému vodovodu.⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ Rozhodnuto. *Olomoucký Pozor*, 18.5.1897, č. 57, s. 2.

⁶⁵⁵ Gegen die Vereinigung des Beamterviertels mit Olmütz. *Mährisches Tagblatt*, 22.5.1897, č. 117, s. 4. Vom Beamtenviertel. Tamtéž, 10.5.1898, č. 106, s. 5.

Otázka připojení se Nové Ulice k městu Olomouci. *Olomoucký Pozor*, 7.5.1898, č. 53, s. 3.

⁶⁵⁶ V záležitosti zařízení vodovodu na Novou Ulici. Tamtéž, 17.5.1898, č. 57, s. 3.

⁶⁵⁷ Obecní volby v Olomouci. Tamtéž, 2.7.1898, č. 75, s. 4.

ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 187, kart. 36.

⁶⁵⁸ KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 2. svazek, Finance a infrastruktura*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2009, s. 77.

Vom Beamtenviertel. *Mährisches Tagblatt*, 5.5.1898, č. 102, s. 4.

Wasser für des Beamtenviertel. Tamtéž, 30.8.1898, č. 196.

Z roku 1898 pochází i návrh Wilhelma Waltera, ředitele Moravské úvěrové banky v Brně, na sloučení Nové Ulice s Olomoucí, což dle poznámek úředníků Olomouc chápala zejména jako připojení Úřední čtvrti.⁶⁵⁹ A není divu – tato čtvrť byla od starší části Nové Ulice poměrně vzdálena a díky své bezprostřední blízkosti k Olomouci byla mnohdy lidmi chápána spíše jako prodloužení Olomouce. Walterovi město Olomouc za návrh písemně poděkovalo, ale k ničemu dalšímu nedošlo.

V roce 1900 se pak po smrti starosty Dworžaka ujal vedení obce ambiciózní Oswald Noczil, který případnému spojení s Olomoucí nebyl nakloněn, zřejmě proto, že si uvědomoval nevyhnutelnou ztrátu svého nově nabytého postavení. Jeho taktikou se stalo oddalování případného připojení, ovšem tak, aby si nerozhněval olomoucké představenstvo, které stále doufalo ve spojení a s německým vedením Nové Ulice se snažilo zachovávat dobré vztahy. Opatrná diplomacie zde byla zcela na místě, protože příliš rázné odmítnutí spolupráce s olomouckou městskou radou by mohlo znamenat ztrátu podpory Olomouce, a tu obecní výbor Nové Ulice potřeboval – v podobě využívání vlivu olomouckých Němců na vyšších pozicích, kteří byli Nové Ulici nakloněni, protože zde měli své zájmy. Přesto byl vztah Noczila s Brandhuberem oficiálně přátelský, olomoucký starosta v roce 1904 nazval Novou Ulici „*sesterskou obcí*“, písemně poděkoval Oswaldu Noczilovi za gratulační dopis ke svému znovuzvolení a vyjádřil naději, že si obě obce udrží dobré sousedské vztahy a upevní je.⁶⁶⁰ Na druhou stranu, podobné zdvořilosti byly mezi obecními představiteli zvykem a dobrý vztah měla Nová Ulice např. i s Brnem.

Nová Ulice se Olomouci za námluvy odvděčila pouze tím, že v roce 1900 jmenovala Karla Brandhubera čestným občanem, při čemž diplom mu osobně doručil Oswald Noczil, který dal ale jasně najevo, že o sloučení za stávajících podmínek jednat nehodlá.⁶⁶¹

Ambiciózní starosta Nové Ulice měl vlastní plány. Díky předchozímu zastupitelstvu měla obec dobré vyhlídky. Olomoucký Pozor napsal již v roce 1897, že „*jak vidno, chápe se městys Nová Ulice všech prostředků, aby se stala dědicem města Olomouc, jež místo kupředu, kráčí zpět...*“⁶⁶²

Po roce 1899 navíc došlo k propojení Nové Ulice s Olomoucí díky tramvajové trati, kterou vyjednal ještě starosta Dworžak. Trať vedla nejprve z Horního náměstí mezi parky k horní části Nové Ulice a později druhou stranou nahoru k Neředínu.⁶⁶³ Kromě toho se na

⁶⁵⁹ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, sig. A-1, kart. 516.

⁶⁶⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 146, kart. 5.

⁶⁶¹ Sloučení Nové Ulice s Olomoucí. *Pozor*, 11.8.1900, č. 92, s. 3.

⁶⁶² Vodovod a elektrické osvětlení Nové Ulice u Olomouce. *Olomoucký Pozor*, 2.3.1897, č. 25, s. 4.

⁶⁶³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Olomouc, reg. 1874-1920, inv. č. 3883, k. 481.

Nové Ulici nacházely olomoucké městské podniky, z nichž nejvýznamnější byly plynárna a vodojem na Tabulovém vrchu.

16. ledna 1906 se obecní radě Nové Ulice podařilo vyjednat povýšení na město a získat titul *Stadtgemeinde Neugasse*.⁶⁶⁴ Stala se tak (pomineme-li rozdílnou velikost) rovnocennou městu Olomouci a získala jinou pozici pro případná jednání o sloučení. Také důvodů pro spojení tím ubylo. Pokud mělo vedení Nové Ulice do té doby dojem, že by město více ztratilo, než získalo, nyní to platilo dvojnásob. Návrhy na spojení ze strany Olomouce tím ustaly na dlouhou dobu. Olomouc polevila ve svých snahách Novou Ulici si předcházet.⁶⁶⁵

Olomoucký starosta Karl Brandhuber se nicméně o povýšení na schůzi městského zastupitelstva vyjádřil, že se z bývalého předměstí stala sestra Olomouce, že tuto novou fázi vývoje Nové Ulice vítá s radostí a že její obyvatelé budou mít k Olomouci stále blízko. A že doufá, že obě města budou v budoucnu spolupracovat, zvláště na půdě zemského sněmu.⁶⁶⁶ To se skutečně dělo, což dokazuje například podpora olomouckých reprezentantů při snaze Nové Ulice získat povolení k vysoké půjčce v roce 1912.

Až ve válečném roce 1917 navrhla Olomouc opět sloučení, s argumenty týkajícími se propojení správy a také nutnosti zajištění německé nacionální a hospodářské převahy. Vedení Nové Ulice odpovědělo, že je v podstatě ochotno záležitost projednat a zvážit. Ani tato jednání však nepokročila, pokračovala ještě v roce 1918 a dále v únoru 1919 schůzkou ohledně zřízení Velké Olomouce.⁶⁶⁷

Připojení Nové Ulice k Olomouci

Po skončení první světové války došlo na našem území k velkým změnám. Vznik československého státu neznamenal jen změny na státní úrovni, ale zasáhl i do života obyčejných lidí, zejména na Nové Ulici. Převrat znamenal pro dosavadní německé vedení obce katastrofu. Ještě během roku 1918 si Oswald Noczil psal s Hermannem Brassem, zakladatelem spolku *Bund der Deutschen Nordmährens*, o nutnosti dodržení věrnosti

⁶⁶⁴ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 147, kart. 6.

⁶⁶⁵ Například v roce 1913 se Olomouc postavila proti zřízení továrny na kyselé zelí Schnitzel&Bergel na území Nové Ulice poblíž parku. Důvodem mělo být zhoršení úrovně vzduchu kolem továrny. Nová Ulice by tak ovšem přišla o výhody velkého podniku na svém katastru. Místodržitelství stížnost Olomouce zamítlo. (Tamtéž, inv. č. 13, protokoly ze zasedání obecního výboru, 24.10.1913.)

⁶⁶⁶ *Der statistisches Jahrbuch der königlichen Hauptstadt Olmütz*. Sv. 5 (1905-1910), Olomouc: Městská rada Olomouce, 1911, s. 24.

⁶⁶⁷ ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 147, kart. 6.

rakouskému státu a zachování německého řádu a 19.10. napsal německé Národní radě do Vídně, že zdejší Němci nechtějí v žádném případě patřit do českého státu a že Němci žijící zejména jižně a jihozápadně od Olomouce by rádi patřili do německého Rakouska.⁶⁶⁸

V říjnu 1918 již tušili, že přijdou změny. Na 26.10. bylo vyhlášeno poradní zasedání ohledně nacionální a politické orientace vedení obce. O jeho průběhu se nedochoval záznam, ale vzhledem k tomu, že československý stát ještě nebyl vyhlášen, lze předpokládat, že jednání bylo především vyjádřením obav.⁶⁶⁹ Z následujícího vývoje je zřejmé, že na spolupráci s Čechy se příliš nepřipravovali.

Po říjnovém převratu byl obecní výbor v čele se starostou Oswaldem Noczilem nucen v druhém listopadovém týdnu uznat oficiálně československý stát. 14.11. se pak obecní výbor sešel a zvolil si německou část představitelů do nové správní komise. Zároveň byla starostovi odsouhlasena již zmíněná odměna pět tisíc korun za služby obci. O tři dny později přišla na Novou Ulici delegace z Olomouce v čele s Richardem Fischerem, aby vyzvala novoulické představitele k předání pravomocí. Dostalo se jí chladného a rozpačitého přijetí a starosta Noczil si vzal dva dny na rozmyšlenou.⁶⁷⁰

Obecní výbor musel odstoupit, protože do německých obcí měly být dosazeny prozatímní české správní komise (jedna třetina zastupitelů mohla být německá, ale přesto šlo o převratnou změnu) bez ohledu na skutečné národnostní poměry v obci. Okresní národní výbor požádal novoulickou městskou radu o resignaci za účelem dosazení vládního komisaře. Byli vyzváni, aby tak učinili do 2.12. pod pohrůžkou, že v případě odmítnutí budou proti nim podniknuty co nejostřejší kroky. Novoulické představenstvo se navzdory oficiálnímu uznání československého státu jen tak vzdát nechtělo, ale nemělo na vybranou a 4.12. bylo okresním hejtmánstvím vyzváno k předání obecní agendy novému vedení.⁶⁷¹

Vládním komisařem pro správu Nové Ulice byl mezitím na návrh olomouckého Okresního národního výboru jmenován Augustin Fritz, advokát z Resslovy ulice a předseda místního odboru *Národní jednoty pro východní Moravu*. V čele Nové Ulice tak poprvé v její historii stanul Čech. Fritz Noczila ihned požádal o schůzku 6.12. na obecním úřadě Nové Ulice, kde skutečně k předání agendy došlo.⁶⁷² O dva dny později se v zasedací síni obecního

⁶⁶⁸ Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5.

⁶⁶⁹ Tamtéž, inv. č. 146, kart. 5.

⁶⁷⁰ Tamtéž, inv. č. 13.

FISCHER, Richard. *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 15-16.

⁶⁷¹ V tom si byla Nová Ulice podobná s Olomoucí. I Karl Brandhuber se zprvu bránil předat správu města do českých rukou až do 10.11.1918.

(SPÁČIL, Vladimír - TICHÁK, Milan. *V čele města Olomouce: správa města a její představitelé v průběhu staletí*. Olomouc: Memoria, 2002, s. 20.)

⁶⁷² ZA v Opavě – SOKA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 146, kart. 5.

domu konala ustavující schůze správní komise. Ta se skládala z novoulických občanů – 16 Čechů a 8 Němců, představitelů politických stran podle poměru voleb z roku 1910. Mezi českými představiteli tak byli např. řídící učitel Václav Fíber, továrník Jan Frodl a stavitel Jan Valihrach. I tak se zpočátku vyskytly spory, kdo by měl oněch osm německých zástupců navrhnout. Nakonec se tak do správní komise dostali Mathäus Chowanetz, řídící učitel Georg Kalke (v protokolu uveden jako „Jiří“), Gustav Karner a továrník Wilhelm Mayer. Pod novým vedením se Nová Ulice podřídila všem zákonům vydaným po 28.10.1918 a přislíbila spolupráci okresnímu hejtmanství, které vyjádřilo přání, aby podporovala české záležitosti a aby „*pod novou správou Nová Ulice utěšeně vzkvétala a český živel rostl a mohutněl ve všech směrech.*“ Schůze komise se měly konat vždy v místnostech obecního domu v bývalém hostinci *U města Prahy*.⁶⁷³

Dle vyhlášky vládního komisaře musely být ve dnech 21.-23.12.1918 vyvěšeny na veřejných i soukromých budovách praporky na počest prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka a občané byli vyzváni se v co největším počtu zúčastnit dopolední oslavy 19.12. na Horním náměstí v Olomouci a večer konané přednášky v Národním domě právě o prezidentu Masarykovi.⁶⁷⁴

Úřední řečí se stal český jazyk, ačkoliv používání němčiny bylo oficiálně uznáno a tolerováno jako právo druhého jednacího jazyka. Vyhlášky se měly vydávat v obou jazycích, ačkoliv, jak Augustin Fritz poznamenal, stávající úředníci češtinu neovládali.⁶⁷⁵ Jak popisuje kapitola o obecní samosprávě Nové Ulice, měla nová správní komise mnoho problémů, především s revizí obecních financí, jež nebyly vyrovnané a bez kompletních záznamů.

Díky politickým změnám i výměnám na komunální úrovni pak nakonec v roce 1919 došlo ke zřejmě nevyhnutelnému. Po zániku Rakouska-Uherska pochopitelně zmizely národnostní důvody Němců ke sloučení s Olomoucí. Naopak – efekt spojení Nové Ulice s městem, jež získalo českou správu, by byl z národnostního hlediska zcela jiný než před rokem 1918. Nyní se navíc již nejednalo o „pouhé“ spojení dvou měst, ale spojení většiny olomouckých předměstí do obrovského celku. Argumenty pro spojení Olomouce s třinácti okolními obcemi shrnoval leták z roku 1919. Upozorňoval na národnostní zájmy, protože český živel je třeba sloučit, aby tak došlo k jeho posílení, především díky okolním českým obcím. Sloučení mělo být dobrovolné. Takové spojení by mělo různé další výhody, např.

Richard Fischer uvádí datum schůzky 5.12.

(FISCHER, Richard. *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 17.)

⁶⁷³ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 146, kart. 5.

Tamtéž, inv. č. 15.

⁶⁷⁴ Tamtéž, inv. č. 160, kart. 17.

⁶⁷⁵ FISCHER, Richard. *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 17.

v podobě lacinější místní policie a hasičů, spojení školství a možnosti stavby nových škol, podpory budování silničních komunikací a snadnějšího vykonávání agendy díky přenesené působnosti obcí. Poukazovalo se i na škodlivost izolace obcí, které by sloučení zabránilo. Apelovalo se, že po vzniku československého státu již není nepřátelství proti rakouské správě nutné a je zapotřebí podpořit českou správu.⁶⁷⁶ Zdá se, že motivace a argumenty pro a proti sloučení Nové Ulice do Olomouce z předchozích let skutečně pozbyly na aktuálnosti.

Většinou česká správní komise tedy oficiálně souhlasila s připojením do Velké Olomouce 20.2.1919 a do komise pro spojení byli zvoleni čtyři Češi - ředitel školy Václav Fíber, stavitel Jan Valihrač, krejčí Josef Beneš a pan Hein, a dva Němci - ředitel školy Georg Kalke a podnikatel Mathäus Chowanetz. Proti nebyli ani zástupci Němců, protože návrh ke sloučení byl odhlasován jednomyslně a údajně přijat s potleskem.⁶⁷⁷ Jedním z motivů k připojení byla i finanční otázka. V souvislosti s debatou o příplatcích strážníkům se vládní komisař Nové Ulice vyjádřil o Olomouci, že *"tam si lámou nad tím hlavu a mají jmění 8 milionů, my máme dluhy."*⁶⁷⁸

Sloučení nakonec proběhlo ke dni 1.7.1919 (zákonem ze dne 16.4.1919) a v jeho rámci se do Velké Olomouce začlenilo třináct obcí – z toho dvě města, německá Nová Ulice a české Hodolany, dále české obce Bělidla, Černovír s Klášterním Hradiskem, Lazce, Hejčín, Řepčín, a Chválkovice a německé obce Neředín, Nové Sady, Nový Svět, Povel a Pavlovičky.⁶⁷⁹ Obecní rada nové Velké Olomouce převzala jejich agendu a z bývalých samostatných obcí se nově staly pouhé městské části.⁶⁸⁰

Novou úřední instancí pro obyvatele Nové Ulice se tak stal olomoucký magistrát. Nová adresa této nyní již městské části zněla *Olomouc – Nová Ulice*. Agenda bývalé obce byla ještě vedena dočasně v obecním domě na Úřední čtvrti až do 31.12.1919, kdy došlo k dokončení jejího předávání.

Sloučením obcí tak vzniklo nové velké město s českou většinou. Adolf Kubis se v tisku vyjádřil, že *"národnostně nelze přesně posuzovati nový chystaný útvar dle staré*

⁶⁷⁶ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 147, kart. 6.

⁶⁷⁷ Tamtéž, inv.č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 27.12.1918.

⁶⁷⁸ Tamtéž, inv. č. 15, protokoly ze zasedání správní komise, 29.3.1919.

Dle vyčíslení v roce 1919 přinesla Nová Ulice Olomouci věno v podobě obecních budov v hodnotě 1 010 200 korun, pozemků oceněných na 28 710 korun a movitým kapitálem 1 659 192 korun včetně válečných půjček a vkladů v městské spořitelně. Ovšem také dluhy u různých bank v hodnotě 3 852 841 korun. (Moravský zemský archiv v Brně Brno, fond Zemský výbor, Obecní oddělení, inv. č. 2216/9, sig. V1623/10, kart. 443.)

⁶⁷⁹ Atraktivitu německé Nové Ulice pro Olomouc zdůrazňuje i fakt, že např. o Hodolany, další samostatné město v okolí (městem od roku 1913), se větší město nesnažilo, protože jeho česká většina by působila pouze kontraproduktivně.

⁶⁸⁰ ZA v Opavě – SOkA Olomouc, fond Archiv města Nová Ulice, inv. č. 147, kart. 6. FISCHER, Richard. *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc: R. Fischer, 1932, s. 10.

*rakouské statistiky sčítání lidu z r. 1910, letošním převratem říjnovým leccos se uvolnilo, co bylo v tuším područí umělého německví radnice olomoucké a jejích pomocnic a expositur v obecních síních na Nové Ulici, Novosadech, Povlu, Novém Světě, Neředíně a Pavlovicích...*⁶⁸¹

Milan Tichák to nazval spravedlivou nápravou historické křivdy, že se Olomouc konečně spojila s předměstími.⁶⁸² Jistě to ale neplatilo z pohledu novoulických Němců, kteří se tomu bránili tolik let.

⁶⁸¹ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, reg. 1920 - 1940, inv. č. 7, sig. I/6, kart. 15

⁶⁸² TICHÁK, Milan. *Paměť olomouckých předměstí*. Olomouc: Votobia, 2000, s. 7.

ZÁVĚR

Ve druhé polovině devatenáctého a na počátku dvacátého století žila německá obec Nová Ulice u Olomouce především svými nacionálními problémy, protože zde žila poměrně silná česká menšina. Její vztah k německé většině (a naopak) byl ostře vyhraněný a složitý, umocněný polarizací sil představovaných politickým zázemím Němců v obecním zastupitelstvu a naopak čilou vlasteneckou aktivitou Čechů většinou na soukromé úrovni. Soužití těchto dvou skupin bylo o to těžší, že obě strany většinu vzájemných interakcí posuzovaly automaticky z národnostního hlediska a chápaly je často jako věc cti nebo otázku přežití.

Nová Ulice prošla vývojem od malého předměstí se statkáři a rolníky až ke městu s prestižní vilovou čtvrtí, kde bydleli vyšší úředníci, lékaři a podnikatelé. Byla zde nemocnice a tramvajové spojení s Olomoucí. A fakt, že právě na Úřední čtvrti se koncentrovalo vysoké procento českých obyvatel, ovlivnil další osudy obce z nacionálního hlediska, např. založením české školy, zřizováním českých spolků a další akumulací českých obyvatel.

Tato práce si kladla za cíl ilustrovat a detailněji analyzovat problémy české menšiny v německé obci na příkladu Nové Ulice u Olomouce v dané době a ukázat, jakými způsoby udržovala německá strana ve svých rukou moc. Poměr sil zde nebyl vyrovnaný, ale přesto byla česká menšina poměrně silná – v průběhu času čtvrtina až třetina populace obce. Finanční silou se nemohla s německou většinou, podporovanou bohatými podnikateli a živnostníky s pracovními, politickými i osobními vazbami na okresní město Olomouc, měřit. To, společně s praktikovaným systémem voličských sborů zvýhodňujícím právě ekonomicky silnější část obyvatel, také rozhodujícím způsobem ovlivňovalo možnosti Čechů zvolit si své představitele do obecního zastupitelstva. To pochopitelně výrazně omezovalo jejich schopnost určovat „shora“ jakkoliv dění v obci. Německá samospráva ve spolupráci s podnikateli si toho byla dobře vědoma a své převahy využívala ve snaze zabránit posílení pozice české menšiny. Tento systém však nebyl specifický pouze pro Novou Ulici – byl typický pro mnohá moravská národnostně smíšená města, např. i Olomouc a Brno.⁶⁸³ Aby svůj nedostatek kompenzovala, pracovala pak česká menšina zejména na úrovni spolkové a soukromé, tedy s podporou vlastenecky smýšlejících jednotlivců, většinou drobnějších živnostníků, obchodníků a inteligence.

⁶⁸³ FASORA, Lukáš. *Svobodný občan ve svobodné obci? Občanské elity a obecní samospráva města Brna 1851-1914*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 61.

Na Nové Ulici tak, jako v mnohých dalších německých městech, vznikly místní odbory silně nacionálních obranných spolků, německých *Deutscher Schulverein* a *Bund der Deutschen Nordmährens* a české *Národní jednoty pro východní Moravu*. Kromě nich vzniklo i mnoho dalších, praktičtěji založených, ale všechny bez výjimky byly orientovány na jednu z národností. Zdá se, že nacionálně vyhrocená atmosféra v obci automaticky znemožňovala větší spolupráci lidí obou stran i na civilní úrovni.

Nejvýrazněji se vzájemná animozita projevila v oblasti obecního školství, zejména v otázce potřeby a založení české školy. Přestože se nejednalo o jedinou (ani nejdůležitější) oblast, která rozhodovala o budoucnosti Čechů a Němců v obci, stala se nakonec místní česká škola symbolem – pro Čechy symbolem udržení češství skrze jejich děti a pro Němce symbolem hrozby postupné ztráty jejich národnostní převahy. Není proto překvapivé, že právě kolem založení české školy a jejího následného získání práva veřejnosti projevili lidé nejvíce emocí. Obě strany braly kauzu velmi vážně a občas se chovaly velmi emotivně. Podle toho se vyjadřoval i olomoucký tisk, zejména český, který občas velmi agresivně podněcoval k nenávisti i vůči liknavosti vlastních lidí – dle hesla „kdo není s námi, je proti nám,“ jak se nejlépe ukázalo v případě hostinského Jana Šlégra, jemuž se lidsky pochopitelné zaváhání v kritický okamžik stalo osudným, nebo při sčítáních lidu. Rétorika byla skutečně někdy agresivní: „*Pozor i na ty, kdož narodili se z české matky a zradí ji při tomto sčítání. Kdo se za svůj český původ stydí, ať se klidí z naší společnosti! Co se odtrhne od živého organismu našeho národa, bude pro nás odumřelým, hmotou, při jejíž dotknutí ošklivostí se zachvějeme. Pro takové mrtvé duše jest jen jedna vhodná společnost a tu ať si pak vyhledávají – duše Jidáše Iskariota. Svůj k svému!*“⁶⁸⁴

Jan Křen píše, že vzhledem k rozšířenému bilingvistu a existenci smíšených rodin zůstávaly národnostní nenávisti většinou mimo osobní soukromí, zvláště u starších generací, ale mnoho příkladů zde popsaných ukazuje, že se národnostní otázka stala vůbec emotivní záležitostí a mnoho lidí ji bralo osobně. Animozita a emoce byly někdy tak silné, že se přenášely i na děti, jak dokládají opakované útoky německých školáků na české. Na druhou stranu je složité odlišit skutečné problémy od těch, které nafoukly noviny. Lidé byli v té době zkrátka na podobné věci velice citliví.

Na druhou stranu se i na Nové Ulici vyskytly občasné příklady vzájemné spolupráce Čechů a Němců pro vlastní i obecní blaho. Nejvýrazněji se tato schopnost, ať vítaná či nedobrovolná, projevila v případě budování chlouby Nové Ulice, nové Úřední čtvrti, kde

⁶⁸⁴ Při sčítání lidu. *Našinec*, 28.12.1890, č. 150, s. 2.

spolupracovali (byť s problémy a drobnými neshodami) stavitelé a majitelé domů obou národností. Důkazem je dodnes stále pěkná vilková čtvrť.

Podobně se Češi i Němci dokázali shodnout na nevýhodnosti připojení k Olomouci, které jim bylo větším městem opakovaně nabízeno. Ukazuje to, že ač navenek „netáhli za jeden provaz,“ sami zjišťovali, že určité otázky budoucnosti obce je vzájemně spojují, a i když je pravdou, že ani tuto záležitost neprojednávali s Olomoucí společně (kde Novou Ulici zastupovali obecní představitelé), na civilní úrovni se dokázali shodnout (např. při schůzích majitelů domů na Úřední čtvrti obou národností v této věci). Jan Křen v *Konfliktním společenství* podotýká, že Češi neměli ani nic proti Rakousku jako takovému.⁶⁸⁵ Tomu odpovídala i situace na Nové Ulici.

Ani všechny národnostní problémy nedokázaly zabránit tomu, aby Nová Ulice prosperovala a vyvíjela se. Nabízí se dokonce myšlenka, že právě vzájemná konkurence české a německé strany mohla do jisté míry povzbudit místní živnostníky, učitele a spolky k větší a prospěšnější aktivitě, než by tomu tak bylo v jinak klidné, harmonické obci. Bez národnostní potřeby by druhá škola v obci asi v dané době nevznikla, protože z hlediska počtu žáků byla německá škola jinak schopna požadavky obce pokrýt. Bez horečné činnosti vlasteneckých spolků by se stěží konal takový počet přednášek a lekcí o kultuře i praktických věcech, jako se pro českou veřejnost konal na schůzích v hostincích. Společné cíle také svedly dohromady mnohé osobnosti, takže se někteří Češi z Nové Ulice mohli dostat do bližšího kontaktu např. s Richardem Fischerem. V tomto ohledu tedy národnostní situace působila produktivně.

Bohužel na druhou stranu česko-německé nepřátelství Novou Ulici proslavilo nechvalným způsobem a mnoho Čechů si dobře rozmyslelo, než se sem přistěhovalo nebo zde založilo své živnosti. Naštěstí Úřední čtvrť představovala pro Čechy do jisté míry útočiště, protože v jejích ulicích měli více českých sousedů, než německých. Role této čtvrti pro národnostní vývoj české menšiny byla skutečně klíčová. Lze říci, že stejně jako Nová Ulice byla podstatnou součástí tzv. německého *Sprachinsel*, Úřední čtvrť se záhy (přes nevoli obecního vedení) stala v obci ostrovem českým. A zároveň svou blízkostí k Olomouci umožňovala snadné spojení s tamějším českým dním.

Potvrdilo se také, že ne všichni obyvatelé Nové Ulice se v otázce obrany nebo prosazování své národnosti chovali stejně. Někteří byli aktivní až fanatičtí, jiné (zřejmě podstatnou část) to nechávalo chladnými. Někteří např. při problémech s obecním úřadem ustoupili, jiným šlo o princip, a to na obou stranách. Není to nic překvapivého, vyplývá to

⁶⁸⁵ KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918*. Praha: Academia, 1990, s. 207.

z lidské povahy. A proto se při zkoumání různých sporů a vlasteneckých projektů často opakují stále tatáž jména. Nejvíce tak vystoupili Němci Franz Langer, Heinrich Steiner, Karl Noczil, Mathäus Chowanetz a Leopold Schwammel, a samozřejmě nejvýraznější starosta Nové Ulice Oswald Noczil. Česká menšina se opírala zejména o činnost Karla Starého, Jana Frodla, Ignáce Žárského a Václava Fíbera. Němce podporující obecní úředníci byli vlastně nejagresivnější skupinou - nižší vrstvy, obchodníci a živnostníci byli často tolerantnější, i když česká strana se nejvíce opírala právě o ně. Na Nové Ulici byla českým hybatelem zejména střední vrstva, protože disponovala prostředky i potřebným uvědoměním. Nesmíme však také zapomenout i na onu většinu obyvatel, která se nijak extrémně nacionálně neprojevovala, protože asimilovala, přijímala kompromisy a kladla větší důraz na své každodenní záležitosti před tehdy módním nacionálním vlastenectvím. Najdeme ji na obou stranách – přizpůsobivé bilingvní Čechy, kterým bylo jedno, že slouží nebo nakupují u Němců, stejně jako tolerantní Němce, kterým nevadilo, že Češi zakládají vlastní školu.

Z celkové analýzy tedy vyplývá, že klíčovými faktory pro vývoj české menšiny v německé obci byla německá moc nad obecní samosprávou a financemi, počet a majetková síla představitelů obou národnostních stran (zastoupených továrníky, živnostníky, obchodníky a úspěšnějšími řemeslníky), početní síla a aktivita českých a německých spolků v obci, existence českého obecního školství či jeho případná kompenzace školou soukromou, a kontakty české i německé strany na vyšší úředníky v Olomouci nebo poslance, případně až na ministerstvech ve Vídni. A v neposlední řadě také záleželo na schopnosti české menšiny spolupracovat a vyvinout potřebnou aktivitu na všech úrovních – každodenně i oficiálně.

Zbraně tedy byly mírně odlišné – Němci měli k dispozici větší ekonomickou sílu i úřední moc. Používali je téměř výhradně k udržení statu quo. Zato Češi na nich nenechali „nit suchou“ a také jim chyběla objektivita - Němce i Židy pranýřovali coby bezohledné velkopodnikatele.⁶⁸⁶ Vzájemná kritika ovšem v případě jak Olomouce, tak i Nové Ulice, většinou zůstávala v mezích již tradičního vzájemného osočování, které se brzy stalo „sportem,“ nikdy však nepřerostlo v násilí. Konflikt měl společenský charakter.

Je třeba také mít na paměti, že se celý národnostní problém na Nové Ulici (a pravděpodobně i ostatních obcích) nerozvinul v plné míře ihned, ale vznikal postupně a postupem času docházelo k jeho eskalaci. Hodnotíme zde vztah, který trval mnoho staletí. Je třeba pamatovat, že Češi se zde nebránili žádné náhlé okupaci (pomineme-li středověkou kolonizaci, kterou již ale nikdo nepamatoval), ale spíše se rozhodli nespokojit s postavením

⁶⁸⁶ Tamtéž, s. 202.

menšiny a vystoupit ze stínu Němců, jejichž němčina coby obcovací řeč zaznívala Olomoucí již odedávna. Tak na to ostatně pohlíželi Němci, kteří na rozdíl od Čechů sami sebe nepovažovali za utlačovatele, a tudíž jejich emancipační snahy viděli jako nebezpečný pokus o narušení starodávné rovnováhy a bránili status quo.

V případě Nové Ulice ke zhoršení situace nejvíce přispíval zvyšující se počet českých obyvatel v obci (a změna vzájemného početního poměru sil Čechů a Němců) a jejich zvyšující se povědomí o vlastní národnosti a aktivita na její podporu. Situaci pochopitelně nemalou měrou ovlivňovala i celková národnostní situace vně Nové Ulice, tedy zejména v Olomouci a na Moravě, kde v nastalém napětí vznikaly nacionální obranné spolky, a ty podněcovaly Čechy i Němce k horečnější aktivitě a umocňovaly napětí ve společnosti. Proto se na Nové Ulici s tak vyhrocenými problémy neseťkááme již např. v šedesátých letech devatenáctého století, ale v menší míře až od konce let osmdesátých, při čemž na přelomu století a v prvním desetiletí století dvacátého vrcholily. Další neklidné časy pochopitelně přinesla světová válka a její dopad na domácí frontu a posléze vznik československého státu situaci zcela obrátil. I přes tato protivenství se česká menšina na Nové Ulici ukázala jako životaschopná, sílila, vybudovala si dobrou pozici a ve vývoji obstála.

Němci na Nové Ulici nebyli vůči Čechům nepřátelští automaticky od samého začátku vzájemného soužití. Život tohoto olomouckého předměstí byl v tomto ohledu zpočátku poklidný. Jejich protivenství proti českým lidem a jejich zájmům vznikalo postupně, nejprve zřejmě obranného charakteru. Jednalo se totiž o tzv. rakouské němectví, které bylo pasivnější než německé a jak popisuje Jan Křen, bylo založeno na tradici, regionalismu a patriotismu vůči habsburské monarchii.⁶⁸⁷ Tito Němci se sami necítili jako okupanti, ale ve svých očích bránili své právo na domov, který sdíleli s Čechy. Akce však budí reakci a logický zápas Čechů o rovnost v obci vyvolával jedině silnější a tvrdší reakce. Není tedy divu, že v takové atmosféře si zneklidnění Němci (v silnější pozici ve voličských sborech než Češi) volili do čela obce především protičesky zaměřené výrazné osobnosti. Bylo pak jen otázkou času, než se díky tomu v úřadu starosty objevil ambiciózní Oswald Noczil, jehož nejsilnější politickou stránkou byla právě nenávist vůči Čechům. Vyhracení situace se potom již nedalo zabránit. Díky jeho nevstřícnému přístupu a politické výhodě se Češi právem začali cítit ohroženi a horečně zvýšili svou aktivitu. Nyní se jim vlastní obec skutečně stala nepřítelem. Vzájemné osočování a protivenství se pro obě strany stalo téměř sportem a vyústilo v dlouholetý

⁶⁸⁷ Tamtéž, s. 35.

nekrvavý národnostní konflikt, kterým žili obyvatelé Nové Ulice i denní tisk. Sbližování se střídalo s ubližováním.

Důležitý byl pro Novu Ulici i vztah s Olomoucí, který se prolínal její historií, zejména otázka jejich sloučení. Do zrušení městských hradeb nepřipadalo sloučení v úvahu a po povýšení Nové Ulice na městys a město bylo výhodnější již jen pro olomouckou radnici. Až po roce 1918 se karty obrátily a vznikem Velké Olomouce nově získali zejména novouličtí Češi, kteří se tak stali – díky dalším českým předměstím – součástí statisticky převážně českého města.⁶⁸⁸

Z pramenů i literatury vyplývá, že dění na Nové Ulici u Olomouce nesmíme chápat jako něco neobvyklého a extrémního, ale naopak jako typickou ukázkou povahy doby a její společenské atmosféry, jak se projevovala v národnostně smíšených obcích na Moravě. Soužití a vzájemné střetávání zdejších Čechů a Němců zahrnovalo mnoho typických znaků problémů moravských českých menšin, o čemž vypovídají nejen společné problémy s německými obecními správami, obecním školstvím a konkurencí mezi živnostníky, ale i vznik velkých obranných spolků na zemské úrovni, jejichž místní odbory pak v těchto obcích masově vznikaly jako reakce na podobné potřeby národnostních skupin v těchto obcích.

Nejpodobnější situaci tak i díky geografické blízkosti nacházíme v Olomouci, kde česká menšina sdílela stejné osudy jako ta na Nové Ulici. Ani zde nebylo obyvatelstvo nacionálně homogenní a dokonce bylo ve stejném poměru jako na Nové Ulici, napříč společenskými vrstvami. I zde byla situace skutečně podobná, jak naznačuje i popis Andrey Pokludové, podle níž „*averze německých politických reprezentací města k českým emancipačním snahám překročila hranice jakékoliv kooperace a vzájemné střety se z lokální žurnalistiky přenesly do ulic města...i do hospodářského dění.*“⁶⁸⁹ V podobné situaci se nacházeli např. i Češi na Nových Sadech, Novém Světě nebo Neředíně. Přestože olomoucký německý jazykový ostrov vytvářel poměrně specifické podmínky, lze mnoho podobností nalézt i ve vzdálenějších městech s německými většinami, např. v Brně nebo ve Svitavách.⁶⁹⁰ České menšiny se v těchto podmínkách vyvíjely velice podobně ve vztahu ke koloritu doby, než jejich zápas ukončil vznik československého státu a zásadní zvrat v národnostní situaci.

⁶⁸⁸ Trend počesťování Velké Olomouce pak dále pokračoval i ve dvacátých i třicátých letech díky vyššímu průměrnému věku německých obyvatel a také přistěhovalectví Čechů z venkova. (SLAMINKA, Vladimír. Vymírání Němců v Olomouci. *Stráž Moravy*, 1935/1936, s. 43.)

⁶⁸⁹ POKLUDOVÁ, Andrea. Opava a Olomouc na cestě z maloměsta v moderní město 1848-1918: determinanty, paralely, fenomény. *Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost*. 7/2010, s. 312-313.

⁶⁹⁰ FASORA, Lukáš. *Svobodný občan ve svobodné obci? Občanské elity a obecní samospráva města Brna 1851-1914*. Brno: Matice moravská, 2007, s. 33.

To však neznamenal absolutní konec národnostních problémů. Čechy i Němce ještě čekala náročná třicátá léta a období německé okupace - ale to už je jiná kapitola českých dějin.

RESUMÉ

Problematické soužití rostoucí české menšiny se silnější německou většinou zapříčinilo na Nové Ulici složitou národnostní situaci, jež se projevila v mnoha sférách života obce, zejména v neobjektivním řízení obce německou samosprávou, rivalitě mezi německými a českými podnikateli a místními nacionálními spolky. Němci byli ekonomicky a politicky silnější, což využívali k udržení statu quo. Napětí vyústilo v dlouholetý zápas o založení místní české školy, která se stala pro českou menšinu symbolem. Animosita obou národností částečně komplikovala běžný život obce a jejích obyvatel, přestože se vyskytly případy, kdy Češi a Němci dokázali spolupracovat, což se týkalo zejména obyvatel nově postavené Úřední čtvrti. Důležitý byl pro Novou Ulici vztah se sousední většinově německou Olomoucí, jež se snažila o spojení obou obcí, čemuž se novoulické představenstvo bránilo. Národnostní situace v Olomouci i na Nové Ulici byla podobná ve většině zkoumaných oblastí. Po vzniku První republiky se poměr sil obrátil a Němci ztratili svůj vliv v obou obcích, které byly zároveň sjednoceny do tzv. Velké Olomouce. Tato práce zkoumá na základě studia především primárních pramenů situaci české menšiny v německé obci Nové Ulici, porovnává ji s další německou obcí a zároveň přináší nové poznatky k samotným dějinám zmíněné obce.

ZUSAMMENFASSUNG

Das spannungsvolle Zusammenleben der wachsenden tschechischen Minderheit mit der deutschen Mehrheit verursachte in Neugasse eine komplizierte ethnische Situation, die sich in vielen Bereichen des Gemeindelebens zeigte, namentlich in der voreingenommenen Gemeindeverwaltung, in der Rivalität zwischen deutschen und tschechischen Unternehmern und den örtlichen Nationalvereinen. Die Deutschen waren ökonomisch und politisch stärker. Die Spannung ging in einen langen Kampf um die Gründung einer tschechischen Schule über. Die Feindschaft der beiden Volksgruppen komplizierte das Gemeindeleben, obwohl es manchmal zur Zusammenarbeit zwischen Tschechen und Deutschen kam, wie etwa in dem Beamtenviertel. Besonders wichtig war für Neugasse die Beziehung mit der deutschen Nachbargemeinde Olmütz, es gab nämlich die Frage der Vereinigung der beiden Städte mit ähnlicher ethnischer Struktur. Nach der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik änderte sich die Situation wesentlich, denn die Deutschen verloren in den beiden nunmehr vereinigten und überwiegend tschechischen Gemeinden ihren Einfluss. Auf Grund der Primärquellen wird vor allem die Stellung der tschechischen Minderheit in der deutschen Gemeinde Neugasse erörtert, und mit anderen

deutschen Gemeinden verglichen, wobei neue Erkenntnisse über die Geschichte der erwähnten Gemeinde gebracht werden.

PRAMENY A LITERATURA

Archivní prameny

Moravský zemský archiv v Brně:

Fondy:

Moravské místodržitelství

Zemská školní rada Brno

Zemský sněm

Zemský výbor

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc:

Fondy:

Krajský soud Olomouc

Obchodní a živnostenská komora Olomouc

Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Olomouc:

Fondy:

Archiv města Nová Ulice

Archiv města Olomouce, reg. 1874-1920, reg. 1920-1940

Matice školská Olomouc

Místní školní rada Olomouc – Nová Ulice

Národní (obecná) škola Olomouc – Nová Ulice

Obecná škola (německá) Olomouc – Nová Ulice

Okresní úřad Olomouc – venkov

Společenstvo stavitelů pro obvod Obchodní a živnostenské komory Olomouc

Spolek německých majitelů domů Nová Ulice

Spolek přátel Nové Ulice (Verein Ortsfreunde)

Spořitelna Olomouc – Nová Ulice

Tištěné prameny a lexikony

- DOHNALOVÁ, Emilie. *Bibliografie okresu Olomouc. 1, Město Olomouc*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1997. 442 s. ISBN 80-7053-157-6.
- DOHNALOVÁ, Emilie. *Bibliografie okresu Olomouc. 2, Ostatní města a obce olomouckého okresu*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1996. 431 s. ISBN 80-85048-65-5.
- Chytilův úplný adresář Moravy*. Brno: Chytil, 1911. 1336 s.
- KUBIS, Adolf, ed. *První český adresář města Olomouce a okresu*. Olomouc: Vydavatelské družstvo sdružených spolků, 1913. 294 s.
- Protokoly o schůzích správní komise hlavního města Olomouce*. Olomouc: [Městská rada hl. města], 1921. 270 s.
- Schematismus des deutschen Schulwesens in Mähren*. Brünn: der Deutsch-mährischen Lehrerbund, 1910.
- Special Orts-Repertorium von Mähren: Podrobný seznam míst na Moravě*. Wien: A. Hölder, 1885. 220 s.
- Statistický lexikon obcí v republice československé. Sv. 2, Morava a Slezsko*. Praha: Státní úřad statistický, 1924.
- Der statistisches Jahrbuch der königlichen Hauptstadt Olmütz. Sv. IV (1900-1904), sv. V (1905-1910)*. Olmütz: Gemeinderath, 1905, 1911.

Dobová periodika

- Komenský*, Olomouc, 1900-1911.
- Mährisches Tagblatt*, Olmütz, 1880-1919.
- Mitteilungen des Bundes der Deutschen Nordmährens*, Olmütz, 1902-1919.
- Našinec*, Olomouc: Josefína Černochová, 1900-1919.
- Neue Zeit*, Olmütz, 1895-1900.
- Olomoucký Pozor*, Olomouc, 1894-1899.
- Pozor*, Olomouc, 1900-1919.
- Stráž Moravy*, Olomouc, 1910-1913.

Literatura

- AMBROS, Julius. *Dějiny Matice Školské v Olomouci ode dne založení 23. října 1872 do 24. října 1897*. Olomouc: Julius Ambros, 1897. 20 s.
- BÁRTEK, František et al. *Olomouc: město i okres*. Brno: Národohospodářská propagace ČSR, [1931]. 152 s.
- BARTOŠ, Josef - SCHULZ, Jindřich - TRAPL, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. 3, Okresy: Olomouc město a venkov, Litovel, Šternberk, Moravský Beroun*. Ostrava: Profil, 1972. 364 s.
- BARTOŠ, Josef et al. *Olomouc: malé dějiny města*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 389 s. ISBN 80-244-0493-1.
- BARTOŠ, Josef, et al. *Svitavy. Dějiny a současnost města*. Hradec Králové: Kruh, 1987, 256 s.
- BOROVÍČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny země Koruny české. Sv. XIIb. 1890-1918*. Praha: Paseka, 2013. 828 s. ISBN 978-80-7432-293-8.
- BRÁZDA, Vl. *Okresní hejtmánství olomoucké. Zeměpisný a kulturně-historický jeho přehled*. Štěpánov: 1913. 173 s.
- Co chceme říct naší Haně!! Zprávy Klubu českých samostatných obchodníků a živnostníků v Olomouci*. 1910, č. 2. Olomouc: Klub českých samostatných obchodníků a živnostníků v Olomouci, 1910.
- ČERMÁK, Miloslav. *Olomoucké hospody, zájezdní hostince, hotely, vinárny a kavárny v minulosti*. Olomouc: Memoria, 2004. 245 s. ISBN 80-858-0725-4.
- ČERNOUŠEK, Tomáš - ZATLOUKAL, Pavel. *Olomoucká architektura 1900-1950: Průvodce*. Olomouc, 1981. 83 s.
- Dějiny Olomouce*. (SCHULZ, Jindřich, hl. red.) 2.sv. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009. 533 s. ISBN 978-80-244-2370-8.
- DRLÍK, Jan, ed. et al. *Deset let práce na olomoucké radnici: 1918-1928*. [Olomouc]: Měst. rada hlavního města Olomouce, 1928. 176 s.
- EFMERTOVÁ, Marcela (ed.). *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998. 463 s. ISBN 80-85983-47-8.
- FASORA, Lukáš. *Svobodný občan ve svobodné obci? Občanské elity a obecní samospráva města Brna 1851-1914*. Brno: Matice moravská, 2007. 384 s. ISBN 978-86488-43-1.
- FIALA, Jiří – KAŠPAR, Zdeněk – ŠTĚPÁN, Jan. *Voda pro Olomouc. Z historie zásobování*

- města Olomouce vodou*. Olomouc: Danal, 2010. 107 s. ISBN 978-80-85973-70-9.
- FISCHER, Richard. *Cesta mého života. III. díl, Olomouc od r. 1896-1918*. 1. díl. Olomouc: [R. Fischer], 1936. 314 s.
- FISCHER, Richard. *Česká účast při obecních volbách v Olomouci před převratem*. Olomouc: R. Fischer, 1932. 24 s.
- FISCHER, Richard. *České noviny a novináři v Olomouci 1848-1938*. 1. díl [1848 - 1918], 2. díl [1918-1938]. Olomouc: R. Fischer, 1938. 76 s.
- FISCHER, Richard. *České školství a Matice školská v Olomouci od r. 1872-1918. [I. díl]*. Olomouc: Fond dr. Jana Ošřádala při Matici školské, 1937. 288 s.
- FISCHER, Richard. *Jazyková otázka v Olomouci*. Olomouc: R. Fischer, [1927]. 11 s.
- FISCHER, Richard. *Kapitoly z olomoucké radnice*. Olomouc, 1922.
- FISCHER, Richard. *Olomoucká pevnost a její zrušení*. Olomouc, 1935.
- FISCHER, Richard. *Padesát let Národní jednoty v Olomouci*. 2 a 3. díl. Olomouc 1935.
- FISCHER, Richard. *Starostenské schůze a starostenský sbor okresu olomouckého od roku 1871-1918*. Olomouc: Starostenský sbor okresu olomouckého, 1936. 73 s.
- FISCHER, Richard. *Vytvoření Velkého Olomouce*. Olomouc: R. Fischer, 1932. 47 s.
- FISCHER, Richard. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. Olomouc: Ústřední Matice školská, 1932. 60 s.
- FISCHER, Richard. *Zaniklé české spolky v Olomouci*. Olomouc: R. Fischer, 1933. 77 s.
- FIŠARA, Vladimír, ed. *100 let Pöttingea Olomouc: Almanach 1895-1995*. Olomouc: Střední zdravotnická škola, 1995. 203 s.
- GAWRECKI, Dan. *Německé „obranné spolky“ 1880-1938*. Kandidátská disertace. Opava: 1975. 773 str. rkp.
- GRAESER, Carl - MÜLLER, Willibald. *Olmütz im Jahre 1894*. Olmütz, Hölzels Buchhandlung, 1894. 119 s.
- HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913*. Praha: Libri, 2006. 207 s. ISBN 80-7277-297-X.
- HOUŠKOVÁ, Albína. *Cedule k představením českých divadelních kočovných společností v Olomouci v letech 1894-1914*. Olomouc: Katedra teorie a dějin dramatických umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého, 1995. 30 s.
- KADLEC, Ján. *Olomoucká předměstí a jejich drobné památky*. Olomouc: Periplum, 2008. 157 s. ISBN 978-80-86624-41-9.
- KLADIWA, Pavel. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. I. díl*,

- Vývoj legislativy*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2007. 160 s.
ISBN 978-80-7368-284-2.
- KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea - KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 1. svazek, Muži z radnice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008. 751 s. ISBN 978-80-7368-595-9.
- KLADIWA, Pavel - POKLUDOVÁ, Andrea a KAFKOVÁ, Renata. *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. II. díl, 2. svazek, Finance a infrastruktura*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2009. 375 s.
ISBN 978-80-7368-738-0.
- KLEPŠ, František. *Obchod a živnosti v Olomouci: [Předneseno v okr. poradách o vývoji a potřebách čes. Olomouce 13. dub. 1924]*. Olomouc: Klub českých samostatných obchodníků a živnostníků v Olomouci, [1924]. 8 s.
- KNECHTL, Bohumír. *Třicet let našeho zápasu v Olomouci*. Olomouc: Pozor, 1923. 291 s.
- KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867-1914*. Brno, 1968.
- KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996. 354 s. Historické myšlení; sv. 1. ISBN 80-7203-022-1.
- KOUDELA, Miroslav. *Paměti obce Holice*. Olomouc: Olomouc - komise městské části Holice, 2004. 100 s.
- KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918*. Praha: Academia, 1990. 508 s. ISBN 80-200-0337-1.
- KŘEN, Jan. *Návod ku zkoumání obecních účtů na Moravě*. Telč: Knihkupectví Josefa Fišera, 1912.
- KŘEN, Jan. *Obecní rádce: Každému srozumitelná sbírka pokynů a rad, vzorů, písemností a podání ve všech záležitostech obecních I*. Telč: Emil Šolc, [1910]. 662 s.
- KŘEN, Jan. *Volební řád obcí moravských, vysvětlený nálezy nejvyšších správních a říšských úřadů a opatřený praktickými pokyny pro všechny úřady samosprávné, jakož i voličstvo: [Obcí statutárních řád tento se netýká]*. Telč: Emil Šolc, [1905]. 228 s.
- BROKLOVÁ, Eva - KŘEN, Jan, ed. *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1988. 314 s. ISBN 80-7184-468-0
- KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz: ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*. Olmütz: Laurenz Kullil, 1943. 798s.
- KUX, Johann. *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*. Reichenberg und Olmütz, 1937.

- MÜLLER, Willibald. *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*. 2. rozš. vydání, Olmütz: Hölzels Buchhandlung, 1895. 406 s.
- NAVRÁTILOVÁ, Eva. *Osudy obce Holice: život ve stínu města Olomouce*. Olomouc: Votobia, 2005. 204 s. ISBN 80-7220-251-0.
- Nová Ulice. Urbanisticko-historický vývoj olomoucké čtvrti vydaný u příležitosti Slavností černého orla r. 2013*. Olomouc: Statutární město Olomouc a Komise městské části Nová Ulice, 2013, 23 s.
- NEŠPOR, Václav. *Dějiny města Olomouce*. 2. vyd., ve Votobii první. Olomouc: Votobia, 1998. 347 s. ISBN 80-7198-343-8.
- NEŠPOR, Václav. *Nástin dějin a práce Národní jednoty východomoravské 1885-1935*. Olomouc, 1935. 27 s.
- PÁNEK, Jaroslav. *Rozmluvy s historiky: Česká historiografie a soudobé dějiny očima zahraničních kolegů*. Praha: Sdružení historiků České republiky, 2005. 184 s. ISBN 80-7286-072-0.
- RUSINSKÝ, Jiří. *Po stopách minulosti olomoucké městské části Neředín*. Olomouc: Votobia, 2004, 167 s. ISBN 80-7220-196-4.
- ŘEPA, Milan. *Moravané, Němci, Rakušané*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2014. 261 s. ISBN 978-80-7286-226-9.
- SCHULZ, Jindřich. *Dějiny a přítomnost městských částí Nové Sady a Povel*. Olomouc: KMČ Nové Sady, 2012. 45 s.
- SCHWARZ, František. *Výklad zákona obecního: (ze dne 16. dubna 1864). Zákona o zastupitelstvu okresním (ze dne 24. července 1864) pro Království české. Spolu vysvětluje se říšský zákon o právu domovském ze dne 3. prosince 1863 a zemský zákon o příčině opatrování chudých ze dne 3. prosince 1868 Díl 1, Zřízení obecní a řád volení v obcích*. 2., opravené vydání. Praha: J. Otto, 1881. 969 s.
- SPÁČIL, Vladimír. *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*. Olomouc: Městský národní výbor, 1985. 254 s.
- SPÁČIL, Vladimír - TICHÁK, Milan. *V čele města Olomouce: správa města a její představitelé v průběhu staletí*. Olomouc: Memoria, 2002. 89 s. ISBN 80-85807-18-1.
- TICHÁK, Milan. *Když padly hradby: Olomouc na přelomu dvou staletí*. Olomouc: Burian a Tichák, 2005. 185 s. ISBN 80-903687-1-9.
- TICHÁK, Milan. *Lexikon olomouckých ulic*. V Olomouci: Burian a Tichák, 2009. 177 s. ISBN 978-80-87274-02-6.
- TICHÁK, Milan. *O osudech městských částí Olomouce*. Olomouc: Středisko informatiky a

- služeb školám, 1998. 75 s.
- TICHÁK, Milan. *Paměť olomouckých předměstí*. Olomouc: Votobia, 2000. 164 s.
ISBN 80-7198-447-7.
- TICHÁK, Milan. *Vzpomínky na starou Olomouc*. Olomouc: Votobia, 1997. 189 s.
ISBN 80-7198-184-2.
- TICHÁK, Milan. *Ztracené adresy: o tom, co v Olomouci bývalo a co už není*. Olomouc:
Burian a Tichák, 2007. 192 s. ISBN 978-80-903687-6-7.
- TUREK, Adolf (ed.) a kol. *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy*. Opava:
Zemský archiv v Opavě, 2004. 979 s. ISBN 80-86388-23-9.
- VIDLIČKA, Jiří. *Dějiny zapomenutého města Hodolan: osudy největší české obce před
branami Olomouce*. Olomouc: Votobia, 2005. 205 s. ISBN 80-722-0250-2.
- VIKTOŘÍK, Michael. *Osudy olomouckých sladoven a sladovnických firem v kontextu vývoje
sladovnického průmyslu (od 60. let 19. století do roku 1948)*. Olomouc: Univerzita
Palackého v Olomouci, 2007. 293 s. ISBN 978-80-244-1708-0.
- VIKTOŘÍK, Michael. *Táborová pevnost Olomouc: modernizace olomoucké pevnosti v 19.
století*. České Budějovice: Veduta, 2011. 277 s. ISBN 978-80-86829-71-5.
- ZATLOUKAL, Pavel, ed. *Slavné vily Olomouckého kraje*. Praha: Foibos, 2007. 202 s.
ISBN 978-80-87073-00-1.

Články

- BOHÁČ, Antonín. Národní poměry v okrese olomouckém. *Stráž Moravy*, 1913, č. 2, 1913, s.
21-24.
- Čestní občané města Olomouce. *Věstník hlavního města Olomouce*, 1937, č. 3, s. 64-65.
- GAWRECKI, Dan. Bund der Deutschen Nordmährens a německý nacionalismus na severní
Moravě (1886-1918). *Severní Morava: vlastivědný sborník*, 1957, s. 19-28.
ISSN: 0231-6323.
- HLAVAČKA, Milan. Užívání jazyka v byrokratizované komunikaci a samospráva v Čechách
1792-1914. *Český časopis historický*, 103/2005, č. 4, s. 800-826.
- KUBIS, Adolf. Výsledky sčítání lidu v menšinových městech Moravy a Slezska [1900, 1910].
Moravskoslezská revue, 1913/1914, s. 259-261.
- MINAŘÍKOVÁ, Heda. Přehled vývoje olomouckého nižšího a středního školství od poloviny
19. století do roku 1960. *Olomoucký archivní sborník*, 7/2009, s. 109-129.
- OBRTTEL, Antonín. Německý ostrůvek olomoucký. *Stráž Moravy*, 1923, č. 2, s. 25-27,

- a 1923, č. 2, s. 41-43.
- OŠŤÁDAL, Jan. Nové dráhy českého školství v německém ostrově jazykovém na olomoucku. *Věstník Národní Jednoty v Olomouci*, březen 1908, č. 1 a 2, Olomouc: Národní Jednota v Olomouci, s. 1-5.
- POKLUDOVÁ, Andrea. Opava a Olomouc na cestě z maloměsta v moderní město 1848-1918: determinanty, paralely, fenomény. *Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost*. 7/2010, s. 301-315. ISBN 978-80-85031-86-7.
- POSPÍCHAL, Miroslav. Vytvoření velkého Olomouce 1919. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*. Olomouc: Vlastivědný ústav v Olomouci, 1967, č. 134, s. 1-5.
- Průběh akce za veřejnou školu na Nové Ulici. *Věstník Národní Jednoty v Olomouci*, 1908, č. 3, s. 62-63.
- SLAMINKA, Vladimír. Vymírání Němců v Olomouci. *Stráž Moravy*, 1935/1936, s. 43-44.
- VIKTOŘÍK, Michael. Hradby padají. Zrod moderní Olomouce v letech 1876-1919. *Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost*. 2010, č. 7, s. 419-429. ISBN 978-80-85031-86-7.
- WÜST, August. Dvacet let české menšiny v olomoucké komoře. *Počátky obchodní a živnostenské komory v Olomouci 1851-1861*. Olomouc: Kramář a Procházka, 192, s. 89-101.
- ZAORAL, Roman. Městští archiváři v dvojjazyčné Olomouci: Johann Kux a Václav Nešpor. *Olomoucký archivní sborník*, 2004, 2, s. 170-180. ISSN 1214-4711. ISBN 80-86388-21-2.
- ZATLOUKAL, Pavel. Olomoučtí architekti 20. století. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci*, č. 235. Olomouc: Krajské vlastivědné muzeum, 1985, s. 15-23.

PŘÍLOHA

Přehled německých a českých názvů vybraných ulic na Nové Ulici

Dřívější německý název (příp. užívaná česká verze)	Dnešní název
Fröhlichstraße	Tř. Míru, Litovelská, Krapkova
Müllerstraße	Dvořákova
Mozartstraße	Mozartova
Alleestraße (Stromořadní)	Palackého
Rudolfstraße / Kronprinz Rudolf-Straße	I. P. Pavlova, Čajkovského
Schneeburgstraße	Tř. Svornosti
Beamtenvereinstraße (Úřednického spolku)	Žilinská
Resselgasse	Resslova
Proskowitzstraße	Polívkova
Erzherzog Eugen-Straße	Boženy Němcové
Fortschritt-Vereinsstraße	Před Lipami
Starhembergasse	Erbenova
Am Wagendrössel (Na Vozovce)	Na Vozovce